Doktori (PhD) értekezés

A nemzeti identitás formálódása a magyar-szerb vegyes házasságokban

Ladancsik Tibor

Debreceni Egyetem

BDT

2020

A nemzeti identitás formálódása a magyar-szerb vegyes házasságokban

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a Szociológia tudományágban

Írta: **Ladancsik Tibor**
okleveles szociológus

Készült a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolája
(Szociológia és Társadalompolitika Programja) keretében

Témavezető: Prof. Dr. Csoba Judit

A doktori komplex záróvizsga bizottság:

elnök:	Dr. …….
tagok:	Dr. …….
	Dr. …….

A doktori komplex záróvizsga időpontja: 2020. ……...

Az értekezés bírálói:

Dr. .....
Dr. ……
Dr. .....

A bírálóbizottság:

elnök:	Dr. .....
tagok:	Dr. ……..
	Dr. ……..
	Dr. ……..
	Dr. ……..

A nyilvános vita időpontja: 2020. ……

Etikai nyilatkozat:

„*Én, Ladancsik Tibor teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”*

Debrecen, 2020……..

……..

DEBRECENI EGYETEM

Bölcsészettudományi Kar

Humán Tudományok Doktori Iskola

Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program

Doktori (PhD) értekezés

A nemzeti identitás formálódása a magyar-szerb vegyes házasságokban

Készítette:

Ladancsik Tibor

Témavezető:

Prof. Dr. Csoba Judit

Debrecen

2020

Tartalomjegyzék

Bevezetés **8**

1. A kutatás elméleti kerete **14**

1.1. A nemzeti identitás fogalma **14**

1.2. Az asszimiláció és az integráció fogalom tartalmi elemei, megközelítési módjai **17**

1.3. Az asszimilációs elmélet fejlődése **22**

1.3.1. Az asszimiláció kutatása Észak-Amerikában és Európában *24*

1.3.2. Asszimilációs elméletek a Kárpát-medencében *32*

1.3.3. Az asszimilációval kapcsolatos vélemények *36*

1.4. Házasság- és családfogalmak **39**

1.4.1 Házasság – család elméletek *40*

1.4.2. A nemzetileg vegyes házasságok *43*

1.5. Összegzés **45**

2. Asszimilációs és integrációs elméletek a vegyes házasságok kutatásában **45**

2.1. A heterogám párválasztás fő tényezői **47**

2.1.1. Asszimilációs elmélet a vegyes házasságok elemzésében *48*

2.1.2. Társadalmi kohéziós elmélet a vegyes házasságok elemzésében *50*

2.2. Vegyes házasságok a határon túli magyarság körében **54**

2.2.1. Románia *54*

2.2.2. Szlovákia és Kárpátalja *58*

2.2.3. A magyar–szerb vegyes házasságok kutatása *60*

2.3. A szerb vegyes házasságok **67**

2.4. Összegzés **71**

3. Délvidék társadalomtörténete és a heterogám házasságok korszakai **72**

3.1. Délvidéki társadalom **72**

3.1.1. A tartomány elnevezései *73*

3.1.2. A nemzetiségi képet befolyásoló legfontosabb események *76*

3.2. Délvidék demográfiai helyzetének alakulása **85**

3.2.1. A délvidéki magyarság lélekszáma *87*

3.2.2. A nemzetiségek járások szerinti megoszlása *94*

3.2.3. Szabadka járás nemzetiségi megoszlása *95*

3.2.4. Bácstopolya járás nemzeti megoszlása *97*

3.2.5. A magyarlakta járások nemzetiségi megoszlása *98*

3.3. A vegyes házasságok demográfiai jellemzői **100**

3.3.1. A nemek aránya a vegyes házasságokban *106*

3.4. A vegyes házasságok korszakai **109**

3.4.1. A szocialista éra, a csendes asszimiláció kora *110*

3.4.2. A délszláv háborúk kora *112*

3.4.3. A gondterhelt enyhülés kora (2012-től napjainkig) *114*

3.5. Összegzés **115**

4. Módszertani rész **116**

5. A nemzeti identitás formálódása a magyar szerb vegyes házasságokban **120**

5.1. Nyelvhasználat **120**

5.1.1. Intézményes keretek *122*

5.1.2. A délvidéki magyarság nyelvhasználata *127*

7.1.3. A nyelvhasználat és az asszimiláció színterei *134*

5.1.4. Barátok és szomszédok *140*

5.1.5. Média *147*

5.1.6. Összegzés *153*

5.2. A vallás **155**

5.2.1. Az egyházak *155*

5.2.2. A vallás szerepe a vegyes házasságokban *157*

5.2.3. Összegzés *163*

5.3. A nemi szerepek és a családi habitus **164**

5.3.1. A patriarchális családmodell hatásai *165*

5.3.2. Összegzés *170*

5.4. Az identitás felvállalása **170**

5.4.1. Identifikálódás a vegyes házasságokban *171*

5.4.2. Az asszimilánsok *172*

5.4.3. Az átmeneti/köztes és marginális identitásúak *174*

5.4.4. Kettős identitás *182*

5.4.5. Összegzés *183*

5.5. Az identitás átörökítésé **184**

5.5.1. A névadás *185*

5.5.2. Az iskolaválasztás *189*

5.5.3. A szerbiai oktatási rendszer *189*

5.5.4. Az identitás átörökítése és az iskola *192*

5.5.5. Összegzés *198*

Összegzés **199**

Felhasznált irodalom **205**

Táblázatok jegyzéke **217**

Ábrák jegyzéke **217**

Melléklet **217**

Interjúvázlat **217**

A szerző tudományos munkássága **222**

Tartalmi kivonat **224**

Abstract **225**

Köszönetnyilvánítás **226**

Bevezetés

A nemzetileg vegyes házasságok problematikája gyakorlatilag egyidős a nemzetekkel. Az eltérő kultúrákból érkező párok házasságára vonatkozó egyik első állásfoglalás az ókorból származik és a Bibliában találhatjuk. Mózes törvénykönyvében megtiltja a zsidók számára a kánaáni népekkel történő vegyes házasságkötést. A kérdéskör ezután több helyen is előfordul a Bibliában. Ezsdrás és Nehémiás is kiemeli a vegyes házasságkötések veszélyeit a zsidóság számára (Olyan 2004). A Biblia azonban nem tiltja kategorikusan a nemzetileg heterogám házasságkötést. Több központi szerepet betöltő bibliai személy is vegyes házasságot kötött, emellett Dávid király és Jézus Krisztus felmenői között is vannak, akik nem zsidó származásúak. Ez a látszólagos ellentmondás, azonban a rendelkezések céljainak vizsgálatával könnyedén feloldható. A Biblia szerint ugyanis bizonyos népekkel kötött vegyes házasságok legfőbb veszélye az idegen istenek követése, ezáltal pedig az izraelita vallás elhagyása. Mózes törvénykönyvében is a vallás elhagyását nevezi meg a vegyes házasságkötések legnagyobb veszélyeként: *„És feleséget ne végy az ő leányaik közül a te fiaidnak, hogy mikor paráználkodnak az ő leányaik isteneiket követvén, a te fiaidat is paráználkodásra vigyék, az ő isteneiket követvén" (2 Mózes 34.16.) „Mert elpártoltatja a te fiadat én tőlem, és idegen isteneknek szolgálnak; és felgerjed az Úrnak haragja reátok, és hamar kipusztít titeket" (5 Mózes 7.4).* A zsidó identitás legfőbb alapját a vallás képezte, annak elvesztése az identitás alapjainak megingását eredményezte volna. Vallásuk lecserélésével a zsidók beolvadtak volna a kánaáni népek közé, a zsidó nép pedig megszűnt volna létezni. Mai terminussal élve tehát a Biblia legnagyobb problémája a vegyes házasságkötésekkel az asszimiláció volt. Emiatt nem tiltja a más nemzetiségűekkel kötött heterogám házasságokat, és nem is nevezi azokat bűnnek. Ha azonban asszimiláció és a vallás elhagyása is társul a vegyes házasságkötésekkel, ott a törvénykönyv már egyértelműen elítélő a kapcsolatok ezen formájával, mivel ez a zsidó identitás elvesztésével járnak.

A vegyes házasságok asszimilációs nézőpontja tehát már az ókorban is jelen volt. Egy másik ókori esemény során szintén kiemelt fontosságot kapnak a heterogám házasságkötések. Nagy Sándor a Bibliától merőben eltérően vélekedett a nemzetileg vegyes házasságkötésekről. A híressé vált szúzai menyegzőn saját tábornokainak és katonáinak rendelte el, hogy perzsa nőket vegyenek feleségül. A nagyszámú vegyes házasságkötéssel a birodalma nemzeteit akarta közelebb hozni egymáshoz. A végrendeletében később nagyarányú lakosságcserét rendelt el, amelynek során Európából Ázsiába, Ázsiából pedig Európába telepítettek volna embertömegeket. Tervei szerint ezáltal megnőtt volna a vegyes

házasságkötések aránya (McKechnie 1989), melynek következtében a nemzetek egybeolvadtak volna, megteremtve ezáltal a birodalom közös nemzetét, ezáltal stabilizálva azt. A végrendeletét utódai nem valósították meg, a szúzai menyegző során kötött házasságok pedig döntő többségben válással végződtek. Mindezek ellenére megfigyelhető, hogy Nagy Sándor a vegyes házasságkötésekben a nemzetek közti társadalmi távolság csökkentésének módját látta. A társadalmi kohéziós nézet is hasonlóan írja a le a heterogám házasságokat. Ezek alapját tehát ez a megközelítésmód is az ókorba nyúlik vissza, mivel az elmélet alapját képező koncepció már ekkor is jelen volt.

A heterogám házasságok kérdésköre napjainkban is fontos részét képezi a nemzeti identitásról való gondolkodásnak. Azokban az országokban, ahol jelentős nemzeti kisebbség él, kiemelt fontosságú a vegyes házasságok kérdése. A nemzetek közti együttélés és a meglévő társadalmi távolságok nem érthetőek meg a heterogám házasságok elemzése nélkül. Mind hiányuk, mind pedig nagyarányú jelenlétük fontos indikátora lehet a nemzetek közti kapcsolatnak. A vegyes házasságok a kisebbségek szempontjából is kiemelt jelentőséggel bírnak, mivel átalakíthatják az érintettek etnicitását, és az identitásuk tovább örökítésében is meghatározó szerepet töltenek be. Mind a nemzetek kapcsolata, mind pedig a kisebbségek helyzete és elfogadottsága szempontjából jelentős kérdésnek számít a vegyes házasságok aránya, ezért számos kutató foglalkozott a témakörrel. Az első szociológiai tanulmányok a huszadik század elején születtek (Drachsler 1921, Park – Burgess 1921, Csűrös 1938). A téma elsősorban az amerikai és a közép-európai kutatók figyelmét keltette fel. Amerikában a bevándorló munkások helyzete irányította a kutatók érdeklődését a vegyes házasságok felé, Közép-Európában pedig az első világháborút lezáró békeszerződések következtében kialakult megoldatlan nemzetiségi problémák miatt vált kutatási témává a párkapcsolatnak ez a sajátos formája. A huszadik század második felében a fejlett világ szinte minden területén születtek kutatások (Price - Zubrzycki 1962, Murstein 1976, Lee 1988, Liang – Ito 1999), de túlzás lenne központi témának nevezni a szociológiai gondolkodásban.

Alapvetően két, a múlt század során kialakult elmélet dominál a heterogám házasságkötések vizsgálatában, azonban mindkét elmélet már az ókorban is jelenlevő gondolatokon alapszik. Az asszimilációs elmélet hívei szerint a vegyes házasságok a kisebbség többségbe történő beolvadását segítik elő. A vegyes házasságok során ugyanis eltűnik a kisebbségek nemzeti identitása, a helyét pedig a többségi nemzet identitása veszi át. Ennek következtében a kisebbség lassanként beolvad a többségi nemzetbe, és megszűnik önálló etnikumként létezni. A társadalmi kohéziós elmélet ezzel szemben a kisebbségek beilleszkedésének egyértelmű mutatójaként tekint a heterogám házasságokra. Az elmélet

hívei szerint minél több a vegyes házasságkötés, a kisebbségek annál jobban be tudnak illeszkedni a többségi társadalomba. A házasságok által csökken a társadalmi távolság, az etnikumok megbékélnek egymással, és egy egységes társadalom jön létre. A többségi nemzet tagjaival kötött házasságokban gyakran a nemzetiségek viszonya tükröződik vissza. Abban szinte minden kutató egyetért, hogy a vegyes házasságok fontos részei a kisebbség és a többség kapcsolatának. A kutatók álláspontja azonban megoszlik annak tekintetében, hogy a kisebbségre pozitív, vagy inkább negatív hatással vannak ezek a kapcsolatok.

A disszertáció célja a heterogám házasságkötések identitásformáló szerepének bemutatása. Ezt egy konkrét kisebbség, a délvidéki magyarság és a többségi társadalmat alkotó szerbek házasságkötéseinek példáján elemzem. A disszertáció három fő kérdés köré építem fel. Az első kérdésem során arra keresem a választ, hogy a magyarságra jellemző-e az asszimiláció. A második kérdésem során arra keresem a választ, hogy meghatározhatók-e különböző korszakok a vegyes házasságkötések arányában és változtak-e a nemzeti identitást befolyásoló tényezők? A harmadik kérdésem pedig az asszimiláció identitásban megjelenő formáira vonatkozik. A disszertáció során azt vizsgálom, hogy csak két kategória létezik az asszimiláció esetén (asszimilálódott vagy nem), vagy léteznek további, átmeneti kategóriák is az érintettek identitásképződése során?

A magyar-szerb vegyes házasságok gyakoriak a Délvidéken, a magyarok által kötött házasságok 38%-a szerb-magyar vegyes házasság. Gyakorlatilag az összes olyan településen előfordul, ahol mindkét nemzet tagjai jelen vannak. Bár napjainkban ez teljesen elfogadott, az előző század folyamán egyáltalán nem számított általánosnak. Egy vegyes házasság inkább kirívó eset volt a számos homogám házasság között. A Kárpát-medencében (és a Balkán-félszigeten is) az nemzeti identitás egyik alapvető tényezője a vallás. A magyarok többsége vagy a római katolikus, vagy valamelyik protestáns vallás követője, a szerbek döntő többsége pedig a pravoszláv vallást követi. Emiatt a legtöbb nemzetileg vegyes házasság vallási szempontból is heterogám. A különböző egyházi, és állami feljegyzésekből kiderül, hogy a huszadik század elején, és azt megelőzően ritkák voltak a vegyes házasságok. Az eltérő felekezethez tartozók – jelen esetben szerb részről az ortodox, magyar részről pedig a római katolikus és a protestáns felekezetek tagjai – ritkán kötöttek egymással házasságot. Ezt a korai népszámlálási adatok is igazolják, a nemzetek közti vegyes házasságok a múlt század elején elenyésző számban jelentkeztek.

A világháborúk után jelentősen növekedni kezdett a heterogám házasságkötések száma. A kisebbségi magyarság körében minden utódállamban emelkedni kezdett az arányuk (Hoóz 2002). Ez a jelenség több határon túli magyar kutató figyelmét felkeltette és megkezdődött a

vegyes házasságok kutatása. Alapvetően a már említett nézőpontok dominálnak: az asszimilációs szemlélet és a társadalmi kohéziós elmélet. Az asszimilációs elmélet szerint a vegyes házasságok alapvetően a magyarság lélekszámának csökkenését, a magyarság többségi nemzetbe történő beolvadását segítik elő. Az elmélet hívei szerint a vegyes családokban a magyar nemzeti identitás háttérbe szorul, és a vegyes házasságokból született gyermekek nem magyar nemzetiségűek lesznek. A kohéziós elmélet hívei azonban nem tartanak az asszimilációtól, szerintük a társadalmi kohéziót (integrációt) növelik. Érvelésük alapján a vegyes házasságok által kapcsolatok, erős és gyenge kötések alakulnak ki a nemzetek tagjai között. Ezek a kapcsolatok pedig elősegítik a nemzetek közti kommunikációt, és csökkentik a köztük kialakuló konfliktusok valószínűségét. A magyar kutatók körében az asszimilációs nézet vált elfogadottá, Nyugat-Európában pedig a társadalmi kohéziós nézet az elterjedtebb.

A vegyes házasságok működésének megértéséhez szerb és magyar részről egyaránt szükséges megvizsgálni a jelenséget. A szerb kutatók közül tudomásom szerint senki sem foglalkozott kizárólag a magyarok és szerbek közti vegyes házasságokkal, azonban sokan írtak a szerbek Jugoszlávia kisebbségeivel kötött házasságairól. Ezek a kutatások több esetben érintették a magyar-szerb vegyes házasságokat is.

Több nyugat-európai és amerikai kutató is írt a jelenségről. Ők elsősorban a Jugoszláviában kötött heterogám házasságokat kutatták, és arra keresték a választ, hogy a gyakoriságuk mellett mégis hogyan jöhetett létre egy véres, és népirtásoktól sem mentes konfliktus. Elsősorban a délszláv háborúk társadalmi okait keresték, és azt, hogy a háborús konfliktusok milyen hatást gyakoroltak a vegyes házasságokra. A régi Jugoszlávia a nemzetközi sajtóban és a tudóstársadalom szerint is a nemzetek közti együttélés etalonja volt. Maga a jugoszláv kormány is ezt a képet kívánta erősíteni. Ezt a nézetet azonban megcáfolta a polgárháború, ahol százezrek vesztették életüket, mindemellett pedig magas volt a polgári áldozatok száma. Több kutató (Botev 1994, Smits 2010) erre az ellentmondásra kereste a választ.

Látható tehát, hogy a heterogám házasságokkal kapcsolatban két elmélet dominál a szociológiai gondolkodásban. Mindkét elméletet érték kritikák (lásd: Alba – Nee 1997, Song 2009) az összehasonlításuk és érveik ütköztetése azonban még nem történt meg. A disszertációm egyik célja az eddig elmaradt összevetés megvalósítása egy konkrét példán, a délvidéki magyar – szerb vegyes házasságkötések esetében. A két elmélet tételeit így alaposan meg lehet vizsgálni egy konkrét esetben, és kiderülhet, melyik elmélet a jellemzőbb a térség heterogám házasságaira. A dolgozat egy másik fontos újítása a megközelítésmódban rejlik. A

vegyes házasságkötéseket eddig szinte kizárólag kvantitatív módszerekkel – főként népszámlálási adatokon végzett logisztikus regressziós elemzéssel – vizsgálták. Tudomásom szerint mindössze egy erdélyi kutatás során alkalmaztak kvalitatív, interjús módszert (Flóra 2011). Ebből adódóan a vegyes házasságkötésekről számos statisztikai elemzés áll rendelkezésünkre, a házasságok belső működése és dinamikája azonban gyakorlatilag ismeretlen terepnek számít. Mind az asszimiláció, mind pedig a társadalmi kohézió esetében kiemelt fontosságú a nyelvhasználat, mind a családon belül, mind pedig azon kívül. A népszámlálási adatokból azonban ennek a dimenziónak az elemzése gyakorlatilag lehetetlen. Voltak népszámlálások, amikor rákérdeztek a beszélt nyelvekre, az esetek döntő többségében azonban ez a kérdés elmaradt, a családon belüli kommunikációról pedig egyáltalán nincsenek ismereteink. Az interjús kutatás elvégzése ezért is kulcsfontosságú, mivel ezáltal részletes ismereteket szerezhetünk erről az identitást nagyban befolyásoló tényezőről. Mind az asszimilációt, mind pedig a társadalmi kohéziót kvantitatív módszerekkel mérték, a házasságokon belüli alakulásukról csak feltételezések, valamint a statisztikákból leszűrt következtetések állnak rendelkezésre. A disszertációm másik fontos célja a délvidéki házasságok eddig elmaradt interjús módszerrel történő vizsgálata. A kvalitatív módszer egy további fontos előnye, hogy segítségével kategóriák és csoportok válnak elkülöníthetővé, ezáltal lehetőség nyílik rá, hogy az asszimilációt vagy az integrációt ne csak egy dichotóm változóként kezeljük.

Az asszimilációs elmélet szerint a kisebbségi identitás lassanként elsorvad a többségi nemzet identitása mellett, a vegyes házasságokban pedig a szerb identitás lesz a domináns. A társadalmi kohéziós elmélet szerint viszont a vegyes házasságok csökkentik a feszültséget a nemztetek között és integrálják a kisebbségieket. A különböző identitásdimenziókra levetítve ezek a kijelentések empirikusan is igazolhatóvá vagy cáfolhatóvá válnak. A nyelvhasználat esetén például, ha az asszimiláció a meghatározó, akkor a szerb nyelv fog fölérendelt szerepbe kerülni ezekben a kapcsolatokban, ha viszont a társadalmi kohézió a meghatározó, akkor a két nyelv mellérendelő és kiegészítő viszonyban lesz egymással. Az identitás vállalása és a kultúra esetében is értelmezhető a két elmélet. Az asszimiláció esetében a szerb kultúra lesz a domináns, a társadalmi kohézió esetében viszont egyenlő arányban jelenik meg a kettő. Az identitáshoz szorosan kötődik annak tovább örökítésé, ezért szintén fontos megvizsgálni, hogy a vegyes házasságokból származó gyerekek milyen arányban vallják magukat magyarnak vagy szerbnek, vagy esetleg valamilyen más identitásforma mentén azonosítják önmagukat. A házasságok nemi arányainak elemzése is fontos eredményeket hozhat. Érdemes megvizsgálni,

hogy inkább a férfiakra, vagy a nőkre jellemző a heterogám házasságkötés, a magyarok és a szerbek közt ezen a téren van-e különbség, és ha igen mi ennek az oka, és mit eredményez.

Fontos tisztázni a heterogám házasságok fogalmát is. Heterogámia alatt más társadalmi csoportból származó egyének kapcsolatát értjük. Számos változó mentén képezhetők társadalmi csoportok, ilyen például a jövedelem, az iskolai végzettség, a presztízs stb. A disszertációm során a nemzeti identitással foglalkozom, a heterogámia alapját tehát az eltérő nemzeti identitás (magyar és szerb) képezi. A továbbiakban amikor vegyes házasságokat említem, akkor ezalatt kizárólag a nemzetiség szempontjából vegyes kapcsolatokat értem, a többi szempont nem része az elemzésnek.

A disszertáció első szerkezeti egységében az elméleteket tekintem át. Az első fejezetében az elméleti kereteket járom körül. Definiálom a nemzeti identitás általam használt fogalmát, emellett megvizsgálom az asszimilációs- és a társadalmi kohéziós elmélet kereteit, és összegzem a témában született legfontosabb munkákat. Itt tekintem át a vonatkozó családszociológiai elméleteket is. A második fejezetben a vegyes házasságokra levetítve értelmezem az elméleteket. Itt összegzem a Délvidéken, Erélyben, Kárpátalján, Felvidéken és Magyarországon íródott, magyar vegyes házasságkötéseket vizsgáló tanulmányokat. Ezt követően a szerb vegyes házasságkötéseket vizsgáló szerzők műveit elemzem, szintén az elméletekre és módszerekre fókuszálva. A harmadik fejezetben a vegyes házasságok társadalmi kontextusát mutatom be, itt ismertetem a Délvidék rövid társadalomtörténetét és jelenlegi etnikai viszonyait. A fejezet során elemzem az elérhető népszámlálási adatokat, és felvázolom a vegyes házasságkötések korszakait.

A negyedik fejezetben a kutatás módszertanát mutatom be. Az ötödik fejezetben a nemzeti identitás változását vizsgálom meg a nyelvhasználat, a vallás, a családi habitus, az identitás felvállalása, valamint az átörökítése alapján meghatározott dimenziókban. A fejezet döntően az interjúk kvalitatív elemzéseit tartalmazza, de itt mutatom be az ide vonatkozó kvantitatív adatokat is. A disszertációt egy összegzéssel zárom, ahol felvázolom az új eredményeket.

1. A kutatás elméleti kerete

„Vegyes házasság. Egy férfi és egy nő elvette egymást. Ennél vegyesebb házasságot igazán nem tudok.” (Karinthy Frigyes)

A fejezet során a vegyes házasságkötésekkel kapcsolatos fontosabb elméleti elemeket tekintem át. A nemzeti identitás fogalmának meghatározása kulcsfontosságú a heterogám házasságkötések esetében, mivel ez képezi a heterogámia alapját. Az asszimilációs elmélet megismeréséhez szükséges megismernünk az asszimiláció fogalmát, ezért a fejezet első felében a megát a fogalmat, valamint a kutatásának történetét járom körül. A heterogám házasságok nem érthetők meg teljes mértékben családszociológiai ismeretek nélkül, ezért a fejezet végén erre is kitérek.

1.1. A nemzeti identitás fogalma

Az identitás, önazonosság kérdése a szociológiában, szociálpszichológiában és más társadalomtudományokban is fontos kutatási terület. A fogalom lényege a személyes azonosságtudat, a létezés szubjektív megélése és külső elemekkel történő azonosulás. A társadalmi azonosságtudat pedig az identitás egy alrendszereként értelmezhető (Pataki 1982). Az egyén identitása emellett számos más alkotóelemből épül fel, és nem tekinthető egy kész egységnek, az életút során folyamatosan változik. Visszatekintve, a saját történetét összefoglalva és elmesélve az egyén maga is konstruálja saját identitását (Pászka 2007). Az életút során számos olyan esemény történhet, amely gyökeresen átformálja azt. Ilyen lehet az iskola elvégzése (Dancs 2016), amely inkább fiatal korban meghatározó, de hosszútávú hatásai is lehetnek. A munkahely elvesztése, vagy a tartós munkanélküliség is hatást gyakorolhat az egyén identitására, ami szerepvesztéshez, és az önazonosságtudat megkérdőjelezéséhez vezethet (Csoba 2009). A házasságkötés és a párválasztás is jelentősen identitásformáló erővel bír, támaszként szolgálhat az egyén számára és egy olyan menedékként, ahova a társadalmi élet problémái elől visszavonulhat (Becker 1991). Disszertációm során a házasság identitásra gyakorolt hatását vizsgálom, specifikusan a heterogám házasságkötés nemzeti identitásra gyakorolt hatását, mivel egy más nemzetiségű partner jelentősen identitásformáló hatással rendelkezhet. A következő fejezetekben ezeket a változásokat igyekszem nyomon követni.

A nemzeti identitás az identitás egy olyan specifikus alrendszere, amely az egyén etnicitásához kötődik. *„A nemzeti identitás, mint az önmeghatározás modern válfaja, az identitástudat szerves része, melynek alapján az egyén egy nemzet tagjának érzi és vallja magát. Egy adott nemzethez tartozásnak, hagyományaival, értékrendjével való azonosság tudata. Elsősorban a hovatartozással és az azonosulással kapcsolatos érzelmi és gondolati*

mintákat tartalmazó kommunikációs együttes, szocializációs fejlemény, diakrón és szinkrón kommunikáció eredménye, melyet társadalmi-történeti tényezők generálnak és formálnak." (Murányi 2006:26)

A határon túli magyarság esetében a kisebbségi lét egy jelentős társadalmi-történeti tényező, amely a délvidéki magyarság esetében is jelen van. Esetünkben tehát a nemzeti identitást egy fennmaradásra való törekvés is meghatározza, mivel a kisebbségeknek folyton szembe kell néznie az asszimiláció nyomásával is. Ebben a helyzetben pedig a nemzeti és etnikai identitástudat hajlamos a felerősödésre (Gereben 1999).

Hogyan formálódik a nemzeti identitás a heterogám párkapcsolatokban, vannak-e eltérő formák és kategóriák, az asszimiláció vagy a társadalmi kohézió a meghatározó? A nemzeti identitás különböző aspektusait vizsgálva ezekre a kérdésekre próbálok megfelelő válaszokat találni. Az anyaországban a nemzeti identitás legfontosabb tényezői a nyelv, a magyarság szabad vállalása, a származás és az állampolgárság (Murányi 2006). A délvidéki magyarság kisebbségi státusza miatt, valamint a vegyes házasságok sajátosságából adódóan a kutatásom során öt tényezőt emelek ki. Ezek a nyelvhasználat, a magyarság vállalása, a vallás, a családi habitus és az identitás átörökítése.

A nemzeti identitásnak elemeiben történő változás több területen is átrendeződést eredményezhet. A nyelvhasználat az egyik legfontosabb ezen elemek közül, mivel az anyanyelv és a nemzetiség a legtöbb esetben megegyezik. Ma is aktuális Bessenyei György sokat idézett gondolata, miszerint *„minden nemzet a maga nyelvén lett tudós, de idegenen sohasem"*. A tudományos, kulturális és hétköznapi élet során is jelentős szerepet tölt be a nyelv. A nemzeti identitás megélése során a szabad nyelvhasználat kiemelt foltosságú, mivel aki nem tudja szabadon használni anyanyelvét, a nemzteti identitását sem élheti meg teljes egészében.

A határon túli magyarság körében elterjedt a kétnyelvűség, azonban ez kényszerű kétnyelvűség, mivel az államnyelv ismerete nélkül nehéz boldogulni, még a hétköznapi élet során is. A munkahelyen a magyar nyelvű kommunikáció csak a fizikai munkások körében megvalósítható, a szakmunkásoknak és értelmiségieknek már államnyelven kell kommunikálniuk (Gereben 1999). A nyelv emellett mind az asszimilációs, mind pedig a társadalmi kohéziós elméletben központi szerepet tölt be, mivel az asszimilációs elmélet szerint a kisebbségi nyelv háttérbe szorul, a társadalmi kohéziós elmélet szerint azonban minden esetben szabadon használható. Az nyelvi identitást több aspektusa is fontos vizsgálódási területet képez. Az egyik legmeghatározóbb a családon belüli nyelvhasználat - a kommunikációs forma, amelyet a férj és a feleség használ egymás közt. A családon kívüli

nyelvhasználat szintén fontos tényező, a család barátaival folytatott trialógusok vagy még több szereplőt magába foglaló beszélgetések nyelvezete szintén meghatározó. A médiahasználat is az elemzés részét képezi, mivel a szabadiős tevékenység során használt nyelv is komoly hatást gyakorolhat az identitásra.

Az adott nemzettel történő azonosulás, az elnevezés saját magunkra történő alkalmazása a nemzeti identitás egyik alapvető aspektusa. A név, mint társadalmi toldalék beépül az egyén vagy csoport önmagáról kialakított képébe, a nemzeti identitás szerves részévé válik (Bindorffer 1996). Az embercsoportok észlelésére, azonosítására valamint kategorizálására szolgáló névadás valamilyen vélt vonás tulajdonítása alapján történik és sordöntő hatással járhat a megnevezettekre (Kidder - Stewart 1980). Az egyén, aki saját magára alkalmazza a csoportja nevét, a csoporttal való azonosulását hangsúlyozza, aki pedig elutasítja a név használatát, a csoporttól való elkülönülését fejezi ki. Ezért is fontos a vegyes házasságokban a nemzetiséggel történő azonosulás vizsgálata. Ez mind az asszimilációs, mind pedig a társadalmi kohéziós elmélet szempontjából fonatos kérdés, hiszen ha valaki egy másik csoport nevét veszi fel a származási csoportja helyett, akkor kétségtelenül asszimilálódott. Ha a kisebbségiek tömegesen hagyják el saját csoportjukat, és nem vállalják fel a vele való közösséget, akkor problémás volna társadalomba integráltnak tekinteni az adott kisebbséget. A vegyes házasságok során alkalmazott azonosulási kísérletek, egy köztes kategória létrehozásának gondolata is meghatározó lehet. A szocialista korszakban a jugoszláv identitás bázisát a vegyes házasságok képezték. Vajon ez jelenleg is fennmaradt-e, vagy átvették-e a helyét más identitásformák? Az identifikálódásról szóló fejezetben ezekre a kérdésekre keresem a választ.

A vallás is fontos szerepet tölthet be az adott nemzet identitásában. Ha egy kisebbség vallása eltér a többség vallásától, akkor integráló szerepet tud betölteni a kisebbség életében (Bartha 1984). A délvidéken ez a helyzet maradéktalanul fennáll, mivel a szerbség döntő többsége pravoszláv vallást követ, a magyarság viszont római katolikus vagy protestáns egyházakhoz tartozik. A Balkánon emellett a vallás szerepe még esszenciálisabb, mivel a nemzetek közti különbségtétel egyik legfőbb eleme. A vallásos hittel rendelkezők körében pedig erősebben van jelen a nemzeti identitás is (Gereben 1999). Az identitás vizsgálata során ezért is fontos a vallás szerepének elemzése.

A családon belüli habitus, a nemi szerepek alakulása is fontos eleme a nemzeti identitásnak. Ha ezek a szerepek eltérnek két nemzet közt, akkor az jelentős identitásbeli különbséget eredményezhet, a vegyes házasságokon belül pedig feszültségek alapját képezheti. A szerb családmodell erősen patriarchális jellegű, emellett a patrilokális és

patrilineáris hagyományok miatt a nők szerepe korlátozott, könnyen beolvadnak a családba (Simic 1994). A magyarokkal történő vegyes házasságok esetén ez az asszimiláció egyik okát képezheti. Azonban komoly konfliktusok alapjául is képezheti, mivel a magyarságra kevésbé jellemző a patriarchális habitus.

A nemzeti identitás esetében az átörökítés is egy vitathatatlanul jelentős tényező. Ha egy kisebbségi csoport nem tudja megfelelően átörökíteni saját identitását, akkor ezzel saját megszűnését garantálja. Az asszimilációs elmélet alapját képezik az átörökítési problémák, a társadalmi kohéziós elmélet esetében pedig nem beszélhetünk integrációról, ha az adott kisebbségi csoport haldoklik. Az átörökítés aspektusaiként elsőnek a gyerekek számára történő névadást vizsgálom. A magyar vagy szerb keresztnév választása informatív lehet, és a családon belüli gondolkodásmódról is sok mindent elárulhat. Az átörökítés legfontosabb színtere azonban az iskola. A magyar vagy szerb tannyelvű iskola választása a későbbiekben döntően befolyásolhatja a gyerekek nemzeti identitásának alakulását. hogy zajlik ez a fontos döntéshozatal a szülők közt? Mik az iskolaválasztás fő motivációi? Elkülöníthetők különféle kategóriák? Az identitás átörökítéséről szóló fejezetben ezekre a kérdésekre keresem a választ.

Az identitásról szóló rész, és egyben a disszertációmat is egy összegző fejezettel zárom, ahol a legfontosabb gondolatokat és eredményeket tekintem át. Itt vonom le a következtetést, hogy a magyar szerb vegyes házasságokban milyen mértékben van jelen az asszimiláció és milyen mértékben a társadalmi kohézió. Az identitásváltozás fokozatait és kategóriáit is igyekszem elkülöníteni, és reményeim szerint a kutatás végére sokkal pontosabb képpel fogunk rendelkezni a heterogám házasságok helyzetéről, működéséről, valamint a partnerek nemzeti identitásáról.

1.2. Az asszimiláció és az integráció fogalom tartalmi elemei, megközelítési módjai

A szociológiai a múlt század első felében kezdett el foglalkozni az asszimiláció jelenségével. A fogalom szorosan kötődik a nemzeti identitáshoz és az identifikációhoz, mivel maga az asszimiláció is egyfajta identifikálódás, az önazonosságunk megváltoztatása. Az identifikáció során önmagunkat határozzuk meg, ami egy viszonyítási folyamat másokhoz képest, kihez hasonlítok, és kitől különbözöm. Az asszimiláció is hasonlóan működik: ez egyén felhagy az addigi identitásával, vagy annak bizonyos elemeivel, és egy másik csoporttal azonosul (Park 1955, Gordon 1964).

A köznyelvben általában az asszimiláció szóval a nemzeti kissebségek erőszakos, vagy erőszakmentes beolvasztását társítják. A fogalom tartalmába ez is beletartozik, azonban

a teljes jelentése ettől árnyaltabb. Legtágabb értelemben egy csoportba, vagy struktúrába történő beilleszkedést, az adott csoport értékeinek és normáinak felvételét jelenti (Gordon 1964). A kisebbség – többség viszonylatában alapvetően két stratégia különböztethető meg: a szegregáció és a kultúraátvétel. A szegregált kisebbség elzárkózik a többségi társadalomtól, és nem képezi részét a társadalmi struktúrarendszernek sem, emellett területileg is elkülönülnek (Van Kempen - Sule Özüekren 1998). A nemzeti identitás szempontjából nézve a kultúraátvétel pedig egy másik nemzet szokásának az átvételeként értelmezhető. Ez a folyamat történhet a saját identitás megtartásával, valamint annak lecserélésével is. A legalapvetőbb különbség itt fogalmazható meg az asszimiláció és az integráció között. Az asszimiláció során az adott nemzet beilleszkedik a társadalmi struktúrarendszerbe, cserébe viszont feladja a saját nyelvét, szokásait, kultúráját és teljes nemzeti identitását, helyébe pedig a többségi társadalom identitását veszi fel (Gordon 1964). Ezzel szemben az integráció során az adott kisebbség úgy illeszkedik be a társadalmi struktúrarendszerbe, hogy megőrzi saját nemzeti identitását (Drachsler 1921). A szegregált kisebbség elkülönül a többségi társadalomtól és rendszerint hozzájuk képest jóval rosszabb körülmények között él. Az asszimilálódó kisebbség beolvad a többségi nemzetbe, és lassanként megszűnik létezni. Az integrált kisebbség viszont nem olvad be, hanem megőrzi saját nyelvét és identitását, emellett nem is szegregálódik, hanem sikeresen beilleszkedik a társadalmi struktúrába.

Az asszimiláció fogalmát értelmezhetjük általános és egyedi fogalomként is. Általános és elvont fogalomként értelmezve az asszimiláció növekvő hasonlóságot jelent, azonban ez nem azonosság vagy egyezés. Alanyi ragozásban az asszimilálódni kifejezés a hasonlóvá válást jelenti, egy csoporthoz való hasonulást. Tárgyas ragozásban azonban már megváltozik a jelentése, az asszimilálni kifejezés az egyén vagy a csoport hasonlóvá tételét, vagy hasonlóként kezelését jelenti. Egyedi és organikus fogalomként értelmezve azonban a rendszerbe olvasztást és a bekebelezést értjük rajta. Organikus értelemben egy csoport társadalomba történő asszimilálása olyan, mint a testbe bevitt táplálék, ahogy a test feloldja és magába olvasztja az ételt, úgy a nagyobb csoport is magába olvasztja és feloldja a kisebbet. Az organikus értelemben vett asszimiláció tehát a kisebbség többségi nemzetbe történő teljes beolvasztása. Míg elvont értelemben a folyamaton van a hangsúly, és vannak fokozatok, addig az egyedi értelemben nincsenek, csak a végeredményen, a beolvasztáson van a hangsúly (Yinger 2002). A magyar nyelvben is könnyen megkülönböztethető a két asszimilációtípus, mivel beszélhetünk magyarosodásról és magyarosításról, elszlovákosodásról és szlovákosításról is (Szarka 1994).

Az asszimiláció egyedi és organikus értelmezésével szemben a leggyakoribb kritika az asszimiláció retrográd mivolta, ugyanis a másság elítélése nehezen elfogadható. A kritikusok szerint az elmélet empirikusan is téves, mivel a teljes beolvadás csak illúzió, egy etnikai csoportot szinte lehetetlen teljes mértékben beolvasztani. Azonban nem csak az egyedi és organikus értelmezés illethető kritikával, mivel az általános és elvont értelmezésben is benne lehet az erőszakos állami asszimiláció gyakorlata (Brubaker 2002).

Ha a legegyszerűbb definíciót keressük, akkor a kisebbségek asszimilációja a nemzeti identitásuk egy részének, vagy egészének a feladás, és egy másik nemzeti identitás felvétele. Az asszimiláció tehát ebben az értelemben a kisebbségi csoport elhagyása, és a többségi csoportba való belépés. Ez általában akkor történik meg, ha az összehasonlítás során a kisebbségi csoport nem kínál fel pozitív identitásképet (Giles és mtsai 1977, Tajfel 1978). Az asszimiláció egyik gyakori oka emellett az erőforrásokhoz való hozzáférés aszimetrikus jellege és a hatalmi viszonyokban mutatkozó egyenlőtlenség (Karády - Kozma 2002, Kiss 2010). A definiálás mellett azonban több dimenzióból is elemezhetjük az asszimilációt. A leglényegesebbek az idődimenzió, valamint az érintett közösség mérete.

Az idődimenziót vizsgálva is különbséget tehetünk az asszimiláció egyes formái között. Beszélhetünk intragenerációs asszimilációról, mely esetben az egyén az életútja során egy bizonyos ponton nemzetiséget vált. Az intergenerációs vagy leszármazási asszimiláció ezzel szemben nem egy egyén életútjában történő változás, hanem generációkon keresztül zajló folyamat. Történhet két generáció alatt, ekkor a gyerekek nemzetisége eltér a szüleik nemzetiségétől, vagy vegyes házasság esetén az egyik (általában a többségi) szülő identitását választják. Lehet azonban többgenerációs folyamat is, ekkor mindegyik generáció veszít valamennyit az felmenői nemzeti identitásából, az utolsó generáció pedig már egy másik nemzeti identitással rendelkezik. Tehát minden generáció egy lépéssel tovább halad az asszimiláció útján (Sandberg 1973).

Az asszimiláció fajtáit az alapján is elkülöníthetjük, hogy a kisebbség mekkora részét érinti. Az eredeti identitás lecserélése esetén a kisebbség teljes mértékben átveheti a többségi nemzet identitását vagy annak csak egyes elemeit, ezzel egy kevert identitást létrehozva. A teljes átvétel esetén az adott kisebbség teljesen azonosul a többséggel, elveszíti, vagy önként elhagyja saját nemzeti identitását és anyanyelvét, helyette pedig a többségi nemzet identitását veszi át (Brubaker 2002, Tóth 2008). Ez értelmezhető egyéni, és csoportszinten is. Egyéni szinten az adott személy adja fel eredeti identitását, és veszi az a többségi nemzetét. Csoportszinten a kisebbség teljes, vagy részleges asszimilációjáról beszélhetünk. Teljes asszimiláció esetén az adott nemzetiség feladja identitását és teljesen beolvad a többségi

nemzetbe, részleges asszimiláció esetén viszont csak bizonyos részeit veszíti el. A kisebbségből ilyenkor nagyobb csoportok szakadnak le és cserélnek identitást, ami gyakran a vegyes házasságoknak köszönhető (Mirnics 1994). A részleges asszimiláció még visszafordítható, de a kisebbség teljes beolvadásával is végződhet.

Keveredés esetén beszélhetünk a csoportok összeolvadásáról. Ez akkor jön létre, amikor két vagy több kultúra összeolvad, és nem kizárólag a kisebbségek cserélik fel identitásukat. Ezesetben az átvétel nem teljes, mivel mindkét fél veszít valamit addigi nemzeti identitásából. Az új nemzeti identitás a korábbiak elemeiből jön létre, mindegyikből átvéve bizonyos elemeket, és így egy új, az előzőktől különböző nemzeti identitás születik (Yinger 2002, Tóth 2008). A legismertebb példa erre az amerikai olvasztótégely (Park 1955). Az elmélet szerint az Amerikába érkező sokféle bevándorló feladja az eredeti nemzeti identitását, és beolvad az amerikai kultúrába, ami tulajdonképpen a bevándorlók kultúrájának összeolvadásából jött létre. Hasonló folyamat volt megfigyelhető a volt Jugoszláviában is. A soknemzetiségű ország hivatalosan nem rendelkezett államnemzettel, a vezetőség részéről azonban erre jelentős igény mutatkozott. Ebből a célból hozták létre a jugoszláv nemzetiséget, ami egy közös, délszláv nemzeti identitás volt, az elemei pedig az itt élő szláv nemzetek identitásából állt össze (Losoncz 1994). Elsősorban a heterogám házasságokban élők és az innen származó utódok, valamint a kisebbségek tagjai vették fel ezt a nemzeti identitást. Ebben az esetben tehát államilag támogatott (és néhol erőltetett) nemzeti összeolvadásról beszélhetünk. Az ország szétesése után azonban megszűnt az állami támogatás, az identitás pedig válságba került.

Az asszimiláció fogalmának megértéséhez szükséges megértenünk az ellentétét, a disszimiláció fogalmát. A disszimiláció az asszimiláció következtében elveszett régi identitás felvétele (visszavétele). Ebben az esetben a szülők vagy a nagyszülők által feladott kisebbségi nemzeti identitást a gyerekek, vagy az unokák ismételten felveszik (Yinger 2002). Ilyenkor az adott személy nem a családjában jelen levő többségi identitást választja, hanem a felmenői kisebbségi identitásával azonosul. Tóth Ágnes és Vékás János (2013) eredményei alapján a Kárpát-medencében egyedül Magyarországon beszélhetünk disszimilációs folyamatokról, mivel itt megfigyelhető a néhány generáción át hiányzó kisebbségi identitások újbóli felvétele.

A nemzeti identitás kérdésköre szorosan kapcsolódik az asszimilációhoz, mivel elhagyása vagy lecserélése az asszimiláció alapját képezi. A többség kisebbségekhez való viszonyulásának egyik formája az asszimilálás, emiatt pedig a nemzeti identitás kulcsfontosságúvá válhat a kisebbség életében. A Kárpát-medencében, különösen Erdély,

Kárpátalja és Délvidék területein komoly nemzeti alapú feszültségeknek alakultak ki. Ezeken a területeken a központi államhatalmak komoly asszimilációs erőt gyakorolnak a kisebbségekre, Egyes helyeken erősebben, máshol kevésbé intenzíven, de ellenségesen viszonyulnak hozzájuk. A Balkán-félszigeten is hasonló jelenségeknek lehetünk szemtanúi, mivel az albánok és szerbek, szerbek és horvátok, valamint a bosnyákok és a szerbek között is jelentős etnikai feszültség tapasztalható. A nemzeti identitás jelenlétének pozitív oldalai is vannak. A térség nemzetiségei számára fontos az identitásuk, anyanyelvük, kultúrájuk és vallásuk ápolása és őrzése. Ha nem így lenne, akkor a kisebbségi nyelvek és kultúrák már régen eltűntek volna, szegényebbé téve ezzel az egész térséget.

A kisebbség és többség viszonyában alapvetően három lehetséges hozzáállás körvonalazódik: a szegregáció, az asszimiláció és az integráció, az asszimiláció esetén pedig beszélhetünk keveredésről és teljes átvételről. Az asszimiláció mellett az integráció fogalmát is szükséges definiálni. *„Az olyan cselekvéseket, beállítódásokat, képzeteket, értékeket és normákat tekintik integrációs mechanizmusnak, amelyek javítják, fenntartják egy adott integráció szereplőinek együttműködését, növelik az összetartozás érzését, és csökkentik a kommunikáció zavarainak és a konfliktusok kialakulásának esélyét vagy elmélyülését”* (Kovách 2017:9).

Kovách Imre meghatározása szerint tehát az integráció egyik legfontosabb jellemvonása a társadalmi csoportok közti együttműködés és konfliktusmentes viszony. Ebből a gondolatból kiindulva fogalmazom meg a kisebbségek integrációjának általam használt fogalmát. Azt a kisebbséget tekintem integráltnak, amelyik beilleszkedik a társadalmi struktúrarendszerbe, és nincs alárendelt viszonyban a többségi társadalom tagjaihoz képest, tehát nem másodrendű állampolgár. Ez önmagában azonban még nem jelent integrációt, mivel a Gordon által megfogalmazott (és később Yinger által pontosított) asszimiláció fogalmának is egy lépcsőfokát képezi a kisebbség társadalmi struktúrarendszerbe történő belépése. Ami valójában megkülönbözteti az integrációt az asszimilációtól, az a kisebbségi identitás megőrzése. Az a kisebbség, amely elveszíti és nem tudja tovább örökíteni saját identitását, lassanként megszűnik létezni. Ezesetben pedig a többség és a kisebbség viszonya aszimmetrikus, mivel a többségi nyomás feloldja a kisebbséget, és eltörli annak identitását. A kisebbség ebben az esetben óriási árat fizet a struktúrarendszerbe történő belépés érdekében, mivel ennek következtében gyakorlatilag megszűnik létezni. Sikeres integrációról tehát csak akkor beszélhetünk, ha a kisebbség képes megőrizni identitását, és nem kell feláldoznia azt a társadalmi struktúrarendszerbe történő belépés érdekében. A sikeres integráció második fontos eleme tehát a kisebbségi identitás megőrzése.

1. táblázat: A többség és a kisebbség együttélési módjai

Szegregáció		A kisebbség markánsan elkülönül a többségi társadalomtól, és nem része a társadalmi struktúrának. Gyakran területi elkülönüléssel és marginalizációval is együtt jár.
Asszimiláció	Teljes átvétel	A kisebbség része a társadalmi struktúrának, nemzeti identitását és nyelvét azonban elveszti. A saját identitása helyére a többségi nemzet identitása kerül, hosszútávon a kisebbség teljesen beolvad a többségbe és megszűnik önálló nemzetként létezni.
	Keveredés	A kisebbség része a társadalmi struktúrának, nemzeti identitását és nyelvét részben elveszti. A többségi nemzet identitásának egyes részeit átveszi, ezzel egy új identitást létrehozva. Létrejöhet belőle egy új nemzeti identitás, vagy képezheti a teljes asszimiláció egyik lépcsőfokát, ahol a kisebbség elemenként veszíti el identitását, végül teljesen azonosulva a többséggel.
Integráció		A kisebbség része a társadalmi struktúrának, nem marginalizált, de megőrzi a saját nemzeti identitását.

(szerkesztés általam)

Fontos megállapítani, hogy a délvidéki vegyes házasságok esetében jelentkezik-e az asszimiláció, és ha igen, akkor milyen mértékben. A disszertációm kutatási kérdései is erre keresik a választ.

1. Az eddigi kutatások szerint, egyes szerbiai kisebbségek, mint a bosnyákok és az albánok szegregáltak, a kutatás első kérdése, hogy hozzájuk hasonlóan magyarokra is a szegregáció jellemző, vagy inkább az asszimiláció a meghatározó?

2. A magyarság vegyes házasságkötéseinek aránya sokat változott a második világháború utáni időszakban. Meghatározhatók-e konkrét korszakok, és ha igen, akkor mi jellemezte a magyarság és a szerbség viszonyát?

3. A statikusan értelmezett asszimiláció alapján, aki elhagyta identitását, nem kötődik tovább a kisebbséghez. A harmadik kérdésemmel arra keresem a választ, hogy valóban ilyen statikusan jelentkezik az asszimiláció, vagy a nemzeti identitás fontosabb dimenzió mentén elkülöníthetők-e különböző fokozatok vagy kategóriák?

1.3. Az asszimilációs elmélet fejlődése

Az asszimiláció témája nem tölt be központi szerepet a szociológiai gondolkodásban, azonban a múlt század eleje óta több kutatót is foglalkoztatott (Jojkic 1931. Csűrös 1934, Earner – Srole 1945, Park 1955, Gordon 1964). Amerikában a múlt század első felében a Chichagói Iskolához és Robert Ezra Parkhoz (1955) köthető az asszimilációs kutatások első felvirágzása. Elsősorban a bevándorlók és kisebb mértékben az őslakos indiánok miatt számított elterjedtnek az asszimilációs elmélet, ami alatt elsősorban amerikanizációt értettek.

már említett olvasztótégely elmélete is ekkor született. A század közepét az asszimilációs elméletek aranykorának nevezhetjük. Ebben az időszakban bevándorló munkások nagy tömegei érkeztek az országba, ami felkeltette a szociológusok érdeklődését. A bevándorlók beilleszkedése kapcsán a kutatók az asszimilációs nézőpontot képviselték, emiatt vált az időszak az elmélet virágkorává. A ’70-es évektől azonban erős kritikák érték, és jelentősen vesztett népszerűségéből. A század végén viszont az elmélet reneszánszát élte, és több kutató is működőképesnek látta a kisebbségek helyzetének leírásában (Alba – Nee 1997). Nyugat-Európában a múlt század elején viszont nem volt jelentős bevándorlási hullám, emiatt pedig az asszimilációs elmélet sem volt elterjedt. A fogalom azonban ismert volt, az első világháború előtt Németországban az asszimiláció szó egyet jelentetett a németesítéssel. A Harmadik Birodalom azonban teljes mértékben asszimilációellenes és disszimilációpárti volt, elég csak az asszimilálódott zsidóság erőszakos disszimilálására gondolni (Brubaker 2002). Európában a második világháború után is meghatározó tényező volt a kisebbségi kérdés nyugaton, és a szocialista blokkban is. Németországban az ’50-es évek végétől erőteljes bevándorlási hullám indult meg Törökországból, és a Balkán-félszigetről (elsősorban Jugoszláviából). Az szocialista államvezetés a gazdasági és kisebbségi problémák megoldását a németországi munkavállalás legalizálásában látta, a nyugat-német gazdaságnak pedig munkaerőre volt szüksége, így egy tömeges bevándorlási hullám indult meg a Német Szövetségi Köztársaságba (Szerbhorváth 2016). Jugoszláviában a kisebbségi kérdés sosem merült igazán feledésbe, a nemzetek közti feszültség azonban jelentősen növekedett a ’80-as években, a kérdés megoldatlansága pedig végül az ország széteséséhez vezetett. Jóval békésebb úton, de hasonló sorsra jutott Csehszlovákia és a Szovjetunió is. Az utóbbi évtizedekben azonban részben a nagyobb arányú bevándorlás, részben pedig a nemzetek közti békés együttélés témája iránt megnövekedett érdeklődés miatt az elméletre nagyobb figyelmet irányult.

Kelet-közép Európában a nemzetállamok kialakulása itt jóval később történt meg, mint a kontinens nyugati felén. Egészen a huszadik század elejéig a soknemzetiségű birodalmak uralták a térséget, és csak az első világháború után jöttek létre a nemzetállamok. A határok meghúzásakor azonban paradox módon a nemzetiségek térbeli elhelyezkedését nem vették figyelembe, emiatt gyakorlatilag egyetlen ország sem volt homogén nemzetállam, Jugoszlávia és Csehszlovákia pedig még nemzetállamnak sem volt nevezhető. A huszadik század viszontagságai miatt ezek az országok legjobb esetben is barátságtalanul viszonyultak egymáshoz, a kisebbségeket pedig sok esetben ellenségeknek tekintették (Jojkić 1931). A kisebbségek megmaradásuk egyik legnagyobb veszélyeként látták az asszimilációt, a többségi

nemzet kutatói és politikusai pedig kiváló fegyvert láttak benne az általuk veszélyesnek ítélt népcsoportokkal szemben (Mirnics 1994). Láthatjuk tehát, hogy az asszimiláció kutatásának mások az okai Amerikában, mások Nyugat-Európában, és mások Közép-Európában. Az eltérő érdeklődés mellé azonban eltérő módszertan is társul. Amerikában inkább a multidiszciplináris, Közép-Európában pedig a történeti – demográfiai jellejű kutatások az elterjedtek. A multidiszciplináris kutatások során főként szociálpszichológiai és szociológiai elméleteket és módszereket alkalmaznak, és elsősorban modellépítésre törekszenek. A történeti – demográfiai kutatások során viszont főleg népszámlálási és népmozgalmi adatokat használnak fel a leíró jellegű kutatás során. A fő változóik általában a népszámlálási adatokból nyert nemzetiség és anyanyelv (Gyurgyík 2002). Az asszimiláció mértékéről átfogó képet nyerhetünk a népszámlálások során, valamint az időbeli trendeket is megfigyelhetjük. Az asszimiláció okaira azonban jóval nehezebb választ kapni ezekkel a módszerekkel, egy település asszimilációs folyamatairól pedig szinte lehetetlen pontos képet alkotni a népszámlálásokból. Az asszimiláció kutatásában ezért is nagy jelentőségűek a lokális kutatások, amelyek interjúkra és résztvevő megfigyelésre[1] épülnek (Balizs 2016).

1.3.1. Az asszimiláció kutatása Észak-Amerikában és Európában

Az amerikai kutatók tollából sokféle asszimiláció-értelmezés született. Park és Bugess (1921) szerint az asszimiláció egy interpretációs és fúziós folyamat, amikor egyes személyek és csoportok átveszik másik személyek és csoportok emlékeit, érzelmeit és attitűdjeit a tapasztalataik megosztása által, és egy közös kulturális életben egyesülnek. Alba és Nee (1997) megállapította, hogy az újonnan bevándorolt népesség körében is jelen van az asszimiláció. Véleményük szerint a közelség érzését elsősorban nem a földrajzi-, hanem a társadalmi távolság határozza meg. Ha két egyén közt nagy a társadalmi távolság, akkor másik csoportba tartoznak, és nem érzik közel magukat egymáshoz. Sok esetben egy egész kisebbség alárendelt helyzetbe kerülhet, emiatt a nemzetiségek közt nagy társadalmi távolság alakulhat ki. A kisebbség élethelyzetének változása megoldhatja a helyzetet, ami három úton lehetséges. Az egyik kiút a technológiai fejlődés, mivel ha nincs szükség olcsó és képzetlen munkaerőre, az hosszútávon a kisebbségi csoport helyzetének javulását eredményezheti. A második a demográfiai változás, mivel ha egy népcsoport lélekszáma jelentősen megnő egy adott területen, akkor a politikai jelentőségük is nőhet. A harmadik a kisebbség önérvényesítő

[1] Balizs Dániel szerint a kulturális antropológiából is érdemes átvenni egyes módszereket. A temetőkben a sírköveken található neveinek és évszámok vizsgálatával is képet nyerhetünk az asszimilációról.

erejének növekedése, mivel megfelelő képviselettel és hatalommal képesek lehetnek megtörni a számukra előnytelen struktúrát.

„Az asszimiláció az elhatárolódás csökkenésének folyamata, mely két vagy több társadalom, illetve kisebb kulturális csoportok találkozásakor jelentkezik (…) az asszimiláció az interakció, a kulturális érintkezés legapróbb, kezdeti lépéseitől a csoportok teljes összeolvadásáig terjed." (Yinger 2002:25)

Az asszimiláció az elhatárolódás csökkenésének folyamataként is értelmezhető, amely a csoportok találkozásakor történik. A definíciója szerint tehát az asszimiláció a csoportok közti különbségek csökkenése és a csoportok egymáshoz történő hasonulása. Yinger szerint az asszimiláció lehet egy folyamat, de értelmezhető befejezett állapotként is. Az asszimiláció folyamatként történő értelmezése meglehetősen tág kereteket nyújt: két csoport közötti apró érintkezésektől egészen a teljes beolvadásig bármit tekinthetünk az asszimiláció elemének. A két népcsoport közti érintkezések, a kultúra hasonulása ebben az értelemben az asszimiláció első lépése lehet, amit azonban nem követ szükségszerűen a beolvadás, tehát nem kötelezően egymásra épülő lépcsőfokok. Az asszimiláció befejezett állapotként való értelmezése a csoportok teljes összeolvasása. Ebben az esetben a nemzetek közti különbségek megszűntek.

Az amerikai szociológusok közül Milton M. Gordon (1964) hozta létre az egyik legátfogóbb asszimiláció meghatározást. Alapvetően hét szintjét határozza meg az asszimilációnak:

1. Kulturális asszimiláció: A kisebbség átveszi a befogadó társadalom[2] érték és normarendszerét, attitűdjeit. Megtanulják a többségi nyelvet, és a társadalom tagjaival is ezen a nyelven kommunikálnak. Átveszik a befogadó társadalom tárgyi világát, hasonló ruhákba öltözködnek, azokat a fogyasztási cikkeket kezdik használni, amiket a többségi társadalom és hasonló ételeket kezdenek fogyasztani. Az akkulturáció mértéke attól függ, hogy az új elemek mennyire építhetők be a kisebbség kultúrájába. Ha a két kultúra nagymértékben eltérő, akkor a befogadó társadalom kultúrájának az elemei teljesen idegenek lesznek a kisebbség számára, így az átvételük is nehézkesebb, lassabb. Hasonló kultúrák esetén az átvételi folyamat lényegesen gyorsabban történik. A kulturális asszimiláció nem végződik szükségszerűen asszimilációban, megállhat a kulturális

[2] Gordon itt az amerikai társadalmat veszi alapul. A huszadik század közepén az Egyesült Államokban a kisebbségek esőborban a bevándorlók voltak, akik munkavállalási célból, valamint a jobb élet, az „amerikai álom" megvalósításának céljából érkeztek az országba. Éltek őshonos kisebbségek is az országban (indiánok), de a kutatók figyelme ekkoriban elsősorban a bevándorlókra összpontosult. A kisebbség fogalma tehát, amire Gordon az asszimilációs modelljét alkotta, eltér a Közép-Európában használt fogalomtól, mivel Amerikában elsősorban a bevándorlók jelentették a kisebbséget, Közép-Európában viszont az őshonos nemzetiségek.

hasonulásnál. A kisebbségek életében ez egy második kultúra elsajátításának folyamata, ami nem feltétlenül írja felül, vagy nyomja el az eredeti kultúrát.

2. Strukturális asszimiláció: A befogadó társadalom beveszi köreibe a kisebbség tagjait. Ezen a szinten a kisebbség tagjainak lehetősége nyílik a többségi társadalom intézményeibe és csoportjaiba való belépésre, bejutnak a klubokba és az egyesületekbe. Ha a többségi társadalom nyitott és rugalmas, akkor a felfelé történő mobilitásra is van lehetőségük, a jobb munkahelyekre is be tudnak jutni.
3. Maritális asszimiláció: Tulajdonképpen a vegyes házasságok megjelenése, a kisebbség tagjai a házasságra lépnek a többségi társadalom tagjaival.
4. Identifikációs asszimiláció: Ezen a szinten kialakul a kisebbség többséggel való összetartozásának érzése. A befogadó országot elkezdik saját hazájuknak tekinteni, a többség sorsának alakulását összekötve érzik a saját sorsukkal.
5. Attitűdelfogadási asszimiláció: Ezen a szinten megszűnnek az előítéletek, a többségi társadalom tagjai nem nézik le a kisebbség tagjait.
6. Viselkedéselfogadási asszimiláció: A diszkrimináció megszűnése. A többség befogadóan viszonyul a kisebbséghez, nem rekesztik ki őket.
7. Civil asszimiláció: Megjelenik a kisebbség érdekképviselete, megszűnnek érték- és hatalmi konfliktusok. Kisebbségi pártok jelennek meg, akik a kisebbség érdekeit képviselik, a többségi társadalom pedig elfogadja ezeket a pártokat, akár a kormánykoalícióba is bekerülhetnek.

Ezek a szintek Gordon szerint nem épülnek kötelezően egymásra, az akkulturáció nem feltétlenül az első lépés és a civil asszimiláció sem mindenképp az utolsó. Az asszimiláció során egyes szintek akár megkésve is jelentkezhetnek, vagy teljesen ki is maradhatnak. Emellett Gordon az asszimilációt nem egy mindenképp bekövetkező, elkerülhetetlen folyamatként értelmezte. Az asszimiláció folyamatának gyakorlati lezajlását két kitalált ország, Szilvánia és Mundóvia példájával szemléltette. Szilvánia gazdaságilag erősebb ország, Mundóvia pedig szegényebb. Szilvániába mundóviai bevándorlók érkeznek munkavállalás céljából. A mundóviaiak megtanulták a szilvániaiak nyelvét, és átvették az értékeiket, szokásaikat. Ezután a vegyes házasságok is megjelentek a két nemzet tagjai között. A mundóviaiak elkezdték hazájuknak tekinteni Szilvániát, és beléptek a szilvániaiak klubjaiba, egyesületeibe, egyre jobban beilleszkedtek a szilvániai társadalomba. A végső szint Gordon szerint az olvasztótégely, a mundóviaiak szilvániaiakká váltak, megtörtént a teljes asszimilációjuk. Gordon az asszimiláció folyamatát egy alapvetően békés folyamatként képzelte el. Utólag sokan kritikával éltek Gordon elméletei kapcsán, mivel az asszimilációt

egyoldalú folyamatként írta le, ahol a kisebbségek beolvadnak a többségi társadalomba. Emellett Gordon csak a békés együttélés esetével foglalkozott, mivel véleménye szerint csak ebben az esetben történik meg a kisebbségek beolvadása, és nemzeti identitásuk lecserélése. Az asszimiláció azonban nem minden esetben békés folyamat, és nem csak gondtalan együttélés esetén következik be. Gyáni Gábor (1995) szerint a közép-európai népszámlálásokat és a gordoni asszimiláció elméletet nem könnyű összeegyeztetni, mivel az anyanyelvi és nemzetiségi statisztikák számadatai alapján legfeljebb csak kulturális adaptációra tudunk következtethetni, a Gordon által kiemelt fontosságúnak tartott strukturális asszimilációról azonban ebből a módszerből gyakorlatilag semmit sem tudunk meg.

Gordon tipológiájának helyességét vizsgálta tanulmányban J. Allen Williams Jr. és Susanne Ortega (1990). Survey kutatásuk során Gordon eredeti kategóriáit elemezték, és a három kategóriába vonták össze őket. Ezek a strukturális asszimiláció, a kulturális asszimiláció és az elfogadási (receptional) asszimiláció. A strukturális asszimilációba a munkahelyen, a baráti körbe, valamint a szomszédságba történő beilleszkedés tartozik (ezt a kategóriát Yinger integrációnak nevezi).

„…amikor az egyén egy másik etnikai csoporthoz tartozó személyhez megy hozzá, az megnöveli a valószínűségét, hogy olyan szomszédjai lesznek, és olyan közösségekbe kerül, ahol a tagok a házastársa etnikai csoportjából valók, ezáltal pedig interetnikus barátságok formálódnak." (Williams – Ortega 1990:703)

A szerzők a vegyes házasságkötést is a strukturális asszimilációba sorolták, mivel véleményük szerint, ha valaki eltérő nemzetiségű partnert választ, akkor nagy valószínűséggel a párja nemzetiségével egyező szomszédjai és barátai is lesznek. Ez pedig fordítottan is igaz, mivel ha valakinek más nemzetiségűek is vannak a baráti körében és nemzetileg vegyes munkahelyen dolgozik, akkor nagyobb a valószínűsége, hogy heterogám házasságot köt. A kulturális asszimilációba a többségi nyelv ismerete és a szokásaik elsajátítása, tehát az akkulturáció tartozik, az elfogadási asszimiláció pedig az előítéletek és a diszkrimináció megszűnése.

Az asszimilációs elmélet a kritikusai szerint többé már nem alkalmas a modern Amerikában élő kisebbségek helyzetének leírására, és a többségi társadalommal való viszonyukat sem magyarázza. Az elmélet megújítására J. Milton Yinger valamint Richard Alba és Victor Nee (1997) munkáiban került sor. Véleményük szerint a nemzeti identitás a kilencvenes években előtérbe került, és fontos eleme a társadalomnak. Az asszimilációt pedig továbbra is jelentős része a társadalmi együttélés folyamatainak.

Yinger (2002) nagymértékben átalakította Gordon asszimilációs elméletét azzal a céllal, hogy a modern társadalom számára is használható legyen. Az etnikai csoportot vélt vagy valós közösségként definiálja, amelyet összeköt a közös kultúra, valamint a közös kulturális rendezvényeken és programokon való részvétel. Meghatározó eleme lehet a nyelv, a vallás, a rassz, az ősök földje (vagy az ebbe vetett hit) és a kultúra. Nagy jelentőséggel bír az önazonosítás, a mások általi azonosítás és a közös tevékenységek. Az etnikai csoport tagjai tehát egy csoportként kell, hogy tekintsenek egymásra, és másoknak, tehát a kívülállóknak is az adott csoport tagjaiként kell őket azonosítaniuk. A közös programok és rendezvények is kiemelt jelentőséggel bírnak, hiszen az összetartozás tudatát erősítik, valamint keretet nyújtanak a nemzeti identitás megélésére. Ilyenek programok lehetnek a különféle kulturális rendezvények és fesztiválok, de az istentiszteletek és általában a templomba járás is hordozhat etnikai identitással kapcsolatos elemeket, különösen ha a szóban forgó vallás csak az adott etnikum tagjai követik. Ezek azonban csak változatok, amelyek különböző erősséggel jelentkeznek. Előfordulhat, hogy egy etnikai csoport tagjai csoporttagként azonosítják magukat, a kívülállók viszont nem tekintik őket külön csoportnak. Erre jó példa a montenegróiak esete, akik önálló nemzetként tekintenek magukra, a szerbek viszont nem tekintik őket külön nemzetnek, hanem a szerbség részeként kezelik őket[3]. Az ellenkező eset is előfordulhat, amikor egy csoport nem tekint magára koherens egészként, a kívülállók viszont egy csoport tagjának tartják őket. Erre példa lehet az amerikai őslakosok esete, akiket az amerikaiak egységesen indiánoknak tekintenek, ők azonban számos különböző törzsbe tagozódnak. Hasonló a magyarországi romák helyzeti is, akiket a többségi társadalom egységes etnikumként kezel, azonban egymás közt megvan a saját tagolódásuk.

Yinger szerint négy folyamat erőssége határozza meg az asszimiláció mértékét: a biológiai keveredés vagy amalgamáció, a pszichológiai identifikáció, az akkulturáció és a strukturális integráció. Ezeket a folyamatokat Gordon asszimilációs elmélete alapján alakította ki, és a modern társadalmi formákhoz igazította.

1. Akkulturáció: Tulajdonképpen Gordon (1964) kulturális asszimiláció fogalmának feleltethető meg. Amikor a kisebbség az akkulturáció folyamatában van, akkor növekszik a kulturális hasonlóság közte, és a többségi társadalom között. Yinger (2002) szerint sokszor ez az első lépés, azonban ez egyáltalán nem szükségszerű. Bevándorlók esetén az első lépés a gazdasági integráció, mivel a csoport tagjai munkavállalás céljából érkeztek

[3] A szerbek hozzájuk fűződő viszonyát jól példázza az ismert szerb mondás: „*Nem minden szerb montenegrói, de minden montenegrói szerb.”*

az adott országba, így az asszimilálódásukban is ez az első lépcsőfok. Az Amerikába rabszolgaként behurcolt feketék számára a biológiai keveredés volt az első lépcsőfok, mivel a rabszolgatartóik szexuálisan is kihasználták alárendelt helyzetüket. Ezt nevezte a kisebbség szexuális kizsákmányolásának. Yinger szerint az akkulturációnak korlátjai is vannak, mivel egy adott helyzetben a viselkedés könnyen utánozható, a hozzá kapcsolódó érzelmeket azonban már nehezebb átvenni (pl. egy buddhista is részt vehet a vállalata karácsonyi rendezvényén, de a hozzá kapcsolódó érzelmeket nem tudja ugyanúgy átélni). Ehhez hasonlóan az anyagi kultúra is könnyen lemásolható, a hozzá kapcsolódó értékek azonban már nehezen átvehetők (pl. a nappaliban a szekrényeken díszként tartott, de soha nem olvasott könyvek). Megkülönböztet emellett egyéni és csoportos akkulturációt. Egyéni akkulturáció esetén csak az adott egyén veszi át a többségi társadalom kultúráját, csoportos akkulturáció esetén viszont az egész kisebbség átveszi a többségi kultúra egyes elemeit. Gordonhoz hasonlóan Yinger is kifejti, hogy az új elemek felvétele nem feltétlenül írja felül a régit, hanem egy második kultúrát képez. Ez alól azonban a vallás kivétel, hiszen új elemek bevétele már egy másik, az előzőtől eltérő vallást eredményez.

2. Identifikáció: Yingernél az identifikáció, mint önazonosság és a társadalom többi tagja által történő besorolás jelenik meg. Ő is kétféleképpen ítéli meg az asszimilációt: a teljes átvétel, amit felcserélésnek nevez (az egyén nemzeti identitást változtat) és a keveredés (amikor több nemzeti identitásból egy új jön létre) közt tesz különbséget. Az asszimilációt és az elkülönülést értelmezhetjük a hasonlóságok és különbségek érzékeléseként. Az asszimiláció során a kisebbségek tagjai a hasonlóságot növelik, amikor azonban a nemzetek élesen elkülönülnek akkor a különbségekre teszik a fő hangsúlyt. Az identifikációt azonban nem lehet csupán egy személyes döntésként kezelni (habár nyilvánvalóan ezen alapszik), ugyanis jelentős hatással van rá az adott állam és a politika is. Afrikában a gyarmattartó országok egységesen kezelték a helyi őslakosokat, amikor azonban megszűnt a gyarmati rendszer, és új államok jöttek létre, megnőtt az elkülönülés mértéke, és az etnikumok közti ellentétek is felszínre kerültek.[4] Az elnyomó erő összetartozást létrehozó ereje Pakisztán esetében is jól megfigyelhető. Indiában a brit uralom alatt az iszlám vallásúaknak egységes muszlim identitásuk volt. Amikor azonban létrejött az egységes muzulmán állam, Pakisztán, a nemzeti ellentétek a felszínre

[4]Afrika mai problémáinak jelentős része is ebből adódik, mivel a legtöbb afrikai állam multietnikus, ráadásul számos – gyakran vonalzóval meghúzott, a szélességi vagy a hosszúsági köröket követő – határ nemzeteket választ ketté. Az ott élők nem tekintik hazájuknak az adott országot, emiatt pedig nagyon gyakoriak az ún. bukott államok, amik nem tudnak hatalmat gyakorolni a saját területük felett.

kerültek, és több etnikum is az állammal szembenálló identitást alakított ki. Emellett a szintkülönbségek érzékelése is kiválthatja az identifikáció erősödését, amire jó példa az afroamerikaik Afrikába látogatása. Miután elutaztak őseik hazájában, és szembesültek az ottani állapotokkal rájöttek, hogy már sokkal inkább amerikaiak, és sokkal jobban kötődnek Amerikához, mint Afrikához. Vannak olyan esetek is, amikor egy személy két csoporttal is azonosul, noha mindkettőben marginális helyzetben van. Ilyenkor az egyén két világ határán reked, és képtelen elmozdulni bármelyik irányba. Ez gyakran tartós identitásválságot eredményezhet.

3. Integráció: Gordon strukturális asszimilációja Yingernél integrációként jelenik meg. Az asszimiláció ezen fázisán az addig elkülönülő körök interakcióba kezdenek. Ezek az interakciók lehetnek teljesen formálisak, mint a munkahelyi kapcsolatok, és nagyon személyesek is, mit pl. a vegyes házasságok. Az integráció megjelenésével az addig elszigetelt vidéki térségek munkásai a városokba költöznek vagy ingáznak, ahol egy ipari társadalom munkaerejévé válnak. Így a területileg szegregálódott etnikumok is integrálódhatnak a többségi társadalomba. Az integráció azonban egyáltalán nem csodaszer. A nemzeti kisebbségek tagjai gyakran a legrosszabbul fizető munkákat végzik, emiatt az integrációjuk gyakorlatilag az elnyomásukat és kizsákmányolásukat jelenti. Az integráció értelmezhető egyéni és csoportszinten is. Az egyéni szintű integráció esetén egy kisebbségi és egy többségi hátterű személy ugyanazoknak a társadalmi csoportoknak a tagjai, tehát mind a formális, mind pedig a magánjellegű csoportjaik azonosak, a csoportokon belül pedig mindkettőjükkel egyenlőként bánnak. A csoportintegráció, vagy más néven pluralizmus pedig az egyenlőségen alapul. A kisebbségi csoport jogai azonosak a többségi csoport jogaival, a kisebbségnek nincsenek hátrányai, a többségnek pedig nincsenek privilégiumai. Yinger szerint pedig gyakran megfigyelhető, hogy vegyes házasságokból származó személyek állnak a strukturális integrációból következő határok és jogok kijelölését szorgalmazó mozgalmak élére.
4. Keveredés: A Gordon által megfogalmazott maritális asszimiláció Yingernél a keveredés. Ha két nemzet biológiailag jelentős mértékben eltér, akkor jóval kisebb az asszimiláció esélye. A vegyes házasságokkal járó keveredés azonban jelentősen csökkentheti az elkülönülés mértékét. Ez azonban nem minden esetben igaz, különösen akkor nem, ha a kisebbség jóval alacsonyabb státuszban van, mint a többségi nemzet. Ebben az esetben a keveredésből származó népességnek a többség alacsonyabb státuszt eredményezhet, vagy

elhelyezheti őket egy köztes státuszban, de akár maguk közé is bevehetik őket[5]. A vegyes házasságok azonban nem feltétlenül növelik a két csoport közti hasonlóságot, ugyanis sok esetben a leginkább akkulturálódott réteg csoportváltását eredményezik. Ilyenkor ez a kisebbségi réteg vegyes házasságra lép a többség tagjaival és identitást cserél, elhagyva ezzel a kisebbségi csoportot, ezáltal pedig csökkenti a csoport átlagos akkulturációs szintjét. A vegyes házasság ez esetben csoportelhagyás, ami akkor a legjellemzőbb, ha nagyok a csoportok közti különbségek, és így a kisebbség tagjai az uralkodó csoportba lépnek át. A vegyes házasságkötés és az identifikáció is kapcsolatba hozható. Vannak, akik egyetlen többségi csoportbéli nagyszülővel is a nagyszülő csoportjával azonosulnak. Ez a jelenség Délvidéken és Magyarországon is megfigyelhető. Délvidéken sokan úgy is magyarnak vallják magukat, hogy a felmenőik többsége szerb származású, Magyarországon viszont gyakran egyetlen szerb felmenő is elegendő, hogy az adott személy szerbként identifikálja magát. Az identifikáció azonban másféle hatást is gyakorolhat a keveredésre. Ha a vegyes házasságokból származók döntően a többségi társadalom tagjaivá válnak, akkor a kisebbségi csoportban csökken a biológiai keveredés mértéke, mivel a vegyes felmenőkkel rendelkezők elhagyják a csoportot, vagy alapból bele sem kerülnek, csökkentve ezzel a kevertséget. A többségi csoportban azonban nő a kevert népesség aránya, mivel ide kerülnek a vegyes felmenőkkel rendelkező személyek.

Az asszimiláció gyakran társul bizonyos fokú identitászavarral. Richard Sennett (1996) szerint az asszimiláció felfogható egy önkéntes amnéziaként. Az asszimiláció során tulajdonképpen az egyén önmagát szégyelli, mivel a múltjában van valami szégyenletes, amit rejtegetni kell a világ (vagyis a többségi társadalom) elől. Az asszimiláció egy öncenzúra, a nemzeti identitás felülírása. Az asszimilálódó egyén elrejti identitását, és olyasvalakinek mutatja magát, aki valójában nem ő. A szerző szerint a legtisztább identitás a tudattalan identitás, amikor az egyén nincs is tisztában a saját nemzetiségével, az csak természetesen van. Az az egyén pedig, aki hosszabb időt tölt idegen országban, gyakran már nem érzi otthon magát saját hazájában, mivel szembesült egy másik kultúrával, ennek a kultúrának a mássága pedig olyan dolgokra hívta fel a figyelmét a saját kultúrája kapcsán, amiről eddig nem is tudott. Hasonló helyzetben van az erdélyi magyar szórvány is. Az asszimiláció folytán

[5] Ilyen dilemmákra már az ókori Rómában is sor került, amikor a Szenátus külön foglalkozott a provinciákban állomásozó római katonák törvénytelen gyerekeinek státuszával. Mivel az apjuk római állampolgár, az anyjuk viszont barbár, a hovatartozásuk megkérdőjelezhető volt. A Szenátus végül nem akarta magára hagyni ezt a több tízezer fős tömege, ezért városalapítási joggal ruházta fel őket.

individuum idegenné válok a saját kultúrájában. A személyes célok és az önmegvalósítás egyre kevésbé egyeztethető össze a helyi magyarság céljaival (Bicó 2000).

1.3.2. Asszimilációs elméletek a Kárpát-medencében

Magyarországon, a múlt században a zsidóság és a romák helyzete kapcsán született a legtöbb asszimilációval foglalkozó tanulmány. A zsidóság asszimilációja az Osztrák-Magyar Monarchiában fontos kérdésnek számított, mivel ezáltal a magyarság lélekszáma, és ezzel az országon belüli aránya is növekedett. A téma két világháború között is kiemelt fontosságú volt, az Európában növekvő antiszemitizmus azonban Magyarországon is éreztette hatását, ami a második világháború alatt a zsidóság erőszakos disszimilációjába, és a holokauszt tragikus eseményeibe torkollott. A magyarországi zsidóság lélekszáma a tragédia következtében jelentősen csökkent, amit az Izráelbe történő kivándorlás csak tovább fokozott. A zsidóság asszimilációjának kérdése azonban a háború után is komoly érdeklődést váltott ki (Karády 1993, Kovács 2002).

A cigányság kapcsán szintén sok asszimilációval foglalkozó kutatás született. Tóth Kinga Dóra (2008) könyvében a cigány identitással foglalkozott, valamint az asszimiláció témakörét járja körül. A kisebbség többséghez való viszonyában 6 lehetséges alkalmazkodási stratégiát határoz meg. A *disszociatív stratégia* a kisebbség többségtől történő elzárkózását jelenti. Ebben az esetben a kisebbség megőrzi saját identitását és nem keveredik a többséggel. Az *asszimiláns stratégia* ennek az ellentéte, a kisebbség elveszti saját identitását, a helyébe pedig a többségi identitás lép, a kisebbség lassan beolvad és feloldódik. Az *akkulturatív stratégia* esetén az egyén identitásában egyenlő arányban vannak jelen a kisebbségi és többségi elemek, a kisebbség tagjai átvettek bizonyos kulturális elemeket a többségtől. A *marginális stratégi*a esetén az egyén számára sem a kisebbségi, sem pedig a többségi identitás nem fontos, hanem valami más alapján határozza meg magát. Ilyen esetekben jelentkezhet a regionális identitás. Szerbiában a szerbek részéről megfigyelhető egy ilyen tendencia, mivel a szerbség egyes részei regionális alapon határozzák meg identitásukat. Ebben az esetben nem szerbnek, hanem vajdaságinak, sumadiainak, vagy más térségből származóként, itt élőként azonosítják magukat, ezt tekintik a nemzeti identitásuknak. Véleményem szerint ez a jelenség a vegyes házasságokban is előfordul. A *kettős identitás* stratégiája mind a kisebbségi, mind pedig a többségi identitást magában foglalja. A kettős identitással rendelkezők értelmezése szerint a modern ember egyidejűleg több csoportba is tartozhat, több társadalmi szerepet is betölthet. Mindig az adott helyzetnek megfelelő identitás aktiválja, ilyenkor a többi identitás lappang. Az utolsó stratégia a *negatív identitás,* ebben az esetben az egyén az alapján határozza meg magát, hogy ő mi nem, melyik csoporthoz nem tartozik. Az előző identitásformák mind

pozitívnak tekinthetők (még a marginális is), a negatív stratégia azonban az identitásvállság egy formája. Ha az egyén tartósan nem tudja eldönteni, hogy kicsoda és hová tartozik, akkor egy tartós identitásvállság is felléphet. A vegyes házasságokból származók esetén véleményem szerint ez a jelenség is előfordulhat, különösen akkor, ha az egyén eredetileg jugoszlávnak vallotta magát, ez az identitása azonban megszűnt.

A nemzeti identitással kapcsolatos stratégiákat családi stratégiák szerint is lehet értelmezni. Ez alapján vannak *tudatos asszimilánsok*, akiknek az a célja, hogy a gyerekeik ne őrizzék meg eredeti identitásukat, hanem a többségi nemzet identitását vegyék át, mert így sikeresebbek lehetnek az életben. A *beletörődő asszimilánsok* nem örülnek a gyerekeik asszimilálódásának, de elfogadják, mint megváltoztathatatlan tényt. A *disszimiláns stratégia* pedig egyfajta tudatos kultúramegőrzés, ahol a szülők tudatosan továbbadják a kisebbségi identitásuk a gyerekeik számára. (Tóth 2008) Ebben az esetben a gyerekek megőrzik kisebbségi identitásukat, és az adott kisebbség tagjai maradnak. Ebben az esetben azonban fennáll a szegregáció veszélye is, mivel a család gyakran figyelmen kívül hagyja a többségi nemzetet.

Az utódállamokban a magyarországihoz képest nagymértékben eltérő véleményen voltak az asszimilációval kapcsolatban. Magyarországon egyes szerzők problémaként, mások pedig az ország egységesítésének lehetséges eszközeként tekintettek rá. Az utódállamokban azonban a kisebbségek ellen használható fegyvert láttak benne, a kisebbségek asszimilálása egy magvalósítandó program volt, aminek keretein belül megszabadulhattak a számukra nemkívánatos nemzetiségektől (többnyire a határon túli magyarságtól).

Tudományos szempontból a legpontosabb és legaprólékosabb elemzést Vladan Jojkić (1931) készítette. Az Újvidéki Egyetem professzora az államvezetés számára írt, és általa etnopolitikai tanulmánynak nevezett könyvében (ami mai fogalomhasználattal beleillik az etnikai tisztogatás körébe) a délvidéki magyarság asszimilációjáról úgy ír, mint az újonnan megszerzett területek biztosításának legcélravezetőbb módjáról. Ha nem sikerül délszláv többséget létrehozni a területen, akkor a megtartásának esélyei csökkennek. Jojkić Bácska, Bánát és Baranya[6] lakossági összetételét elemzi, mivel itt nem volt délszláv többség, valamint itt élt a délvidéki magyarok és németek döntő hányada. Megfogalmazása szerint a térség délszlávosítása kiemelt fontosságú feladat. Elsősorban a délszláv elemet kell erősíteni, de szükség esetén az itt élő más szlávok (ruszinok és szlovákok) is szövetségesek lehetnek.

[6]A Vajdaság fogalma ebben az időszakban (1920-1941) még nem létezett, Jojkić pedig érthető okokból kerüli a Délvidék fogalmának használatát.

Jojkić délszlávosításról beszél, ami tulajdonképpen a jugoszláv nemzet erősítése, ezt a kifejezést azonban nem használhatta, mivel csak a második világháború után vált elterjedté. A délszláv (jugoszláv) identitást pedig erősebbnek, és a kisebbségek számára vonzóbbnak (azaz az asszimilációjuk jobb eszközének) tartotta az általa törzsinek nevezett és pravoszláviával átitatott szerb identitásnál. Ő ismerte fel elsőként a jugoszláv gondolat vonzóerejét az identitásválságban lévő kisebbségekre. Az általa kigondolt folyamat azonban csak évtizedekkel később a szocialista Jugoszláviában teljesedett ki, ugyanis ekkor cserélték le tömegesen a kisebbségek saját nemzeti identitásukat a jugoszlávra. Azt, hogy milyen mértékben befolyásolta Jojkić munkássága a kommunista pártvezetés döntéseit és kisebbségpolitikáját, nem lehet megállapítani.

Jojkić szerint a többségi nemzet létszámbeli túlsúlyának megteremtése az alávetett népek asszimilációjának az alapja. Az országos és a regionális túlsúly azonban nem elég, ezt a helyi szinten kell magvalósítani. Ugyanis ha a kisebbség egy tömbben csoportosul, és lokális többséget alkot, akkor nem jelentkezik az asszimiláció. Jojkić szerint ezért fontos a betelepítés, mivel így helyi szinten lehet megvalósítani a délszláv többséget, ami így kifejtheti asszimiláló hatását a magyarságra. A kisebbségi tömböket fel kell számolni, ami nagy feladat, ezért véleménye szerint területileg is le kell bontani. A magyar határsáv elszlávosításához Jojkić szerint 95 500 szerb telepesre volna szükség, a környező térség nacionalizálásához, azaz a lakosság felénél nagyobb többség megszerzéséhez pedig további 50 000 főre. Az egész térség elfoglalásához pedig összesen 317 000 délszlávra volna szükség a térségben. Ekkora embertömeg megmozgatása azonban szerinte is problémás volna, mivel a kibocsájtó térségben komoly problémákat okozna a fellépő munkaerőhiány. Az, hogy a helybéli magyarokat és németeket hogyan érintené egy ekkora betelepítés, a szerzőt nem igazán érdekelte.

A két világháború közti időszakban a betelepítés nem volt megvalósíthatónak, és a nemzetközi közösség nemtetszését is kiválthatta volna, ezért Jojkić három megoldás párhuzamos alkalmazását javasolta: a délszláv lakosság lélekszámának növelése, a kisebbségek lélekszámának csökkentése és a kisebbségek asszimilálása. A délszlávok növelését önkéntes betelepítéssel szerette volna megvalósítani. A térséget egy „szerb Amerikává” szerette volna változtatni, ami vonzza a délszláv bevándorlókat az ország más részeiről. Ezzel pedig nőne a szerbek aránya a térségben. Emellett fontosnak tartotta a kisebbségek lélekszámának csökkentését. Véleménye szerint a magyarokkal van a nagyobb probléma, mivel jelentős részük elszegényedett, ezért nem fogékony a fogamzásgátló módszerek használatára, emiatt pedig magas a termékenységi rátájuk. Ezt az asszimilációval

szerette volna „orvosolni”. A németek esetében alacsonyabb a szaporulat, mivel gazdagabb kisebbségről van szó, Jojkić az ő esetükben a „problémát” a csökkenő elhalálozásban látta. A magyarságban nagyobb veszélyforrást látott, mivel legyengült formában ugyan, de mögöttük volt az anyaország, a németek viszonyt teljes mértékben elvesztették kapcsolatukat Németországgal. A kisebbségeket nem lehet probléma nélkül kitelepíteni az országból, ezért az ország más területeire kell áthelyezni őket, kerülve a nemzetközi közösség felháborodását. A magyaroknak apró és értéktelen földeket kell ajánlani az ország déli, szerbek lakta területein, ezzel a legszegényebb réteg egy részét át lehet telepíteni, ahol feloldódnának a szerb többségben. Jojkić szerint ez azért volna különösen jó megoldás, mert ezzel a földosztási programot ért kritikákat[7] is el lehetne hárítani, mondván, hogy a magyarok is kaptak földet.

Jojkić az asszimilációt két jelenség függvényének tartotta. Az egyik a kisebbségi identitás megtartó ereje, a másik pedig a többségi nemzeti identitás vonzóereje. Javaslata szerint a kisebbségi identitást rombolni, a többségi identitást pedig erősíteni kell. Megfogalmazása szerint a „hódító nemzet” társadalmi és gazdasági tekintélyét erősíteni kell, mivel így nagy vonzóerőt fejt ki a kisebbségekre. Ezzel azonban ellentétes hatást vált ki a szülők nemzettudata. A délszláv propagandával szerinte elsősorban a kisebbségi fiatalokat kell célozni, ugyanis az ember fiatalkorában a leginkább fogékony az újdonságokra, az ő lelkükben zajlik az identitások harca. A kisebbség pedig, ha elveszíti a fiatalságot, akkor részben a jövőjét veszíti el. Az asszimilálás második fontos célpontjának a magyar nőket javasolta, mivel ők alacsonyabb iskolai végzettségük[8] miatt fogékonyabbak a propagandára, emellett ők nevelik a gyerekeket, emiatt pedig kiemelten fontos az asszimilálásuk. Jojkić szerint az urbánus területeken nagyobb sikerrel lehet megvalósítani az asszimilációt, mivel itt gyengébbek a családi és a közösségi kötelékek. Ezért a betelepítés első hullámát a városokba kell irányítani, a rurális vidékekkel csak a városok magyarságának asszimilálása után lehet foglalkozni. Az erőszakos asszimiláció módszereit azonban elveti, mivel véleménye szerint nem sok eredményre vezetne. Helyette finomabb módszereket javasol az asszimiláció erősítésére. Véleménye szerint a kisebbségi intézményrendszereket kell lerombolni, ebben a folyamatban pedig a vallás az elsőszámú célpont, mivel az egyháznak nagy az összetartó ereje. Az oktatási rendszer lebontása csak másodlagos, mivel a szerb nyelv erőltetett

[7]Az opcióról bővebben a Délvidék történetével foglalkozó fejezetben lesz szó.
[8]A két világháború között a nőknek volt alacsonyabb az iskolai végzettsége, a fordulatra csak a század végén került sor, mára ugyanis a nők átlagos végzettsége magasabb a férfiakénál.

oktatásával nem lehet jelentős sikereket elérni. Ezután pedig az irodalmi életet kell lebontani, azonban véleménye szerint ennek a hatása is korlátozott, mivel ezzel csak az értelmiséget lehet célba venni, akik a magyarságnak aránylag csak kis részét képezik. Jojkić szerint tehát finom módszerekkel kell szétrombolni a kisebbségi társadalmat, megszüntetni az intézményeket és ellehetetleníteni az anyanyelv ápolását és a nemzeti hagyományok átadását.

Jojkić tanulmánya módszertanilag megfelel a szociológiai követelményeknek, a szerző pedig vitathatatlanul pontos éleslátással vizsgálja az asszimilációt. Az viszont, hogy a szerző a tudását milyen célok és eszmék szolgálatába állította, és ez etikailag mennyire elfogadható, már egy teljesen más kérdés. Jojkić célja könyvével a magyarság csendes ellehetetlenítése és asszimilációja volt, ami mai szemmel még a legjobb esetben is kérdéses motiváció. Az azonban kétségtelen tény, hogy az asszimilációt békésebb és rejtettebb módszerekkel képzelte el, mint Vasa Čubrilović, aki a magyarság teljes elűzését javasolta (Cseresnyésné Kiss - Szabó 2013), vagy Edvard Kardelj, aki a magyarság kitelepítését tervezte meg.

1.3.3. Az asszimilációval kapcsolatos vélemények

Az egalitáriusok nézőpontja szerint hasznos az asszimiláció, mivel a nemzetiségi csoportok többségi társadalomba történő beolvadása növeli a csoportok közti egyenlőséget. Szerintük az asszimiláció azért is pozitív jelenség, mert csökkenti a diszkriminációt, ugyanis ha a nemzeti kisebbségek beolvadnak a többségi társadalomba, akkor nem lehet őket negatívan megkülönböztetni. Egyes liberális körökben is pozitív fejleményként tekintenek az asszimilációra, mivel véleményük szerint a nemzetiségek megszűnése növelné az egyéni szabadságjogokat és rugalmasabb társadalmat hozna létre. Néhány globalizmusban gondolkodó körben is pozitív jelenségként tekintenek az asszimilációra, mivel az egységes világtársadalom létrehozásának eszközét látják benne. Ha megszűnik a nemzeti identitás, akkor az emberek világpolgárként tekinthetnek magukra és mindenki egységes identitást mondhat magáénak. Az asszimiláció pozitív jelenségként való felfogása azonban nem új keletű, nem csak a modern ideológiák része. A történelem során számtalan birodalomépítő vezér alkalmazta az asszimilációt, a birodalmának egységesítése érdekében. Elég korábbiak során már említett Nagy Sándor híres szúzai menyegzőjére gondolnunk, amikor a makedón katonáihoz perzsa feleségeket adott hozzá, hogy előmozdítsa az asszimilációt, és a birodalom egységét növelje. A Római Birodalom romanizációs stratégiája is hasonló elven alapult, célja a provinciák lakosságának rómaivá tétele. A Monarchia utódállamaiban is pozitívan álltak az asszimilációhoz, mivel a kisebbségek eltüntetésének, és az újonnan megszerzett terültek biztosításának legegyszerűbb módját látták benne.

Azonban az asszimilációval szembe helyezkedő oldalnak is vannak érvei. Azok a kisebbségek, amelyek fönn akarnak maradni és fontos számukra identitásuk megőrzése, ellenállnak az asszimilációnak. A saját kultúrájukat és anyanyelvüket értékesnek tartják, valamint érdemesnek a megőrzésre és a következő generációknak történő továbbadásra. Ha több nemzeti kultúra is jelen van egy adott térségben, az színesebbé és gazdagabbá teszi azt. Egy kultúra megszűnése pedig az egész térség számára veszteség. A Kárpát-medence egy ilyen multietnikus térség, ahol sok nemzeti kultúra jelen van. Az itt élő kisebbségek a múltban erőteljesen ellenálltak az asszimilációnak, amit jól mutat az első világháború előtti Magyarország etnikailag vegyes jellege. A háború után viszont az utódállamok részéről (és Magyarországon is) erősödött az asszimilációs nyomás. Az utóbbi években azonban Magyarországon jelentős disszimiláció figyelhető meg, számos asszimilálódott kisebbségi újra felveszi felmenői nemzetiségét, és vállalja kisebbségi kötődését. Remélhetőleg ez a folyamat átterjed a térség többi országára is, és így a határon túli magyarság arányának csökkenése is megállna.

Yinger (2002) szerint mind asz asszimiláció, mind pedig a disszimláció mellett felhozhatók érvek. Az asszimiláció a nemzetből való kiábrándulás, vagy a nemzethez való kötődés hiányaként értelmezhető, az etnikum fennmaradása pedig az ősi kötődések erejének tovább élése. Az etnicitás segít megőrizni a közösségi érzést és a kötődést az egyre inkább elszemélytelenedő modern társadalomban. A disszimiláció tulajdonképpen az értékes kulturális források védelme a pusztulástól, valamint anómia csökkentés. A kisebbségi összetartás sokszor az elnyomó államhatalommal szemben fogalmazódik meg, és így alakul ki a kisebbségi érdekképviselet. Az állam iránti lojalitás hiánya így sok esetben kisebbségi mozgalmakat szül.

Az asszimiláció fogalmát nagymértékben eltérően értelmezték a különböző országokban és korszakokban. Az Egyesült Államokban a múlt század elején elsősorban a bevándorláshoz kötötték az asszimilációt. Robert Ezra Park és Ernest Burgess (1921) az olvasztótégely elméletével közelítettek felé. Úgy vélték, hogy a bevándorlók problémamentesen tudnak majd asszimilálódni az amerikai társadalomba. Milton Gordon is az olvasztótégely elméletét vitte tovább. Az asszimilációt egy természetes folyamatnak látta, melynek során a bevándorlók beolvadnak az amerikai társadalomba, átvéve annak kultúráját. A század utolsó harmadában azonban komoly kritikák érték az elméletet. A bírálói szerint felsőbbrendűként kezeli az amerikai kultúrát, és természetesnek veszi a bevándorlók beolvadását, holott ez nem fedi a valóságot. A ’90-es évektől azonban az asszimilációs elmélet reneszánsza figyelhető meg, ami John Milton Yinger (2002), Victor Nee és Richard Alba (1997) munkái nyomán

fogalmazódott újra. Ők már nem beszélnek törvényszerű asszimilációról, ahol a bevándorlók szükségszerűen beolvadnak a többségi társadalomba. Egyes kisebbségek nyitottabbak az asszimilációra, mások pedig zártabbak, de ez a hozzáállás a többségi társadalom részéről is megfigyelhető, ugyanis egyes kisebbségeket könnyen, másokat viszont csak nehezen fogad be.

Az elmélet Európában más utat járt be. A múlt század elején Nyugat-Európában főként a kisebbséget beolvasztását tekintették asszimilációs folyamatnak. Mivel ekkoriban a kontinensről inkább kiáramlott a munkaerő, ezért a bevándorló munkások nem képezték elemzés tárgyát. A két világháború között és a háború alatt az erőszakos disszimiláció és a fajelméletek domináltak. Az asszimilációra teljesen másként tekintettek, mint azelőtt. A beolvadó kisebbségeket veszélyforrásnak tekintették, és erőszakosan disszimilálták, leválasztották őket a nemzetről. A háború után ennek a folyamatnak vége szakadt, a kisebbségekre pedig kevesebb figyelem irányult. A 60-as évektől azonban a nyugat-európai országokban is jelentkezett a bevándorlás. Az egyre nagyobb tömegben érkező vendégmunkások a kutatók érdeklődését is felkeltették, azonban ők nem az asszimilációs elmélet, hanem a társadalmi kohéziós elmélet alapján álltak a témához.

Közép-Európában az elmélet mind az amerikaitól, mind pedig a nyugat-európaitól eltérő utat járt be. Magyarországon a múlt század elején pozitív folyamatként tekintettek az asszimilációra, amelynek segítségével magyar többséget teremthetnek az országban. Az asszimilációra azonban csak a zsidóság volt fogékony. A két világháború között Magyarország nem fogalakozott a kisebbségvédelemmel, és a határon túli magyarok helyzetével, mivel esőszámú célja az elcsatolt területek visszaszerzése volt, ezért nem is tekintettek ezekere a területekre külföldként. A holokauszt alatt a zsidóság nagy része odaveszett, a háború után pedig rengetegen költöztek ki Izraelbe. A németek nagyrészét kitelepítették, így egyedüli jelentős számú kisebbség a többségében magyar anyanyelvű cigányság lett. A szocializmus alatt sem a kisebbségek helyzetére, sem pedig a határon túli magyarokra nem irányult komolyabb figyelem. A cigányokat az erőltetett iparosítás folytán nagyrész beléptették a munkaerőpiacra, a határon túli magyarok létéről pedig tudomást sem vettek. A rendszerszerváltás után mind a politikában, mind pedig a kutatók szemléletében (és lehetőségeiben) változás történt. Az anyaország újra felfedezte a határon túli magyarok létét, az országon belüli kisebbségek számára pedig identitásuk felvállalását bátorították, igyekezve ezzel példát mutatni a szomszédos országoknak. A disszimilációs politikának a népszámlálások során is kimutatható eredményei születtek.

Az utódállamokban az asszimilációra a kisebbségek (elsősorban a magyarság) ellen használható fegyverként tekintettek. A két világháború között az erőszakos asszimiláció szinte minden eszközét bevetették a kisebbségek ellen. Jugoszláviában a vezetés célja a jugoszláv nemzet megteremtése és a kisebbségek beolvasztása vagy elűzése volt, ehhez a célhoz pedig a kutatók is igyekeztek módszereket kidolgozni. A két világháború közt nyíltan, a szocializmus alatt pedig rejtett módon zajlott az asszimilálás. A délszláv háborúk alatt és után ismét a nyílt asszimilálás volt az államvezetés célja, az utóbbi években azonba javulás tapasztalható ezen a téren. A disszimiláció, és a magyarság csökkenése még nem kimutatható, biztosat adatokat azonban csak a következő népszámlálás során nyerhetünk.

1.4. Házasság- és családfogalmak

„Annakokáért elhagyja az ember az ő atyját és anyját; és ragaszkodik a feleségéhez, és lesznek ketten egy testté! Azért többé nem két, hanem egy test.” (Márk 10,7-8.)

A család intézménye kiemelt szerepet tölt be az egyének életében, és identitására is nagy hatást gyakorol. Fontosságát kevesen vitatják, a szerepéről azonban már nincsen egységes álláspont. A kutatók egy része szerint a család válságban van, mások szerint viszont nem válságról, hanem egy átalakulási folyamatról van szó. Függetlenül attól, hogy melyik álláspontot fogadjuk el, az identitásformáló erejének megléte továbbra sem kérdéses.

Az egyik legáltalánosabb definíció szerint a házasság egy férfi és egy nő jogszerű együttélése, akik sok esetben utódokat hoznak világra (Ritzer 2006). Bár a megfogalmazás magától értetődik, jelzi az adott társadalom értékpreferenciáit. Nevezetesen: férfi és nő együttélése, azaz heteroszexuális kapcsolat, amely során gyerekeket/utódokat/örökösöket hoznak létre, és fontos a jogszerűség. Ami nem jogszerű, az a társadalom számára elítélendő, rejtegetni való, mint például egy házasságon kívüli viszony. A házasság egyik legfontosabb sajátossága, hogy több mint a tagjainak jellemzői. Két ember kapcsolatából egy olyan egység jön létre, ami nem írható le egyszerűen a tagok jellemzőinek összességével, ugyanakkor az adott korszakba és kultúrába ágyazott. A házasság nem mindenütt és minden korban ugyanolyan fontos, azonban kiemelhetőek bizonyos kulcselemek:

1. A házasság révén létrejövő család az egyik legfontosabb rokoni kapcsolat. Kapcsolatot képez és szövetséget hoz létre a partnerek és családjaik között, akik így megismerhetik egymást, valamint kapcsot jelent a generációk közt is. A társadalmi kohéziós elmélet hívei szerint pedig a heterogám házasságok által erős és gyenge kötések jönnek lérte a két fél rokonsága, és így a két nemzet tagjai közt is.

2. A házasság az egyén életútjában kulcsfontosságú esemény, amely nagyban meghatározza az egyén további életútját. Emellett fontos átmenetet is képez az életszakaszok közt. A huszadik század során az ifjúkor végét és a felnőttkot kezdetét jelentette (Seagelen 1986), mára azonban elvesztette ezt a szerepét. Ma ezt a határvonalat a családalapításhoz szükséges anyagi erőforrások megléte, a tanulmányok befejezése, a munkábaállás és az anyagi függetlenség jelenti (Czibere – Molnár 2015). Az egyén életútjának azonban továbbra is egy fontos állomása.

3. A társadalom struktúrájában is fontos szerepe van. A házasságnak szerepe van a mobilitásban, hatással lehet az egyén karrierjére, de eredményezhet identitásváltást is. Emellett az egyén elégedettségérzetére is komoly hatást gyakorol, a családi kapcsolatokkal való elegedettség ugyanis befolyásolja a szujektív elégedettséget (Czibere 2017).

4. A támogatás és segítségnyújtás egyik fontos helyszíne. A család szociális menhely, az egyén ide tud visszahúzódni a külvilág problémái elől. A jóléti társadalom kialakulása előtt a családjuk gondoskodott az idősekről és a betegekről, tehát a régi korszakokban ez a szerep méginkább fontos volt.

5. A házasságnak, a családnak identitásformáló elreje is van (Ritzer 2006), az azonosságtudatot erősen formálják a családban szerzett tapasztalatok (Czibere – Molnár 2015).

1.4.1 Házasság – család elméletek

A házassággal kapcsolatos kutatásoknak két fő csoportja van: 1. az összehasonlító, történeti kutatás és 1. a házasság belső dinamikájának vizsgálata.

1. Az összehasonlító kutatások az eltérő házasodási módokat és eltérő társadalmi kapcsolatokat vizsgálják. A hangsúly általában a házasodási rendszeren (poligámia, poliandria, elrendelt házasságok stb.) és a házasság társadalomban játszott szerepén van. Az evolucionista beállítottságú kutatások meghatározott fejlődési utat láttak a házasságok alakulásában (Ritzer 2006). A premodern, modern, és posztmodern házasodási módok között is eltérések vannak. A mai korban sokkal gyakoribb az újra házasodás, mint régen. Egy ember életútja gyakran már nem egyetlen kapcsolatból, hanem monogám kapcsolatok sorából áll (Seagalen 1986). Megfigyelhető továbbá a patriarchális berendezkedés lassú bomlása, és a női emancipáció is. Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy ennek mértéke társadalmanként változik, és a régi házasodási rendszer ellenáll a globalizáció hatásának. A tradicionális házasodási módok megőrzése vagy felélesztése ugyanakkor fontos lehet a vallási, nemzeti vagy etnikai identitás kialakításában a nyugatosodással és a globalizációval szemben. A házasság hanyatlásának elmélete napjaink sokat vitatott elméletei közé tartozik. Az elmélet szerint a

házasság intézménye hanyatlóban van. Gyakori a tradicionális szertartás hiánya, a házasságon kívül született gyerekek számának növekedése, valamint a válások számának emelkedése. Ezek a felvetések azonban cáfolhatók, ha rámutatunk, hogy a házasság továbbra is fontos szerepet tölt be a társadalomban, csak sokan késleltetve kötik meg, hogy a fiatalabb életszakaszukban a karrierépítésre tudjanak koncentrálni. (Ritzer 2006) Egy másik elmélet szerint a házasság már nem tekinthető intézménynek, sokkal inkább két ember kapcsolatát jelenti. Régebben családokat kötött össze, a rokonság nagy volt és az embereknek sok kötelességük volt a rokonságuk irányába, valamint a felnőtt identitás alapját képezte. Mára a helyzet megváltozott, a házasság kapcsolattá vált, egyéni döntés kérdése, a boldogság, a kielégülés pedig fontos elemévé vált. Emellett akárki dönthet úgy, hogy egyáltalán nem fog megházasodni. Azonban ezzel az elmélettel is problémák akadnak. Maga a kapcsolat is intézményesült: az intimitás, valamint az egymás közti viszony vizsgálata és értékelése szinte állandó elemmé váltak a kapcsolatokban (Ritzer 2006). Emellett a választás szabadsága is vitatható. Az adott osztályon vagy rétegen belül sokkal nagyobb a valószínűsége, hogy két ember találkozik. Mivel a társadalmi rétegekhez tartozás általában lekódolja az adott neműek kulturális mintáit, az érdeklődési kör egyezése sokkal valószínűbb azonos pozíciójú, vagy csoportidentitású emberek közt. Még a tinédzserek esetén is társadalmilag szabályozott, hogy kibe szerethetnek bele: sokszor a szüleik által meghatározott iskolákba járnak, és ezáltal olyan fiúkkal és lányokkal ismerkednek meg, akik az ő társadalmi rétegükből valók, a szülői tiltásról és engedélyezésről nem is beszélve (Seagalen 1986).

2. A házasság belső aspektusaiban megfigyelhető a nemi szereposztás és identitás fontossága. Egyes elméletek szerint a nyugati kultúrákban, a házasságokban többnyire kialakult a nemek közti egyenlőség. Egyes kutatások azonban ennek az ellenkezőjét bizonyítják. A házimunkában való részvétel gyakran egyenlőtlen, általában a nők végzik, és vannak olyan nők, akiknek csak ez a feladatuk. A házimunka az egyik legalacsonyabb presztízzsel rendelkező munka, és aki ezt végzi, annak a státusza is szükségszerűen alacsony lesz. Azoknak a nőknek tehát, akik kizárólag házimunkával foglalkoznak sokkal alacsonyabb lesz a megbecsültségük, mint a munkahelyükön dolgozó férfiaknak, habár könnyen előfordulhat, hogy a felség otthon sokkal több időt tölt a munkájával, mint a munkahelyen a férj. Egyenlőtlenségek mutatkoznak emellett a gyereknevelésben is. Ha a gyerek problémásan viselkedik az óvodában, vagy az iskolában, azért általában az anyát teszik felelőssé. Mindezek mértéke azonban nagymértékben eltér a különböző végzettségi szinteken, társadalmi csoportokban, kultúrákban és nemzeteknél. A változások ellenére az egyén neme továbbra is kiemelt fontosságú tényező a házasságokon belül (Ritzer 2006).

A múlt század elején a magyarországi családszerkezet jelentősen eltért a nyugat-európaitól. Nyugat-Európában a többi kontinenshez viszonyítva meglehetősen későn kötöttek házasságot az emberek. Bár országonként eltérők az átlagéletkorok, a legtöbb nyugati országban mind a férfiak mind a nők közel a 30-hoz házasodtak. Magyarországon ezzel szemben inkább a 20 éves korhoz volt közelebbi az első házasságot kötők átlagéletkora. A két világháború között az első házasságkötők átlagéletkora növekedett, és a nyugat-európaihoz közeledett. A második világháború után mind Magyarországon, mind pedig Nyugat-Európában növekedett a házasodási kedv. Ez a folyamat egészen a ’70-es évekig tartott, ettől kezdve fokozatos csökkenés figyelhető meg. Ennek ellenére Magyarországon a házasságok jelentősége továbbra is fennmaradt, és a párkapcsolatok között továbbra is ez a legelterjedtebb együttélési forma (Tomka 2000).

Cseh-Szombathy László (2006) megalkotta a házasság minőségének nevezett mutatót. A véleménye szerint pusztán a házasodási és válási arányszámok nem tükrözik megfelelően a házasságok minőségét. Cseh-Szombathy ezért fontosnak tartja a házasság belső dinamikájának vizsgálatát. Alapvetően 3 családtípust különbözet meg:

1. Bensőséges kapcsolat: A partnerek jó viszonyban vannak egymással, gyakori köztük a kommunikáció, és a problémáikat is megosztják egymással. A bensőséges kapcsolatok egyik legfontosabb jellemzője, hogy a tagok hajlandók áldozatokat hozni a másikért és a kapcsolatukért. Lemondanak bizonyos javakról, hogy a másik fél számára jobb legyen és a kapcsolatuk fennmaradhasson.
2. Élettelen kapcsolat: A felek közt kevés és ritka a kommunikáció, nem hajlandók áldozatokat hozni a partnerért és a kapcsolatukért. A párkapcsolat elhidegült, a partnerek csak rutinból vannak egymás mellett, vagy a közös érdekek tartják egyben a kapcsolatot. Az élettelen kapcsolat létrejöhet egy elhidegült bensőséges kapcsolatból, de az is előfordulhat, hogy már eleve érdekházasságként kötötték.
3. Konfliktushoz szokott kapcsolat: Gyakoriak a veszekedések a felek között, előfordul hogy a viták mindennaposok. A felek gyakran ellenségként tekintenek a másikra.

Az együttélés a 80-as években a házasság főpróbájának számított. A 2000-es években viszont már a házasság mellett létező együttélési forma. A házasságon kívül született gyerekek sem képezik már rosszallás tárgyát. A hűtlenség továbbra sem elfogadott egy kapcsolaton belül, azonban azok, akik nincsenek párkapcsolatban, például az elváltak, özvegyek, szinglik, és külön élők szabadon élhetnek nemi életet, nem von maga után morális helytelenítést, mivel ez magánügynek számít (Ritzer 2006). Végezetül elmondható, hogy a

házasság egy fontos társadalmi intézmény, ahol megjelennek a nemi szerepek is. Hatott rá a globalizáció és az individualizáció, de mindezek ellenére a mai napig fontos intézmény.

1.4.2. A nemzetileg vegyes házasságok

Egy házasságot – az etnicitás szempontjából – akkor tekinthetünk homogámnak, ha a párválasztás az adott társadalmi csoporton, területen, vagy népcsoporton belül történik. Jelen esetben akkor fordul elő homogámia, ha a férj és a feleség is magyar. Heterogámiának az tekinthető, ha a házasság eltérő népcsoportok között történik, jelen esetben szerb – magyar házasság. A homogámia jelentkezhet egy település lakosai közt is. Ha a település tagjai rendszeresen csak egymás között házasodnak, és a település lakossága nem túl nagy, akkor egy idő után elkerülhetetlen lesz a rokonházasság. A homogámia legszélsőségesebb formája a közeli rokonok házassága. Ezt szinte minden vallás tiltotta, de mindig akadtak kivételek, például az ókori Egyiptomban a fáraó gyakran a saját testvérét vette feleségül. De Európában, sőt a magyar történelemben sem ismeretlen fogalom a rokonházasság. A Habsburg házban is előfordult, és a peres feljegyzésekben is található utalás rokonházasságokra, olyanokra is, amikor ikertestvérek házasodtak össze – az ikrek azzal védekeztek, hogy a környezetükben ezt senki sem helytelenítette (Hoóz 2002).

A heterogámia a népek közti közeledés eszköze lehet. Ha egy nép, nemzet vagy akár két település tagjai gyakran házasodnak egymás közt, akkor a két csoport közötti zártság megszűnik. A vegyes házasságok nem csupán két ember, hanem két család szövetségét is jelentik a társadalmi kohéziós elmélet szerint. A házassággal a két család tagjai közt kapcsolat jön létre, megismerik egymás szokásit, kultúráját. A valóság azonban gyakran ellentmond az elméletnek. Gyakran megfigyelhető, hogy a házasok nem tartják egyformán a kapcsolatot mindkét fél rokonaival. Előfordul, hogy az egyik fél rokonaival szinte teljesen megszakad az érintkezés.

A vegyes házasságokban elkerülhetetlen a nemzeti különbségek felszínre kerülése mivel egy kapcsolat alapját a kommunikáció képezi, ami nem jöhet létre legalább egy mindkét fél által beszélt nyelv nélkül. Optimális esetben mindkét fél beszéli partnere nyelvét. Azonban még ebben az esetben is van egy domináns nyelv a családban. A közös nyelv érdekében az egyik fél már mindenképp megtette az első lépést, elsajátította a partnere nyelvét. Egy kisebbségi általában már a házasságkötés előtt megtanulta a többségi nyelvet, ami a házasságon belül is dominánssá válik. Ha a többségi partner is beszéli a kisebbségi nyelvet, akkor a házasság a nemzeti identitás szempontjából kiegyensúlyozott, mindkét nyelv jelen van a mindennapi életben. Ha azonban a kommunikáció csak egy nyelven zajlik, akkor az asszimiláció már jelent van. A gyerekek születése felboríthatja, vagy erősítheti is az eddig

fennálló rendszert. Ha a gyerekkel a szülők mindkét nyelven beszélnek, akkor az egyensúly fennmarad, vagy helyreáll abban az esetben, ha az egyik nyelv eddig hanyagolva volt. Ha azonban a gyerekekkel csak egy nyelven folyik a kommunikáció, akkor a nem használt nyelv végképp háttérbe szorul, és a gyerekek talán meg sem ismerik az egyik szülő anyanyelvét vagy nemzeti identitását. Az anyanyelv szó itt tévútra vihet, ugyanis sok esetben nem az anya nyelve lesz az, amit a gyerek a sajátjának vall. Abban az esetben, ha magyar anyáról, és szerb apáról van szó, jóval több esetben lesz a szerb a gyerekek anyanyelve, mint a magyar (Mirnics 1994). Ez gyakran még abban az esetben is jelentkezik, ha a magyar anyának társadalmi státuszából adódóan gazdagabb a nyelvtudása, mint az apának a saját nyelve terén, például orvos anya és buszsofőr apa esetén.

A vegyes házasságot tekinthetjük a társadalmi mobilitás egyik fajtájának is. Kisebbségi élethelyzetben, ha valaki a többségi nemzetből választ magának házastársat, azt felfelé történő mobilitásként lehet értelmezni (Hoóz 2002). A rétegződéskutatásokból ismeretes, hogyha egy nő magas végzettséget szerez, akkor általában igyekszik egy legalább az ő végzettségével megegyező, vagy annál magasabb státusú házastársat választani (Seagalen 1986). Ez esetben feltételezhető, hogy a vegyes házasságok körében magasabb lesz a magyar feleség és szerb férj aránya, mint a magyar férj és szerb feleség aránya, valamint ebben nagy szerepet játszik a felfelé történő házassági mobilitás, ugyanis a kisebbségi lét alacsonyabb státusznak tekinthető, mint a többségi helyzet. Abban az esetben, ha a társadalmi zártság extrém méreteket ölt, beszélhetünk lefelé történő mobilitásról is. Ebben az esetben a kisebbségi fél olyan partnert választ, akit egyébként nem választana. Ezt csak azért teszi, hogy lehetővé tegye a saját életben maradását (Hoóz 2002). Ilyen esetek komoly diktatúrákban, vagy háború esetén fordulhatnak elő, ezért Délvidéken véleményem szerint nem fordul elő.

A házasság milyenségében nagyon nagy szerepet játszik a férfi – női szereposztás. Az, hogy mit tartanak tradicionálisan női, és mit tradicionálisan férfi szerepnek, az társadalmanként, és korszakonként eltérő. A tradicionális paraszti társadalmakban a nőnek inkább alárendelt szerep jutott, főleg a házkörüli munkákat végezte. A férfi volt a család feje, a faluközösséggel történő kapcsolattartás is az ő feladata/kiváltsága volt. Ha egy házasságban a szereposztás inkább egalitárius, akkor az a házasság sokkal stabilabb lesz, mintha az egyik fél (általában a nő), elnyomott helyzetben volna (Seagalen 1986). Az egyenlő szereposztás pedig férfi – női egyenlőséget eredményez. A szerb társadalom tradicionálisan patriarchálisabb jellegű, mint a magyar. Felvetődik a kérdés, hogy ez megmutatkozik-e a vegyes házasságokban, és ha igen, akkor milyen mértékben.

Ahhoz, hogy a házasságokban a felek között egyenlő viszony keletkezzen, szükséges a társadalom támogatása is. A szereposztás milyensége nemcsak a két partneren múlik. Ugyanígy a nyelvhasználat, vagy a gyerekek nemzetiségének kérdése is függ az állami és társadalmi hozzáállástól, a vegyes házasságok támogatottságától, sőt a magyarság státuszától is. Ha mindkét fél azt látja, hogy a kisebbségi – magyar – lét nem valódi alternatíva, akkor nagyobb a valószínűsége, hogy a házasság a szerb identitás irányába fog eltolódni. A sikeres integrációt csak megfelelő állami politikával, és a magyarság státuszának növelésével lehet elérni.

Végül felvetődik a kérdés, hogy a vegyes házasságok minden esetben a kisebbség integrációját eredményezik-e. A térségben lezajlott történéseket figyelembe véve ez nem jelenthető ki ilyen egyértelműen. A délszláv háborúk alatt a legsúlyosabb harcok, és a legkegyetlenebb népirtások pont ott zajlottak, ahol a legtöbb vegyes házasságot kötötték. Ezeken a területeken, az 1981-es népszámlálás adatai szerint a gyerekek, vagyis a 10 évvel későbbi háború harcosainak 25-40%-a vegyes házasságból származott (Sekelj 1994). A gyakori vegyes házasságkötés nem jelent nemzetek közötti megbékélést és a kisebbségek egyértelmű integrációját. Egyes esetekben a vegyes házasságokból származó utódok identitászavara állandósíthatja a csoportok közötti konfliktus lehetőségét.

1.5. Összegzés

A nemzeti identitás az egyén identitásának lényeges részét képezi, ezért érdemes kutatni a változását és formálódását. Az asszimiláció akár teljesen átalakíthatja az addigi struktúrákat. A fejezet során láthattuk az asszimiláció és az integráció közti különbség, az asszimiláció során ugyanis megszűnik az adott kisebbség vagy drasztikus mértékben átalakul addigi nemzeti identitása. A sikeres integráció esetében azonban a kisebbség a nemzeti identitásának átformálás vagy elvesztése nélkül is be tud illeszkedni a társadalmi struktúrarendszerbe. Az asszimiláció mérést 5 fő dimenzióban határoztam meg: a nyelvhasználat, a vallás, a családi habitus, az identitás felvállalása valamint az átörökítése. A családszociológiai kutatások áttekintése során láthattuk, hogy a párválasztás és a család komoly hatást gyakorol az egyén identitására.

2. Asszimilációs és integrációs elméletek a vegyes házasságok kutatásában

„Otac klanja, majka se krsti, a ja se kamenim” (Fedja 2012:79)

- *Apám Mekka felé fordulva a földre borul, anyám keresztet vet, én pedig kővé válok. –*

(boszniai közmondás, fordítás általam)

A fejezet során a vegyes házasságokkal foglalkozó két nagy elméletet tekintem át. A disszertációm során a nemzetiségi szempontból vegyes házasságokról írok, és amikor a vegyes- vagy heterogám házasság kifejezést használom, akkor ezalatt az eltérő nemzetiségű partnerek kapcsolatát értem. A homogámia és heterogámia fogalma az iskolai végzettség, társadalmi státusz stb. szempontjából is értelmezhető, azonban a disszertációm keretei között ezekkel a jelenségeket nem elemzem. A heterogámia szóhasználat tehát a nemzeti heterogámiára vonatkozik.

A kutatók döntő többsége a vegyes házasságkötéseket meghatározónak tartja a kisebbségek életében (Schoen - Wooldredge 1989, Kalmijn 1993, Kalmijn 1998, Szilágyi – Flóra 2001), a hatásáról azonban jelentősen eltérő vélemények születtek. Alapvetően két nézőpont körvonalazódik: az asszimiláció és a társadalmi kohézió. Mindkettő a kisebbségi társadalom többségi társadalomba való beolvasztás hatékony eszközének tekinti a vegyes házasságot, a kutatást viszont eltérő szemszögből történik. A következő fejezetekben az összehasonlításukra teszek kísérletet azzal a szándékkal, hogy a téma számára világosabb fogalmi keretrendszert alakítsak ki.

Annak ellenére, hogy mindkét elmélet a kisebbségek vegyes házasságkötéseit vizsgálja, a célcsoportjuk mégis eltérő. Az asszimilációs elméletet elsősorban az őshonos kisebbségek vizsgálatára alkalmazták (a magyar kutatók kizárólag őshonos kisebbségeket vizsgáltak), a társadalmi kohéziós elméletet pedig főként a bevándorlók helyzetének felmérése során használták. A magyarság Szerbiában autochton kisebbség, amely évszázadok óta a térségben él. Nem maguk választották a kisebbségi létet, hanem a határok változása kényszerítette őket ebbe a helyzetbe, a kisebbséggé válásuk egy tőlük független, akaratuk ellenére megvalósuló folyamat eredményekét történt. A bevándorlók (pl. svábok Magyarországon, vagy közel keletiek Nyugat-Európában) ezzel szemben maguk választották a kisebbségi létet. Tudatos döntés eredményeként hagyták el hazájukat, és telepedtek le egy másik országban, gyakran vállalva ezzel, hogy beilleszkednek a fogadó ország kultúrájába. Az őshonos és a bevándorló kisebbségek közt tehát választás szabadsága a legfőbb különbség, mivel a bevándorlók maguk döntöttek a kisebbségi lét mellett, a határon túli magyarsága azonban ezt rákényszerítették (Kovács 2016).

A két elmélet tehát eltérő társadalmi csoportokat vizsgál, felhasználásuk azonban indokolt. Az asszimilációs elméletet gyakran alkalmazták a határon túli magyarság vegyes házasságkötéseinek vizsgálatára, alkalmazása ezért is szükségszerű a disszertációm keretein belül. A társadalmi kohéziós elméletet elsősorban bevándorlókra dolgozták ki, azonban a

délvidéki vegyes házasságkötések esetében is indokoltnak tartom az elmélet főbb gondolatainak vizsgálatát. Egyfelől a többség – kisebbség viszonyát leíró gondolatok közül több is igaznak bizonyulhat a magyarok vegyes házasságkötései során is. Másfelől pedig több kutató is alkalmazta már az elméletet autochton kisebbségek vegyes házasságkötéseinek leírására, és az egykori Jugoszlávia heterogám házasságkötéseit is próbálták ennek segítségével értelmezni (Botev 1994, Smits 2010). A kutatásom során ezért mindkét elmélet gondolatait felhasználom.

2.1. A heterogám párválasztás fő tényezői

A nemzetileg heterogám házasságkötés növekvő aránya figyelhető meg az egész nyugati világban. Ennek egy lehetséges magyarázata a párválasztás változása lehet. A homogámia általános csökkenése a növekvő érzelmi alapú választás eredménye, aminek pedig kevésbé szab határt az eltérő nemzetiség (Ultee – Luijkx 1990). A vegyes házasságkötést azonban az érzelmeken kívül még számos egyéb tényező is befolyásolja.

A hazai és nemzetközi szakirodalom áttekintése során kísérletet tettem arra, hogy meghatározzam, a kutatók milyen befolyásoló tényezőket vizsgáltak és milyen összefüggést tártak fel. Elsősorban a magyar, angol és szerb nyelvű szakirodalom áttekintése során vizsgáltam vegyes házasságok kutatásának főbb dimenzióit.

A földrajzi távolság - közelség nagymértékben meghatározó a párválasztásban, mivel az emberek jelentős része a közvetlen környezetéből, a szomszédságból választ magának partnert (Ramsøy 1966, Anderson - Saenz 1994). Ebből levonható a következtés, hogy a vegyes házasságkötések gyakoribba azoknak a nemzeteknek a körében, akik területileg nem szegregáltak (Martinovic 2013). Az angolszász szerzők inkább a hasonló korcsoportba tartozásnak és a földrajzi közelségnek tulajdonítják a partnerszelekciót.

A település nagysága is meghatározhatja a heterogám házasságkötési hajlandóságot, ugyanis az urbanizáltabb területeken nagyobb a vegyes házasságkötések aránya (Arday 1990), a nagyvárosi értelmiségre pedig kiemelten jellemző (Wang 2012). Korcsoportok szempontjából pedig a fiatalok elfogadóbban a vegyes házasságkötéssel kapcsolatban, mint az idősek (Joyner - Kao 2005).

A csoportnagyság egy másik fontos befolyásoló tényező. Megállapítható, hogy minél nagyobb egy nemzet, annál valószínűbb a homogám házasságkötés esélye, ugyanis a házasodási piacon sok potenciális partner lesz jelen az adott nemzet tagjai közül. Ezzel szemben az alacsony lélekszámú nemzetek körében jóval alacsonyabb a homogám házasságkötés valószínűsége, mivel kevés az adott nemzetiségű potenciális partnerek száma a

házasodási piacon. A párkereső tehát gyakran más nemzetiségű partnert kell válasszon magának, mivel a saját nemzetiségéből nem talál megfelelő partnert (Blau és mtsai 1982, Biacsi 1994, Hwang és mtsai 1994, Mrdjen - Bahnik 2018).

A vallás is hasonlóan fontos szerepet tölt be a párválasztásban. Azok a nemzetek, amelyeknek azonos vagy hasonló a vallásuk, sokkal gyakrabban lépnek vegyes házasságra egymással, mint amelyeknek jelentősen eltérő. Az Egyesült Államokban például gyakori volt a lengyel és olasz bevándorlók házasságkötése, mivel mindkét nemzet római katolikus vallású. Hasonlóan magas volt a zsidó vallást követő Magyarországról és Oroszországból érkező bevándorlók heterogám házasságkötési aránya (Kennedy 1944). Az eltérő vallású etnikumok között azonban nagy szakadék tátong, a vegyes házasságkötés aránya alacsony köztük (Alba – Golden 1986).

A párválasztás témaköre hatalmas szociológiai irodalommal rendelkezik, amelynek bemutatása túlfeszítené a disszertációm kereteit. A párválasztás a határon túli magyarság körében sem zajlik másként, mint a többi társadalmi csoport esetében. A földrajzi közelség és távolság, a településnagyság, a csoportnagyság és a vallás olyan specifikus partnerszelekciós tényezők, amelyek a kisebbségek párválasztását magyarázzák, ezért is fordítottam rájuk kiemelt figyelmet. Emellett természetesen számos egyéb, a kisebbségi léttől független tényező fejti ki a hatását, ezek azonban nem kapcsolódnak szorosan a témánkhoz. A következő fejezetekben a két meghatározó elmélet, az asszimilációs és társadalmi kohéziós elmélet vegyes házasságokhoz kötődő elemeit tekintem át.

2.1.1. Asszimilációs elmélet a vegyes házasságok elemzésében

Az asszimilációs elmélet úgy tekint a vegyes házasságkötésekre, mint a kisebbség beolvadásának és ezáltal lélekszámcsökkenésének potenciális okára. Az elmélet hívei szerint a vegyes házasságkötések során az egyik fél – az esetek döntő többségében a kisebbségi – elveszíti nemzeti identitását, a családban pedig a partnere nemzeti identitása fog dominálni (Gyurgyík 1998, Hoóz 2002, Horváth 2004). Az asszimilálódó fél elhagyja saját vallását, nyelvét és egyes esetekben már nem is tekint magára a kisebbség tagjaként, hanem partnere nemzetiségéhez tartozónak vallja magát. Már a párválasztás során is komoly szerepet játszik a potenciális asszimiláció. A kisebbségi fél ugyanis úgy érezheti, hogy ha a többségi nemzet tagjai közül választ magának partnert, azzal növelheti a saját, illetve a gyerekei státuszát.

A státuszcsere elmélete (Davis 1941, Merton 1941, Lőrincz 2006, Meng – Meurs 2009) szerint a magasabb végzettségű és jobb munkával rendelkező, ezáltal pedig magasabb társadalmi státusszal rendelkező kisebbségiek gyakrabban kötnek vegyes házasságot a többségi nemzet alacsonyabb státuszú tagjaival. A választott partnerüknek alacsonyabb az

iskolai végzettsége, vagy alacsonyabb státuszú munkát végez, viszont a többségi nemzet tagjai. Ezáltal egy státuszcsere zajlik le, ahol a kisebbségi fél a magasabb munkahelyi státuszával szerez többségi partnert, ezáltal pedig (részben) megszabadul a kisebbségi származásából adódó alacsonyabb státuszától. A státuszcsere során fontos szerepet játszik az asszimiláció, hiszen ebben az esetben a kisebbségi fél konkrét célja a kisebbségi helyzetének elhagyása, és a többségi nemzetbe történő beolvadás. A státuszcsere lehet intergenerációs folyamat is. Ebben az esetben a kisebbségi fél a gyerekei számára próbálja meg biztosítani a magasabb értékű, többségi nemzeti státuszt. A vegyes házasságokból született gyerekeket a legtöbb esetben elveszíti a kisebbség. Ezt az is jól tükrözi, hogy a heterogám kapcsolatokból származók legtöbb esetben többségi partnert választanak maguknak (Okun 2001). A státuszcsere során a felső réteg elhagyja a kisebbségi csoportot, és a többségi nemzet tagjává válik. A kisebbségi csoport számára ebből komoly hátrány keletkezik, mivel az így pont a legmagasabb státuszú tagjait veszíti el, ezáltal pedig értelmiség és vezető réteg nélkül marad. A nemzetiségi csoport szegregációja ezáltal jelentősen megnő, társadalmi státusza pedig tovább csökken.

A vegyes házasságokban történő státuszcsere és státuszátörökítés során problémák is adódhatnak. Az asszimiláció sok esetben még akkor sem sikeres, ha a kisebbségi fél részéről hajlandóság mutatkozik rá. Az „egy csepp" hipotézis szerint (Quian 2004) a látható rasszjegyekkel rendelkező kisebbségek tagjai mindig a kisebbségi csoporthoz fognak tartozni, még akkor is, ha több generációnyi vegyes házasságból származnak. A hipotézis szerint az USA-ban élő feketék hiába kötnek vegyes házasságokat, a gyerekeik mindenképpen feketék lesznek, ezáltal pedig a kisebbségi csoportba fognak tartozni. Egy csepp kisebbségi vér tehát ebben az esetben garantálja a kisebbségi státuszt. A vegyes házasságokból származó gyerekek esetében pedig gyakran fellép a marginális ember (Stonequist 1937, Quillian - Redd 2009) jelensége. Az elmélet szerint a marginális ember egyik nemzetiséghez sem tartozik igazán, ezáltal a közvetítő szerepét tudja betölteni a nemzetek közt, egyfajta hidat képezve. A marginális emberek az adott kisebbség vezetőivé válhatnak, és képviselhetik a kisebbség érdekeit a többségi társdalomban. A marginális ember helyzete azonban komoly hátrányokat is eredményezhet. Ebben az esetben a vegyes felmenőkkel rendelkezők egyik nemzethez sem tartoznak, és pária státuszba kerülnek. Egyik nemzet sem fogadja be őket, és ők maguk sem tudják, hogy hová tartoznak.

A magas homogámia jellemzi a magyarországi romákat is, ugyanis a Magyarországon élő többi kisebbséghez képest sokkal alacsony arányban kötnek vegyes házasságokat (Lőrincz 2014). Hasonló a helyzet Szlovákiában is (Gyurgyík 1998), ahol szintén magas homofília

jellemzi őket. A romák Szerbiában is nagy arányban kötnek homogám házasságokat, a többi kisebbséghez képest azonban ez nem számít eltérőnek. Az albánok és a bosnyákok körében is nagyarányú homogámia figyelhető meg. A kisebbség egyes rétegei azonban nyitottabbak lehetnek a vegyes házasságkötés felé. A romák közül legnagyobb arányban az egyetemet végzett nők kötnek heterogám házasságokat (Gréczy – Gergelics 2019).

Az asszimiláció a nemzeti identitás különböző dimenzióiban eltérő mértékben jelentkezhet. Mirnics Károly[9] (1994) a délvidéki magyar-szerb vegyes házasságok vizsgálata során nyelvi asszimiláció súlyosságára hívja fel a figyelmet. Eredményei alapján egyértelműen látszik a magyar nyelv háttérbe szorulása a heterogám családokban. Emellett arra is felhívja a figyelmet, hogy a magyar nők hajlamosabbak az asszimilációra, mint a magyar férfiak, és kisebb arányban örökítik tovább anyanyelvüket. Gyurgyík László (1998) a nemzeti identitás egy másik dimenziójában, a nemzetiség felvállalásában történő asszimilációra hívja fel a figyelmet. Eredményei alapján a felvidéki magyarság kisebb arányban örökíti tovább saját identitását, mint a szlovákok, ennek következtében pedig egyedül a többségi nemzet könyvelhet el asszimilációs nyereséget. A kisebbségben élő magyarság tehát asszimilációs veszteséget szenved a vegyes házasságkötések során. Az identitás átörökítése kapcsán hasonló következtetésre jut Veres Valér (2002) is, aki azzal is kiegészíti a magyarság asszimilációját, hogy a magyar nők kisebb arányban örökítik át nemzeti identitásukat, mint a magyar férfiak. Láthatjuk tehát, hogy a kisebbségi magyar nők két dimenzióban (nyelv, identitás felvállalása) is hajlamosabbak az asszimilációra, mint a magyar férfiak. A vegyes házasságkötések során jelentkező asszimiláció esetén tehát nemek közti különbségekről is beszélhetünk.

2.1.2. Társadalmi kohéziós elmélet a vegyes házasságok elemzésében

A társadalmi kohéziós nézet alapvető elemei, mint láthattuk már az ókorban is jelen volt. Az elmélet modern verziója a vegyes házasságkötések társadalomban betöltött szerepére koncentrál. Az asszimilációs elmélet főként a kisebbség szempontjából értelmezi a jelenséget, viszont a vegyes házasságkötéseknek a többségi társadalom szempontjából is komoly jelentősége lehet. A társadalmi kohéziós elmélet az adott térség, vagy ország egésze szemszögéből próbálja értelmezni a heterogám házasságokat. A társadalmi kohézió hívei szerint a vegyes házasságkötések kiváló indikátorai a csoportközi viszonyoknak. Ha kevés a nemzetek közti házasság és a csoporttagok szinte kizárólag a csoporton belül választanak

[9] A határon túli magyarság vegyes házasságkötéseit taglaló kutatásokkal a következő fejezetekben még részletesebben foglalkozom.

partnert maguknak, az a társadalom zártságára és a csoportok elzárkózására utal. Ezzel szemben, ha gyakori a nemzetek közti házasságkötés, a csoporttagok nem csak a saját társadalmi rétegükből, hanem más csoportokból is választanak maguknak partnert, az a nyitott társadalom, és az elmosódó csoporthatárok jele. Az elmélet hívei szerint, ha a határok elmosódnak, akkor az előítéletek és a diszkrimináció mértéke is jelentősen csökken. Maga társadalmi kohézió pedig a társadalmi csoportok összetartozása és egymás közti szolidaritása (Kawachi - Berkman 2000).

A társadalmi kohéziós elméletet a különböző nemzetiségekre is le lehet vetíteni, ugyanis ha nincsenek komoly ellentétek és szolidaritást vállalnak egymás irányába, akkor a társadalom koherens egészként funkcionál és nincs szakadék a nemzetek közt. Az elmélet hívei elsősorban az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában élő bevándorlók helyzetét vizsgálták. Ha a bevándorlók és a többségi nemzet tagjai közt gyakoriak a vegyes házasságkötések, akkor a két csoport közti határ elmosódik, a diszkrimináció mértéke pedig csökken vagy akár meg is szűnik (Giorgas - Jones 2002). A heterogám házasságoknak köszönhetően kapcsolatok is létrejönnek az érintett nemzetek között, tagjaik ezáltal megismernek egy eltérő kultúrát (Penny – Khoo 1996). Ebből levezethető, hogy az elmélet szerint a vegyes házasságok során a baráti kör is vegyes, és feltételezhető, hogy a kommunikációban nincsenek jelen komoly nyelvi akadályok sem.

Ha egy többségi fél kisebbségi partnert választ, az egyben azt is jelenti, hogy magával egyenlőnek tekinti (Kalminj 1998). Az elmélet szerint tehát a vegyes házasság már önmagában feltételezi a felek egyenlőségét és a diszkrimináció hiányát. Emellett a házasság nem csupán két ember kapcsolatát, hanem két rokonság kapcsolatát is jelenti. A többségi nemzetből származó szülők és nagyszülők kommunikálni fognak a kisebbségi szülőkkel és nagyszülőkkel. A többségi partner baráti köre megismerkedik a kisebbségi partner baráti körével, ezáltal pedig erős és gyenge kötések jönnek a nemzetiségek tagjai között, csökkentve ezzel az eddig meglévő társadalmi távolságot (Moden - Smits 2005). Az elmélet emellett feltételezi, hogy a partnerek beszélik egymás nyelvét és ismerik a másik fél kultúráját. A közös kommunikáció más esetben nehezen, vagy csak aszimmetrikusan volna megvalósítható. Ha két nemzet tagjai között gyakoriak a vegyes házasságok, akkora köztük meglévő társadalmi távolság lecsökkent, a csoporthatárok elmosódtak, a kulturális különbségek pedig nem képeznek számottevő akadályt (Spickard 1989, Liang – Ito 1999, Gündüz-Hoşgör - Smits 2002, Lee – Edmonston 2005). Ebből következik, hogy a többségi és a kisebbségi fél is szabadon vállalhatja saját identitását, a diszkrimináció pedig alacsony, vagy nincs is jelen. Emellett a vegyes házasságból származó gyerekek integráltabbak lesznek a társadalomban,

mint a tisztán bevándorló hátterű társaik, mivel nekik jelentősen több kapcsolatuk van a többségi társadalom tagjaival (Kalmijn 2010). Ugyanakkor kevesebb ilyen jellegű kapcsolat figyelhető meg esetükben, mint a többségi társadalomból származó szülők gyerekinél. A vegyes házasságokból származó gyerekek tehát félúton helyezkednek el: a kapcsolathálójukban többen vannak jelen többségi nemzet tagjai közül, mint a bevándorlóknál, de kevesebb, mint a többségi nemzet tagjainál (Kalmijn 2015).

A kohéziós elmélet szerint a vegyes házasságkötések a nemzetiségek közti konfliktusok esélyét is csökkenthetik. „*Hogy a vegyes nemzetiségű országokban elérjük a társadalmi kohéziót, a különböző nemzetiségek tagjai között baráti és házastársi kapcsolatoknak kell létrejönni. Ellenkező esetben, ha erőszakos konfliktusok alakulnak ki a különböző nemzetek között, mint az egykori Jugoszláviában, abból arra következtethetünk, hogy nem volt elég baráti és házastársi kapcsolat ahhoz, hogy stabilitás jöjjön létre* (Smits 2010:422)*.”*

A kohéziós elmélet hívei szerint tehát a nagyarányú vegyes házasságkötések megakadályozhatják a fegyveres konfliktusok kialakulását, és ha az egykori Jugoszláviában nagyobb lett volna a vegyes házasságkötések aránya, akkor a délszláv háborúk is megelőzhetők lettek volna.

A család a nemzeti identitás tovább örökítésének egyik legfontosabb csatornája. A vegyes házasságkötések növekvő gyakorisága ezáltal nagymértékben befolyásolhatja a kisebbségi identitás átadását a következő generációknak. Az egyre gyakoribb heterogám házasságok pedig elmossák a társadalmi csoportok közt meglévő határvonalakat (Barth 1969). Az elmélet tehát pozitív fejleménynek tekinti a vegyes házasságkötéseket, ugyanis a kisebbségi, akinek sikerült vegyes házasságot kötnie a többségi nemzet egyik tagjával sikeresen beintegrálódott a társadalomba. A vegyes házasságkötése azt jelenti, hogy nincsenek fenntartásai a többségi társadalommal szemben, és a többségi társadalom tagjai is elfogják őt. Ez a nézet azonban túlzottan leegyszerűsítő felfogás, a komolyabb problémát viszont az jelenti, hogy egyenlőségjelet tesz az asszimiláció és az integráció fogalma közé, holott a két jelenség nagymértékben különbözik. A társadalmi kohéziós elméletet ezzel kapcsolatban számos kritika érte. Miri Song (2009) szerint az elmélet hívei egyértelműen pozitívan értékelik a vegyes házasságkötések növekedését, és azokat a kisebbségeket tekintik sikeresnek és integráltnak, akik magas arányban kötnek vegyes házasságokat a többségi nemzettel. A heterogám házasságot tehát az elfogadottság indikátoraként értelmezik. Kiemeli, hogy sok tanulmányban nincs egyértelműen definiálva az integráció fogalma, és sok helyen az asszimiláció szinonimájaként alkalmazzák. Spekulációnak tartja azokat az elméleteket,

amelyek a heterogám házasságkötést az integráció lineáris modelljeként értelmezik. A modell szerint a kisebbségek belépnek azokba a társadalmi csoportokba, melyeknek a többségiek is tagjai, ennek köszönhetően interakciók jönnek létre köztük, majd szerelmek szövődnek, amelyeket házasság követ. A vegyes házasságok által pedig egyre jobban megismerik és elfogadják a kisebbségieket, akik egyre jobban integráltak lesznek a társadalomba. Song szerint ez a modell nem tekinthető általánosnak, példaként pedig az Angliában élő feketék helyzetét említi. Ők nagy arányban kötnek vegyes házasságot az angolokkal, emellett területileg sem szegregáltak, a munkaerőpiacon azonban jelentős hátrányban vannak. A lineáris modell tehát nem tekinthető általános érvényűnek. A vegyes házasságban élők pedig nem feltétlenül érzik magukat befogadva, és nem tartják magukat feltétlenül a többségi társadalom tagjának sem. Emellett azt sem feltételezhetjük, hogy a heterogám kapcsolatok előítéletmentesek, sem egyéni, sem pedig társadalmi szinten. Song (2009) szerint a vegyes házasságkötés létrehoz egyfajta integrációt, azonban ambivalenciát és aggodalmat is előidéz a kisebbségekben, akik az asszimilációjukat és etnikumuk potenciális megszűnését láthatják benne. Mindezek miatt a nagyarányú vegyes házasságkötést nem helyes egyértelmű sikerként értelmezni, mivel nem jelent teljes körű társadalmi elfogadást. Amerikában a latínók és az ázsiaiak növekvő vegyes házasságkötési aránya azt jelenti, hogy őket inkább tekintik fehéreknek, mint a feketéket, akiket kirekesztenek.

A heterogám házasságokból származó gyerekek közül vannak, akik örülnek vegyes etnikumuknak, de vannak olyanok is, akik stigmatizálás és kirekesztés áldozatai lesznek, akár mindkét oldalról. Ezért nehezen elképzelhető, hogy egy vegyes házasságban élő személy integráltnak tekinti magát, ha saját gyereke kirekesztés és marginalizáció áldozata. A marginális ember elmélete szerint a vegyes házasságokból származó gyerekeknek kevesebb közeli barátjuk van, és izoláltabbak mint a homogám családból származó gyerekek (Stonequist 1937, Quillian - Redd 2009). Emellett nem is lesznek feltétlenül elfogadók mindkét nemzettel szemben sem, és szélsőséges eszmék áldozataivá is válhatnak (Sekelj 1994). A vegyes házasságot kötők előítéletmentessége sem megkérdőjelezhetetlen. Barth (1969) szerint attól, hogy valakinek a párjával szemben nincsenek előítéletei, a párja nemzetiségével szemben még lehetnek. A latin nyelvben erre az inimicus – hostiles fogalmak meghatározása a legjobb példa. Az inimicus fogalma személyes ellenségként definiálható, a hostiles pedig egy általános ellenségként, akivel nem is vagyunk feltétlenül kapcsolatban, pl. egy ellenséges nemzet. A személyes tapasztalatok tehát nem feltétlenül befolyásolják az általánosan kialakult előítéleteket.

2. táblázat: Az asszimilációs- és társadalmi kohéziós elmélet viszonya a vegyes házasságkötéshez

Összehasonlítás szempontjai	**Asszimilációs elmélet**	**Társadalmi kohéziós elmélet**
Nyelvhasználat	A többségi nemzet nyelve dominál. A többségi fél sokszor nem is beszéli partnere anyanyelvét.	Mindkét nyelv egyenlő arányban van jelen. A többségi fél mindig beszéli partnere nyelvét.
Nemzeti identitás felvállalása	A többségi nemzet identitása van domináns helyzetben.	Mindkét fél szabadon vállalhatja identitását.
Baráti kör	A baráti kör elkülönül.	A baráti körök keverednek, a kultúrák közelebb kerülnek egymáshoz.
Gyerekek	A többségi nemzet identitását fogják sajátjuknak tartani.	Vegyes identitással rendelkeznek, híd szerepét töltik be a nemzetek között.
Eredmény a kisebbségek számára	A kisebbségek lélekszáma csökken.	A kisebbségek integrálttá válnak a többségi társadalomban.

(Forrás: saját szerkesztés)

2.2. Vegyes házasságok a határon túli magyarság körében

Az asszimilációs- és társadalmi kohéziós elmélet eltérő módon közelít meg a heterogám házasságokat. Az előbbi a kisebbség fogyására, az utóbbi a többségi társadalomba történő beilleszkedésére fókuszál. Kutatásom során a vegyes házasságok nemzeti identitásra gyakorolt hatását vizsgálom, az identitás egyes elemei esetében pedig mindkét elmélet tesztelhető. Ezek a főbb dimenziók a nyelvhasználat, az identitás felvállalása, valamint ennek átörökítése. A vegyes házasságok kutatása a Kárpát-medencében gyakorlatilag az amerikai kutatásokkal egyidőben indult meg a huszadik század elején. Magyarországon is zajlottak kutatások (lásd: Karády 1993, Tóth – Vékás 2008), a téma azonban inkább a határon túli magyar kutatók körében volt népszerű. A következőkben ezeket a kutatásokat tekintem át.

2.2.1. Románia

A vegyes házasságokról szóló egyik legkorábbi tanulmányt Csűrös Miklós (1938) írta. A tanulmány a két világháború között íródott, és Csűrös elsősorban egy korabeli román kutatás demográfiai adatait elemezte, amit Dr. Ramneantu Peter végzett az Astra nevű román közművelődési egyesület megbízásából. A vizsgált időszakban (1920-1937) a magyar nők kötötték a legtöbb vegyes házasságot, összesen 16 110-en. Ezzel szemben csak 6 692 román nő, 8 553 magyar férfi és 14 033 román férfi kötött vegyes házasságot. Azoknak a házasságkötéseknek, ahol a férj volt magyar nemzetiségű 82,3%-a volt homogám magyar házasság. Azoknál a házasságkötéseknél, ahol a feleség vallotta magát magyarnak, csak

71,1% volt ez az arány. A román férfiak viszont preferálták a magyar nőkkel történő házasságkötést, több mint 23%-uk kötött ilyen házasságot. Láthatjuk tehát, hogy a magyar nők kiemelten nagy arányban kötöttek vegyes házasságot, a vizsgált csoportok közül messze a legtöbbet.

A tanulmányban ezután egy lehatárolt régió, a Székelyföld helyzetét tekinthetjük át. Itt a román férfiak többsége magyar feleséget választott, aminek Csűrös szerint a kiváltó oka, hogy a helyi románok bevándorlók, és nem találnak saját nemzetiségű házastársat. Ezt a véleményt később Gyurgyík (1998) is megerősíti, aki a bevándorló cseh népesség magas vegyes házasodási arányáról írt Szlovákiában. Azokon a területeken, ahol van őshonos román kisebbség, már érzékelhetően alacsonyabb a vegyes házasságok aránya a román férfiak körében, azonban még itt is elég magasnak számít. Ezt Csűrös a magyarok magasabb műveltségével és nagyobb kulturális tőkéjével magyarázta. A magyar férfiak jóval kisebb arányban kötnek vegyes házasságot, azonban az aránya több helyen is eléri a házasságkötések negyedét. Ennek az okát a felfelé történő mobilitásban és a munkásosztályra jellemző kisebb nemzeti öntudatban látja. A román többségű városokban viszont kevés magyar férfi kötött vegyes házasságot. Csűrös szerint itt a magyar férfiak a művelt és gazdag románok mellett háttérbe szorulnak.

Csűrös szerint a magyar nőket helytelenül vádolja a román közvélemény „férfirablással". A korbeli sajtóhírek szerint a magyar nők a jobb anyagi boldogulásuk érdekében választanak román partnert. Csűrös ezzel az állítással nem értett egyet, mivel szerinte a magas heterogám házasságkötések valódi oka a magyar férfiak elvándorlása. Ezt az állítását azzal támasztja alá, hogy 55 497 magyar női házasságkötésre mindössze 48 217 magyar férfi házasságkötés jut, amiből ráadásul 8 533 vegyes házasság. A vizsgált időszakban tehát sokkal több magyar nő volt jelen a házasodási piacon, mint ahány magyar férfi. A fiatal férfiak Románia más részein, valamint Magyarországon voltak kénytelenek munkát vállalni, ennek következtében pedig a házasodási piacról is kiestek. Emellett jelzi, hogy a magyar nők heterogám házasságkötés esetén a legtöbb alkalommal román kisiparosokhoz mentek feleségül, akik abban az időszakban nem számítottak sem gazdag, sem magas státuszú társadalmi rétegnek. A férfirablás hipotézise tehát teljesen alaptalannak bizonyult. Csűrős 80 évvel ezelőtt írt tanulmánya megfelel a mai szakmai kritériumoknak is. Tudománytalannak nevezi a vérségi és faji alapokon nyugvó nemzeti megkülönböztetéseket. Egyes korabeli román tudósok szerint ugyanis a román nemzet számára előnyös lenne a székelyekkel kötött gyakori házasság, mivel szerintük a székelyek vérképe megfelelő a románok számára, a román és a székely vérképek egyesítése pedig a román nemzet fizikai erejének és egészségének növekedését

eredményezné. Csűrös nevetségesnek tartotta az ilyen feltételezéseket. Ez a tanulmány vitathatatlan érdeme, különösképpen, ha figyelembe vesszük, hogy egy olyan korban íródott, amikor a fajelméletek és a hátrányos nemzeti megkülönböztetések a virágkorukat élték.

A román–magyar vegyes házasságokról írt Varga E. Árpád (1996) is, aki elsősorban az 1977-es és az 1992-es népszámlálás adataival dolgozott. Az adatai alapján 1992-ben az összes Romániában kötött házasság 2,9%-a volt vegyes házasság. Erdélyben ez az arány 7,2% volt, a Kárpátokon túl viszont mindössze 0,6%. A vegyes házasságok döntő többségét tehát Erdélyben kötik. Megerősíti Csűrös eredményét, miszerint a kisebbségben élő magyar nők gyakrabban kötnek vegyes házasságot, mint a magyar férfiak. Véleménye szerint a gyakori vegyes házasságok nagymértékben elősegítik az asszimilációt. A román-magyar vegyes családoknál csak minden negyedik családban volt magyar a gyerek nemzetisége. Szintén megerősíti azt az álláspontot, miszerint a kisebbségben élő magyar nők ritkábban örökítik át nemzetiségüket, mint a férfiak. Azonban a nemzetiség hatása vitathatatlanul erősebb, mint a nemi hovatartozás, ugyanis azokban az esetekben is román lesz a gyerekek többsége, ahol magyar az apa és román az anya. Az urbánus területek vegyes házasságokra gyakorolt növelő hatását is megerősíti, adatai alapján ugyanis a vegyes házasságok háromnegyedét a városokban kötik.

Veres Valér (2002) alapvetően a romániai magyarság létszámcsökkenéséről írt, és ennek kapcsán tanulmányában a vegyes házasságokat is megvizsgálta. Kutatása során a huszadik századi népszámlálások adatait (1910-1992) elemzi. Mivel témájának egyik központi kérdése az asszimiláció, ezért a vegyes házasságokat is ebből a szempontból közelíti meg. Véleménye szerint a romániai magyarság lélekszámcsökkenésének egyik fő oka a vegyes házasságkötés. Ezt a nézetét demográfiai adatokkal támasztotta alá. 45 444 magyar férfi élt vegyes házasságban román nővel, valamint 48 969 magyar nő román férfival. Az adatok alapján Erdélyben jellemzőbb a magyar nőkre a vegyes házasságkötés, mint a magyar férfiakra, amit Csűrös és Varga eredményei is alátámasztanak. Az asszimilációra azonban pusztán a házasságkötési arányokból még nem lehet következtetni, ahhoz a gyerekek nemzetiségét is meg kell vizsgálni. Veres arra jutott, hogy azokban a családokban, ahol a férj magyar nemzetiségű, a gyerekek 35%-a volt magyar nemzetiségű. Azokban a családokban viszont, ahol a feleség vallotta magát magyarnak, a gyerekek mindössze 17%-a volt magyar. A magyar nők tehát az ő eredményi alapján is jelentősen kisebb arányban örökítik tovább saját nemzetiségüket. Az asszimiláció jelenléte pedig kétségtelen, mivel átlagosan csak a vegyes házasságok negyedében lesz a gyerekek nemzetisége magyar.

Az erdélyi román-magyar vegyes házasságokat vizsgálja tanulmányában Horváth István (2004). Ő is népszámlálási adatokkal (1992-2002) dolgozik, és szintén az asszimilációs nézőpontot képviseli. A szerző nem a nemzeti identitás szempontjából, inkább statisztikailag megragadhatóan vizsgálja az asszimilációt. A tanulmányában elsősorban az asszimiláció kutatásának módszertanát kívánja bővíteni, így nem magukra a vegyes házasságokra, hanem a magyar házasulandó felek párválasztására koncentrál. Őket két csoportra osztja: magyar – magyar házasság és magyar – nem-magyar házasság (tehát homogám és heterogám házasságok). Horváth szerint a vegyes házasság egy strukturálisan és szocio-kulturálisan meghatározott jelenség. A strukturális jellemvonást elsősorban Peter Blau nyomán értelmezi, aki szerint heterogám házasság esetén annak a statisztikai valószínűségéről van szó, hogy valaki a párválasztási preferenciának megfelelően azonos nemzetiségű partnert találjon. A szocio-kulturális szempont alatt pedig azt érti, hogy a párválasztási ismérvek közt mennyire fontos a partner azonos nemzetisége. Horváth szerint a vegyes házasságok kutatását nehezíti a házasodási kedv csökkenése, és ezzel párhuzamosan az élettársi kapcsolatok számának emelkedése. Az élettársi kapcsolatok nyomon követése és elemzése statisztikai módszerekkel jóval nehezebb, mint a házasságoké, mivel a legtöbb esetben nem vezetnek róla nyilvántartás[10]. Horváth az élettársi kapcsolatok növekedésére a házasságon kívül született gyerekek számának növekedéséből következtet.

Erdélyben 1992 és 2001 közt a magyarok körében 17,7% volt a vegyes házasságok aránya, ami alacsonyabb a felvidékinél (27,75%) és a délvidékinél is (25% a 90-es években). Azonban ez az arány megyénként nagymértékben eltérő. A többségében magyarlakta megyékben ugyanis alacsony a vegyes házasságok aránya, ezzel szemben ott, ahol a magyarság szórványban él átlag feletti. A szórványban ugyanis a magyarok számára kisebb az esélye a homogám párválasztásnak. Horváth azonban felhívja a figyelmet, hogy a megye hatása nem abszolút, mivel a megye csak egy statisztikai egység, ettől sokkal lényegesebb az adott térségben élő egyének térfelfogása, a mentális térképezés során kialakult tájegységek. Az egyének ismeretségi köre a kistérségekben és az általuk bejárt helyeken jön létre, és a legtöbb esetben a párválasztás is itt történik.

A szórványban élő magyarok körében tehát jóval több heterogám házasságot kötnek, mint a tömbmagyarság körében. A heterogám házasságok 48,3%-át a szórványban élők körében kötik, holott az itt élők a romániai magyarságnak mindössze 19,8%-át alkotják.

[10] Ezzel a problémával a saját kutatásom során is szembesültem, ugyanis a szerbiai statisztikai hivatal sem tartja számon az élettársi kapcsolatokat.

Horváth egy statisztikai újítást is használ az elemzése során. Az erdélyi magyar homogám házasságkötők számát elfelezi, és ezzel megkapja a létrejött homogám magyar családok számát. Ehhez hozzáadja a heterogám házasságot kötők számát felezés nélkül, hiszen ők más nemzetiségű partnert választottak, tehát párjuk nem szerepelhet a magyarok között. Ezzel megkapja az adott időben létrejött családok számát, ahol legalább az egyik fél magyar. Ezek alapján megállapítja, hogy 29,65% a heterogám családok aránya az újonnan létrejött családok között. Ezzel Horvát új eredményeket nem hoz létre, azonban más nézőpontból mutatja be a heterogám házasságokat.

2.2.2. Szlovákia és Kárpátalja

A szlovákiai vegyes házasságokról írt tanulmányában Gyurgyík László (1998), az 1949 és 1992 közti népszámlálási adatokat elemezve. Gyurgyík jelzi, hogy a ’40-es és ’50-es évek adatai nem teljesen megbízhatóak, mivel a kommunista hatalom a kisebbségek jelentőségének csökkentésére törekedett, és ennek érdekében a népszámlálási adatokat is módosították. A népszámlálási adatok megbízhatóságáról bővebben ír Tóth Ágnes és Vékás János (Tóth-Vékás 2004, Tóth-Vékás 2008a). Az asszimilációs – kohéziós vitában Gyurgyík inkább az asszimilációs álláspontot képviseli. Érdemlegesen csak a magyar, szlovák, cseh és ukrán nemzetek adatait tudta megvizsgálni, mivel a többi közösség nagyon alacsony lélekszámú. A cigányság pedig 1991-ben szerepel először önálló nemzetiségként a népszámláláson, ami miatt lehetetlen velük trendvizsgálatot készíteni.

Az ’50-es években az összes Szlovákiában megkötött házasság 7,9%-a volt vegyes házasság, ami a ’90-es évekre 11,4%-ra emelkedett. Az összes szlovák házasság 4,5%-a volt vegyes házasság az ’50-es években. Ez az arány a ’90-es évekre 6,3%-ra emelkedett. A magyar házasságoknál az ’50-es években a vegyes házasságok aránya 20,6%, ami a ’90-es évekre 27,7%-ra emelkedett. Tehát országos szinten, valamint a magyarok és a szlovákok körében is nőtt a vegyes házasságkötések aránya. A csehek azonban kivételt képeznek, mivel az ’50-es években a cseh házasságok 82,5%-a volt vegyes házasság, ami a ’90-es évekre 69,4%-ra csökkent. A kezdeti magas vegyes házasságkötési arányuk azzal magyarázható, hogy ők egy bevándorló népesség, akik a második világháború után érkeztek a mai Szlovákia területére. A későbbiekben tapasztalható csökkenés pedig a már itt született, másod- és harmadgenerációs csehek házasodási szokásaiban bekövetkezett változásnak tulajdonítható. Az ukránok estében az ’50-es években alacsony volt a vegyes házasságkötések aránya, mivel az ország legelmaradottabb vidékein éltek. A későbbiekben viszont ez az arány jelentős emelkedni kezdett, mivel nyelvileg sokkal közelebb állnak a szlovákokhoz, mint a magyarok, emellett a saját oktatási rendszerük sem tudott kiépülni.

A vegyes házasságok arányának növekedését eredményezte a romák önálló etnikummá emelése is. A romák alacsony arányban kötnek etnikailag vegyes házasságokat, a döntő többségük szintén romát választ partneréül. Ameddig szlovákoknak tekintették őket, egy nagy homogám házasságban élő tömböt alkottak a szlovák nemzetben. Amikor azonban önálló etnikumként kezdték kezelni őket, akkor ennek eredményeként a nagy, homogám házasságban élő csoport távozott a szlovák nemzetből. Amikor távoztak a nemzet tagjai közül az adott nemzet vegyes házassági aránya megnőtt, mivel a házasságok közül döntően homogám házasságok estek ki. Emiatt a romák más népcsoportokból történő kiemelése az adott népcsoport vegyes házasodási arányának emelkedését eredményezi.

A népszámlálási adatok alapján a válással végződő házasságok átlagos időtartama 10-11 év. A válással végződő magyar vegyes házasságok aránya folyamatosan nő. Míg a ’60-as években 22,6% volt ez az arány a ’90-es években már elérte a 27,7%-ot. Mindezek eredményeképpen több vegyes házasság bomlott fel, mint ahányat kötöttek. Figyelemre méltó, hogy a cseh-szlovák vegyes házasságok tartósabbak, mint a homogám cseh házasságok. A homogám cseh házasságok nagyobb arányban végződnek válással, mint a szlovákok, így a szlovák partner mérsékeli a csehek magasabb válási arányát. Ezzel szemben a cseh-szlovák vegyes házasságok nagyobb arányban végződnek válással, mint a szlovák homogám házasságok. Ha pedig a magyar-szlovák vegyes házasságokat vizsgáljuk, akkor azt láthatjuk, hogy nagyobb arányban végződnek válással, mint a homogám magyar házasságok. A szlovákok és a magyarok válási arányai között azonban nincs akkora különbség, mint a csehek és a szlovákok válási aránya között. Gyurgyík szerint a magyar-szlovák vegyes házasságok azért végződnek nagyobb arányban válással, mert az értékrendben és szokásokban meglévő különbségeket (amik a válások leggyakoribb okai) felerősítik a nemzeti különbségek. Ebből adódóan az eltérő nemzetiség közvetetten növeli a válási arányt. A vegyes házasságokban kimutathatóan kevesebb gyerek születik, mint a homogám magyar házasságokban: a vegyes házasságok termékenysége mindössze 85%-a a magyar termékenységnek. Ha a vegyes házasságoknak az asszimilációra gyakorolt hatását vizsgáljuk, akkor egyértelműen a többségi nemzet – jelen esetben a szlovákok – könyvelhet el asszimilációs nyereséget, a magyarság száma viszont csökken. Gyurgyík a tanulmányában kiemelt figyelmet fordított a válások vizsgálatára, ami a vegyes házasságok egyik tagadhatatlanul fontos aspektusa. Ezt előtte egyik kutató sem tette meg, és utána is csak kevesen írtak róla, ezért a tanulmányának fontos részét képezi, ami bepillantást enged a vegyes házasságok egyik jelentős és keveset kutatott szegmensébe.

Kárpátalján kevés fellelhető adat van a vegyes házasságok megoszlásáról. Ukrajnában rendszertelenül tartják a népszámlálásokat, az utolsó majdnem két évtizeddel ezelőtt, 2001-ben volt. A heterogám házasságkötések arányáról emiatt csak viszonylag elavult adatok, valamint kutatói becslések állnak rendelkezésre. 2001-ben a házas magyarok 16%-ának volt keleti szláv (ukrán vagy orosz) házastársa, a magyar részvételű házasságok 27,6%-a volt nemzetileg vegyes házasság (Molnár 2015:59). Az Erdélyben megfigyelhető területi hatás (Horváth 2004) itt is érvényesül, megfigyelhető ugyanis, hogy a területeken, ahol a magyarság lélekszámában és arányaiban is alacsony, jóval magasabb a vegyes házasságkötési arány, mint azokon a területeken, ahol többségben vannak. A többi határon túli területtől eltérően itt a férfiak kötöttek gyakrabban vegyes házasságot. A magyar férfiak 22,2%-ának volt más nemzetiségű partnere, a nők esetében ez az arány csak 19,8% (Molnár 2015:56).

2.2.3. A magyar–szerb vegyes házasságok kutatása

A vegyes házasságok társadalmi funkciójának megértéséhez szükséges megvizsgálni az időbeli alakulásukat, mivel csak így tudunk megfelelő trendeket kialakítani. Hoóz István (2002) szerint a tizenkilencedik századot megelőzően nem, vagy csak alig kötöttek vegyes házasságokat. Ezt közvetlenül bebizonyítani lehetetlen, ugyanis a középkorban nem voltak a maihoz hasonló felmérések, ahol a vegyes házasságokat összeírták volna. De a korabeli feljegyzésekből következtethetünk a vegyes házasságok meglétére vagy azok hiányára. Hoóz szerint a Kárpát-medence népeinek a középkor és az újkor folyamán is – mint ahogy azt a térség tarka etnikai térképe is bizonyítja – fontos volt az anyanyelvük és a nemzetiségük. Ha nem számított volna a különböző csoportok számára nemzeti identitásuk, akkor a térség etnikailag homogénné vált volna. Mivel a legtöbb estben az eltérő nemzetiség eltérő vallással is jár, ezért az etnikailag vegyes házasságok vallási szempontból is heterogám kapcsolatok. A vallásilag vegyes házasságok pedig nagyon ritkák voltak a tizenkilencedik századot megelőzően. A nemzeti endogámia megőrzése érdekében a nősülni kívánó fiatalok akár távoli településekre is elutaztak, hogy megfelelő partnert találjanak maguknak. Hoóz mindebből arra következtet, hogy az előző századokban nem voltak vegyes házasságok, vagy csak nagyon ritka esetekben fordultak elő. Scitovszky János tizenkilencedik századi munkájára hivatkozik, aki szerint Baranyában, az eltérő nyelvű személyek között nincs házasságkötés. Ez a trend azonban az első világháborút követően gyökeresen megváltozott. A nemzeti identitás és a hagyományok egyre kisebb hatást gyakoroltak a párválasztásra. A hasonló státusz és kulturális tőke szerepe felértékelődött. A faluközösségekből a városokba vándorló fiatalok számára már nem a nemzetiség volt a döntő a párválasztásban. A kisebbségi magyarság körében évről évre nőtt a vegyes házasságok aránya. A többségi nemzetek esetében is

megfigyelhető volt ez a változás, azonban a szerbek vagy a szlovákok körében messze nem volt olyan magas ez az aránya, mint a magyarok körében. Az egykori Jugoszláviában a magyar nőkre jellemzőbb volt a vegyes házasságkötés, mint a magyar férfiakra és a magyarok körében volt az egyik legmagasabb a vegyes házasságkötések aránya.

Az első világháborút követően jelentősen változott a vegyes házasságkötések aránya Délvidéken is. Arday Lajos (1991) aki a huszadik század népszámlálási adatai (1910-1981) alapján elemezi Délvidék helyzetét, tanulmányában rámutat a helyi magyarság lélekszámcsökkenésének súlyosságára, és kiemeli, hogy a magyarság az ország egyik leggyorsabban fogyatkozó kisebbsége. Véleménye szerint a negatív természetes szaporulat mellett az asszimiláció is nagyban felelős a magyarság fogyásáért. Ennek okaként a kisebbségellenes állami stratégiákat és a vegyes házasságokat nevezi meg. A jugoszláv vezetés a két világháború között a két legnagyobb kisebbséget, a magyarokat és a németeket igyekezett egymás ellen fordítani. Arday szerint a jugoszláv politikai hatalom a magyarokban nagyobb fenyegetést látott, ezért a németek identitását próbálták erősíteni, amivel viszont a Harmadik Birodalom felé fordulásukat segítették elő. Amikor a térség újra magyar fennhatóság alá került sok német újból magyarnak vallotta magát. A háború után pedig a retorziók hatására nem merték vállalni német nemzeti identitásukat, és helyette inkább magyarnak vallották magukat. Ezt az is jól mutatja, hogy az érintett generáció kihalásakor pont az eredetileg német lakta területeken csökkent számottevően a magyarok aránya.

A zsidóságot az első világháború után leválasztották a magyarságról, az izraelita vallásúak nem vallhatták magukat magyarnak, vagy németnek. A holokauszt során a helyi zsidóság nagy vérveszteséget szenvedett el. A háború után a túlélők pedig az Egyesült Államokba, vagy Izraelbe emigráltak, így a jugoszláviai zsidóság gyakorlatilag eltűnt. Az első világháború után a magyar értelmiség és felső középosztály jelentős részét Magyarországra deportálták. Az 1944-1945-ös vérengzésekben pedig több tízezren vesztek oda. A világháború után jelentős volt a magyarság természetes fogyása is. Az szocialista Jugoszláviában a magyarság volt az egyik leggyorsabban fogyó kisebbség. Arday szerint a vegyes házasságok ezt a folyamatot csak gyorsították, ugyanis a vegyes házasságból születettek közül sokan jugoszlávnak vallották magukat.

A vegyes házasságok aránya az 1980-as évekre jelentősen megnőtt a második világháború utáni állapothoz képest. Mirnics Károly (1994) arra következtet, hogy ekkora már a homogám kisebbségi házasságok esetében is előfordult, hogy a gyerek nemzetisége nem magyar volt, holott mindkét szülő magyarnak vallotta magát. Megállapítja, hogy a magyar nők gyakrabban kötnek vegyes házasságot szerb férfiakkal, mint a magyar férfiak szerb

nőkkel. A magyar-szerb vegyes házasságok esetében függetlenül attól, hogy melyik fél vallja magát magyarnak, a gyerekek nemzetisége sokkal több esetben lesz szerb, mint magyar. Kimutatható azonban különbség a nemek között: ha az anya magyar, az apa pedig szerb, akkor nagyobb arányban lesznek a gyerekek szerb nemzetiségűek, mint azoknál a vegyes házasságoknál, ahol az apa a magyar. Magyar anya és szerb apa esetében a gyerekek 75% volt szerb nemzetiségű, 11% jugoszláv, és mindössze 14% volt a magyar nemzetiségű gyerekek aránya. Mirnics ebből azt a következtetést vonja le, hogy a magyar nők jóval kisebb arányban örökítik tovább a nemzetiségüket, mint a magyar férfiak. A délvidéki magyarság tehát ebben az erdélyi és felvidéki magyarsággal mutat hasonlóságot. Láthatjuk emellett, hogy a vegyes házasságok a ’80-as években a magyarság asszimilációját segítették elő. Mirnics szerint ennek a fő oka a kisebbségi oktatás rossz állapota. Mivel a kisebbségi oktatás nem képez valódi alternatívát a szerb nyelvű oktatással szemben, ezért a vegyes házasságokból származó gyerekek főként szerb nyelven fognak tovább tanulni. Emiatt szerb környezetben szocializálódnak és jóval több lesz körükben a nemzetiséget váltók aránya. A helyzet megoldását a kétnyelvűség megteremtésében látja, mert akkor a vegyes házasságokból származó gyerekek mindkét nyelvet megismernék, és akkor a vegyes házasságok sem az asszimiláció csatornáját jelentenék a magyarság számára. Ehhez azonban – hangsúlyozza Mirnics – feltétlenül szükséges a kisebbségi oktatási rendszer fejlesztése. Emellett a magyar nyelvet a közéletben, a hivatalokban és a munkahelyeken is valódi alternatívává kellene tenni.

A ’90-es évek elején továbbra is az asszimiláció határozta megy a magyar-szerb vegyes házasságokat. Biacsi Antal (1994) az 1991-es népszámlálás adatai alapján értelmezte a vegyes házasságokban kimutatható trendeket. Az asszimilációs – kohéziós vitában az asszimilációs álláspont áll közelebb hozzá. Az adatai alapján az egykori Jugoszláviában Délvidék területén voltak a leggyakoribbak a vegyes házasságok. A szerbek a tartományban kötöttek a legnagyobb arányban vegyes házasságokat, a szűkebb értelemben vett Szerbiában (Koszovó és a Vajdaság nélkül) és Boszniában jóval kisebb arányban tették ezt. A magyarokra viszont ez fordítottan érvényes: a tartományon kívül élő magyarok (Szlovéniában és Horvátországban) gyakrabban kötöttek vegyes házasságokat. Ez azzal magyarázható, hogy a tartomány területén kívül kevés magyar él, és a szórványosodás jellemzi őket. Biacsi a vegyes házasságokkal kapcsolatban azon a véleményen van, hogy minél nagyobb egy nemzeti csoport, annál nagyobb a tagjaival kötött házasságok száma. A vegyes házasságok százalékos aránya pedig fordítottan arányos a nemzeti csoport méretével: minél nagyobb a csoport, annál kisebb a vegyes házasságok aránya. A legtöbb népcsoport esetében a fentebb említett elv érvényesül. A ruszinoknál a legnagyobb a ez az aránya, a házasságok több mint fele vegyes

házasság. A magyarok esetében a házasságok negyede vegyes házasság, a szerbeknél ez az arány már csak 18,9%. A romák adatai viszont eltérést mutatnak. Az alacsony lélekszámú közösség vegyes házasságkötési mutatói alacsonyok, ez azonban a többi közösség általi alacsony elfogadottságukat jelzi.

A vegyes házasságok eredményeként jelentkezik az alterofónia. Ez a jelenség akkor áll fenn, ha az egyén anyanyelve és a nemzetisége nem egyezik meg. Az 1981-es népszámlálás szerint több mint 40 000 magyar nem a magyart jelölte meg anyanyelveként. Ugyanakkor 24 000 körül volt azoknak a száma, akik a magyart jelölték meg anyanyelvükként, annak ellenére, hogy a nemzetiségük nem volt magyar. Több mint a felük jugoszlávnak vallotta magát. A vegyes házasságok száma a második világháború után folyamatos növekedést mutatott. Míg 1956-ban 17,3% volt, addig 1988-ban már elérte a 30,7%-ot. Az eredményekhez hozzá kell tenni, hogy Biacsi a munkáját 1994-en írta, így nem vizsgálhatta a délszláv háborúk következményeit. A háborúk lezártával a vegyes házasságok aránya 18% körüli értékre esett vissza.

A házasodási arányok után érdemes megfigyelni a családok állapotát a ’90-es években. A statisztikai hivataladatai alapján Délvidéken a gyerekes teljes családok aránya 57,3% volt. Ezek alapján tehát jelentős az egyszülős- és a gyermektelen családok aránya. A gyermektelen családok 83%-a homogám család, és csak 17%-uk tekinthető etnikailag vegyesnek. A gyerekes családok esetében 23% a vegyes házasságok aránya, a homogám családok aránya ezesetben 78%. Tehát a gyerekkel is rendelkező családok körében nagyobb a vegyes házasságok aránya. A magyarok felülreprezentáltan vannak jelen a gyermektelen családok között. A teljes népességben a magyarok aránya 17%, a gyermektelen családok közt viszont 21%. Az összes őshonos kisebbség körében magasabb a gyermektelen családok aránya, mint a részarányuk a lakosságban, azonban a magyarok esetében a legnagyobb ez az eltérés. A gyermektelen családokban magyar férjek 89%-ának van azonos nemzetiségű felesége, a magyar feleségeknek esetében az arány viszont csak 85%. A gyermekkel rendelkező, magyar jellegű családok (ahol legalább az egyik fél magyar) 80%-a homogám, tehát mind a szülők, mind pedig a gyerekek magyarok. Ez az arány valamivel a délvidéki átlag felett van (Vékás 2004).

A 2000-es években Szerbia a demokratizálódás útjára lépett, ami társadalmi változásokat is hozott. A vegyes házasságok azonban továbbra is a magyarság asszimilációját gyorsították. Sebők László (2003a) tanulmányában a magyarok mellett más nemzetiségek vegyes házasságait is elemzi. Az adatai alapján Jugoszláviára vonatkozóan a következőket állapítja meg: A vegyes házasságok aránya a kilencvenes évekig nőtt, Délvidéken nagyobb

mértékben, mint az ország déli részén. A magyarokra kiemelten jellemző a vegyes házasságkötés, mivel a házasságok negyede vegyes házasság. Az ország többi, nagyobb lélekszámú kisebbségénél, nevezetesen az albánoknál és a romáknál ez az arány jóval alacsonyabb, 1% körüli. Sebők, először a kutatók közül, számszerűsíti is a magyarság vegyes házasságokból származó asszimilációs veszteségét, amit 10 év alatt legalább 10 000 főre becsül.

Hódi Sándor (2006) a 2000-es évek elején végezte kutatását, így az adatai bepillantást engednek az akkori helyzetbe. Könyvében elsősorban a délvidéki családokról ír, és a pszichológia felől közelíti meg a témát, azonban a szerb-magyar vegyes házasságokról is ír. Az asszimilációs nézőpontot követi, véleménye szerint a vegyes házasságok felgyorsítják a magyarság fogyását. Szerinte nem a vegyes házasságokban van a hiba, hiszen azok a nemzetek közeledést szolgálják. A bajt az okozza, hogy az alacsonyabb presztízzsel rendelkező fél feladja a nemzeti identitását és nyelvét, majd identitást cserél. Hódi szerint a magyar nők ötször gyakrabban választanak maguknak szerb partnert, mint a szerb nők magyar partnert. Szerinte azonban nem csak a magyar nőkre jellemző a vegyes házasságkötés, kisebb arányban, de a magyar férfiakra is.

A vegyes házasságokkal foglalkozó utolsó délvidéki tanulmány 2012-ben készült (Badis 2012). Az eredmények alapján folytatódott az asszimilációs trend. Nagy eltérés mutatkozik azonban az egyes régiók közt. A tömbmagyarság területein nagyon alacsony a szerb népesség aránya, a házasodási piac szinte kizárólag magyar nemzetiségű partnerjelöltekből áll. A szórványban viszont fordított helyzet áll fent, mivel itt a magyar nemzetiségű párkereső szinte képtelen megfelelő magyar nemzetiségű partnert találni, ezért a többségi nemzet tagjai közül kell párt választania. Emellett a szerb kultúra és nemzeti identitás is erőteljesebben van jelen a szórvány területein. A legtöbb szórványtelepülésen még a magyar nyelvű elemi oktatás sem megoldott, így a vegyes házasságok asszimiláló hatásának ereje a sokszorosára nő. Badis Róbert (2012) a vegyes házasságokból származó asszimilációs veszteséget évi 500 – 600 főre becsüli. Ezzel optimistább álláspontot képvisel, mint Sebők László (2003a), aki 1000 főre teszi az éves asszimilációs veszteséget.

A vegyes házasságokból származó gyerekek helyzetét is fontos megismerni, mivel ők képezik az intergenerációs asszimiláció alapját. Mirnics Károly (1994) eredményei alapján a 80-as években a homogám magyar házasságok esetében 1% alatti volt az az érték, amikor a szülők gyerekük nemzetiségét szerbként határozták meg. 2002-re ez az érték 1,2%-ra nőtt (Badis 2012). Ezekben az esetekben mindkét szülő magyarként identifikálja magát, gyerekük azonban a szerb nemzetiséget választja, vagy maguk a szülők ösztönzik erre gyerekeiket. Az

asszimiláció tehát még a homogám magyar házasságokat is érinti, igaz ugyan alacsony szinten, de a jelenség önmagában is figyelemfelkeltő.

Biacsi (1994) az 1991-es népszámlálás alapján, az összes vegyes családot vizsgálva megállapítja, hogy az esetek valamivel kevesebb mint háromnegyedénél a gyerek az apa nemzetiségét örököli. Tehát a vegyes házasságokban elsősorban az apa az, aki tovább örökíti a nemzetiségét. Azonban, ha az apa magyar, a felesége pedig szerb, akkor ez az arány 48,9%-os, tehát ezesetben az apa nemzetisége elveszíti dominanciáját. Magyar anya és más nemzetiségű apa esetében a gyerekeknek mindössze 7,4%-a volt magyar nemzetiségű. Az adatokból kiderül továbbá, hogy jóval több magyar nő köt vegyes házasságot, mint magyar férfi. Ennek következtében, ha az összes vegyes házasságot nézzük, akkor a gyerekek 29,2%-a volt magyar nemzetiségű. Biacsi adatai megerősítik Mirnics (1994) ’80-as évekből származó eredményeit, és szintén azt mutatják, hogy a vegyes házasságok a magyarság asszimilációját segítik elő. A 2010-es évek elejére valamelyest mérséklődött az asszimiláció nagysága a heterogám családokban. Azokban a vegyes házasságokban, ahol az apa nemzetisége magyar, a gyerekek 50%-a magyar nemzetiségű lesz, viszont ha az anya a magyar fél, akkor a gyerekek mindössze 30%-a identifikálja magát magyarként. A vegyes házasságokban tehát nagyon erősen van jelen az intergenerációs asszimiláció (Badis 2012).

A vegyes házasságokból származó asszimilációban komoly szerepet játszott a jugoszláv nemzeti identitás. A szocialista érában a jugoszláv kutatók feltétlenül pozitív fejleménynek ítélték a heterogám házasságkötéseket. A vegyes házasságok számára meg is alkottak egy saját népcsoportot, az ún. jugoszláv nemzetiséget. A vegyes házasságból származó gyerekeknél azt tartották természetesnek, ha jugoszlávnak vallják magukat (Hoóz 2002). A jugoszláv identitás gondolata a tizenkilencedik századi utópista délszláv gondolkodóktól ered. Arday (1991) szerint a vegyes házasságok gyorsították az asszimiláció folyamatát, ugyanis az innen származó gyerekek közül sokan jugoszlávnak vallották magukat. Ezt az a tény is alátámasztja, hogy a legtöbb jugoszláv a városi és városkörnyéki iparosodott területeken élt, ahol a legmagasabb volt a vegyes házasságok aránya. Arday rámutat a vegyes házasságok területi különbségeire is. A városokban jóval gyakoribbak a vegyes házasságok, mint a rurális területeken. Ennek következtében a vegyes házasságok jelentős mértékben csökkentik a magyarság lélekszámát, mivel a vegyes házasságra lépő magyarok nagy arányban nem örökítik tovább nemzeti identitásukat. Arday megállapításai helytállók voltak a szocialista érában, a délszláv háborúk után azonban jelentősen változott a helyzet. A jugoszláv nemzeti identitás összeomlott, a magukat jugoszlávnak vallók aránya drasztikusan csökkent. Ezzel párhuzamosan nagymértékben növekedett a nemzetiségükről nem

nyilatkozók, és a regionális identitással rendelkezők száma. A jugoszláv nemzeti identitás megszűnése tehát nem eredményezte a magyar nemzetiség felvállalási arányának növekedését a vegyes házasságokban, illetve az innen származók körében. A magyar jellegű családok esetében emellett átlag feletti a gyerekek jugoszláv nemzetiségűnek deklarálása is (Vékás 2004). Ez azt mutatja, hogy a vegyes házasságkötések nagyarányban növelik a magyarság asszimilációját, mivel a magyarok gyerekei nem a magyarok lélekszámát fogják gyarapítani, hanem egy másik nemzet tagjai közt jelennek meg.

A tágabb értelemben vett Délvidék fogalmába a Horvátországban és Szlovéniában található magyarlakta területek is beletartoznak. Ezeken a területeken a magyarság főként szórványban él, emellett az egész közösség lélekszáma is alacsony. Ennek következtében a vegyes házasságkötések aránya is magas. A horvátországi területeken a magyarság heterogám házasságkötési aránya 50% feletti (Sebők 2003b). Horvátországban már a huszadik század elején is alacsony lélekszámban volt jelen a magyarság, nagyrészüket a MÁV alkalmazottak tették ki. A trianoni békediktátum után a horvátországi magyarok jelentős része Magyarországra költözött, jelentős magyar közösségek csak Zágrábban, Fiumében (Rijeka), Eszéken és a Baranya-háromszögben maradtak[11]. Mára a magyarság kivétel nélkül szórványban él Horvátországban.

A szlovéniai magyarság döntő többsége a Múravidéken él. Mivel a magyar közösség itt is alacsony lélekszámú, ezért az asszimiláció és a heterogám házasságkötések nagy arányban vannak jelen körükben. A vegyes házasságokat Göncz László (2003) a beolvadás „melegágyának” tekinti és erre a Muravidék példáját hozza fel. 2002-ben készített saját kutatást a muravidéki magyarság vegyes házasságairól, ami 25 családot ölelt fel. Az adatok alapján szinte minden második magyar vegyes házasságban élt a Muravidéken. A hetvenes évektől kezdve divattá vált a magyarok és szlovének közti vegyes házasságkötés. A térség tarka etnikai összetételéből adódóan a horvátok és magyarok közt is formálódtak vegyes házasságok, és több esetben még az ilyen házasságokból született gyerekeket is szlovén nemzetiségűnek deklarálják. Ugyan a Muravidéken nem készült még átfogó kutatás a vegyes házasságok gyakoriságának okairól, de Göncz szerint az elterjedésük egyik legfőbb oka a ’70-es évektől erőteljesen hangsúlyozott „testvériség-egység” programja. Eszerint minden nyelv és nemzetiség egyenrangúnak számított. Azonban ennek az eredménye a magyar nyelv és nemzetiség visszaszorulása lett, mivel a magyarok közül sokan úgy vélték, hogyha úgyis

[11] A Baranya háromszög közigazgatásilag csak 1945-ben vált Horvátország részévé, addig Szerbiához tartozott, a mai Szerémség pedig 1945-ig Horvátország részét képezte, utána viszont Szerbia fennhatósága alá került.

mindegy, hogy ki milyen nyelven beszél, akkor az „egyszerűség kedvéért” inkább hanyagolják anyanyelvüket. Akik pedig a magyarság fogyására próbálták meg felhívni a figyelmet, nacionalista magyaroknak titulálták. Ha egy magyar nemzetiségű nő vagy férfi szlovén többségű környezetbe került, akkor a vegyes házasságból született gyereket automatikusan szlovén nyelven taníttatták, és az anyanyelve is a szlovén lett. Ha viszont egy szlovén került magyar többségű környezetbe, gyakran a család magyar tagjai is szlovénül kezdtek el kommunikálni a többségi nyelvet beszélő családtaggal. Mindebből Göncz azt a következtetést vonja le, hogy a vegyes házasságok a magyarság lélekszámának csökkenését, és nemzettudatának gyengülését eredményezték a Muravidéken. Fontos megemlíteni, hogy a Murvaidéken élő magyarság lélekszámában töredéke a délvidéki magyarságénak. Ebből a pedig az következik, hogy a vegyes házasságok aránya is nagyobb lesz a körükben.

A szerb-magyar vegyes házasságok kutatói közt egyetértés mutatkozik abban, hogy a jelen formájukban ezek a kapcsolatok az asszimilációt segítik elő. Az asszimiláció súlyosságát legkevésbé Vékás János hangsúlyozza. A skálánk másik végén Göncz László áll, aki a vegyes házasságokat az asszimiláció melegágyának tekinti. Mirnics Károly és Hoóz István a nyelvi asszimilációra helyezik a hangsúlyt, a többi kutató viszont inkább a nemzeti identitást vizsgálja. A kutatók elsősorban népszámlálási adatokkal dolgoztak, és ezekből vonták le következtetéseiket.

2.3. A szerb vegyes házasságok

A tanulmány elsősorban a délvidéki magyarság vegyes házasságait és azok társadalmi hatásait mutatja be, azonban a szerb-magyar vegyes házasságok nem érthetőek meg teljes mértékben, ha nem vizsgáljuk meg a szerbek által kötött vegyes házasságokat. Kifejezetten a magyar-szerb vegyes házasságokat szerb részről eddig külön nem vizsgálták, de a szerbségnek általában a többi nemzetiségekkel kötött vegyes házasságairól több tanulmányban is írtak. Emellett a téma bizonyos mértékű nemzetközi érdeklődést is keltett a boszniai háború kapcsán.

A jugoszláviai vegyes házasságokról írt tanulmányában Nikolai Botev (1994). A világsajtóban Jugoszláviát multietnikus utópiaként ábrázolták, ahol nagyon gyakoriak a vegyes házasságok. Ezt a képet a jugoszláv kormány is támogatta. A ’90-es években viszont az ország széteséséről és a polgárháború erőszakosságáról szóló hírek járták be a sajtót. Botev szerint, ha valóban rengeteg vegyes házasságot kötöttek, és mégis polgárháború tört ki, akkor megdőltnek tekinthető a kohéziós elmélet, miszerint a vegyes házasságok megakadályozzák a fegyveres konfliktusok kialakulását az érintett nemzetiségek közt. Az

elemzésében Botev népszámlálási adatokra (1962-1989) támaszkodik, és loglineáris elemzéseket is végez. Véleménye szerint 3 nagy kultúra találkozik az egykori ország területén: a katolikus, az ortodox és az iszlám. Emellett háromféle házasodási mintát különít el. Az első az „európai" minta, ahol kitolódik a házasodási kor, és magas az egyedülállók aránya. Ez a minta főként Szlovéniára jellemző. A második mintát „mediterránnak" nevezi, ahol a nők korán, a férfiak pedig viszonylag későn házasodnak, ami következtében nagy korkülönbségek alakulnak ki a párokon belül. A harmadik mintát „tradicionálisnak" nevezi, itt mind a férfiak, mind a nők házasodási kora alacsony.

Botev az adatira támaszkodva cáfolja, hogy a vegyes házasságok széleskörben elterjedtek lettek volna Jugoszláviában. Véleménye szerint a társadalmi kohéziós elmélet továbbra is megállja a helyét, mivel az országban nem voltak elterjedtek a vegyes házasságok, és így nem volt rá lehetőség, hogy megakadályozzák a konfliktust. Nem végez azonban összehasonlítást Európa többi országával, hogy megállapíthassa, tényleg ritkák-e a vegyes házasságok. Ha az előző fejezetekben ismertetett szlovákiai és romániai kutatók adatait vesszük alapul, akkor az egykori Jugoszláviában nem számítottak ritkának a vegyes házasságok. Emellett megállapítás ellentétes Sekeljével is, aki szerint a háborúban a legkegyetlenebb harcok pont azokon a területeken zajlottak, ahol a legtöbb vegyes házasságot kötötték, és a harcosok közt is rengeteg vegyes házasságból származó férfi volt. Ezek alapján tehát a vegyes házasságok semmilyen mértékben sem tudják megakadályozni a két fél közti fegyveres konfliktust, legyen akár nagy az arányuk, akár kevés.

A régi Jugoszláviában kötött vegyes házasságokról írtak tanulmányukban Dušan Drljača és Irena Medar (2001), akik az 1991-es népszámlálás adatait, valamint 1988-as, 1993-as és 2000-es év anyakönyvi kivonatait használják. Megerősítik, hogy a legtöbb délszláv nemzetnél a férfiakra jellemzőbb a vegyes házasságkötés, mint a nőkre. Ugyanakkor felhívják a figyelmet a vegyes házasságok kutatásának nehézségeire is. A tanulmányukban a területi megoszlás elemzésének nehézségeiről is írnak: a vegyes házasságok esetén ugyanis gyakoriak a költözések. A legtöbb esetben az egyik fél a másikhoz költözik, de előfordul, hogy mindketten elköltöznek a házasságkötés helyéről, és egyáltalán nem, vagy csak időközönként térnek vissza. A tanulmány eredményei szerint a városokban gyakori a heterogám házasságkötés, a falvakban viszont alacsony. Ez alól azonban kivételt képeznek a vegyes nemzeti összetételű falvak. Azokban a vegyes (muszlim – szerb) nemzetiségű városokban, ahol a muszlimok vannak többségben, magasabb a vegyes házasságok aránya.

Valentina Sokolovska (2008) a délvidéki nemzetek heterogám kapcsolatait vizsgálta 1956-2004 között. Az eredményei alapján nőtt a nemzetek közti heterogámia, és egyre több

vegyes házasságot kötöttek. A magyar és szerb kapcsolatok pedig erősödtek az évek folyamán. Kivételt képeznek ez alól a 90-es évek, amikor csökkent a vegyes házasságok aránya.

Snežana Mrđen (2010) a régi Jugoszlávia tagköztársaságainak vegyes házasságairól írt tanulmányában. Az adatokat a ’70-es évektől kezdődően tagköztársaságokra bontva elemzi, a ’90-es évektől kezdve pedig az önálló államok statisztikai adatait dolgozza fel. Ezek alapján arra a következtetésre jut, hogy a régi Jugoszláviában a vegyes házasságok aránya folyamatosan nőtt, és pont az ország szétesésekor volt a tetőfokán, amikor elérte az összes házasságok 13,5%-át. A legtöbb vegyes házasságot Délvidéken kötötték, ahol az összes házasság negyede vegyes házasság volt. A legkevesebbet pedig Koszovóban és Macedóniában, valamint a szűkebb értelemben vett Szerbia (Szerbia Koszovó és Délvidék nélkül) területén kötötték. A ’90-es évektől kezdve csökkenni kezdett a vegyes házasságok száma. Az egyedüli kivétel ez alól Montenegró, ahol a ’80-as évek óta folyamatosan nő a vegyes házasságok aránya, 2002-ben pedig elérte a házasságok 21%-át. Ez annak tulajdonítható, hogy Montenegróban a montenegróiak aránya 61,9%-ról 43,2%-ra csökkent, a kisebbségek aránya pedig 9%-ról 32%-ra nőtt. Ez azonban nem nemzetiségi változás, vagy demográfiai folyamatok eredménye, hanem a nemzeti identitás újra definiálásának a következménye. A montenegróiak és szerbek között egyébként sem húzható éles határvonal. A legintenzívebb csökkenés Horvátországban tapasztalható, ahol a ’90-es évek eleji 19%-ról 2002-re 5%-ra csökkent a heterogám házasságkötések aránya. Horvátország esetében viszont egyértelműen a nemzetiségi arányok változásának tulajdonítható ez a csökkenés, mivel a legnépesebb kisebbségnek számító szerbség vagy kivándorolt, vagy elmenekült az országból. Szlovéniában a ’90-es évek elején 10% körül mozgott a vegyes házasságok aránya, ami az évtized közepére 6,5%-ra csökkent, utána viszont növekedésnek indult, és elérte a 16%-ot. Koszovóban a ’90-es években csökken a vegyes házasságok aránya, majd 5%-nál stabilizálóik, Macedóniában pedig 6% az arányuk.

Az 1970 és 2001 közti időszakban Mrđen adatai szerint – ami megegyezik Biacsi adataival - a délvidéki szerbek voltak a legnyitottabbak a vegyes házasságokra. A háborút követően azonban az ő körükben is csökkent a heterogám házasságkötések aránya, míg végül 16%-on stabilizálódott. A többségi nemzetek tagjaira a ’90-es évektől a saját csoportjukba való bezárkózás volt a jellemző, a vegyes házasságok aránya az összes házasságokon belül 5%-ra csökkent.

Ha a nemek szerinti arányokat vizsgáljuk, akkor szembetűnő, hogy a férfiak gyakrabban kötnek vegyes házasságot, mint a nők. Különösen igaz ez a montenegrói nőkre, akik a kutatott

időszakban 2-12% közti arányban kötöttek vegyes házasságokat, míg a montenegrói férfiak 10-20% közt. Ez viszont pont a fordítottja a kisebbségi magyarság körében megfigyelt trendnek, ugyanis az ő körükben a nők kötnek gyakrabban heterogám házasságokat.

Jeroen Smits (2010) a régi Jugoszlávia vegyes házasságait elemzi, amihez az 1981-es népszámlálás, és az 1963-as, 1974-es, 1982-es és az 1990-es lakossági felmérések adatait használja, valamint loglineáris elemzést is végez. Az asszimilációs – társadalmi kohéziós vitában ő a kohéziós álláspontot képviseli. A kutatásával azt kívánja igazolni, hogy a vegyes házasságok csökkentik a nemzetek közti ellentéteket, és ha elérnek egy bizonyos százalékarányt az összes házasságon belül, akkor meggátolják a fegyveres konfliktusok kialakulását. Érvként hozza fel, hogy Koszovóban alacsony a vegyes házasságok aránya (5%) Délvidéken viszont magas (28%). Szerinte részben ez is magyarázza, hogy Délvidéken nem alakultak ki etnikai konfliktusok, Koszovóban viszont igen. Itt a szerző túlértékeli a vegyes házasságok szerepét, ugyanis a konfliktus helyszíneit és eseményeit főként más tényezők befolyásolták. Az elemzésében elsősorban a szerbekre fókuszál, mivel főként ők vettek részt a háború folyamán dúló harcokban. Érvelése szerint, ahol vegyes házasságok köttetnek, ott barátságoknak, és nemzetek közti kapcsolatoknak is lennie kell. Emellett egy házasság nemcsak két embert, hanem két családot is összeköt. Így kialakulhatnak erős és gyenge kötések a férj és a feleség rokonsága között, ami a két nemzet közeledését eredményezi. Smits szerint minél gyakoribbak a vegyes házasságok, annál ritkábbak a két nemzet között kialakuló konfliktusok. Ez a vélemény nagymértékben eltér az asszimilációs nézőpontot valló szerzők véleményétől, ugyanis nem veszi figyelembe az asszimiláció létét. Előfordulhat ugyanis, hogy egy vegyes házasságban csak az egyik nyelvet használják, és a gyerekek is csak egy nyelven fognak beszélni. Ezekben az esetekben nem beszélhetünk kötésekről a két fél rokonsága között, hiszen még alapvető kommunikációjuk is problémát jelent.

A vegyes házasságok esélye a csoportok méretétől is függ. Egy nagyobb lélekszámú csoport tagjaival több vegyes házasságot kötnek. Eredményei alapján a montenegróiakra és a magyarokra a legjellemzőbb a szerbekkel történő házasságkötés. A szerbek legnagyobb számban a horvátokkal kötöttek vegyes házasságot. Az albánok nagyon ritkán kötnek vegyes házasságot a szerbekkel, statisztikailag szinte elhanyagolható arányban. Smits elemzésében kimutatta, hogy közvetlenül a háború előtt nem történt változás a vegyes házasságok arányában. Szerinte a konfliktusok azért alakulhattak ki, mert nem volt elegendő vegyes házasságkötés a szerbek, horvátok és bosnyákok közt. Véleménye szerint, ha elég gyakoriak a vegyes házasságok két nemzet közt, akkor megelőzhetők a fegyveres konfliktusok. Ez a nézőpont nehezen tartható, egyrészt mert tagadja az asszimiláció létét. Azt feltételezi, hogy

minden vegyes házassággal kötések jönnek létre két adott népcsoport között, és nem veszi figyelembe az egyik (legtöbbször a kisebbségi) nyelv és identitás háttérbe szorulását és elsorvadását. A vegyes házasságoknak az asszimilációban játszott szerepe pedig megkérdőjelezhetetlen, hiszen számos demográfiai adat támasztja alá. Másrészt figyelmen kívül hagyja a konfliktusok politikai, gazdasági okait.

A boszniai vegyes házasságokról írt disszertációjában Fedja Burić (2012), aki nem szociológusként, hanem történészként vizsgálja a témát. Cáfolja azt az elterjedt nézetet, hogy a régi Jugoszlávia egy multietnikus utópia volt, ahol széles körben elterjedtek voltak a vegyes házasságok. A huszadik század elején nagyon ritkák voltak a bosnyákok és a szerbek közti kapcsolatok. A század elején még külön szabályozásra volt szükség vegyes házasság esetén, és a legmagasabb vallási vezető engedélye kellett hozzá. Burić szerint a huszadik század folyamán nem a két nemzet együttéléséről, inkább az egymás mellett éléséről lehet beszélni.

2.4. Összegzés

A kilencvenes évektől kezdve a vegyes házasságok egyre nagyobb figyelmet kaptak mind a kisebbségi magyarság, mind a szerb kutatók részéről. A 2010-es években csökkent a téma iránti érdeklődés. A legtöbb magyar és a szerb kutató is egyetért abban, hogy a vegyes házasságok a jelenlegi formájukban az asszimilációt segítik elő. A nézőpontjukat a legtöbb esetben demográfiai adatokkal támasztották alá, de voltak kutatók, akik bonyolultabb statisztikai eljárásokat is alkalmaztak. Kvalitatív kutatást senki sem végzett. A kisebbségi magyarság kutatói mind megegyeznek abban, hogy a vegyes házasságok a magyarság fogyását eredményezik. Itt elsősorban nem a házasság nyomán vált valaki identitást, hanem a házasságból születő gyerekek lesznek a többségi nemzet tagjai, és ezáltal a magyarok lélekszáma csökken.

A régi Jugoszlávia szétesése kapcsán egyes kutatók a társadalmi kohéziós elméletet próbálták igazolni, és arra a következtetésre jutottak, hogy nem volt elég vegyes házasság ahhoz, hogy megakadályozza a konfliktust. Az vitathatatlan tény, hogy ha két nemzet között nagy ellentétek feszülnek, akkor marginális a vegyes házasságok aránya, ha viszont a két nemzet közelebb áll egymáshoz, akkor több vegyes házasság formálódik. A vegyes házasságok azonban nem eredményeznek feltétlenül kapcsolatteremtést, vagy kötések kialakulását a két nemzet között. Bőven akadnak olyan heterogám családok, ahol egy nyelven zajlik a kommunikáció, és a gyerekek meg sem tanulják a kisebbségi nyelvet. Ezekben az esetekben nem beszélhetünk kötések kialakulásáról. A Boszniai helyzet pedig jóval bonyolultabb annál, hogy egyszerűen a kevés vegyes házasságból le lehessen vezetni. A háború folyamán sok katona és szabadcsapatok tagjai is vegyes házasságból származtak.

Emellett a legkegyetlenebb harcok pont azokon a területeken zajlottak, ahol a legtöbb vegyes házasság köttetett. A kohéziós elmélet ilyen formában tehát nem állja meg a helyét.

Ha a nemek közti különbségeket szemléljük akkor azt láthatjuk, hogy a kisebbségi magyarság körében a nőkre jellemzőbb a vegyes házasságkötés, mint a férfiakra. A délszláv népek és a románok esetén viszont pont fordított a helyzet, náluk a férfiak kötnek több vegyes házasságot a kisebbségi nőkkel. Ez érdekes adat, ha összehasonlítjuk azzal a ténnyel, hogy a nők kisebb arányban örökítik tovább a nemzetiségüket, mint a férfiak. A demográfiai adatok egyértelműen alátámasztják a heterogám házasságoknak a kisebbségi közösségek asszimilációjában játszott szerepét.

A kutatók számos kérdésben megegyeznek a vegyes házasságok kapcsán, ugyanakkor több kérdés is vita tárgyát képezi. A témában elkerülhetetlen és fontos a demográfiai adatok elemzése és kiértékelése, azonban a helyzet megértése és feltárása érdekében kvalitatív kutatásokat is alkalmazni kell. A két módszer kombinálása nélkül az ok-okozati összefüggések megállapítására csak korlátozott módon nyílik lehetőség.

3. Délvidék társadalomtörténete és a heterogám házasságok korszakai

Délvidék: „elhagyott, rozsdamarta, vasúti sínek, összeakadt és összeroskadt szövőgyári vetélők, halott gabonaszállító uszályok alatti feneketlen iszaptenger és penészillatú vakablakok mögötti haldokló otthonok.” (MÁK 2008:6)

A Délvidék történelme során szinte mindig vegyes nemzetiségű területnek számított. Ma a tartomány nemzetileg az egyik legtarkább régió Európában. A területén ugyanis több mint 20 őshonos népcsoportot tartanak számon. Mindezek ellenére nem nevezhető multietnikus paradicsomnak. Ez a nemzetközi sajtó és a szocialista Jugoszlávia által is támogatott elképzelés távol áll a valóságtól. Az itt élő kisebbségek számos atrocitást szenvedtek el a mindenkori államhatalom részéről, és atrocitások több alkalommal is népirtásba torkoltak.

3.1. Délvidéki társadalom

A terület a történelme során hosszú időn át lakatlan volt, a folyamatos háborúk miatt. Miután egy békésebb korszak köszöntött be a területet újra kellett népesíteni. A mai vegyes nemzetiségi kép a tizennyolcadik század folyamán alakult ki, mivel ekkor települt ide a legtöbb ma is itt élő népcsoport. Ezek a népcsoportok azonban nem olvadtak be a többségbe

és nem is alkottak egy közös helyi kultúrát. Itt ugyanis nem jelentkezett az Amerikában megfigyelhető olvasztótégely. A nemzetiségek megőrizték saját nyelvüket, vallásukat és kultúrájukat, még a legkisebb lélekszámú nemzeti csoportok esetében is. A vegyes házasságok a huszadik század előtt nagyon ritkák voltak. A helyzet az első világháború után kezdett változni, a vegyes házasságok száma innentől indult növekedésnek. A huszadik század folyamán az addig tarka etnikai kép kezdett megváltozni, a szerbek abszolút többségbe kerültek. Ez azonban nem a természetes népesedési folyamatok és az asszimiláció következményé volt, hanem a szerb nemzetiségű lakosság nagyarányú betelepítésének és a kisebbségi lakosság kitelepítésének volt köszönhető. Ma a szerbség a tartomány lakosságának a háromnegyedét teszi ki, a legnagyobb kisebbség pedig a magyarság. Emellett számos kisebbség él még a tartományban, azonban az asszimiláció jelentősen csökkenti a lélekszámukat. A fogyatkozást jelentősen gyorsítja – a szerbséget is érintő – negatív természetes szaporulat és a nagyarányú kivándorlás. A következőkben a tartomány történetét és a népesedési viszonyok alakulását tekinthetjük át.

3.1.1. A tartomány elnevezései

A tartomány megnevezésére két fogalmat is használhatunk. A közhasználatban a Vajdaság kifejezés az elterjedtebb, azonban a Délvidék megnevezést is sokan használják. Erdéllyel vagy Kárpátaljával szemben tehát esetünkben még a térség megnevezése is problémás. Mindkét elnevezés hivatalos használatban volt, a névviták azonban sokszor parttalan és politikai állásfoglalásoktól sem mentes csatározásokká fajulnak.

A Délvidék elnevezést a magyar közigazgatás használta már a kora középkortól kezdve, a térség megnevezésére azonban az Alvidék kifejezést is alkalmazták, már Szent István korában is. 1526 előtt a Magyar Királyság déli vármegyéit, valamint a vármegyékbe nem szerveződő bánságokat értették Délvidék alatt, amely az ország védelme szempontjából kiemelt szerepet töltött be. Az Oszmán Birodalom azonban egyre több területet hódított meg, így a Délvidéknek egyre nagyobb része került török uralom alá. Ennek következtében a terület széttöredezett, közigazgatási szempontból nehezen lehetett egybefogni. Az ország felszabadítását követően a déli területeknek csak egy részét sikerült visszafoglalni, a Bánság területe ugyanis a törökök kezében maradt. A teljes Délvidék visszavételére még további fél évszázadot kellett várni. A terület ekkora azonban szinte teljesen elnéptelenedett, a lakosságot újra kellett telepíteni. Az osztrák-magyar kiegyezést követően – valamint az azt követő horvát-magyar kiegyezés után – ismét újra értelmezték a Délvidék fogalmát. Ekkortól Bács-Bodrog vármegyét és a Bánságot értették alatta. Mivel Szerém vármegye a kiegyezés után már Horvátországhoz tartozott, ezért nem képezte a Délvidék részét. A fogalom a Trianoni

békediktátummal szintén új értelmezést nyert. Innentől kezdve a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz – majd a későbbi Jugoszláviához csatolt részeket értették alatta. Ez magában foglalta Bács-Bodrog vármegye teljes egészét a legészakibb részek kivételével, a Bánság Jugoszláviához csatolt részét (Torontál és Temes vármegye egyes részei), Szerém vármegyét, a Baranya háromszöget és Eszéket, valamint a Muravidéket. A második világháború során Magyarország visszaszerezte a terület nagyrészét Szerém vármegye és a Bánság szerbiai részének kivételével. A háború után azonban a területek ismét Jugoszláviához kerültek és a kemény diktatúra időszakában a Délvidék megnevezés részben feledésbe merült.

Az 1991-ben kezdődő délszláv háborúk során a harcok a Baranya háromszög kivételével nem érintették a Délvidék területét. A háború után azonban a Délvidék területei 3 országhoz kerültek: A Muravidék Szlovéniához, A Baranya háromszög Horvátországhoz, a bánáti, szerémségi és bácskai rész (ahol a legtöbb magyar élt) pedig Szerbiához (Gruber 2010). Mai szóhasználatban a Délvidék alatt azokat a területeket értjük, amelyeket Magyarországtól elcsatolva a mai Szerbiához tartoznak. A disszertáció során én is erre a térségre alkalmazom a Délvidék kifejezést.

A Vajdaság kifejezés újabb keletű, mint a magyar eredetű Délvidék. A szót először a császárpárti szerb felkelők használták 1848-ban. Hivatalosan a magyar szabadságharc leverése után került használatba, amikor az osztrák császár a magyarokra kiszabott büntetésként létrehozta az Autonóm Szerb Vajdaság és Temesi Bánság nevű közigazgatási egységet. A tartomány 10 évig állt fenn, 1860-ban a császár megszűntette (Kovács - Kiss 2019). A tartomány azonban fennállása során sohasem volt autonóm, de szerb sem, sőt vajdaság sem. A tartományt közvetlenül Bécsből kormányozták, tehát nem rendelkezett autonómiával. A lakossága nemzetiségi szempontból vegyes volt, egy népcsoport sem rendelkezett abszolút többséggel, relatív többségben pedig a románok voltak. A tartomány egyetlen vajdája maga Ferenc József volt, aki nem a tartományból irányította a közigazgatást.

Az első világháború lezártával a térséget a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz csatolták, az ország azonban centralizált volt, a lokális döntéshozatal pedig gyenge. A közhiedelemmel ellentétben a Vajdaság kifejezés jogilag nem volt használatban a két világháború között. 1918 és 1922 közt katonai közigazgatás volt érvényben, a térség pedig a Bánát, Bácska és Baranya nevet viselte. 1918 és 1920 között közigazgatásilag még Magyarországhoz tatozott, azonban a szerb katonaság állomásozott a térségben. A trianoni békediktátum megkötése után jogilag is elcsatolták a területet. 1922-ben közigazgatási reformot vezettek be, melynek során az országot megyékre (oblast) osztották. A megyehatárok kijelölése során mind a földrajzi, mind pedig történelmi szempontokat

figyelmen kívül hagyták, az egyetlen cél a kisebbségek számára hátrányos területi egységek létrehozása volt. 1929-ben a király diktatúrát vezetett be, és megszűntette az addigi megyerendszert – ami 8 évig volt érvényben – és az ország folyói alapján bánságokat hozott létre. A Vajdaság területileg a Dunai bánságba került. Ez a területi felosztás az ország 1941-es széteséséig volt érvényben. A két világháború között tehát jogilag nem volt használatban a Vajdaság kifejezés, emellett a köznyelvben sem számított elterjedtnek, hiszen a magyarsággal szembeni elfogultsággal egyáltalán nem vádolható Vladan Jojkić sem Vajdaságként, hanem Bácska és Bánátként hivatkozik a térségre (Jojkić 1931). A második világháború alatt a területet felosztották a környező országok közt, a bácskai rész visszakerült Magyarországhoz, Szerémséget Horvátországhoz csatolták, a bánáti rész pedig német megszállás alá került.

A második világháború után a terület a szocialista Jugoszlávia fennhatósága alá került, ahol létrehozták a Vajdaság Autonóm Tartománynak nevezett területi egységet. A név kiválasztásában a terület magyar jellegének tagadása játszott döntő szerepet (Gerencsér 2006). A déli területek egy részét Belgrád közigazgatásához csatolták, Szerémség pedig végérvényesen a Vajdaság része lett. Ekkor jött létre a ma is használatos Vajdaság fogalom, és ekkor határolták el azt a földrajzi területet, amit a tartomány ma is magában foglal. A név történelmi előzményének egyedül az 1800-as évek közepén, 10 évig használatban levő elnevezés tekinthető, amit egy másik ország (Habsburg Monarchia) alkalmazott. Az elnevezésnek tehát nem voltak nyomós történelmi okai, a tartomány élére vajdát sem neveztek ki, az elvileg névadó tisztség így a mai napig betöltetlen maradt.

A Vajdaság és a Délvidék fogalma tehát nem ugyanazt jelenti, a térség határai pedig folyamatosan változtak. A délvidék fogalma a kora középkorban jelent meg, a mai formáját viszont csak a huszadik században nyerte el. A Vajdaság fogalma a 19. század közepén jött létre, a mai formáját pedig a múlt század közepén nyerte el. A jelen írásnak nem célja állást foglalni ebben a vitában, a politikai állásfoglalás pedig szintén nem fér bele az írás témájába. A szociológiai állásfoglalás azonban mindenképp szükséges. A társadalomtudomány szempontjából ez egyik legfontosabb aspektus az összehasonlítás. Ha egy adott közösségről beszélünk, akkor ezt egy adott társadalomban tesszük meg. A Délvidék fogalommal a terület Magyarországhoz való viszonyára fektetjük a hangsúlyt, a Vajdaság kifejezéssel pedig inkább a Szerbiához fűződő viszonyára koncentrálunk. Mivel a disszertációm témája a magyar-szerb vegyes házasságok, ezért mindkét fél szempontjait szükséges figyelembe vennem. A témám azonban szorosan kötődik az asszimilációhoz és a kisebbségi léthez, ami a helyi magyarságot érinti. A vegyes házasságokat pedig elsősorban a magyar fél szempontjából elemzem, ezért a disszertációm során a magyar eredetű Délvidék kifejezést fogom használni.

3.1.2. A nemzetiségi képet befolyásoló legfontosabb események

Mint láthattuk, Délvidék nem rendelkezett mindig szilárd határokkal. A déli határnak a Dunát és a Szávát tekintették, ugyanis a folyóktól délre kezdődik a földrajzi értelemben vett Balkán-félsziget. Azonban a folyók nem jelentenek etnikai határokat, hiszen főként szerbek lakják ezt a vidéket. Az északi határ megállapítása még nehezebb. Itt a Magyarország és Szerbia határa vehető alapul, azonban ez a határ sem etnikai határ, hiszen mindkét oldalán főként magyarok élnek. A tartomány keleti határát szintén a Duna jelenti, nyugaton pedig Szerbia és Románia határa. A tartomány keleti részén található Bánát, a Bánság Szerbiához csatolt része. A Bánság közigazgatási és gazdasági központja Temesvár volt, azonban jelenleg a várost egy országhatár választja el a régiótól, aminek máig ható súlyos gazdasági következményei vannak. Az előző fejezetben megismerhettük a térség megnevezésével kapcsolatos problémákat, valamint a terület pontos lehatárolásának nehézségeit. A továbbiakban fontos megismerkednünk a tartomány rövid történetével is, hogy teljes képet kaphassunk róla.

Hosszú, és sok esetben parttalan viták folynak arról, hogy melyik nemzet tagjai telepedtek le elsőként a térségben. A témában több elmélet is napvilágot látott az évek során. A magyar fél általában a magyarokat tekinti elsőként letelepedettnek, a szerb fél pedig a szerbeket. A történészek egymás közti szakmai vitája önmagában semmilyen problémát nem jelentene. A valódi probléma kezdete, amikor az egyik fél ezt arra használja fel, hogy a terület feletti uralmát igazolja, a másik nemzet tagjait pedig bevándorlónak, rosszabb esetben megtűrt vendégnek bélyegezze. Néhány ilyen elmélet nem is tudományos célból, hanem a szélsőséges nacionalizmus és sovinizmus igazolásaként született meg. Az ilyen elméleteket a legtöbb esetben semmilyen régészeti lelet vagy levéltári forrás nem támasztja alá. A legsúlyosabb gondot az okozza, amikor a regnáló hatalom is igazoltnak tekinti az ilyen elméleteket, és tudományos tényként kezeli őket, sőt az iskolákban is ezt tanítják a gyerekeknek a történelemórákon.

Ha a tényleges adatokkal alátámasztható dátumokat keresünk, akkor az első magyarok a honfoglalás korában települtek le a térségben. Az első szerb telepesek a 14. század végén érkeztek Koszovó területéről. Miután elvesztették a rigómezei csatát, menekültként érkeztek Délvidékre. Ekkor kezdtek a szerbek letelepedni a térségben. A Koszovóból távozó szerbek helyére albánok települtek be, az évszázadok során pedig megváltozott Koszovó etnikai térképe is. Délvidékről a magyarok a török betörések elől északabbra kezdtek települni, a helyükre pedig szerbek érkeztek, főként Koszovóból (Gyémánt – Petres 2008). Ezek a népmozgások a mai napig nagy hatással van a Vajdaságra és Koszovóra is.

A mohácsi csatavesztés után a térség török uralom alá került. Az Oszmán Birodalom terjeszkedése azonban a Magyarországi területek megszerzése után megtorpant. A törökök a határvidék fejlesztésére nem költöttek, csak minél nagyobb hasznot akartak húzni a térségből. A hátországra természetesen nem ez az elv volt érvényes, mivel azonban a birodalom nem tudott tovább terjeszkedni, a térség végig határterület maradt. Emellett a magyar, osztrák és török seregek folyamatos vonulásai és csatározásai miatt a területre még nagyobb nyomás nehezedett. Ezek következményeképp a vidék a nagyobb városok kivételével szinte teljesen elnéptelenedett. A térségen átutazók elbeszéléseikben elvadult tájként írják le a térséget, ahol emberrel nem is lehet találkozni, csak romokat és vadállatokat lehet látni. A tizenhetedik század végére a terület nagy részét sikerült visszafoglalni a törököktől. Az ország visszafoglalásáért vívott háború utolsó nagy csatája, a zentai csata is itt zajlott. Azonban a törökök kiűzése után sem lett békésebb a térség. A Rákóczi-szabadságharc ideje alatt harcok folytak a térségben a bécsi udvart támogató szerbek és a kurucok közt. Ezt a törökökkel vívott újabb háborúk követték, amelyeknek eredményeként a bánság is felszabadult a török uralom alól. A tizennyolcadik század második felében újra békés időszak köszöntött a térségre, amelyet azonban szinte teljesen újra kellett telepíteni. Mivel a bécsi udvar tartott a törökök esetleges támadásától, ezért létrehozták a katonai határőrvidéket. Ez a terület nem tartozott a magyar közigazgatáshoz, és csak kevés magyar élt ezeken a vidékeken. Itt elsősorban szerbek teljesítettek katonai szolgálatot, akik a szolgálatukért cserébe különböző privilégiumokat kaptak. A tényleges magyar közigazgatás csak a tizenkilencedik század során alakult meg.

A Rákóczi-szabadságharc eseményei miatt a Habsburgok nem bíztak a magyarokban, ezért a betelepülésüket sem engedélyezték Délvidékre. A kezdeti időkben főként szerbeket, horvátokat és németeket telepítettek le. A magyaroknak csak a tizennyolcadik század második felében engedélyezték a letelepülést, és akkor is csak a katolikus vallást követő magyaroknak. A református magyaroknak csak az 1700-as évek végén kaptak településalapítási jogot, és ehhez is csak minimális támogatást kaptak. Az idetelepülő németeknek felépítették a települését, és a földjeiket is feltörték, emellett jelentős anyagi támogatásban részesültek. A magyaroknak maguknak kellett felépíteniük a településeiket, és a földet is nekik kellett feltörniük, emellett pedig csak minimális támogatásban részesültek (Dévai – Gyarmati 1936).

Ebben az időben alakult ki a térség vegyes etnikai arculata, mivel a birodalom minden területéről, sőt a határain kívülről is érkeztek telepesek. A három legnagyobb nemzet a magyar, a német és a szerb volt. Emellett azonban jelentős volt a horvátok, románok, bunyevácok és a szlovákok lélekszáma is, valamint hamarosan a zsidók és a cigányok is megjelentek. A szerbség számára a régió kiemelkedő jelentőséggel bírt, ugyanis a Habsburg

Birodalom, majd az Osztrák-Magyar Monarchia is jóval megengedőbb kisebbségpolitikát fojtatott, mint az Oszmán Birodalom. A szerbségnek a középkor óta nem volt önálló állama, Magyarország, és az Oszmán Birodalom területén éltek. Az irodalmi és a tudományos életük is Magyarországon zajlott, itt alapították meg Matica Srpska néven az első szerb könyvkiadót, ami a mai napig a legtekintélyesebb kultúraszervező intézmény, a szerbség legfontosabb tudományos és irodalmi központja. A tartomány területén kezdődött meg a szerbek tudományos és irodalmi élete, az első szerb értelmiségiek is innen származnak.

Az osztrák-magyar kiegyezést követően a terület ténylegesen is magyar közigazgatás alá került. Szerémség esete specifikus, ugyanis a Magyar Királyság területéhez tartozott, de horvát közigazgatás alatt állt. A dualizmus egy békés korszakot és jelentős gazdasági fejlődést hozott a térség számára. Ekkor épültek ki a tartomány városai, a legtöbb műemlék jellegű épület is ebből a korból származik. Megépült a Duna-Tisza-Duna csatorna, amit akkoriban Ferenc József csatornának hívtak, és Európa legmodernebb mesterséges csatornája volt. Kiépült a vasúthálózat és a mezőgazdaság terén is jelentős előrelépések születtek. A kisebbségi kérdés terén voltak problémák, azonban a kisebbségek jelentős jogokkal rendelkeztek. A németek nem voltak rossz helyzetben, ugyanis államalkotó nemzetnek számítottak. A szerbek is széleskörű jogokat élveztek, amit az a tény is hűen tükröz, hogy nem szenvedtek el nagyarányú népességcsökkenést, ellentétben a mai délvidéki magyarsággal. Egyes történészek és politikusok közt elterjedtnek számít az a nézet, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia a rossz kisebbségpolitikája miatt hullott szét. Ezt azzal próbálják igazolni, hogy az akkori állapotokat a mai normákhoz viszonyítják. Itt azonban egy súlyos hibát vétenek. A nyelvészetben elterjedt vizsgálati formának számít a szinkrón és diakrón vizsgálat[12]. Hasonlóan kell eljárni a kisebbségi kérdés esetén is. Az Osztrák-Magyar Monarchia kisebbségpolitikáját nem a mai normákkal kell mérnünk, hanem az akkori nyugati országok kisebbségpolitikájával kell összehasonlítani és az alapján minősíteni jónak vagy rossznak. Ha így teszünk egészen más képet kapunk. A 20. század elején az Amerikai Egyesült Államokban a feketéknek csak papíron voltak jogaik, gyakorlatilag félrabszolgai sorsban éltek. A helyzetük javulására egészen a század második feléig kellett várniuk, amikor a mozgalmaknak és a reformoknak köszönhetően javulni kezdett a helyzetük. Anglia és

[12] Ez többek között azt takarja, hogy ha két nyelv rokonságát vizsgáljuk, akkor a nyelvek egyidejű állapotait kell összehasonlítani. Egy nyelv mai állapotából, és egy másik nyelv többszáz évvel ezelőtti állapotából nem szabad következtetéseket levonni, mivel hibás döntések születnének. Ezekkel a vizsgálatokkal igyekeznek cáfolni a kihalt nyelvek és a mai nyelvek közti rokonságot feltételező elméleteket. Két nyelv közti rokonságot ugyanis egyidejű vizsgálatokkal lehet megállapítani. Egy 500 évvel ezelőtt használt nyelvet egy mai nyelv 500 évvel ezelőtt használt változatával kell összehasonlítani, és ebből lehet következtetni a nyelvrokonságra.

Franciaország gyarmatain a helyi lakosság nagy része mélyszegénységben és mindenféle kilátások nélkül tengődött. A felkeléseik vagy az éhínségek során rengetegen vesztették életüket. Ha tehát az akkori nyugati országok kisebbségpolitikájához viszonyítjuk a Monarchia kisebbségpolitikáját, akkor az ország kisebbségpolitikája az akkori világ legjobbjai közé kerül. Természetesen voltak hiányosságai, de a világon akkor uralkodó helyzethez képest kiemelkedően jó kisebbségpolitikának számított. A mai szerbiai nemzeti kisebbségei pedig több téren is rosszabb helyzetben vannak, mint a Monarchia több mint száz évvel ezelőtti kisebbségei.

A dualizmus békés korszakának az első világháború vetett véget. A háború ugyan az Osztrák-Magyar Monarchia és Szerbia között robban ki, a harcok azonban a háború első hónapjait leszámítva teljesen elkerülték Délvidéket. Azonban ez nem jelentette azt, hogy a térség lakosait elkerülte a háború. A Monarchia különböző frontjain több tízezer délvidéki katona vesztette életét, több településen a fiatal férfi lakosság többsége odaveszett. 1918 végén a szerb és francia csapatok bevonultak a tartomány területére. A béketárgyalásokon Magyarország mint vesztes ország, Szerbia pedig mint győztes vett részt. A trianoni békediktátummal Magyarország elvesztette a lakossága és területe nagyrészét, Szerbia viszont a területének sokszorosával gazdagodott. Délvidék elcsatolásakor az etnikai határokat nem vették figyelembe, a határok meghúzásakor katonai és gazdasági szempontokat használtak, Magyarország kárára. A Baranya háromszögben a magyarok voltak relatív többségben, a németekkel együtt pedig abszolút többséget alkottak, emellett a terület a Monarchia idején sem tartozott Horvátország közigazgatása alá. Ennek ellenére elcsatolták Magyarországtól, hogy a szerb hadseregnek egy esetleges háború során kedvezőbb stratégiai helyzete legyen (Halassy 2012). A Vajdaság teljes lakosságának a szerbek alkották a harmadát, a másik harmadát a magyarok adták, a németek aránya pedig 22% körül volt. A lakosság többi részét különböző nemzeti és etnikai kisebbségek alkották. Ekkoriban a bunyevácokat is a szerbek közé sorolták, vagy katolikus szerbeknek nevezték őket. Napjainkban egy részük önálló nemzetként tekint magára, egy másik részük viszont horvátnak vallja magát. A szerb állam ma különálló nemzetként tarja őket számon, aminek célja elsősorban a horvátok arányának csökkentése. Romániában hasonló megfontolásból tekintik a székelyeket önálló nemzetnek. A bunyevácokról bővebben ír Eric Beckett Weaver (2012). Ha a magyarok és a németek arányát összeadjuk, akkor a tartomány abszolút többségét ők alkották, a területet mégis Szerbiához csatolták. A magyarok legnagyobb része emellett közvetlenül a magyar határ mellett él egy tömbben, tehát a tartomány északi részének elcsatolása etnikai okokból sem igazolható. Az

ígéretekkel ellentétben népszavazást sem tartottak a tartomány egyetlen településén sem, holott elvileg a határok meghúzása a nemzeti önrendelkezésen alapult.

A magyar gazdák és egyházak földjeit a szociális földreformra hivatkozva elkobozták. A program hivatalos célja a zsellérek földhöz juttatása volt, a valóságban azonban a magyarság gazdasági erejét gyengítették. Már az Osztrák-Magyar Monarchia idején is a magyarok közt volt a legtöbb zsellér a térségben, a szociális földreform pedig csak tovább rontotta ezt a helyzetet. A délvidéki magyarság 1922-ig állampolgársággal sem rendelkezett, mivel ekkor járt le az opció. Ez azt takarta magában, hogy az itt élő magyaroknak joguk volt átköltözni Magyarországra, a szerb állam pedig a lejárati időig nem adott állampolgárságot a számukra. Emiatt sem a földosztásban, sem pedig a választásokon nem vehettek részt. Az elkobzott földeket az ország más részeiről, valamint külföldről érkező szláv telepeseknek adták, akiknek jelentős része egyáltalán nem értett a földművelésez. A földreform következtében a zsellérek 71%-a lett magyar, a magyarok fele pedig nem rendelkezett földdel (Kovács 2012) A helyzet javítását célzó földreform így komoly gazdasági válsághoz és a magyarság elszegényedéséhez vezetett. A monarchiabeli viszonyokhoz képest a térség gazdasága óriási visszaesést szenvedett el (Mák 2013).

A ’20-as évek elején a délvidéki magyarok számos megpróbáltatáson mentek keresztül. A magyarság egy részét – főként az értelmiségieket – deportálták, a települések magyar nyelvű megnevezéseit eltörölték, helyettük a szerb név volt használatban, még azokon a településeken is, ahol nem éltek szerbek. Azoknak a településeknek, amelyeknek nem volt szerb neve, alkottak egyet. A magyar nyelvű oktatást több településen beszüntették, sokszor még a legalapvetőbb kisebbségi jogokat is megtagadták a magyarságtól. 1918-ban a térségben 100 magyar nyelvű iskola működött. Ez a szám 1920-ra a negyedére csökkent (Hódi 2008). A magyar iskolák helyzetét tovább rontotta a genealógiai törvény, melynek értelmében a szlávos hangzású vezetéknévvel rendelkező gyerekeket nem írathatták magyar nyelvű iskolába. A törvény nemcsak a gyerekekre, hanem a szülőkre és a nagyszülőkre is kiterjedt, tehát ha az egyik szülőnek vagy nagyszülőnek szlávos hangzásúnak ítélték meg a nevét, a gyereket nem taníttathatták magyar nyelven (Sebők 2003b). A helyzetet csak súlyosbította az ország rossz gazdasági helyzete és a nagy gazdasági világválság is. A két világháború között a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság volt Európa egyik legszegényebb állama. Az ország területei nagyban eltértek egymástól, nem csak etnikailag, hanem gazdaságilag, vallási téren és kulturálisan is. Szlovénia, Délvidék és Horvátország a fejlettebb területek közé tartozott, Bosznia, Dél-Szerbia és Koszovó viszont Európa legelmaradottabb térségeinek számítottak. A fejletlenebb részeken nagyfokú volt az írástudatlanság és az infrastruktúra sem volt

megfelelően kiépítve. A térség etnikai összetételét betelepítésekkel is megváltoztatták. 1920-ban 75 ezer önkéntest (dobrovoljac) és külföldről érkezett szerbet telepítettek le a térségben, elsősorban olyan magyarlakta területeken, mint a Tisza-mente vagy Észak-Bácska (Kovács 2012).

1929-ban egy parlamenti lövöldözést követően a király felfüggesztette az egyébként is sok problémával küszködő demokratikus államberendezkedést[13], és királyi diktatúrát vezetett be. Az országot Szerb-Horvát-Szlovén Királyságról átnevezte Jugoszláv Királysággá és megszűntette az addigi közigazgatási rendszert. Az ország folyói alapján bánságokat hozott létre, amelyek határai egyáltalán nem követték az etnikai határokat. A magyarság helyzete meglehetősen nehéz volt az újonnan létrejött államban. Délvidék két legnagyobb nemzeti kisebbsége a magyar és a német volt. A központi vezetés igyekezett zavart kelteni a kisebbségek között és folyamatosan egymás ellen hangolta őket. Mivel Magyarország közvetlenül határos volt az országgal, az államvezetés félt, hogy a magyarok visszakövetelnék az elvesztett területeiket. Emellett a Jugoszláv királyság tagja volt a Kisantant nevű szövetségnek is, amely nyíltan Magyarország ellen alakult meg. Ezen tényezők következményeként az államvezetés a magyarokban nagyobb fenyegetést látott, mint a németekben, ezért a németeknek több támogatást is nyújtott. Az államhatalom legtöbb konfliktusa azonban nem a magyar kisebbséggel, hanem a horvátokkal volt. Az ország második legnagyobb nemzeteként a szerbekkel egyenlő jogokat követeltek maguknak, amit az államhatalom azonban nem volt hajlandó megadni. Röviddel a második világháború kitörése előtt sikerült megegyezésre jutniuk, aminek eredményeképpen létrejött a Horvát bánság, ami az ország legnagyobb bánsága lett. A megalkotásakor a Dunai bánságtól elvették Szerémséget, és a Horvát bánsághoz csatolták. Mivel Szerémségben csak szórványban éltek magyarok, és a magyarság a Dunai bánságban sem rendelkezett széleskörű kisebbségi jogokkal, így a területi változás sem érintette jelentősen őket. Azonban a területi átszervezés nem hozta meg a hozzá fűzött reményeket, mivel a szerbek szerint a horvátok túl sokat kaptak, a horvátok szerint viszont túl keveset.

A második világháború az addigi legnagyobb megpróbáltatást hozta Délvidékre és egész Jugoszláviára. A háború ugyan nem itt tört ki, és az ország sikeresen kimaradt az első két év háborús eseményeiből, azonban nem tudott sokáig független maradni - 1941 tavaszán a Harmadik Birodalom megtámadta az országot. Mivel a legnagyobb összetartóerőt az

[13] A magyarság egyetlen pártját, a Magyar Pártot már 1927-ben betiltották, a magyarságnak pedig egészen 1991-ig nem volt önálló politikai képviselete (Hódi 2008).

országban a szerb hadsereg jelentette, ezért amikor ennek helyzete bizonytalanná vált, a kisebbségek lojalitása is megszűnt. A horvátok kikiáltották a függetlenségüket, és nem voltak hajlandók harcba vonulni az ország védelme érdekében. A sokkal jobban felszerelt német hadsereg gyorsan vonult előre az ország belseje felé, és hamarosan Belgrádot, majd Szarajevót is elfoglalták. Az ország kevesebb mint 2 hét leforgása alatt kapitulált. A kapituláció után területét felosztották a környező országok között, valamint megalakították az önálló horvát államot, ami azonban nem volt önálló, hanem német bábállamként működött. Magyarország visszakapta Délvidék legnagyobb részét, és a magyarság legnagyobb része is újra magyar területen élhetett. A területek visszafoglalása nem járt nagyobb fegyveres konfliktussal, mivel a jugoszláv hadsereg a magyarok bevonulásakor már nem létezett. Az első világháború után betelepített szerbek – az ún. dobrovoljacok – jelentős részét kitelepítették a térségből.

A Szovjetunió megtámadása után a Harmadik birodalom kevés figyelmet tudott fordítani a jugoszláv területekre, amit nem is tudtak teljes mértékben pacifikálni. Ezek következményeként 1941 nyarán kitört a jugoszláv polgárháború. A rendkívül véres, több mint egymillió áldozatot követelő harcok bellum omnium contra omnes módjára zajlottak. A harcok ideje alatt a legabszurdabb koalíciók alakultak meg, és gyakorlatilag mindegyik fél harcolt mindenki más ellen. A polgári lakosságot egyik fél sem kímélte, Boszniában több települést is földig romboltak, a lakosságukat pedig kivégezték. A háborúban végül a szerb partizánok kerültek ki győztesen, és az újjáalakuló állam is szocialista berendezkedésű lett.

A vészterhes időszak Délvidéket sem kímélte. A magyar csapatok az újvidéki hideg napok során 3300 – 3800 zsidó és szerb nemzetiségű polgári személyt végeztek ki. A népirtást kitervelő tiszteket még a háború ideje alatt a magyar hatóságok elítélték. Magyarország német megszállása után elkezdődött a magyarországi holokauszt, aminek többezer délvidéki zsidó esett áldozatul és a helyi cigányság is nagy vérveszteségeket szenvedett. 1944-ben a szerb partizán csapatok visszafoglalták a délvidéki területeket. A magyarok és a németek közül rengetegen estek áldozatul az etnikai tisztogatásoknak. Az 1944-45-ös délvidéki vérengzések során több mint 100 000 magyar, német és szerb polgári személy vesztette életét. A legtöbb kutató a magyar áldozatok számát 40 – 50 000 főre becsüli. Az áldozatok legnagyobb részét ártatlanul végezték ki, a népirtásért viszont senkit sem vontak felelősségre. A háború után rengeteg magyart és németet internálótáborokba zártak és kényszermunkára fogtak.

A tartomány német lakosságát elűzték, helyükre pedig szerbeket telepítettek. Ez nagymértékben megváltoztatta a tartomány etnikai képét, ugyanis ezzel a szerbek abszolút többségbe kerültek. A háború utáni beszolgáltatások súlyos terheket róttak a földművesekre, a

padlás leseprések gyakorinak számítottak. A rendszer azonban nem volt egységes, mivel a magyaroknak jóval több terményt kellett beszolgáltatniuk. Akik megtagadták a beszolgáltatást, vagy egyszerűen nem volt már mit beadniuk, keményen megbüntették, és sokakat munkatáborokba zártak. A kegyetlen beszolgáltatási rendszer egészen 1952-ig tartott (Kovács 2012). Az újonnan létrejött szocialista köztársaság föderális alapon működött, ahol a tagköztársaságok viszonylag nagyfokú autonómiával rendelkeztek. A Szerb köztársaság területén autonóm tartományként működött Koszovó és a Vajdaság. A tartományok szintén nagyfokú autonómiával rendelkeztek, azonban a háború utáni évek sok nehézséggel jártak az egész ország számára.

A hidegháború kezdeti szakaszában Jugoszlávia szorosan együttműködött a Szovjetunióval, Tito azonban kétközpontú szocializmust szeretett volna létrehozni, ahol Moszkva mellett Belgrád lett volna a szocialista internacionálé másik vezetője. Sztálin erről hallani sem akart, ez pedig 1948-ban szakításhoz vezetett a két ország között (Kovács 2012). A viszonya az 1950-es években enyhült, azonban Jugoszlávia sohasem csatlakozott a Varsói Szerződéshez. 1961-ben az El nem kötelezett országok egyik vezetője lett, és a hidegháború hátralevő részében külön utas politikát fojtatott. A kezdeti évek kemény diktatúráját egy megengedőbb, autoriter rendszer váltotta fel, amely igyekezett biztosítani a lakosság számára a jólétet. Az államvezetés a testvériség-egység jelszó alatt a nemzetek közti egyenlőséget hirdette. Délvidéken ennek ellenére is érték atrocitások a kisebbségeket, azonban a rendszert nem az elnyomásuk jellemezte. Az ország jelentős gazdasági fejlődést tudott produkálni, amiből a tartományok is részesültek. Délvidéken jelentősen fejlődött a gazdaság, számos új gyár és üzem létesült. A munkanélküliség alacsony volt, és a lakosság a keleti blokk országaihoz képest jólétben élt. Az időszak azonban problémákat is hozott a magyarság számára. A két világháború közt még életerős közösség lélekszáma a ’60-as évektől intenzíven csökkenni kezdett, ez a folyamat pedig a mai napig tart (Kalmár 2006).

A békés időszak azonban nem volt tartós. A keleti blokk szétesése és a rendszerváltás súlyosan érintette az országot. A változások felszínre hozták a második világháború után megoldatlanul maradt nemzetiségi problémákat. A nemzeti ellentétek ott folytatódtak, ahol a háború után eltemették őket. A nemzetek közti ellenségeskedés hamarosan polgárháborúvá változott. A délszláv háborúk a második világháború kegyetlenségeit idézték fel, és ugyanolyan bellum omnium contra omnes alapon zajlottak. A 4 évig tartó háborúban többszázezer ember vesztette életét, és rengetegen kényszerültek otthonuk elhagyására. A harci cselekmények Délvidéket nem érintették, azonban a gazdasági nehézségek és a hiperinfláció rengeteg problémát okozott az itt élők számára. A magyarok egy része

elmenekültek az országból, és bár a háborúk lezárultával sokan hazatértek, rengetegen maradtak végleg külföldön. Ez nagy veszteséget jelentett az egyébként is negatív természetes szaporulattal rendelkező magyarság számára. A Horvátországból és Boszniából elmenekült szerbek jelentős részét ide telepítették le, aminek következményekét nagymértékben megváltozott a tartomány nemzeti képe. A szerbek immár a tartomány lakosságának háromnegyedét tették ki, az eltérő kulturális háttérrel rendelkező menekültek integrációja pedig nem zajlott zökkenőmentesen.

A délszláv háborúk lezártával nem köszöntött béke a területei nagy részét elvesztett Jugoszláviára. Az ország diktatórikus berendezkedésű volt, a kisebbségeket pedig nem tolerálták. A koszovói albánokat számos atrocitás érte, és megpróbálták őket elüldözni otthonaikból. A NATO válaszul légicsapásokat indított az ország ellen. Milošević a gazdasági problémákat a tartomány kizsákmányolásával igyekezett megoldani, és a bombázások is jelentős gazdasági károkat okoztak (Gulyás 2012). A diktátort végül elmozdították a hatalomból és letartóztatták. Azonban a 10 éves háborúzás és a diktatúra romba döntötte az országot. A demokratizálódás után Montenegró és Koszovó is kikiáltotta függetlenségét, és távozott az államalakulatból. A korrupció és a gazdasági nehézségek nagyban megnehezítették az ország életét, emellett az újraéledt szélsőséges nacionalizmus is nagy problémákat okozott. Az évek során az ország helyzete stabilizálódott és valamelyest javult, azonban így is Európa egyik legszegényebb országa.

Délvidéken is nagy károkat okozott a diktatórikus rendszer és a folyamatos háborúk. A joghurt forradalom során a diktatórikus államvezetés Koszovóból szerbeket hozott Újvidékre, akik a tartomány autonómiája ellen tüntettek. Az államvezetés „meghallgatva a nép szavát” beszüntette a tartomány autonómiáját, és a centralizált államigazgatást vezetett be. A tartomány pénzét elkobozták, és a fegyverkezésre használták fel. A „forradalom” a nevét a tüntetőknek osztogatott joghurtokról kapta, akik az üres joghurtos flakonokat a tartományi parlament épülete elé dobálták. A tartomány autonómiáját a demokratikus átalakulás után sem állították vissza. A diktatúra a délvidéki magyarságot is súlyosan érintette. A körzethatárokat úgy módosították, hogy a szavazások során a magyarság egyik körzetben se legyen többségben. A gerrymandering során az Észak-Bácskai körzet Tisza mentén fekvő magyarok lakta településeit az Észak-Bánáti körzethez csatolták. Az Észak-Bácskai körzet így elvesztette magyar többségét, az Észak-Bánáti körzet pedig továbbra is szerb többségű maradt. A demokratizálódás óta a diktátor ezen rendelkezését szintén nem módosították, körzetek továbbra is a magyarok rovására meghúzott határokat követik. Egy további hátrányos rendelkezés volt a több mint 100 000 lakossal rendelkező Szabadka faluvá

nyilvánítása. A diktatórikus államvezetés ezzel létrehozta Európa legnagyobb faluját. A diktátor ezen rendelkezését azonban a demokratizálódás után pár évvel módosították, Szabadka visszanyerte városi rangját.

A demokratizálódás számos pozitívumot eredményezett a délvidéki magyarság életében, azonban sok még a megoldatlan probléma. A gazdasági és politikai nehézségek mellett a negatív népesedési mutatók is nagy kihívás elé állítják a magyarságot. A következő fejezetben a délvidéki magyarság demográfiai helyzetének alakulását mutatom be.

3.2. Délvidék demográfiai helyzetének alakulása

A vegyes házasságok számarányának alakulásához szükséges megismernünk a tartomány lélekszámának alakulását. A heterogám házasságkötéseket ugyanis nagymértékben befolyásolja a népcsoportok mérete. Minél kisebb egy népcsoport, annál nagyobb arányban köt vegyes házasságokat más népcsoportokkal. Ez az elv alapján világossá válik, hogy a népcsoportok mérete kiemelkedően fontos szerepet játszik a vegyes házasságok alakulásában. A nemzetiségek mérete pedig a tartomány szintjén, és az egyes települések szintjén is hatást gyakorol a vegyes házasságkötések gyakoriságra. A párválasztásban fontos szerepet játszik ugyanis a házasodási piac. A házasodási piac egy adott egyén számára az összes lehetséges elérhető partnerek csoportját jelenti. Ha az adott népcsoport lélekszáma alacsony, akkor a házasodási piacon kevés az olyan személy, akik nemzetisége a párkeresőével azonos, emellett pedig olyan kulturális és társadalmi tőkékkel, valamint személyiségjegyekkel rendelkezik, amit a párkereső preferál. A párkeresőnek tehát ez esetben a másik nemzet tagjai közt is keresnie kell a potenciális partnerét.

Szerbiában – és az előző évtizedekben Jugoszláviában – rendszeresen tartanak népszámlálásokat a többi európai országhoz hasonlóan, általában 10 évenként, de többször is előfordult már, hogy háborúk vagy pénzhiány miatt elhalasztották őket. A szerbiai népszámlálásokban előfordulnak pontatlanságok, ugyanis az előző kormányok csökkenteni próbálták a kisebbségek jelentőségét, ezért a lélekszámukat gyakran alábecsülték. Ehhez különböző statisztikai trükköket alkalmaztak, de előfordult, hogy a csalástól sem riadtak vissza. A problémákat leszámítva a népszámlálási adatok azonban többnyire megbízhatók, a statisztikai hivatal (RZS) pedig rendszeresen közli őket. A kérdezettek nemzetiségére eddig minden népszámláláskor rákérdeztek, ezek alapján tehát képet alkothatunk a tartomány nemzetiségi megoszlásának alakulásáról. Az évek során azonban gyakran voltak eltérések a kérdések közt. A nagyobb népcsoportok mellett idővel megjelentek a kisebbek is, majd lehetőség nyílt a regionális identitások kifejtésére is. Az a lehetőség is adott, hogy a kérdezett

ne nyilatkozzon a nemzetiségéről. A kérdések pontossága a délszláv háborúkig folyamatosan javult, azonban a háborút követően visszaesés volt tapasztalható. Egy később elutasított törvényjavaslat szerint például a nemzetiséget két kategóriában kellett volna rögzíteni: szerb és nem szerb. A törvényjavaslat a kisebbségek tiltakozása miatt végül nem lépett hatályba, ezért minden népszámláláskor használható adatok születtek Délvidék területén. Országos szinten azonban már komolyabb problémák adódtak. A háborúk miatt feszült helyzet alakult ki a szerbek és az albánok között. Ennek eredményeként az albánok megtagadták a népszámláláson való részvételt, ezért Koszovóról, valamint Dél-Szerbia egyes részeiről nincsenek pontos adatok. 2008-ban Koszovó kikiáltotta függetlenségét, amit Szerbia nem ismert el, és az országot továbbra is a saját tartományának tekinti. Emiatt Koszovót a népszámlálások alkalmával is az országhoz tartozónak tekintik, azonban adatokkal nem rendelkeznek a térséggel kapcsolatban. Dél-Szerbia albánok lakta részein pedig az albánok nem vesznek részt a népszámlálásokon, tehát ezekről a területekről sincsenek pontos adatok. Az ország többi részén azonban nincsenek ilyen problémák, ezért az adatok többnyire megbízhatóak.

A szerbiai népszámlálásokon a – a magyarral ellentétben – csak egy kérdés foglalkozik a kérdezett nemzetiségével. A válaszadás erre a kérdésre nem kötelező. Az első jugoszláv népszámlálást 1948-ban tartották. A következő népszámlálás 1953-ban volt, majd 1961-ben. Ezt követően 10 évente tartottak népszámlálásokat: 1971-ben, 1981-ben és 1991-ben. A következő népszámlálás 2002-ben volt, mivel pénzhiány miatt nem tudták megtartani a 2001-es népszámlálást. A legutolsó népszámlálást 2011-ben tartották.

A magyarok és a szerbek 1948-óta változatlanul jelen vannak a nemzetiségek listáján. A jugoszláv nemzetiség hivatalosan 1961 óta választható nemzetiségként, azóta az összes népszámlálás során jelen volt. Az előző népszámláláson azokat a bosnyákokat sorolták be a jugoszlávok közé, akiket nem tudtak besorolni szerbnek, vagy horvátnak. A bosnyákokat ugyanis szerb-bosnyák vagy horvát-bosnyák néven vezették. 1961-től azonban a bosnyákoknak megengedték, hogy önálló népcsoportba sorolják magukat – muzulmán néven – így a jugoszláv népcsoportba csak azok kerültek, akik jugoszlávnak vallották magukat. A nem nyilatkozott kategória 1953-óta létezik, a regionális identitás választása pedig 1971-óta lehetséges (RZS[14] 2013).

[14] RZS - Republički Zavod za Statistiku, Szerbia Statisztikai Hivatala.

3.2.1. A délvidéki magyarság lélekszáma

A második világháború óta a kezdeti éveket leszámítva folyamatosan csökken a magyarság lélekszáma. Ugyanez mondható el a tartomány és az ország lakosságára is. Az ún. fehér pestis, a csökkenő születésszám súlyosan érinti Szerbiát. A múlt század második fele óta a lakosság csökkenése folyamatos, az ország ma Európa legelöregedettebb országa. A lélekszámcsökkenés azonban a magyarság körében sokkal súlyosabb, mint a szerbek esetében.

A magyarság lélekszáma 1910 és 2001 közt a felére csökkent (Kovács 2012). Ez a nagyarányú csökkenés csak részben magyarázható az alacsony natalitással. Az asszimiláció és a kivándorlás legalább olyan mértékben csökkentette a magyarság lélekszámát, mint az alacsony termékenység. A délszláv háborúk következtében több tízezer magyar hagyta el szülőföldjét, és nagyrészük a háború után sem tért vissza. A háborút követő nehéz gazdasági helyzet és politikai instabilitás miatt pedig még többen hagyták el szülőföldjüket, hogy Magyarországon, Közép-Európában, vagy Nyugat-Európában vállaljanak munkát. Sokan közülük végleg külföldön telepedtek le. A negatív tendenciák eredményeként bekövetkezhet, hogy a délvidéki magyarság lélekszáma 2021-re 200 000 fő alá csökken.

1. ábra: A délvidéki magyarság lélekszámának alakulása (1948-2011)

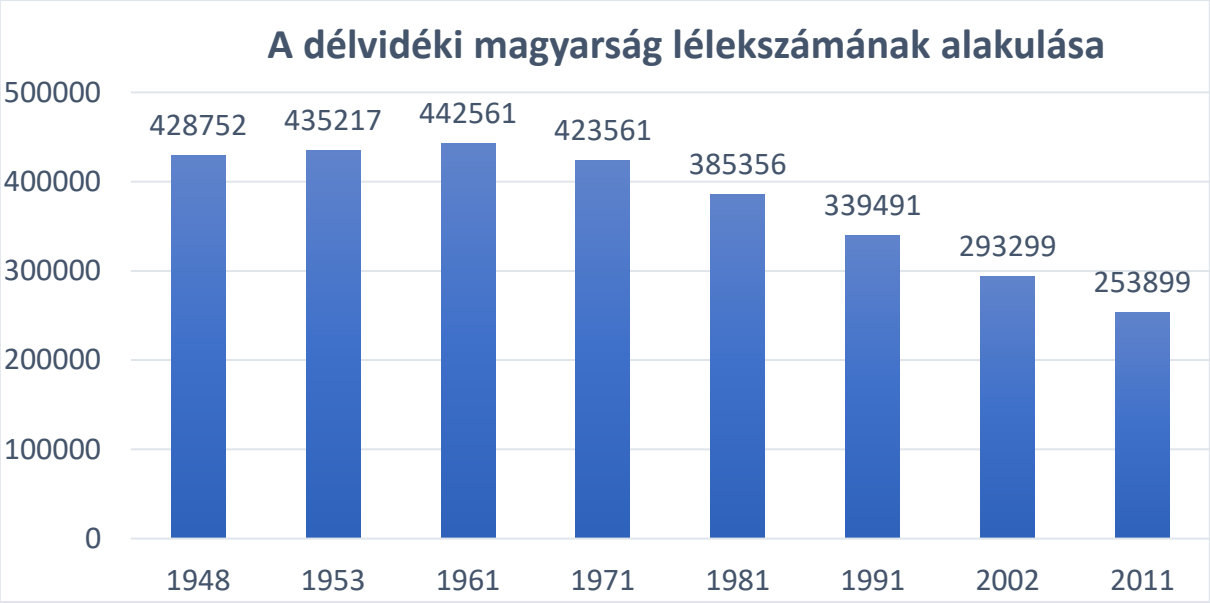

Forrás: Biacsi 1994, RZS 2003, 2013

A tartomány nemzetiségi képe is sokat változott az évek során. A huszadik század elején még egyik nemzet sem volt abszolút többségben. A második világháború után a németek

nagyrészét elűzték, helyükre pedig főként boszniai és likai szerbek érkeztek. Ezzel a szerbek abszolút többségbe kerültek a tartományban.

2. ábra: Délvidék nemzetiségi megoszlása 1991-ben

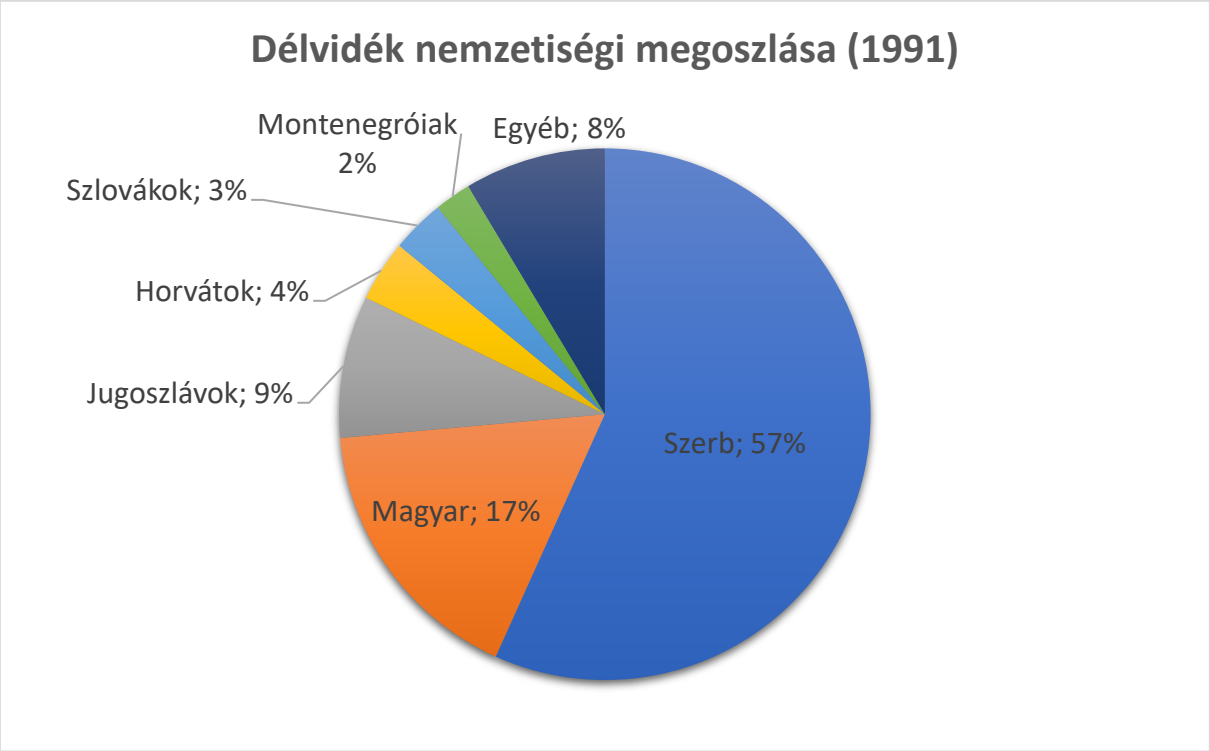

Forrás: Biacsi 1994

A nemzetiségi kép a délszláv háborúk következtében ismét jelentősen megváltozott. A háború miatt Horvátországban számos szerb család kénytelen volt elhagyni otthonát, és nagyrészüket Délvidéken telepítették le. Emellett sok magyar – zömében fiatal férfiak, akik el akarták kerülni a besorozást – külföldre menekült, és a későbbiekben sem tért vissza. A tartomány nemzetiségi megoszlás emiatt ismét jelentősen módosult. 2002-ben a 2 031 992 lakosból 1 321 807 volt szerb nemzetiségű, magyarnak pedig 290 207 vallotta magát.

3. ábra: Délvidék nemzetiségi megoszlása 2002-ben

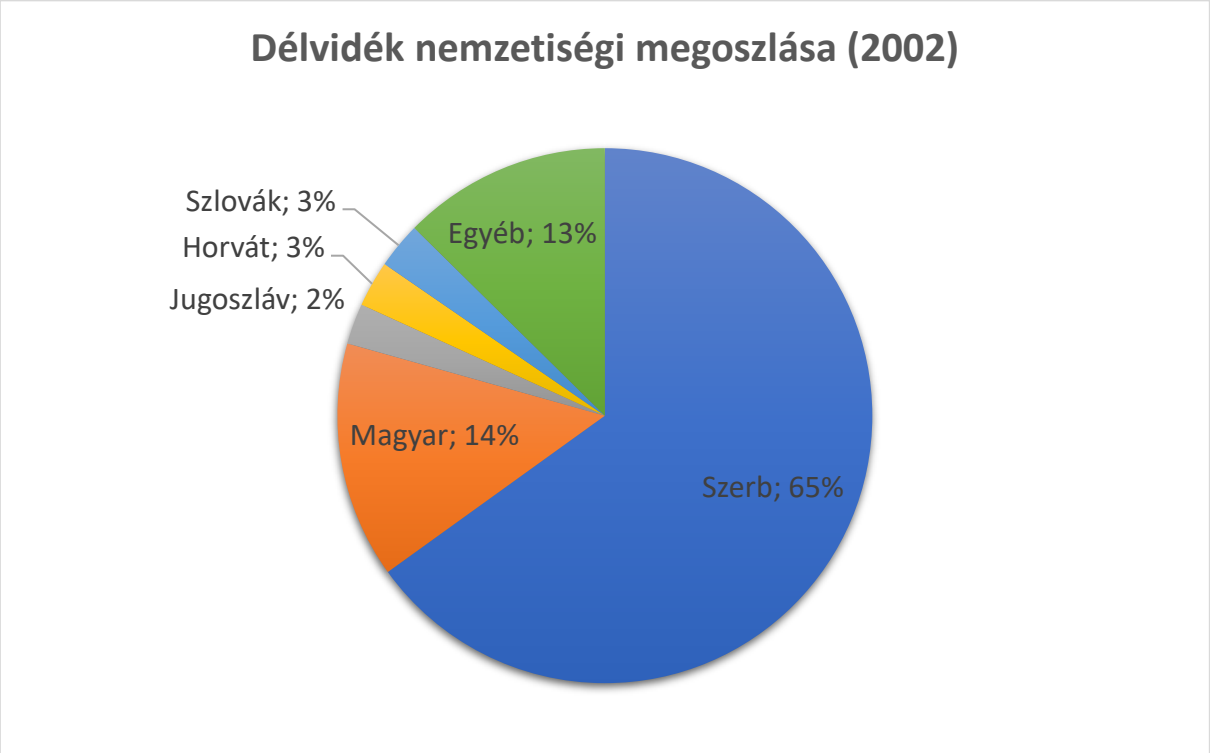

Forrás: RZS 2003

Érdekes változás a jugoszlávok számának nagyarányú csökkenése. A jugoszláv nemzetiséget a második világháború után hozták létre, hogy az ország államalkotó nemzeteként funkcionáljon. Mindenkinek lehetősége volt jugoszlávnak vallani magát, de elsősorban a vegyes házasságokból születettek választották ezt a kategóriát. A kisebbségek körében az állam erőteljesen ösztönözte a jugoszláv nemzetiség felvételét, hiszen így a hivatalos statisztikákban csökkent a kisebbségek aránya. Pár évtized leforgása alatt a magukat jugoszlávnak vallók száma 100 000 fő fölé emelkedett. Délvidéken viszont ez a magyarok számnak még nagyobb csökkenését eredményezte. A tendencia a ’90-es évek elejéig tartott. 1995-ben Jugoszlávia felbomlott, ami komoly identitásválságot eredményezett a magukat jugoszlávnak vallók körében. Az ország szétesésével a nemzetiség alapja ingott meg, emellett az új államvezetés sem ösztönözte a polgárokat, hogy jugoszlávnak vallják magukat. Mindezek következtében a jugoszlávok száma rohamosan csökkenni kezdett és a vegyes házasságokból születettek sem vallották magukat jugoszlávnak.

4. ábra: Délvidék nemzetiségi megoszlása 2011-ben

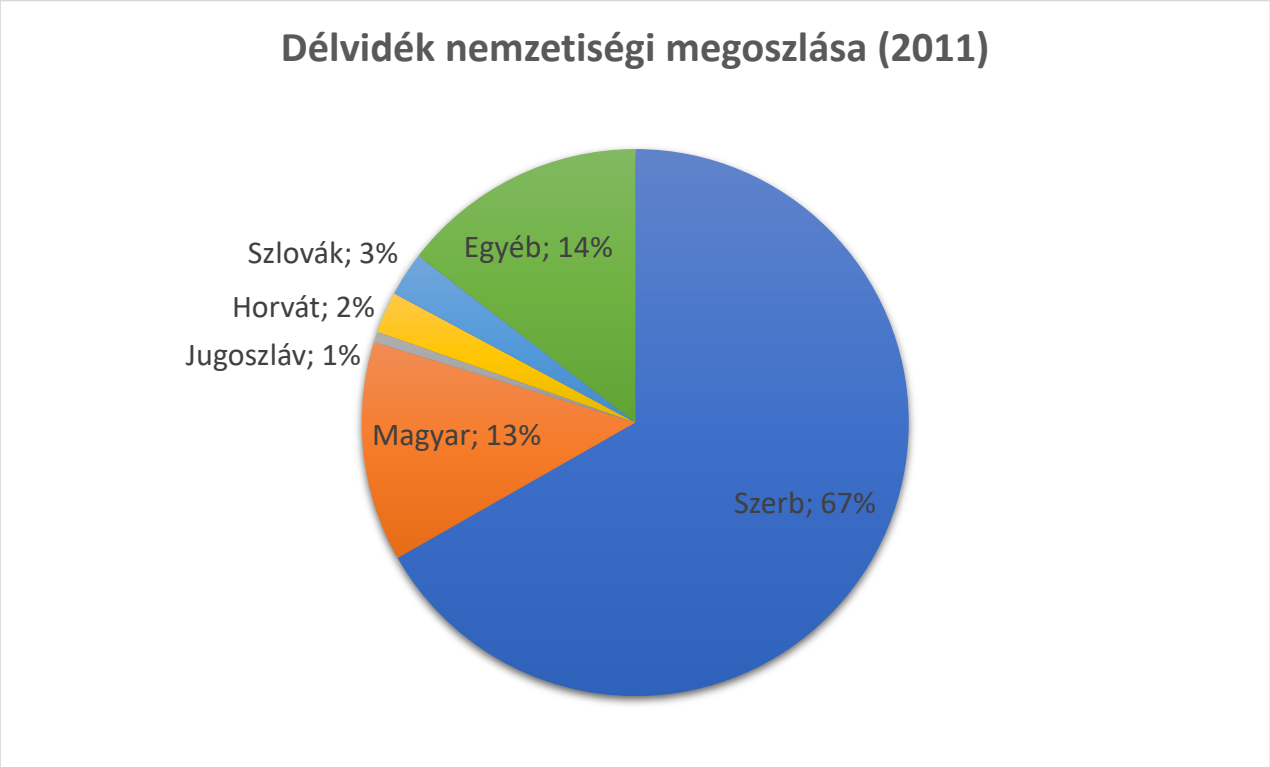

Forrás: RZS 2012

2011-re a tartomány lakossága 2 millió alá csökkent, az összlakosság 1 931 809 fő volt. Ebből 1 289 635 fő vallotta magát szerb nemzetiségűnek, 251 136 pedig magyarnak. A negatív természetes szaporulat és a nagyarányú kivándorlás minden nemzet tagjai közt lélekszámcsökkenést eredményezett. A jugoszláv nemzetiség fokozatos szétesése továbbra is megfigyelhető. A nemzetiség az 1991-es népszámlálás szerint a harmadik legnagyobb népcsoport volt a tartományban, 174 295-en tartoztak ide. 2002-re a számuk majdnem a negyedére csökkent, már csak 49 881 ember vallotta magát jugoszlávnak Délvidéken, 2011-ben pedig már csak 12 176 főt számlált a népcsoport, ami az 1991-es méretének kevesebb mint 10%-a. A jugoszlávok tehát 20 év leforgása alatt több mint 90%-os lélekszámvesztést szenvedtek el. A népcsoport az ’50-es években történt létrehozásától a ’90-es évek elejéig hatalmas növekedést produkált, ezután pedig 20 év leforgása alatt közel a tejes tagságát elvesztette. Ez európai szinten is példátlan jelenségnek számít. A jugoszláv nemzetiség tagjai tehát vagy asszimilálódtak a tartomány többi nemzetébe, vagy a népszámláláskor nem nyilatkoztak a nemzetiségükről. Itt azonban nem beszélhetünk hagyományos értelemben vett asszimilációról, mivel nem a többségi nemzet húzóereje miatt történt a nemzetiségváltás. Ezesetben inkább a nemzeti identitás drasztikus politikai változások hatására történtő újra definiálásáról van szó. Az ország szétesése miatt ugyanis a jugoszlávok legnagyobb része már

nem látta értelmét, hogy jugoszlávnak vallja magát. A nemzeti identitásuk nem a kultúrán vagy a közös nyelven alapult, hanem magán az államon. Amikor pedig az állam szétesett, a jugoszláv nemzeti identitás alapja is megszűnt. Egy okát vesztett nemzeti identitás pedig nem volt képes összetartani a nemzetiséget egy politikailag és gazdaságilag is instabil államban. A tagjai így más nemzeti identitást választottak maguknak, vagy nemzethez nem tartozónak vallották magukat. Az interjúelemzés során ezért kiemelt figyelmet fogok fordítani a vegyes házasságokban megfigyelhető jugoszláv nemzeti identitásra.

A szerbek lélekszáma szinte az egész vizsgált időszak alatt növekedett. 1948 és 1953 között, mindössze 5 év leforgás alatt majdnem 200 000 fővel nőtt a számuk. Ilyen mértékű növekedés nem magyarázható a természetes szaporulattal. A kérdéses időszakban a szerbek aktív betelepítése zajlott a tartományban, valamint a kemény diktatúra miatt sokan inkább szerbnek vallották magukat. Az említett jugoszláv nemzetiség alakulása szintén figyelemre méltó. 1948-ban még nem is létezett, 1991-re pedig több mint 170 000 főt számlált. 2011-re viszont 12 000 főre csökkent. A 1991 és 2012 között szinte az összes nemzetiség lélekszáma csökkent. Kivételt képeznek ez alól a szerbek. Az ő számuk 1991 és 2002 közt majdnem 200 000 fővel növekedett, 2011-re viszont 30 000 fővel csökkent. A növekedés azonban nem a pozitív természetes szaporulatnak volt köszönhető, hanem a tartományba érkező horvátországi és boszniai menekülteknek. A tartomány többi nemzetiségének lélekszáma szinte kivétel nélkül csökkent a teljes vizsgált időszakban. A csökkenés mértéke nemzeteként eltérő, de a legtöbb kisebbség esetében 10 év alatt 10-20% közt mozgott. A szerbek lélekszámának csökkenése viszont mindössze 2,5% volt 2002 és 2011 közt. Ez nem magyarázható a természetes szaporulattal, ugyanis a szerbek teljes termékenységi arányszáma megegyezik a magyarokéval és a legtöbb kisebbségével is.

3. táblázat: Délvidék népessége 1948-től 2011-ig

		Népszámlálás éve							
		1948	**1953**	**1961**	**1971**	**1981**	**1991**	**2002**	**2011**
Nemzetiség	Szerb	827296	1017717	1017717	1089132	1107378	1143723	1321807	1289635
	Magyar	428750	435217	442561	423866	385356	339491	290207	251136
	Jugoszláv		10537	3174	46928	167215	174295	49881	12176
	Horvát	132893	127027	145341	120303	109203	74808	56546	47033
	Bunyevác				18258	9755	21434	19766	16469
	Német			11432	7234	3808		3154	3272
	Szlovák	73442	71108	73830	72795	69549	63545	56637	50321
	Román	57999	57225	57259	52987	47289	38809	30419	25410
	Monte-negrói	29684	30515	34782	36416	43304	44838	35513	22141
	Roma	7585	11525	3312	7760	19693	24366	29057	42391
	Ruszin	22082	23038	24548	20109	19305	17652	15626	13928
	Macedón	9090	11689	15190	16527	18897	17472	11785	10392
	Albán	480	965	1994	3086	3812	2556	1695	2251
	Bosnyák							417	780
	Bolgár			3832	3745	2525		1658	1489
	Muzulmán	1050		1630	3491	4930	5851	3634	3360
	Orosz			3009	2082	1046		940	1173
	Szlovén	7223	6025	5633	4639	3456	2730	2005	1815
	Ukrán				5006	5001	4565	4635	4202
	Cseh			3086	2771	2012		1648	
	Gorán							606	1179
	Vlah							101	170
	Zsidó			735	513	279			
	Nem nyilatkozott		303	729	1025	3361	5427	55016	81018
	Regionális identitás				5255	1643	2503	10154	28567
	Egyéb	43183	48833	2741	2255	2769	14331	29085	21501
	Ismeretlen			2410	6341	3187	15493		
	Összesen	1640757	1699545	1854965	1952533	2034772	2013889	2031992	1931809

Forrás: Biacsi 1994, RZS 2003, 2012

A szerbek átlagos élveszülési arányszáma 1,92, a magyaroké pedig 1,91. A legtöbb kisebbség átlagos gyerekszáma is 2 körül mozog. Az átlagtól a legjobban a bosnyákok, albánok, muzulmánok és a romák átlagos gyerekszülési száma tér el. Az ő esetükben a mutató közelebb van az átlagosan 3 gyerekhez. A romák termékenysége a környező országokban is magasabb az átlagál, a muszlim vallásúakra pedig általában jellemző a magas gyerekszám. Emellett az albánok ki nem mondott politikai törekvése volt a magas gyerekszám elérése, mivel ezáltal biztosíthatták a többségüket Koszovóban. Ezzel a stratégiával sikeresen ki tudták vívni függetlenségüket. Délvidéken viszont az összes nagyobb népcsoport élveszülési

arányszáma alacsony, és a tartomány lakossága is csökken. A szerbek viszont jóval kisebb ütemben fogynak, mint a többi nemzet, holott ugyanolyan termékenységi mutatókkal rendelkeznek. Mivel a menekültek egy hullámban érkeztek a délszláv háborúk után, bevándorlás pedig nem történik a tartományba, ezért a jelenség csak az asszimilációval magyarázható. A szerbek tehát asszimilációs nyereséget könyvelhetnek el, ami mérséklő hatással van a természetes fogyásukra. A kisebbségek azonban asszimilációs veszteséget szenvednek, ami még súlyosabbá teszi a természetes fogyásukat.

Kivételt képeznek ez alól a romák, akiknek a teljes vizsgált időszakban nőtt a lélekszáma, a tartomány területén ugyanis ők rendelkeznek a legpozitívabb természetes szaporulattal. Mivel gyakorlatilag nem kötnek vegyes házasságokat más nemzetek tagjaival, ezért asszimilációs veszteségük is elhanyagolható. Az alacsony vegyes házasságkötési arányuk oka az erős összetartástudatuk és a többi nemzet általi magas elutasítottságuk. Érdekes megfigyelni a regionális identitással rendelkezők és a nemzetiségükről nem nyilatkozók számának növekedését. A nem nyilatkozók száma 1991-ban valamivel 5 000 fő felett, 2011-ben viszont márt 80 000 fő felet volt. 1991-ben 2 503 fő rendelkezett regionális identitással, 2011-ben pedig már 28 567. Ez összefügg a jugoszláv nemzetiségűek nagyarányú csökkenésével. Ahogy már a fentiekben is említésre került, Jugoszlávia összeomlásával a jugoszláv nemzeti identitás is válságba került és elvesztette tagjai több mint 90%-át. Azok a jugoszláv nemzetből távozók, akik nem azonosultak egyik nemzet identitásával sem, egyáltalán nem választottak maguknak új identitást, vagy regionális kötődésűvé váltak. Ha egy vegyes házasságból származó jugoszláv nem vette fel egyik felmenője nemzetiségét sem, akkor a népszámláláson nagy valószínűséggel nem nyilatkozott a nemzetiségéről. Ezt a vegyes házasságokban élőkkel készített interjúk is alátámasztják. Ha a vegyes házasságban élők jugoszlávnak vallották magukat, akkor ők az ország szétesése után leginkább visszatértek eredeti nemzetiségükhöz. A vegyes házasságokból született gyerekek esetében azonban már bonyolultabb a helyzet. Számukra kiutat jelentett a jugoszláv identitás, mivel így nem kellett választaniuk a szüleik nemzetisége között. A jugoszláv identitás felvétele könnyebb volt azokban az esetekben, amikor az egyik, vagy esetleg mindkét szülő is jugoszlávnak vallotta magát. A jugoszláv identitást különösen gyakran választották azokban az esetekben, amikor nagy különbségek voltak a házastársak között. Egy horvát-szerb vegyes házasság esetén ugyanis csak a házastársak vallása tér el, az anyanyelvük gyakorlatilag ugyanaz. Egy magyar-szerb vegyes házasság esetén viszont jóval nagyobbak a különbségek, ugyanis a vallás mellett a partnerek anyanyelve is eltér. Ezeknél a vegyes házasságoknál sokkal jellemzőbb volt, hogy a gyerekek a jugoszláv nemzetiséget választották (Sebők 2003b). Amikor a jugoszláv

identitás válságba került ez a lehetőség gyakorlatilag megszűnt. A vegyes házasságból származó gyerekek már a szerb szülő nemzetiségét veszik fel a leggyakrabban. A vegyes házasságból származóknak viszont, akik éveken vagy évtizedeken keresztül vallották magukat jugoszlávnak nem egyszerű a váltás. Sokan ezért nem is nyilatkoznak nemzeti identitásukról. Egy másik lehetséges kiút az identitásválságból a regionális identitás felvétele. Akik így tesznek, nem nevezik meg a nemzetiségüket, hanem egy területi egységet tekintenek nemzeti identitásuk alapjának. Az interjúk során kiderült, hogy a vegyes házasságokból született, egykor magukat jugoszlávnak vallók közül volt, aki regionális identitást vett fel. Amikor valaki a nemzetiségéről kérdezte azt nyilatkozta, hogy vajdasági. A népszámlálási adatokból pedig látható, hogy a jugoszlávok számának csökkenésével párhuzamosan nő a regionális identitással rendelkezők száma. A régi jugoszlávok közül tehát sokan a szüleik identitása helyett inkább regionális identitást vettek fel.

3.2.2. A nemzetiségek járások szerinti megoszlása

A Szerbiában használatos községfogalom eltér a Magyarországon használt község fogalmától, mivel a község a magyarországi járásnak felel meg. Szerbiában a népszámlálási adatokat nem településekre, hanem községekre – magyar fogalommal járásokra – lebontva közlik. Amikor például Szabadka lakosainak a számáról közölnek adatokat, akkor nem magát a várost értik alatta, hanem Szabadka járás lakosságát. Szabadka járásba pedig beletartozik maga Szabadka és a környező falvak. Egy járás népességét tehát a központi város és a környező falvak népessége együtt alkotja. A statisztikai közleményekben pedig a járásokra bontott népességszámot közlik, ezen belül pedig megkülönböztetik a városi és falusi lakosságot. A statisztikai hivatal közleményeiből tehát megállapíthatjuk egy járás lélekszámát, ha pedig részletesebb adatokra van szükségünk, akkor ezt tovább bonthatjuk a központi város és a környező falvak lakosságára. A falvak lakosságát azonban csak egyben elemezhetjük, településenkénti bontás nem érhető el.

Bácskában a magyarok a Tisza-mentén, az északi területeken, valamint Közép-Bácskában képeznek többséget, Bánátban pedig az északi részen és a Tisza-mentén. Szerémégben nincs összefüggő magyarlakta terület, csak néhány településen képeznek helyi többséget. Szabadkán, ami a magyarság központjának számít, csak relatív többségben van a magyarság. A soknemzetiségű városban a három legnagyobb nemzet a magyar, a bunyevác és a szerb. Bácska középső területein két községben (Bácstopolya és Kishegyes) is abszolút többséget alkot a magyarság. A Tisza-mentén Magyarkanizsa, Zenta és Ada községben vannak a magyarok abszolút többségben, Óbecse községben pedig relatív többséget képeznek. Nyugat-Bácskában régóta szórványban él a magyarság, a második világháború előtt ugyanis

itt élt a délvidéki németek többsége. A németek elűzése után szerbeket telepítettek a térségbe, így a magyarok kisebbségi státusza továbbra is fennmaradt. Több kisebb településen is abszolút többséget képeznek, azonban a városokban kisebbségben vannak. Dél-Bácskában szintén régóta szórványban él a magyarság. Itt Temerinben, valamint a tartományi fővárosban, Újvidéken él jelentősebb számban magyar közösség. Bánát északi részén élnek magyarok jelentősebb számban. A nagyobb városok közül Nagykikinda és Nagybecskerek rendelkezik jelentős magyar lakossággal, azonban mindkét város szerb többségű.

3.2.3. Szabadka járás nemzetiségi megoszlása

Szabadka Délvidék második legnagyobb városa, és a magyarság kulturális központja. A 2000-es években gyakoriak voltak a magyarokat ért támadások, és a magyarokat zaklató, soviniszta falfirkák is megszokottak voltak a városban. A kettős állampolgárság megadása és a Szerbia és Magyarország közti kapcsolat javulása azonban sokat javított a helyzeten. A magyarság helyzete ma sem problémamentes, azonban sokat javult az évek során. A demográfiai változások azonban továbbra is negatívan érintik a magyarságot. Habár jelenleg is relatív többséget képez, lélekszáma folyamatosan csökken.

4. táblázat: Szabadka község nemzetiségei (1991-2011)

		A népszámlálás éve		
		1991	2002	2011
Nemzetiség	Magyar	64277	57092	50469
	Jugoszláv	22746	8562	3202
	Szerb	22335	35826	38254
	Bunyevác	17439	16256	13553
	Horvát	16369	16688	14151
	Montenegrói	1755	1860	1349
	Roma	421	1454	2959
	Macedón	581	495	482
	Muzulmán	447	370	334
	Albán	311	256	383
	Szlovén	198	158	169
	Szlovák	163	168	158
	Ruszin	131	157	172
	Sokác	66		
	Román	42	57	67
	Bolgár	110	67	76
	Görög	40		
	Zsidó	77		
	Német	208	272	260
	Orosz	69	64	76
	Cseh	28	20	
	Bosnyák		98	216
	Gorán		54	151
	Nem nyilatkozott	942	6470	11815
	Regionális identitás	169	706	2067
	Egyéb	215	1085	628
	Ismeretlen	1395	168	85

Forrás: Biacsi 1994, RZS 2003, 2013

A magyarok száma 20 év alatt majdnem 15 000 fővel csökkent, a szerbek száma viszont több mint 15 000 fővel nőtt. ennek jelentős része a délszláv háborúk miatt idetelepített menekült. Azonban 2002 és 2011 közt is nőtt a szerbek lélekszáma, holott a natalitásuk a magyarokéval megegyező. Jól megfigyelhető tehát az asszimilációs nyereségük, ami Szabadka esetén nemcsak mérsékeli a fogyásukat – mint országos szinten – hanem növekedésbe fordítja át. Szabadkán is megfigyelhető a jugoszláv nemzeti identitás összeomlása. A jugoszlávok 20 év alatt a tagságuk több mint 80%-át elvesztették. Ezzel párhuzamosan 90%-kal nőtt a nemzetiségükről nem nyilatkozók aránya. Szintén nagyon nagy arányban növekedett a regionális identitással rendelkezők száma. Délvidéken megfigyelhető trend tehát Szabadkán is érvényesült. A jugoszlávok területileg Szabadkán, Újvidéken és

Belgrádban vannak a legtöbben. Újvidék és Szabadka vegyes nemzetiségű városok, ahol sok vegyes házasságot kötnek, így érthető a jugoszlávok jelentős háború előtti lélekszáma. Az ország szétesése után viszont a vegyes házasságból születettek inkább szerb nemzetiségűnek vallják magukat. Ez magyarázza a szerbek számának növekedését és a magyarok nagyarányú csökkenését.

3.2.4. Bácstopolya járás nemzeti megoszlása

Bácstopolya község Közép-Bácskában található, aprófalvas térség. A község központja Bácstopolya, emellett 4 település – Bácskossuthfalva (Ómoravica), Pacsér, Bajsa és Zentagunaras – lakossága haladja meg az 1000 főt. A tényleges településszám meghatározása nehézkes, ugyanis az évek során több tanya is megszűnt, vagy beleolvadt a szomszédos településbe (Biacsi 1994). Emellett azt is nehéz meghatározni a tanyavilágban, hogy hol végződik az egyik és hol végződik a másik település. Több tanya is mezőgazdasági szövetkezetek köré épült, amelyek a délszláv háborúk után csődbementek, aminek következtében több tanya is megszűnt. A nehéz gazdasági körülmények miatt a tanyavilágból sokan Bácstopolyára költöztek, azonban jelentős azok száma is, akik elhagyták az országot a jobb megélhetés reményében.

A járásban a magyarság abszolút többségben van, a második legnagyobb nemzetiség pedig a szerb. A magyarok lélekszáma folyamatosa csökkent az évek során, 20 év alatt 7 000 fővel. A szerbek száma a 2002-ben a menekülthullám miatt megnőtt, 2011 viszont csökkent. Mivel Bácstopolya községben a magyarok aránya jelentősebb, mint Szabadkán, ezért az itt élők nem kötnek annyi vegyes házasságot. Ennek következtében csökken a magyarok asszimilációs vesztesége és a szerbek asszimilációs nyeresége is. Szabadkával ellentétben az asszimilációs nyereség itt csak mérsékelni tudta a szerbek fogyását, meggátolni viszont nem. Láthatjuk tehát, hogy a vegyes házasságkötések nagy mértékben befolyásolhatják a népcsoportok lélekszámának alakulását. A jugoszláv nemzetiség széthullása itt is megfigyelhető, a regionális identitással rendelkezők és a nem nyilatkozók növekedésével párhuzamosan.

5. táblázat: Bácstopolya község nemzetiségi megoszlása

		A népszámlálás éve		
		1991	2002	2011
Nemzetiség	Magyar	26185	22543	19307
	Szerb	8923	11454	9830
	Jugoszláv	2335	831	200
	Montenegrói	623	547	349
	Horvát	522	454	330
	Bunyevác	275	187	206
	Albán		51	60
	Muzulmán		60	46
	Roma		88	100
	Ruszin		292	254
	Szlovák		200	120
	Szlovén		57	50
	Egyéb	1610	234	163
	Nem nyilatkozott		1162	1207
	Regionális identitás		51	333
	Ismeretlen		34	746

Forrás: Biacsi 1994, RZS 2003, 2013

Az interjús kutatásom a fent elemzett két járás településein zajlott: Bácstopolya járás 3 és Szabadka járás 2 településén. A tartomány többi, számottevő magyarsággal rendelkező járásának etnikai összetételét csak röviden összefoglalva mutatom be.

3.2.5. A magyarlakta járások nemzetiségi megoszlása

Kihegyes járás Közép-Bácskában található. A tartomány legkisebb járásaként mindössze 3 településsel rendelkezik. A magyarok abszolút többséget alkotnak, a második legnépesebb nemzetiség pedig a montenegrói volt a 2002-es népszámlálásig. 2011 a szerbek megelőzték a montenegróiakat, és ők váltak a második legnagyobb nemzetiséggé. Az ország többi területéhez hasonlóan a jugoszláv nemzetiség itt is felbomlott, a nem nyilatkozók és regionális identitással rendelkezők száma viszont megnőtt.

Zenta a legnagyobb olyan település Délvidéken, ahol a magyarok abszolút többséget alkotnak. A Tisza menti település a délvidéki magyarság egyik jelentős központja, a lakossága azonban folyamatosan csökken. A jugoszláv nemzetiség nagyarányú csökkenése és a regionális identitások, valamint a nem nyilatkozás növekedése itt is megfigyelhető.

Kanizsa község az ország legészakibb járása, a magyarság itt is abszolút többséget alkot. A település fekvése kedvező, mivel itt található a nemzetközi határátkelőhely, valamint a folyami teherszállítás határellenőrzése is itt zajlik. Ennek ellenére azonban a helyi lakosság a

második világháború óta folyamatosan csökken. A nagyarányú csökkenés nemcsak a magyarokra, hanem a romák kivételével az összes többi népcsoportra jellemző.

Ada szintén a Tisza mentén fekszik, a magyarság pedig itt is abszolút többségben van. A lakosság jelentős csökkenést szenvedett el az évek során, és a népesedési adatok alapján a csökkenés folytatódni fog.

Óbecse a Tisza mentén fekvő település, és Óbecse járás központja. Soknemzetiségű város, ahol a magyarok vannak relatív többségben. A térség lakossága jelentősen csökkent az elmúlt évtizedekben, ami szinte az összes itt élő nemzetiséget érintette.

Zombor a hajdani Bács-Bodrog vármegye megyeszékhelye volt, és a hivatalnokvárosi jellegét azóta is megőrizte (Biacsi 1994). A múlt század elején még a magyarság volt relatív többségben a településen, mára azonban kisebbségbe szorult. A település azonban most is soknemzetiségű városnak számít, és a népességcsökkenés is csak az előző évtizedben kezdett jelentkezni a térségben.

Apatin valamint Bácska délnyugati rész a helyi németség központja volt a második világháború előtt. A háború után azonban a németeket kitelepítették, és helyükre szerbeket telepítettek, ezzel a térség nemzetiségi megoszlása is megváltoztatva. A Duna menti járásban a szerbek abszolút többséget alkotnak, azonban a térség multietnikus jellege így is megmaradt. A járás lakossága folyamatosan csökken, a népsége pedig elöregedik.

Újvidék a tartomány fővárosa és az ország második legnagyobb városa is egyben. A múlt század elején még csak kisváros volt, a tartomány igazi központjának Szabadka számított. A második világháborút követően kezdett el jelentősen növekedni a nagyarányú betelepülő lakosságnak köszönhetően. Pár évtized leforgása alatt a tartomány legnagyobb városává nőt, és a nemzetiségi képe is drasztikusan megváltozott. A monarchia idején a város a magyarországi szerbség központjának számított. A múlt század elejére s szerbek az egyik legjelentősebb tudományos és kulturális központjává vált. A város Szerbiához csatolásakor a szerbek relatív többséget alkottak, a helyi magyarok és németek aránya pedig szintén jelentős volt. A betelepítéseknek köszönhetően azonban a szerbek abszolút többségbe kerültek, a város pedig a tartomány fővárosává vált. A kétezres évek elejéig a város a délvidéki magyarság központjának számított. A magyarság számára legjelentősebb intézmények székhelye is itt volt. Az újvidéki magyarok száma még ma is jelentős, az arányuk azonban alacsony a város összlakosságában, emellett pedig a város nem kapcsolódik a tömbmagyarsághoz, a szórvány részét képezi. Politikai döntések következtében az ezredforduló után a magyarság központját áthelyezték Szabadkára, a legfontosabb magyar intézmények pedig elköltöztek a városból.

Mindezek ellenére a település magyarsága fennmaradt, a város pedig továbbra is fontos szerepet játszik a délvidéki magyarság életében.

A betelepülések miatt a város lakossága folyamatosan a második világháború óta folyamatosan emelkedik, ma Szerbia egyik legdinamikusabban fejlődő városa. A vegyes házasságok aránya a tartományban itt az egyik legmagasabb. Az ország széteséséig itt élet a legtöbb jugoszláv is. A jugoszláv identitásválság itt is megérződött, a több mint 32 000 főt számláló jugoszláv népcsoport mára csak 2000 fős tagsággal rendelkezik, a regionális identitással rendelkezők aránya pedig itt a legmagasabb.

3.3. A vegyes házasságok demográfiai jellemzői

A Délvidéken a Kárpát-medence más térségekben élő magyarságához képest is magas volt a vegyes házasságkötések aránya. Az 1990-es években a felvidéki magyarság körében a vegyes házasságkötések aránya 27,7% volt (Gyurgyík 1998). Ez az arány az erdélyi magyarság körében, szintén a ’90-es években 17,7% (Horváth 2004). A délvidéki magyarság vegyes házasságkötési aránya 2000-ben 27,1%, ami 10%-kal magasabb az Erdélyben mért értéktől, és megegyezik a szlovákiai magyarság heterogám házasságkötési arányaival. A délszláv háborúk után tehát a vegyes házasságkötési arány nemcsak visszaállt a háború előtti méretekre, hanem jelentősen felül is múlt azt. Láthatjuk tehát, hogy a délvidéki magyarság jóval magasabb arányban köt nemzetileg vegyes házasságokat, mint a felvidéki és az erdélyi magyarság. A szlovákiaitól 10%-al, az erdélyitől pedig 20%-al magasabb a heterogám párválasztás aránya.

Megfigyelhető azonban még egy jelentős különbség a vegyes házasságkötések terén. Szlovákiában a magyarság heterogám házassága egyet jelent a szlovákokkal kötött vegyes házasságokkal. Erdélyben is hasonló a helyzet: ha egy magyar más nemzetiségű partnert választ, az az esetek döntő többségében román nemzetiségű. Ennek oka a térségek nemzetiségi összetételében keresendő. Mind Erdélyben, mind pedig a Felvidéken alapvetően 2 nemzet donimál: a Felvidéken a magyar és a szlovák, Erdélyben pedig a magyar és a román. Fontos megjegyezni, hogy mindkét vizsgált régióban nagy számban vannak jelen a roma etnikum tagjai is, azonban ők a népszámlálásokon csekély arányban jelennek meg, mivel nagy többségük vagy magyarnak, vagy pedig a többségi nemzet tagjának vallja magát. Emiatt a vegyes házasságkötések közt sem jelennek meg nagyszámban. A roma populáció azon tagjai pedig, akik felvállalják identitásukat, sokkal ritkábban kötnek heterogám házasságot, mint a magyarok, vagy a többségi nemzet tagjai. A romák tehát nagyon alacsony részarányt képeznek mind az erdélyi, mind pedig a felvidéki magyarság vegyes házasságkötései között. Mindebből fakadóan az ezekben a térségekben élő magyarság vegyes házasságkötési aránya

gyakorlatilag megegyezik a román, illetve a szlovák féllel kötött vegyes házassággal. A délvidéki helyzet azonban ettől jelentősen eltér. A térség sajátságos történelme miatt multietnikus jellegű. Egészen a második világháború végéig egyetlen nemzet sem volt abszolút többségben. A szerb többséget csak a huszadik század közepén jelentős ki- és betelepítésekkel sikerült megvalósítani. A tartomány multietnikus jellege azonban továbbra is megmaradt, amit jól tükröz a vegyes házasságkötések alakulása is. A magyar heterogám házasságkötések 70%-ában a partner nemzetisége szerb. A többi esetben a tartomány egyéb nemzetiségeivel, a jugoszlávokkal, horvátokkal, romákkal, bunyevácokkal stb. történik házasságkötés.

A magyarok szerbekkel történő házasságkötési aránya hasonlóan alakul az általános magyar vegyes házasságkötésekhez. A háború utolsó évét követően megemelkedett az arányuk, ezt követően pedig az összes magyar házasságkötések 18%-a esetében regisztrálható szerb partner. Az emelkedés itt is 2012 után figyelhető meg, a legmagasabb értéket 2017-ben éri el, akkor a magyarok 25,8%-a választott szerb nemzetiségű partnert magának.

5. ábra: A magyar szerb vegyes házasságok

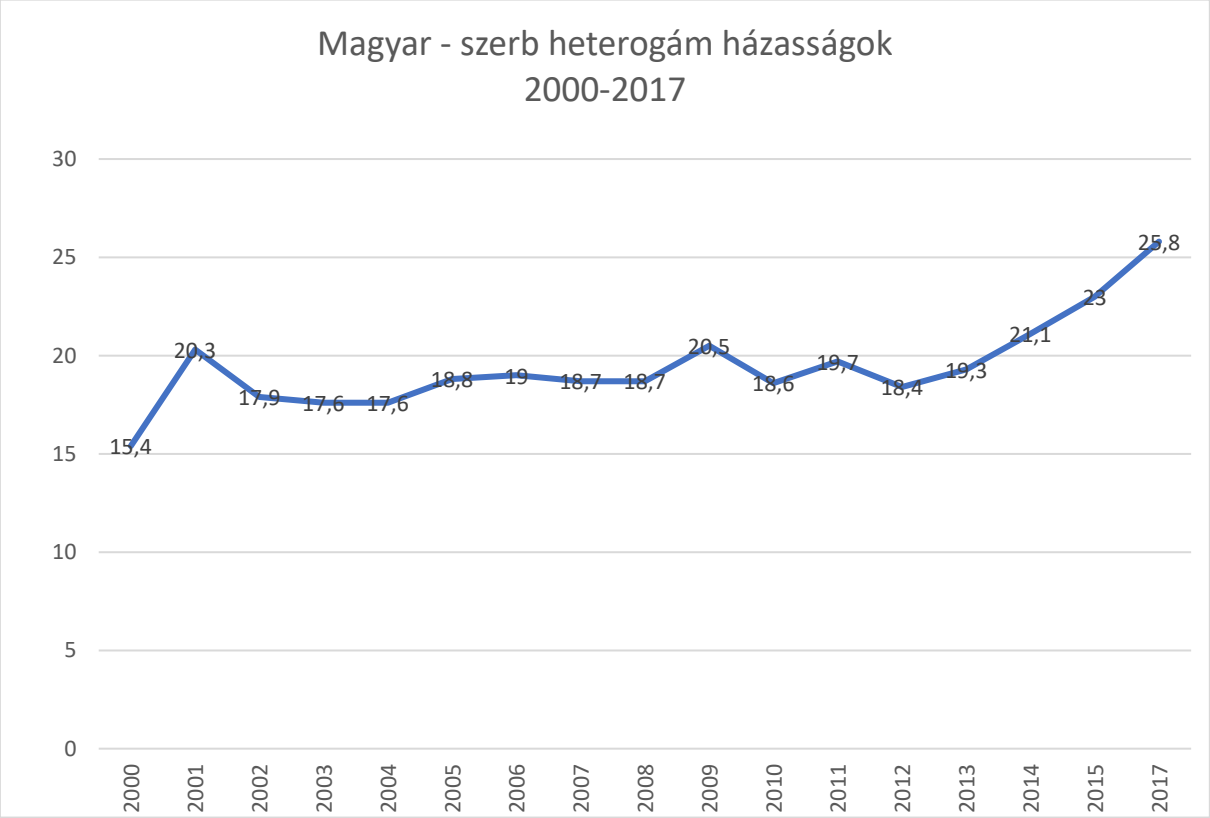

Adatok forrása: RZS; szerkesztés általam

A délvidéki magyarság vegyes házasságkötéseiben domináns szerepet játszik a szerb fél, azonban az arányuk nem éri el a heterogám házasságkötések háromnegyedét. Ez jelentős

eltérést jelent a szlovákiai, és romániai magyarság vegyes házasságkötési szokásaihoz képest. A délvidéki magyarság tehát a többségi nemzet tagjai mellett jelentős arányban köt vegyes házasságokat a többi kisebbség tagjaival is. A vegyes házasságok leggyakoribb kisebbségi partnerei a horvátok, a bunyevácok, a montenegróiak és a romák.

A délvidéki magyarok azonban Szerbia többi kisebbségéhez képest is gyakrabban kötnek vegyes házasságot. A multietnikus Délvidék heterogám házasságkötési aránya 2000-ben 8,7% volt, ami 2017-re 7,1%-ra csökkent. A délvidéki vegyes házasságkötési aránytól tehát a magyarok 30 százalékponttal nagyobb arányban kötnek vegyes házasságokat (a magyar vegyes házasságkötési érték 2017-ben 37,5%). Jelentős érdekességként jelenik meg, hogy mialatt a Délvidéken csökkent a heterogám házasságkötési arány, aközben a magyarok vegyes házasságkötési aránya nagymértékben növekedett. Az ország többi nagy lélekszámú kisebbségéhez képest is magas a magyarok vegyes házasságkötési aránya. 2017-ben a bosnyákok 9,5%-a és az albánok[15] 8,7%-a kötött vegyes házasságot. A romák vegyes házasságkötési aránya 7,7%. A magyar szórványra a nagyarányú vegyes házasságkötés jellemző, a heterogám házasságkötések aránya gyakorta az összes házasságkötés háromnegyedét jelenti. Mivel a szórványban élő albánok vegyes házasságkötési aránya nem éri el a 10%-ot feltételezhető, hogy azokon a területeken, ahol többséget alkotnak még kisebb a heterogám házasságkötési arány körükben. A nagyobb lélekszámú kisebbségek tehát 10% alatti vegyes házasságkötési aránnyal rendelkeznek, a magyarok aránya pedig 37%. Ebből világosan látszik, hogy a szerbiai kisebbségek közül a magyarok kiemelten nagy arányban lépnek vegyes házasságra. Az eltérés hátterében az áll, hogy mind az albánok, mind pedig a bosnyákok muzulmán vallást követnek, és nagy társadalmi távolság figyelhető meg köztük és a szerbek között. Ennek következtében kevésbé nyitottak a szerbekkel történő vegyes házasságkötésre.

A heterogám házasságok területi megoszlásában is komoly eltérések figyelhetők meg. A tömbterületen jóval alacsonyabb az arány, mint a szórványban (11-12. ábra). A legalacsonyabb arány a Tisza menti járásokban figyelhető meg. Magyarkanizsa, Zenta és Ada járásaiban 10% alatti a magyar vegyes házasságkötés. Ez a magyar lakosság magas arányával magyarázható, ami mindhárom községben 80% feletti.

[15] Itt fontos megjegyezni, hogy a szerbiai népszámlálásokban csak a szórványban élő albánok jelennek meg, ugyanis azokban a járásokban, ahol az albánok többséget alkotnak bojkottálják a népszámlálásokon való részvételt. Tehát az albánok vegyes házasságairól csak a szórványban élő albánoktól vannak adatok, a magyar vegyes házasságok esetében pedig a szórvány és a tömbmagyarság adatai is szerepelnek.

6. ábra: A magyarság arányának területi megoszlása

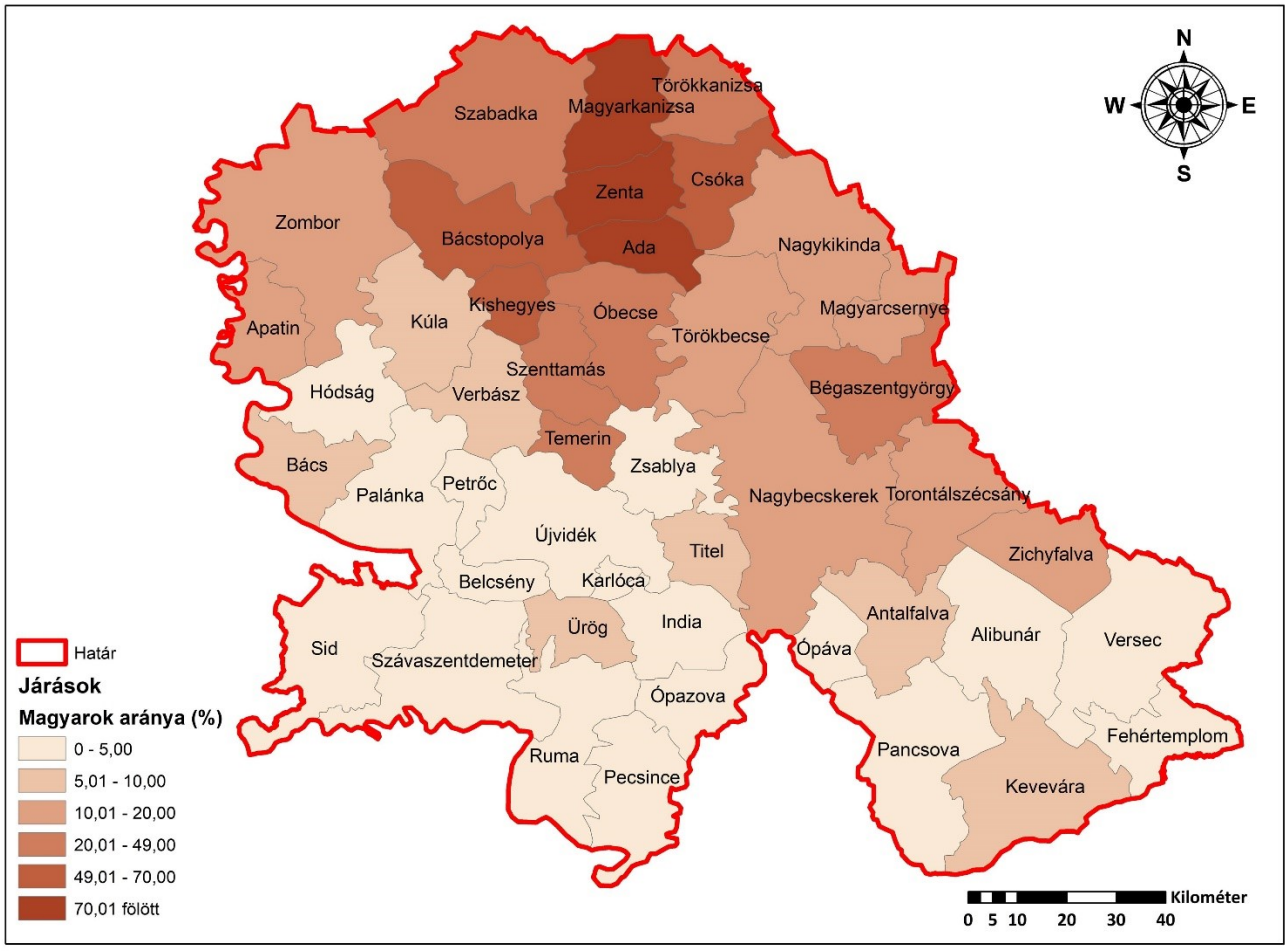

Adatok forrása: RZS, szerkesztés általam

7. ábra: A magyar vegyes házasságok területi megoszlása (százalék)

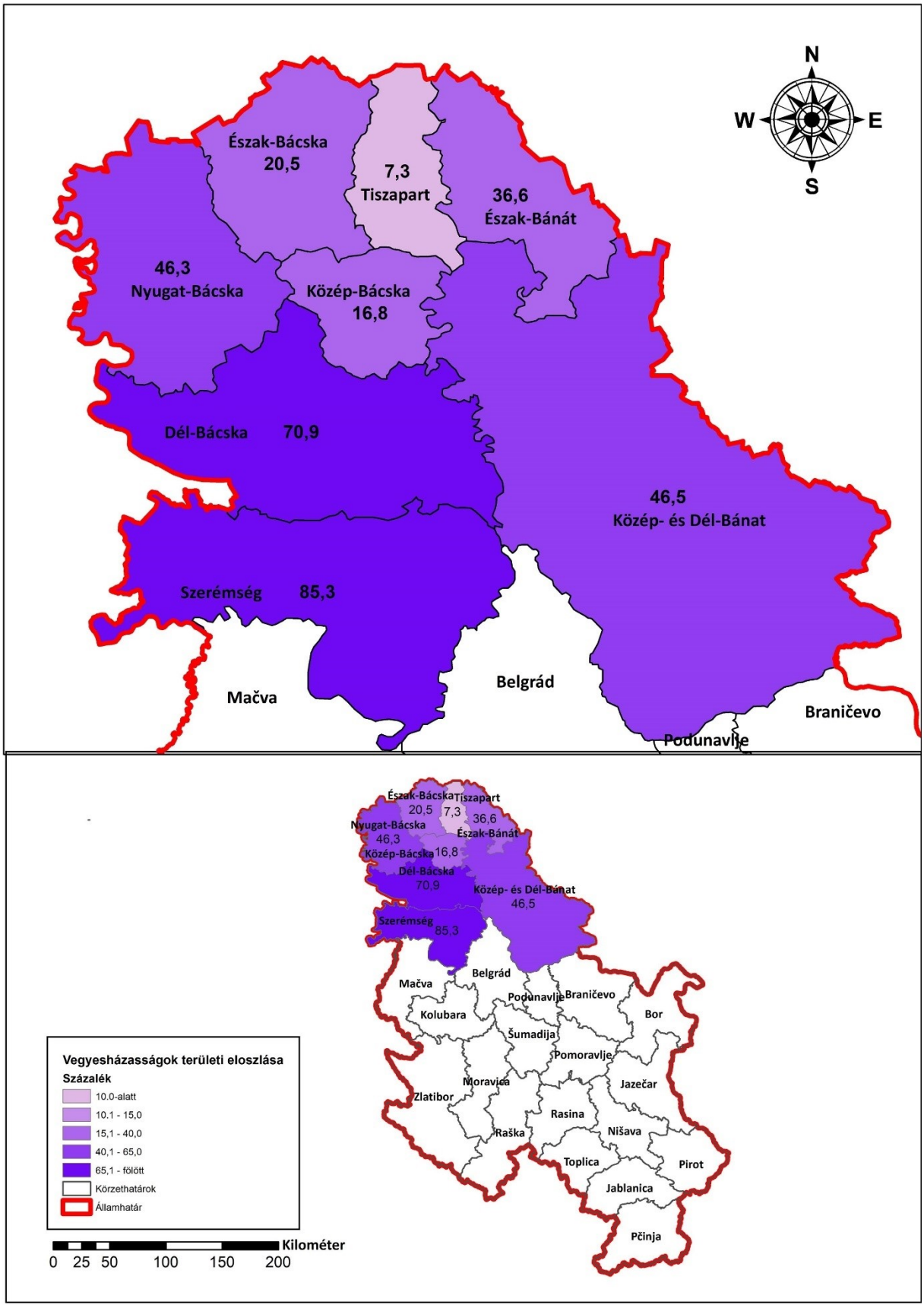

Adatok forrása: Badis 2012:33, szerkesztés általam

Közép-Bácskában sem éri el a 17%-ot a heterogám házasságkötés, Észak-Bácskában 20,5%, Észak-Bánátban pedig 36,6%. Ezek a járások alkotják a tömbmagyarság területeit (11. ábra), a heterogám házasságkötések aránya itt a legalacsonyabb. Nyugat-Bácska, valamint Közép- és Dél-Bánát szórványterületeknek számítanak, ahol a magyarok népességen belüli aránya 10% és 20% között alakul. A heterogám házasságkötések aránya megegyezik ezekben a térségekben, egyaránt 46%. Dél-Bácskában és Szerémségben a magyarok aránya nem éri el a 10%-ot sem, ezért teljes mértékben szórványterületnek számít. A vegyes házasságkötések aránya itt a legmagasabb, Dél-Bácskában 71%, Szerémségben pedig a magyar házasságkötések több mint háromnegyede heterogám. A homogám házasságkötések aránya itt alacsonyabb, mint a heterogám, gyakorlatilag ritkaságnak számít, ha a magyar nemzetiségű fél magyar partnert választ magának.

A vegyes házasságkötések tehát a szórványban sokkal gyakoribbak, mint a tömb területein. Hasonló jelenség figyelhető meg az erdélyi magyarság körében is, ahol szintén gyakoribbak a vegyes házasságkötések a szórványban. A jelenség fő okának a beszűkült házasodási piacot tekinthetjük, mivel azokon a településeken, ahol a magyarság aránya 5% alatti, a párkereső magyarok nehezen találnak partnert maguknak a saját nemzetiségükből. A tömb területein ez a probléma nem áll fenn, ennek köszönhetően a vegyes házasságkötések is sokkal ritkábbak.

A válási arányok is informatívak lehetnek a vegyes házasságok során. Az egy évben megkötött magyar-szerb vegyes házasságok 28%-a végződik válással. A homogám magyar házasságoknál az arány 32%, szerbek körében pedig 25% (RZS 2017). Láthatjuk, hogy a vegyes házasságok válási aránya a homogám magyar, és a homogám szerb házasságok között pont „félúton” helyezkedik el. A szerb partner választása tehát mérsékli a magyarok magasabb válási arányát, ezért a vegyes házasságok kisebb arányban végződnek válással, mint a homogám magyar házasságok.

3.3.1. A nemek aránya a vegyes házasságokban

6. *táblázat: Magyar férjek és feleségek vegyes házasságkötési arányai (1953-2017)*

Év	Szerb partnerrel házasságra lépő magyar nemzetiségű	
	férj	**feleség**
1953	18%	22,5%
1961	19,9%	25,8%
1970	27,2%	28,7%
1971	26,7%	29,1%
2000	13,1%	17,4%
2001	14,3%	20,2%
2002	15,1%	20,3%
2003	15,9%	19,1%
2004	14,3%	20,5%
2005	16,7%	20,7%
2006	16,4%	21,4%
2007	14,7%	22,2%
2008	16,1%	21%
2009	18,8%	22,1%
2010	17,4%	19,7%
2011	17,4%	21,7%
2012	15,8%	20,8%
2013	17,1%	21,2%
2014	19,7%	22,4%
2015	21,6%	23%
2017	24,1%	26,8%

(Forrás: Hoóz 2002, RZS 2018; szerkesztés általam)

A magyarok heterogám házasságkötéseiben a nemek aránya sem egyenlő. A magyar nők nagyobb arányban kötnek vegyes házasságot, mint a magyar férfiak. 2017-ben a magyar vőlegények 24%-a választott szerb menyasszonyt, szemben a magyar menyasszonyok 27%-ával. Az adatok sajnos csak tartományi szinten elérhetőek, ahol a tömb és a szórvány adatait egyben kezelik. A tömb területén a nemek közti eltérés jóval nagyobb, Hódi adatai alapján háromszor annyi magyar nő köt vegyes házasságot, mint magyar férfi.

A nők magasabb vegyes házasságkötési aránya a felvidéki és erdélyi magyarság körében is megfigyelhető, Szerbiában azonban eltérő helyzet alakult ki. A szerbek esetében nők kötnek kevesebb vegyes házasságot, mint a férfiak (Mrđen 2010). Hasonló a megoszlás az ország többi nagyobb lélekszámú kisebbsége esetén is. Mind a romák, mind pedig az albánok körében a férfiak kötnek több heterogám házasságot, a nőknél ez az arány relatíve alacsony. A délvidéki magyarok tehát különböznek az országos átlagtól, mivel esetükben inkább a nőkre jellemző a vegyes házasságkötés.

Látható, hogy Szerbiában a magyar nők nagyobb valószínűséggel kötnek vegyes házasságot, mint a magyar férfiak. Kérdéses, hogy ez Magyarországon is így történik-e. Mivel a magyarországi szerbek száma jóval kisebb, mint a szerbiai magyaroké, emellett nem is képeznek egyetlen területen sem egységes tömböt, ezért nincs értelme a népszámlálási adatok vizsgálatának. A Szeged Studies adatainak köszönve azonban képet kaphatunk róla, hogy a Szegedi lakosság hogyan vélekedik, egy esetleges magyar – szerb vegyes házasságról. A 2013-as adatbázisban szerepel a kérdés, hogy a kérdezett hogyan fogadná, ha a gyermeke választottja szerb nemzetiségű volna.

7. *táblázat: A szerbek iránti attitűd Magyarországon*

		Ön hogyan fogadná, ha gyermeke választottja szerb nemzetiségű volna?					Összesen
		megakadályozná	megpróbálná lebeszélni	nem örülne neki, de elfogadná	természetesnek venné	kifejezetten örülne neki	
Neme	férfi	3,1%	9,8%	29,8%	56,0%	1,4%	100,0%
	nő	4,9%	13,5%	37,9%	42,1%	1,6%	100,0%
Összesen		4,1%	11,9%	34,5%	48,0%	1,5%	100,0%

($p<0,05$)

Látjuk, hogy itt is különbség mutatkozik a nemek tekintetében (az eredmény szignifikáns, $p<0,05$). Ez a különbség azonban nem túl nagy ráadásul az ellenkezője annak, amit a szerbiai népszámlálási adatok mutatnak: Szegeden a nők inkább elutasítóak a szerb nemzetiségűek felé. A férfiak több mint fele természetesnek venné az esetleges vegyes házasságot, a nőknél pedig ez az arány 42%. A magyar nők vegyes házasságkötésre való nagyobb hajlandóságának oka tehát a kisebbségi létben keresendő. Ezek az adatok szerint a magyar nők a saját, vagy a gyerekeik kedvezőbb társadalmi státusza érdekében kötnek vegyes házasságot. Szerbiában, ahol egy államnemzettel kötött vegyes házasság pozitívumokat hozhat, ott nagyobb hajlandóság mutatkozik a vegyes házasságkötésre, Szegeden viszont, ahol a szerbek kisebbségnek számítanak, a velük kötendő vegyes házasság kevésbé vonzó alternatíva.

A magyarországi cigánykutatások során is megállapították, hogy a cigány nők hajlamosabbak többségi társadalomból származó partnert választani, mint a cigány férfiak (Gréczy - Gergelics 2019). A kisebbségi nők tehát a saját, vagy a gyermekeik magasabb státusza érdekében nagyobb hajlandóságot mutatnak vegyes házasságkötésre. Az adatok alapján látható, hogy a délvidéki magyar nők a esetében is ez a tendencia valósul meg. Ott viszont, ahol a magyar a többségi nemzet és a vegyes házasság alacsonyabb presztízst hozat a gyerekük számára, a nők inkább elutasítóak a heterogám kapcsolatokkal szemben. Szerbia más kisebbségei esetében (bosnyákok, albánok) ez nem figyelhető meg, ami a muzulmán vallásra és a balkáni népekre is jellemző patriarchális családszerkezetére vezethető vissza.

Esetükben az erős családi kötelékek, és a szerbekkel szembeni előítéletek megakadályozzák a nőket a vegyes házasságkötésben. A férfiak ezzel szemben nagyobb szabadságot élveznek, emitt lehet körükben nagyobb a szerb partnert választók aránya.

A demográfiai adatokból láthattuk, hogy a magyar szerb vegyes házasságok aránya a délszláv háborúk időszakát kivéve folyamatosan növekedett. 2017-re a magyar házasságkötések több mint harmada heterogám házasság. A délvidéki magyarok jóval nagyobb arányban kötnek vegyes házasságokat, mint a kárpátaljai, felvidéki, vagy erdélyi magyarok. Szerbia más kisebbségeivel összehasonlítva is a délvidéki magyarság a legnyitottabb a többségi nemzet felé, mivel a többi kisebbség heterogám házasságkötési aránya 10% alatti. Ez a nyitottság azonban asszimilációval is társul, a leggyorsabban fogyatkozó kisebbség a Kárpát-medencében ugyanis a délvidéki magyarság.

A nemek közt is jelentős eltérés tapasztalható, mivel a délvidéki magyar nők gyakrabban kötnek vegyes házasságot, mint a férfiak. Ez a jelenség a többi határon túli magyar közösség esetében is megfigyelhető, az anyaországi magyarság attitűdje azonban nem ennyire nyitott a vegyes házasságokkal szemben.

A területi megoszlásban is különbségek tapasztalhatók. A tömbterületen jóval kisebb a vegyes házasságkötések aránya, mint a szórvány területein. A szórványban a beszűkült házassági piac és a szerb dominancia miatt a vegyes házasságok dominánsabbak, ennek következtében pedig a magyarság fogyása is felgyorsul. A szórványközösségek fogyásának egyik meghatározó oka a vegyes házasságkötések gyakorisága. A folyamat önmagát gyorsítja, mivel a sok vegyes házasságkötés a magyarok lélekszámának csökkenését eredményezi, a lélekszámcsökkenés pedig a vegyes házasságok gyakoriságát növeli.

Kvantitatív módszerekkel hasznos információkat szereztünk a vegyes házasságokról, számos központi kérdés azonban megválaszolatlan maradt. A párválasztás egyéni motivációi, a házasságon belüli asszimiláció alakulásáról nem tudtunk meg sokat. A társadalmi kohézió és integráció megjelenéséről szintén nem rendelkezünk kvantitatív adatokkal. Az asszimiláció mértékét sem lehetett megállapítani, mert feltételezhetően nem egy kétértékű igen – nem jelenséggel állunk szemben, hanem átmenetek és különböző kategóriák is jelen lehetnek az asszimiláció során. A felmerült kérdések megválaszolására a továbbiakban az interjús kutatásom adatait fogom felhasználni. Megvizsgálom, hogy a társadalmi kohézió, vagy inkább az asszimiláció a domináns a házasságkötések során, emellett különböző kategóriákat is felállítok, ahol az inklúzió fokozatai is megfigyelhetőek lesznek.

Az első kutatási kérdésem arra kereste a választ, hogy a magyarok az ország többi kisebbségéhez hasonlóan szegregálódnak, vagy inkább az asszimiláció jellemzi őket. Az adatok alapján egyértelmű, hogy nincs jelen komoly szegregáció, az asszimiláció azonban erőteljesen jelentkezik.

3.4. A vegyes házasságok korszakai

A délvidéki magyar-szerb vegyes házasságokról sok információt nyertünk a kutatók eredményeinek megismerésével. Az utóbbi években nem született új tanulmány a témában, a társadalmi változások miatt viszont jelentős változás állt be a vegyes házasságkötésekben. A fejezetben ezt a hiányt kívánom pótolni, valamint egy heterogám házasságkötési trendet is felállítok és elhatárolom a különböző korszakokat.

8. ábra: Heterogám házasságok 1965-2017

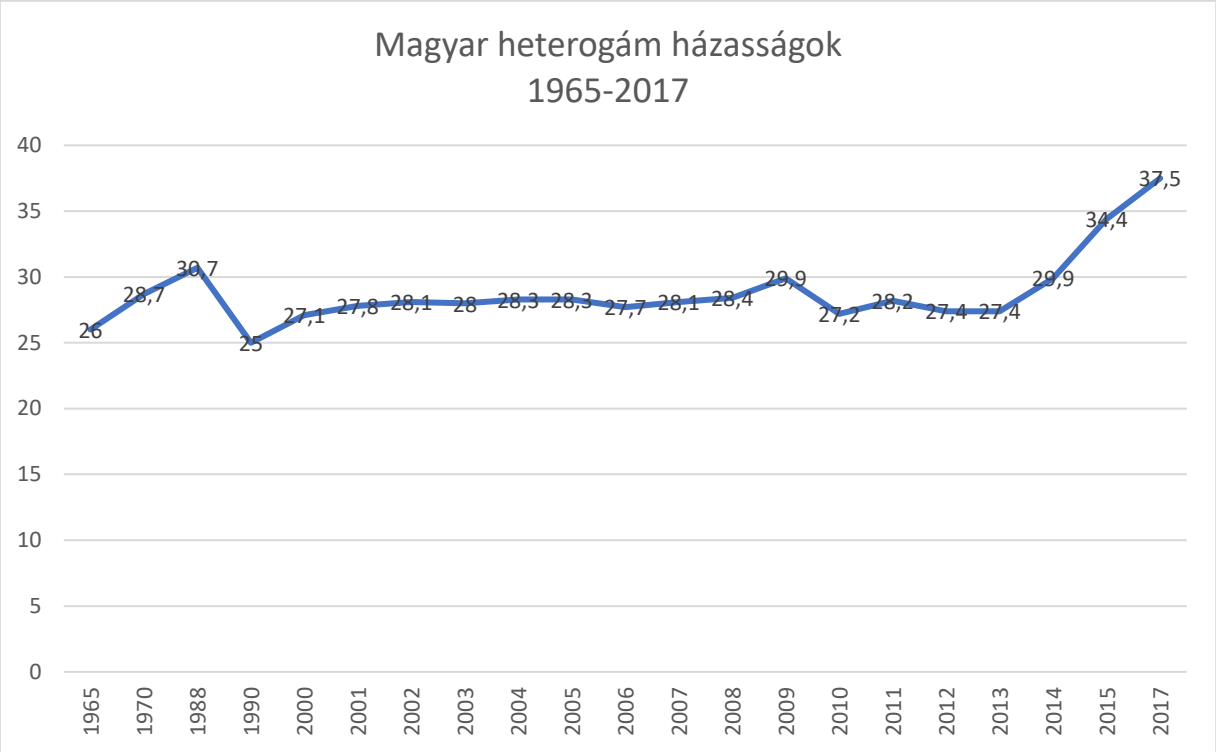

(forrás: Mirnics 1970:276, Hoóz 2002:1087, Arday 2002, Sebők 2003b:128, RZS 2018, szerkesztés általam)

A vegyes házasságkötések arányai, valamint a politikai, gazdasági és társadalmi változások alapján három korszakot különítek el: a szocialista éra, a délszláv háborúk és a gondterhelt enyhülés időszakát. Mindhárom korszaknak megvannak a maga ellentmondásai, és a vegyes házasságkötésekhez történő sajátos viszonyulása. A következőkben a korszakokat vázolom fel, valamint a korszakhatárok meghúzása mellett érvelek.

3.4.1. A szocialista éra, a csendes asszimiláció kora

A korszak kezdetét 1945-re teszem, Tito ugyanis ekkor terjesztette ki uralmát az egész országra. A vegyes házasságok a huszadik század első felében ritkának számítottak Délvidéken, az exponenciális növekedés a második világháború után kezdődött. Az első években a nemzetek közti ellentétek kiéleződése volt jellemző, így érthető, hogy miért nem volt nagymértékű növekedés a házasságkötésekben. A követő években azonban nagy hangsúlyt fektettek a nemzete közti pozitív kapcsolatokra, és megalkották a testvériség-egység mottóját. 1956-ban a magyar házasságkötések 18,1%-a volt heterogám, ami 1965-re 26%-ra emelkedett (Mirnics 1970:276). A jugoszláv vezetés ekkoriban kiemelt figyelmet fordít a nemzetiségi kérdésre. A vegyes házasságokat jó eszköznek tartották a nemzetek közti feszültség enyhítésére, erre pedig a délvidéki magyarok voltak a legfogékonyabbak. Részben ennek köszönhetően pedig a leggyorsabban fogyó kisebbséggé váltak nemcsak Jugoszláviában, de az egész Kárpát-medencében is. A magas vegyes házasságkötések nagyarányú asszimilációt eredményeztek, az innen származó gyerekek ugyanis nagyarányban vallották magukat jugoszlávnak vagy szerbnek, magyarnak viszont csak ritkán. Az államvezetés részéről a vegyes házasságokon keresztül történő asszimilálás tudatos volt, ugyanis diktatórikus eszközökkel is igyekeztetek a magyarságra erőltetni ezeket a kapcsolatokat (Mirnics 1998). A jólétért és az elfogadásért cserébe elvárták a magyarságtól, hogy csendben, identitásukat megváltoztatva beolvadjanak a többségi társadalomba.

A szocialista érában a legmagasabb heterogám házasságkötési arányt 1988-ban regisztrálták. Ekkor a vizsgált térségben a magyar házasságkötések 30,7%-a volt heterogám (Arday 2002). A nyolcvanas évek végéig egy töretlen növekedés figyelhető meg, ezután azonban jelentős visszaesést láthatunk. 1990-re 25%-ra esett vissza a magyar heterogám házasságok aránya (Sebők 2003b:128). Ezt a visszaesést a délszláv háborúk hatásának tulajdoníthatjuk. A harcok ugyan csak 1991 nyarán kezdődtek, a feszültség azonban már évekkel előtte is érezhető volt. Az első háborús fenyegetések már 1989-ben elhangzottak, a nemzetek között már ekkor feszült volt a viszony. Ennek tulajdonítható a jelentős visszaesés. A korszakot emellett a nagyarányú kivándorlás és a „csendes asszimiláció" jellemezte (Gerencsér 2006).

A magyarság identitása jelentős változásokon ment át a szocialista időszakban. A '60-as évekre lezajlott Tito rendszerének legitimációja, Jugoszlávia létezését nemzetközi szinten is elismerték. Gazdasági értelemben a jólét korszakának számított, mivel az erőltetett iparosítással rengeteg új munkahely jött létre. A keleti blokk országaitól eltérően a munkanélküliség fogalma ismert volt, a munkanélkülieket pedig nem titulálták közveszélyes

munkakerülőnek. A szocialista ideológiával azonban nem fért össze nagyarányú munkanélküliség léte, ezért az álláskeresők jelentős rétegét nem lehetett figyelmen kívül hagyni. A problémát Nyugat-Németországgal kötött egyezmények oldották meg, amely keretén belül rengeteg jugoszláviai munkás mehetett el Németországba dolgozni. A kivándorlás csökkentette az országban keletkezett munkaerő felesleget. A külföldön szerzett jövedelmek gyakori hazautalása segítette az ország gazdaságát is. A vendégmunkások által hazahordott nyugati árucikkek Jugoszláviában is meghonosodtak, a „nyugati élet" bizonyos szimbólumai (saját autó, kávéfőző gép stb.) itt is a hétköznapok részeivé váltak (Szerbhorváth 2016). Jugoszlávia ebben az időben a híd szerepét töltötte be kelet és nyugat közt, a délvidéki magyarságnak pedig kiemelt szerepe volt ebben. Kapcsolataik az anyaországi magyarokkal az áruforgalom csatornáivá váltak, ebben az időszakban jött létre a szabadkai ócskapiac is, aminek elsődleges funkciója a nyugati áruk Magyarországra juttatása volt. A délvidéki magyarságnak ennek köszönhetően magasabb státusza alakult ki, mivel kapcsolataik voltak a vasfüggöny „túloldalán" is.

„A férjemmel többször is elutaztunk Magyarországra üdülni. Sokkal szegényebb hely volt, mint Jugoszlávia, ez látszott a ruháikon is, de tisztaságra mindenhol figyeltek, sokkal jobban mint nálunk. Ha a határ közelében jártunk inkább a magyar oldalon mentünk el nyilvános mosdóba, mert a jugoszláv mosdók úgy néztek ki mint egy disznóól, mindenfelé eldobált cigicsikkek meg ilyenek. A magyaroknál mindig ügyeltek a tisztaságra… A férjemmel egyszer elmentünk fürdőbe és sétáltunk a városközpontban. Észrevettem, hogy kicsit furcsán viselkedik, mintha ideges lenne. Egyszer csak hozzám fordult és megkérdezte, hogy itt most valami baj van. Nem értette, hogy miért van ekkora csend a városban. Nevettem és mondtam neki, nincs semmi baj, csak a magyaroknál nem szokás kiabálni az utcákon." (67NM2E)

„Nem tárgyaltunk vallásról se, mert abban az időben még a pártvonal volt Jugoszláviában, és hát én is párttag voltam, meg a feleségem is párttag volt, úgyhogy ilyen vallásról nem egyezkedtünk." (75HF1)

Az egyéni szabadságjogokat nagymértékben korlátozták a szocializmus alatt. Ez alól a vallás sem volt kivétel, a párttagoknak nem volt szabad aktívan gyakorolni a hitüket. Mivel az egyházak jelentős szerepet töltenek be a kisebbségi identitás megőrzésében és továbbadásában, ezért ez a korlátozás a magyarok nemzeti identitását is sújtotta. A kisebbségi identitás leértékelődése pedig a vegyes házasságokon belül is az asszimiláció irányába billenti

a mérleget. Emellett a magyar érdekképviselet is jelentősen korlátozott volt, vezető pozícióba csak kivételes esetekben kerülhettek magyarok.

„A vállalat igazgatója szinte mindig szerb volt, a helyettese crnagorac volt, a szakszervezeti vezető meg lehetett magyar. Semmi értelme nem volt annak a pozíciónak. Amikor szóltak, hogy „Jaj, lázadoznak a munkások, gyorsan a krumplit!", akkor a szakszervezet pár hónapos részletfizetésre adott a munkásoknak pár zsák krumplit. Ha kiszámoltad, akkor a boltban persze olcsóbban meg lehetett venni, meg ott a minősége is jobb volt. Meg mit csinálsz annyi krumplival. Semmi ételme nem volt az egésznek, csak nagy jutalomnak volt beharangozva. Semmi funkciója nem volt a szakszervezet vezetőjének. abszolút semmi." (67NM2E)

A hangoztatott jogok ellenére a felszín alatt komoly problémák húzódtak meg, a kisebbségi identitás hátérbe szorult a többségivel szemben. A nemzetek közti ellentéteket nem megoldani, hanem elpalástolni próbálták, és a nemzeti identitás minden formáját igyekeztek elnyomni. Több szerző (Losoncz 1994, Mák 2008) véleménye szerint is részben ez vezetett a kommunista hatalom bukásához, és Jugoszlávia széteséséhez.

3.4.2. A délszláv háborúk kora

A korszak kezdete viszonylag pontosan behatárolható, a harcok 1991. június 27-én kezdődtek. A nemzetek közti feszültség, és a társadalmi távolság növekedése azonban már ezelőtt is érzékelhető volt. A vegyes házasságkötések számának visszaesése már 1990-ben egyértelműen látható. A korszak kezdetét ezért 1990-ben határoztam meg. A korszak végének meghatározása még bonyolultabb. A harcok 2001 november 12-én értek véget, a társadalmi feszültség azonban ettől jóval tovább volt érzékelhető. Jugoszlávia szétesése sem fejeződött be 2001-ben, mivel Montenegró 2006-ban, Koszovó pedig 2008-ban kiáltotta ki függetlenségét. A magyarok elleni atrocitások a 2010-es évek elejéig tartottak, a vegyes házasságkötések pedig 2012-ben kezdtek ismét növekedni. Magyarországon 2010-ben, Szerbiában pedig 2012-ben zajlott le a kormányváltás, melynek eredményeként a délvidéki magyarság státusza jelentősen növekedett. Az új kormányok nyitottak voltak az enyhülés felé, a délvidéki magyarság számára biztosított kettős állampolgárság és gazdasági támogatások pedig a szerbek körében is pozitív fogadtatásra találtak. A korszak végét ezért 2012-re teszem.

2000-től elérhetőek a Szerb Statisztikai Hivatal (RZS) által évente közzétett házasságkötési számok[16], így ettől kezdve pontos képünk van a trend alakulásáról. 2000-ben 27,1% volt a magyarság heterogám házasságkötési aránya, ami alacsonyabb, mint a nyolcvanas években, azonban már némi emelkedést figyelhetünk meg a háború éveihez képest. 2000 és 2012 között a heterogám házasságkötések aránya stagnál, 28% körüli értéket ér el több mint egy évtizeden keresztül. A stagnálás 2012-ben ér véget, innentől kezdve robbanásszerűen emelkedik a vegyes házasságkötések aránya.

„Igen, de ezt (a jó házasságot) *hogy sikerült nekünk elérni? Úgy, hogy nem hallgatunk a se a politikára, se nem nézzük azt, hogy most ki melyik nép melyikkel van haragba, vagy hol csináltak valami disznóságot, akkor azon mi nem ítélkezünk, mert arról mi nem is tehetünk, mi a mi dolgunkat nézzük, meg a mi életünket figyeljük, hogy nekünk… nekünk meglegyen a megértés."* (75NM2)

A heterogám házasságban élők is nehéz időszakként élték meg ezeket az éveket. A politikától és a hírektől való elzárkózás egy lehetséges menekülési út volt, mivel ezáltal nem engedték be a családba a nemzetek közti feszültségeket. Délvidék ebből a szempontból szerencsésebb helynek számított, mivel a boszniai és horvátországi heterogám családoknak erre nem volt lehetőségük.

A ’90-es években a nemzetek közti feszültség jelentősen növekedett. A délszláv háborúk soviniszta közhangulata miatt a magyarok Délvidéken való puszta megmaradása is kérdésessé vált. A háborútól való félelem, valamint a katonai behívóparancsok miatt több tízezer délvidéki magyar menekült Magyarországra, vagy távolabbi országokba. A háborús cselekmények nem érintették a Délvidéket, de a háború idején ezt senki sem láthatta előre, a boszniai és horvátországi harcok hevességéről pedig rendszeresen lehetett hallani a médiában. A magyar férfiak jelentős része igyekezett elkerülni a besorozást, mivel nem akartak részt venni egy olyan háborúban, amihez úgy érezték semmi közük, mivel az a délszláv nemzetek közt zajlik.

„A faluban abban az időben nagy volt az aggodalom. Mindenki tudta, hogy milyen dolgok mennek Horvátországban, és sokan mondták, hogy a magyarok lesznek a következők. Várták

[16] A ’90-es évek előtti időszakból elsősorban csak népszámlálási, valamint mikorcenzusból származó adatok állnak rendelkezésre a vegyes házasságkötésekről.

a híreket, hogy Árkán[17] *mikor kel át a Dunán, mert akkor menekülni kell, mert le fognak mészárolni minden magyart. Én két kisgyerekkel nem akartam ebbe belegondolni se, nem voltam hajlandó ezzel foglalkozni, csak imádkozni. Később hála Istennek kiderült, hogy jól tettem, mert végül semmi sem lett az egészből."* (67NM2E)

A háború után a helyzet sokat javult, a feszültség azonban továbbra is jelentős volt. A 2000-es évek időszakában a magyar nyelvhasználat is jelentős csorbákat szenvedett, a rendszeres magyarverések pedig sokat ártottak a magyar öntudatnak. A magyarokban a másodrendű állampolgár életérzése alakult ki.

3.4.3. A gondterhelt enyhülés kora (2012-től napjainkig)

Napjaink időszakát az enyhülés és a problémák egyaránt jellemzik, ezért is nevezem a gondterhelt enyhülés korának. A helyzet 2010 után vitathatatlanul javulni kezdett, mivel az új magyar kormány jelentős energiát fektetett a határon túli magyar közösségek helyzetének javításába. 2012-ben Szerbiában is kormányváltásra került sor, az új kormány pedig igyekezett javítani a szomszédi kapcsolatait, és a kisebbségekhez sem ellenségesen viszonyult. A kettős állampolgárság és a délvidéki magyar gazdaságot segítő programok növelték a magyarság státuszát. Az előző évtizedekhez képest tehát jelentősen javult a magyarság helyzete, azonban még mindig jelentős asszimilációs nyomás figyelhető meg. Ez pedig a vegyes házasságok során a kisebbségi fél identitásában is tetten érhető.

2012 után ugrásszerű növekedést figyelhetünk meg a vegyes házasságkötések számában, 2017-ben pedig már a magyar házasságkötések közel 38%-a heterogám. Ez az érték felülmúlja a szocialista érában megfigyelteket, ennek alapján kijelenthető, hogy a délvidéki magyarság napjainkban az eddigi legnagyobb arányban köt heterogám házasságokat. Az új szerb kormány felhagyott elődje soviniszta politikájával, és a nemzetek közti párbeszédre helyezte a hangsúlyt. Megszűntek az addig általánosnak számít magyarverések, és az uszító falfirkák lassan eltűntek a városi utcák falairól. A megnövekedett vegyes házasságkötési arány is nagy valószínűséggel ezzel áll összefüggésben. A kettős állampolgárság a magyarok státuszának növekedéséhez vezetett, mivel az állampolgársággal a nyugateurópai munkavállalás előtt is megnyílik az út, valamint biztosítékot jelenthet egy újabb háború esetén. Egyes heterogám házasságokban még a szerbként identifikálódó férj is

[17] Željko Ražnatović (Zsejkó Rázsnátovity) (1952-2000), ismertebb nevén Arkan, szerb hadvezér és háborús bűnös. A délszláv háborúk során az „Arkan tigrisei" nevű szabadcsapat vezére, amely a Horvátországban, Boszniában és Koszovóban elkövetett etnikai tisztogatások miatt vált hírhedté.

megszerezte a magyar állampolgárságot. A magyar, mint idegennyelv oktatása is felvirágzott, mivel sok magyar felmenőkkel is rendelkező szerb igyekszik megszerezni a magyar állampolgárságot, aminek a magyar nyelv ismerete az egyik alapfeltétele.

A nagyobb arányú vegyes házasságkötés azonban nagyobb arányú asszimilációt is eredményez, ami viszont a magyarság lélekszámának csökkenését vonja maga után. A korszakra jellemző kivándorlás és tartós külföldi munkavállalás szintén komoly problémát okoz a magyarság számára.

„*Megbeszélik, hogy akkor magyarul fogják iskoláztatni a gyereket. Jó megbeszélték. Aztán történetesen a sors úgy hozza, hogy az egyiknek, általában a férj, ez gyakorlatban mindig manapság úgy van, hogy konkrétan, hát a sors úgy hozza, hogy őneki el kell menni…*(dolgozni) *megy az asszony, mennek a gyerekek, ezen nincs mit magyarázni… vagy ha például kiköltöznek Németországba, ott meg főleg nincs, se magyar, se szerb."* (55FSZ2)

Sok vegyes házasságból származó gyerek a magyar vagy a szerb helyett német nyelven kezdi meg tanulmányait, mivel a szülei Ausztriában, vagy Németországban vállaltak munkát. A természetes fogyás és az asszimiláció mellett tehát a Magyarországon megszokotthoz képes nagyarányú kivándorlás egy harmadik tényezőként még tovább csökkenti a délvidéki magyarság lélekszámát. A társadalmi távolság csökkenése, a magyarság státusznövekedése, és a mérsékelt gazdasági konszolidáció vitathatatlanul pozitív fejlemények, a magyarság lélekszámának folyamatos csökkenése azonban komoly aggodalomra adhat okot.

A második kutatási kérdésem során arra kerestem a választ, hogy meghatározhatók-e a vegyes házasságok korszakai. A demográfiai adatok és interjúk elemzésével egyértelmű korszakok határozhatók meg. A szocializmus korában magas volt a vegyes házasságkötési arány, a széleskörű kisebbségi jogok mellett viszont az asszimiláció volt a jellemző. A délszláv háborúk korában nagy társadalmi feszültség alakult ki a magyarok és a szerbek között, aminek köszönhetően jelentősen visszaesett a vegyes házasságkötések aránya. A gondterhelt enyhülés korában oldódott a feszültség, a magyarok státusza pedig emelkedett. A vegyes házasságok aránya magasabb mint eddig bármikor, az asszimiláció azonban erőteljesen jelen van

3.5. Összegzés

A fejezet során Délvidék társadalomtörténeti eseményeivel ismerkedhettünk meg. A térség multietnikus jellegéből adódóan a vegyes házasságkötések is megjelentek. A délvidéki

magyarság ebben kiemelet szerepet vállal, a legnagyobb arányban ugyanis ők kötnek heterogám házasságokat. Ezek a huszadik század előtt ritkának számítottak, a második világháborút követően azonban gyorsan emelkedni kezdett az arányuk. Az emelkedés azonban nem volt töretlen, mivel különböző társadalmi, gazdasági és politikai tényezők befolyásolták. Három korszakot különítettem el, a szocializmus, a délszláv háborúk és a gondterhelt enyhülés korát. A korszakok során az államvezetés és a különböző nemzetek is eltérően vélekedtek a vegyes házasságkötésekről. Az államhatalom ideológiától függően hol akadályozta, hogy pedig bátorította (vagy erőltette) a vegyes házasságkötéseket. Ezzel sok esetben jelentősen túllépte jogköreit, és aktívan beavatkozott a polgárai magánszférájába. Napjainkban hasonló beavatkozás nem történik, társadalmi és gazdasági hatások azonban továbbra is érik, ezáltal pedig formálják is a vegyes házasságkötéseket.

4. Módszertani rész

A téma feltárása során többféle módszert is alkalmaztam, a vegyes házasságok helyzetének jobb megismerése érdekében. A kutatómunkát a rendelkezésre álló szakirodalmak elemzésével kezdtem, meghatározva az elméleti kereteket és megismerve az eddigi kutatások eredményeit. Ezt követően a rendelkezésre álló demográfiai adatbázisokon végeztem másodelemzést. Emellett felkutattam a vegyes házasságokkal részben foglalkozó, reprezentatív felmérések adatbázisait, amelyeken szintén másodelemzést végeztem.

A saját interjús kutatásom a magyar-szerb vegyes házasságokról Délvidék északi részén, tömbmagyarság területén készült. A vizsgálat 5 szomszédos településen zajlott, ahol mind a magyarság, mind pedig a szerbség jelentős számban él. Az 5 településből 3 esetében a magyarság abszolút többségben, 2 esetében pedig relatív többségben[18] van – a magyarság legkisebb aránya 40%, a legnagyobb pedig 90%. A térséget egységként szemlélve a magyarság abszolút többségben él.

Összesen 32 interjúalannyal készítettem félig strukturált interjút. Az interjúk magyar nyelven készültek, és a rögzítés is ezen a nyelven történt. Az interjúalanyok közül 28 vegyes házasságban élt. 6 eseteben a térség prominens személyeit, véleményformálóit kérdeztem meg a vegyes házasságokról, valamint a magyarok és a szerbek viszonyáról. A szakértői interjúk a polgármesterrel, a kocsmárossal, a helyi pappal, két orvossal és a területi ombudsmannal

[18] Az erdélyi és felvidéki helyzettől eltérően Délvidék multietnikus összetételű, több településen is előfordul, hogy egyik nemzet tagjai sem érik el az 50%-ot. A magyar és a szerb etnikum mellett a cigányok, horvátok, bunyevácok, szlovákok és románok vannak jelen nagyobb számban.

készültek. Közülük ketten maguk is vegyes házasságban élnek így tőlük a szakértői kérdések mellett a vegyes házasságról szóló kérdéssort is lekérdeztem.

Az interjúalanyok kiválasztása során elsősorban a magyar interjúalanyokat kerestem, mivel a vegyes házasságokat a kisebbség szempontjából vizsgáltam. A mintavétel hólabda módszerrel zajlott, az interjúalanyok ajánlásai alapján kerestem fel a további interjúalanyokat. A legtöbb esetben készségesen válaszoltak a kérdéseimre, azonban válaszmegtagadókkal is találkoztam - esetükben a lekérdezés nem valósult meg. A lekérdezés személyesen történt, az összes interjút én készítettem. Az esetek többségében személyesen is találkoztam az interjúalanyokkal, 3 esetben pedig online formában zajlott az interjú. A helyszín kiválasztásakor az interjúalanyokhoz igazodtam, ezért a legtöbb esetben az alanyok otthonában történt a felvétel, de az alanyok munkahelyén és az én otthonomban is készült interjú.

A dolgozatomban a házasságokkal foglalkozom, és az interjúk során is így jártam el. A döntésem alapvetően két okból született. Az első, hogy az interjúk főként rurális településeken készültek, ahol döntően a házasságok a dominálnak, az élettársi kapcsolatok pedig kevésbé elterjedtek. A szocializmus idején az interjúalanyaim elmondása alapján több esetben is elmaradt az egyházi ceremónia, a polgári házasságkötés azonban minden esetben megtörtént. A házasság ezért is jóval elterjedtebb, mint az élettársi kapcsolatok. A második ok tisztán módszertani jellegű. A statisztikai hivatal nem rögzíti az élettársi kapcsolatokat, csak a házasságkötéseket. Az általam használt adatok alapján így csak a vegyes házasságkötésekről és a fennálló házasságokról vonhatok le következtetéseket, az élettársi kapcsolatokról nem. Az interjúk elemzése során ezért a házasságok bemutatására törekszem, mivel az előző fejezetekben erről a társadalmi csoportról mutattam be adatokat. Az elemzésben azonban nem csak fennálló házasságok szerepelnek, elvált interjúalanyaim is voltak. Ez rávilágíthat a heterogám házasságokban jelen levő problémákra. A statisztikai adatok terén sem keletkezik probléma emiatt, ugyanis azokban az összes házasságkötés szerepel, függetlenül attól, hogy az adott házasság válással végződött/fog végződni vagy sem. Ez egyik interjúalanyom esetében két házasságról is beszélhetünk, mivel az első, vegyes házassága válással végződött, és az újra házasodása során is heterogám házasságot kötött.

Nemi megoszlás tekintetében a nők vannak többségben, 22 interjúalany nő és 10 férfi. A statisztikai adatok alapján a magyar nők gyakrabban kötnek vegyes házasságot, mint a magyar férfiak, ezért az interjúalanyok nemi megoszlása közel áll a valós helyzethez. A demográfiai adatok szerint ugyan nem dupla annyi magyar nő köt vegyes házasságot, mint magyar férfi, ennek azonban részben a tömb és a szórvány közti eltérés lehet az oka. A szerb

statisztikai hivatal (RZS - Republički Zavod za Statistiku) nem közöl területi adatokat a vegyes házasságok nemek szerinti megoszlásáról. Az elérhető adatokból annyit tudunk leszűrni, hogy a tömb területén jóval kisebb a vegyes házasságok aránya, mint a szórványban (ezt láthattuk a 2.2. fejezetben), a nemi megoszlásról nincs adat. Feltételezésem szerint a tömb területén, ahol az interjúk is készültek, a magyar nők jelentősen nagyobb arányban kötnek vegyes házasságokat, mint a magyar férfiak. A szórványban élő férfiak az aránytalan házasodási piac következtében nagyobb arányban köthetnek vegyes házasságot, mint a tömbben élők. Az aggregált adatok esetében azonban a nemek közti különbség mérséklődik, mivel a szórvány nagyszámú vegyes házasságai kiegyenlítik a tömbterületen tapasztalható nemi eltérést.

Nemzetiségi megoszlás szerint 24 interjúalany magyarnak vallotta magát, 4 szerbnek, 1 bunyevácnak és 3 keveréknek. A nem magyar anyanyelvű interjúalanyok többsége tökéletesen beszélt magyarul, de voltak olyanok is, akiknek kifejezési nehézségei voltak, esetükben a rögzítés során magyarra fordítottam az általuk elmondottakat. A családban igyekeztem a magyar interjúalanyt lekérdezni, ami a legtöbb alkalommal sikerült. A partnerek legtöbbször nem beszéltek magyarul, ezért ilyenkor fel sem merült a kérdés a partner lekérdezésével kapcsolatban. Ahol a magyar fél távollét miatt, vagy egyéb okokból nem tudott válaszolni, a szerb fél viszont igen, és valamilyen szinten tudott is kommunikálni magyarul, ott a szerb partnerrel készítettem az interjút.

Előzetes várakozásaim szerint az idősek lettek volna többségben, azonban a fiatalabb generációk tagjai nyitottabbak voltak a válaszadásra. A legtöbb válaszmegtagadó az idősek közül került ki, számuk azonban alacsony volt. Fontos megjegyezni, hogy az életkorból nem minden esetben lehet következtetni a házasság tartósságára. Az válások és újra házasodások miatt az idősebbek között is voltak friss házasok.

8. *táblázat: A kérdezettek korcsoport szerinti megoszlása*

Korcsoport	A korcsoportokba tartozó válaszadók száma (Fő)
39 év alatt	8
40-59	15
60 felett	9
Összesen	32

Az interjúalanyok anonimizálása során kódolást alkalmaztam, a disszertációban a kódok alapján hivatkozok az interjúalanyokra. A kód első 2 számjegye az életkor, az ezt követő betű

a nemet jelöli, a következő betű a nemzeti hovatartozás, a végén található számjegy pedig a gyerekek száma. Az N betű a nőt, az F pedig a férfit jelzi. A nemzetiség kódolásánál az M a magyart, az SZ a szerbet, a K a keveréket, a B pedig a bunyevácot jelzi. A 28NM1 kóddal rendelkező interjúalany 28 éves, nő, magyar nemzetiségű és 1 gyereke van. Az elvált interjúalanyokat a kód után „E" jelzéssel jelöltem, így rájuk pl. 38NM2E formában hivatkozom. Az interjúk elemzése során típusokat alkottam, amelyeket az elemzés során is felhasználtam. A típusok elkülönítése a nemzeti identitás dimenziói mentén zajlott. Az anonimitás megőrzése érdekében az idézetekben szereplő személyneveket módosítottam. A magyar neveket más magyar nevekre cseréltem és hasonlóan jártam el a szerb és a nemzetközi nevek esetében is. A települések neveit az idézetekből kihagytam.

A disszertációban kvantitatív elemzéseket is végeztem. A demográfiai adatok a szerbiai statisztikai hivataltól (RZS) származnak, amelyeket népszámlálások, vagy egyéb felmérések során gyűjtöttek. A legtöbb adat az online formában, angolul és szerbül elérhető kiadványokból származik. Egyes adatok azonban nem voltak nyilvánosak, ezeket kérvényeznem kellett az adatok tulajdonosától. A dolgozatban szereplő grafikonok és térképek a szerbiai statisztikai hivataltól szerzett adatok alapján készültek.

Az elemzés során reprezentatív felmérések adatait is felhasználtam. Az egyik adatforrás a Magyar Ifjúság Kutatás 2016-os Délvidéki adatbázisa volt. Az 500 fős mintába heterogám kapcsolatok is bekerültek, így az adatbázis a téma további elemzésére ad lehetőséget. A kutatás során csak a legfiatalabb generáció tagjait kérdezték meg, valamint nem is kimondottan a vegyes házasságokra helyeződött a fókusz. Emiatt az eredmények nem általánosíthatók, azonban hasznos kiindulópontot jelenthetnek a fiatalok vegyes párkapcsolatainak további elemzésére. A felmérésbe magyar fiatalok kerültek be, akiktől a párkapcsolati státuszukra is rákérdeztek, emellett azt is megkérdezték tőlük, hogy mi a párjuk nemzetisége. Ennek köszönhetően a heterogám kapcsolatok beazonosíthatók a mintában. Az adatbázisban szereplő adatok ugyan csak a 30 év alatti fiatalokra reprezentatívak, azonban így is fontos következtetéseket sikerült levonnom belőlük.

A Szegedi Tudományegyetem Szociológia Tanszéke szervezésében zajló SzegedStudies2013 adatbázisát is felhasználtam a kutatás során. A Szegeden készült 1500 fős reprezentatív felmérés során a magyarok vegyes szerbekkel szembeni attitűdjére, köztük a vegyes házasságkötésekre is rákérdeztek. A kutatásom során így a délvidéki magyarok adatai mellett az anyaországi magyarok hozzáállására is következtethettem. A kvantitatív elemzések során Khí-négyzet próbát és varianciaanalízist (ANOVA) használtam.

A kvalitatív adatbázist a főbb demográfiai változók mentén (életkor, nem, gyerekszám) alapján hoztam létre. Az elemzést az 5 fő identitásdimenzió mentén végeztem. Az első a nyelvhasználat, ahol a családon belüli és a barátokkal történő kommunikációt vizsgálom. A második a vallási dimenzió, mivel multietnikus környezetben a vallás különböző elemeihez etnokulturális jelentéstartalom is társul. A harmadik a nemi szerepek és a csalási habitus. A negyedik az identitás felvállalása, az ötödik pedig az identitás átörökítése. Ha a dimenziók valamelyikében változás történik, az komoly hatást gyakorolhat az egyén nemzeti identitására.

5. A nemzeti identitás formálódása a magyar szerb vegyes házasságokban

„Hát a párválasztás… úgy szokták mondani, hogy amilyet szakítasz, olyat szagolsz.”

(37FM2)

A statisztikai adataink alapján láthattuk, hogy a délvidéki magyarok a leghajlamosabbak a vegyes házasságkötésre. A magyar nők emellett gyakrabban kötnek vegyes házasságokat, mint a magyar férfiak. A témánk központi elemével, a nemzeti identitás kérdéskörével kapcsolatban azonban még rengeteg nyitott kérdés. A vegyes házasságkötések nagymértékben befolyásolhatják a kisebbségi fél nemzeti identitását. Ezeket a változásokat 5 dimenzióban vizsgálom meg. Ezek a nyelvhasználat, az identitás felvállalása, a nemi szerepek, a vallás és az identitás átörökítése. Ha ezekben a dimenziókban változás történik, az a nemzeti identitásra is hatást gyakorol, emellett az asszimiláció is itt figyelhető meg leginkább. A fejezet során az asszimiláció mértékét is megállapítom, amiből láthatóvá válik, hogy nem egy dichotóm változóról beszélhetünk, az asszimilációnak ugyanis fokozatai és kategóriái vannak.

5.1. Nyelvhasználat

„Jézusom, már el is felejtettem magyarul beszélni...”

(29NM1)

A nyelvhasználat a nemzeti identitás egyik kiemelten fontos elemét képezi. A vallás, az identitás felvállalása és átörökítése mellett egy népcsoport identitásának alappillérét alkothatja. Ha a nyelv elveszik, akkor az egész nemzet identitása gyökeresen megváltozhat, vagy akár meg is szűnhet. Ha a beszélő nem gyakorol egy általa beszélt nyelvet, akkor egy idő után kifejezési nehézségei lehetnek, még akkor is, ha ez a nyelv az egyén anyanyelve. A nyelv elhanyagolása és elhalása egy fontos indikátora az asszimilációnak, ugyanis a nyelv elhagyása a nemzeti identitás elhagyását eredményezheti. Ez nem feltétlenül történik meg az egyén életében, lehet egy generációkon átívelő folyamat is. Az anya nem használja saját nyelvét, a gyereke már nem beszéli tökéletesen, az unoka pedig egyáltalán nem beszél magyarul, és nem is érez komoly kötődést a magyarság iránt. A nyelvi asszimiláció így a nemzeti identitás elvesztéséhez vezethet.

A szerb és a magyar nyelv néhány egyező szót leszámítva teljes mértékben különbözik, beszélőik nem értik meg egymást[19]. Ez felveti a kérdést, hogy a partnerek közti hétköznapi kommunikáció melyik nyelven történik, beszélhetünk-e a két nyelv keveredéséről, és ha igen, akkor milyen mértékűről? Megjelenik-e a szituációktól függő nyelvhasználat, milyen nyelven zajlik a kommunikáció baráti körben? A gyerekekkel történő kommunikáció, az anyanyelvükhöz és iskoláztatásukhoz hasonlóan szintén egy megoldandó probléma a heterogám párkapcsolatokban. A fejezetben ezeket a kérdéseket elemzem, elsőként azonban egy rövid áttekintést szeretnék nyújtani a délvidéki magyarság nyelvhasználati jogairól és lehetőségeiről. Az elemzést a korábbiakban meghatározott három történeti szakaszban végzem.

1. Az első a **szocialista éra**, amely 1945-től 1990-ig tart. A korszak elejének fő ismérve a diktatúra és a kisebbségek elnyomása, a ’60-as évektől azonban a testvériség-egység mottója alatt a nemzetek közti egyenlőség hirdetése vált elfogadottá. Nyelvhasználat terén a széleskörű nyelvi jogok jellemezték a korszakot. Az 1974-es alkotmány a Kárpát-medencében a legkiterjedtebb nyelvi jogokkal ruházta fel a kisebbségeket. A felszín alatt azonban működtek a csendes asszimiláció erői, a magyarság lélekszáma pedig folyamatosan csökkent.

2. A második a **délszláv háborúk kora**, 1990-től 2012-ig. A háborúk ugyan 2000-ben véget értek, a politikai, gazdasági és társadalmi válság azonban jóval tovább érezékelhető volt. A nemzetek közti feszültség 2012 után kezdett oldódni, és a vegyes házasságok száma is ezután

[19] Ez jelentős különbséget jelent a szerb – horvát, szerb – bosnyák és szerb – montenegrói vegyes házasságokhoz képest, mivel ezekben az esetekben a nyelv nem jelent akadályt.

kezdett növekedni, ezért korszakhatárként ezt a dátumot határozom meg. Nyelvhasználati szempontból jelentős visszaesés, és erőszakos asszimiláció volt jellemző.

3. A harmadik pedig a **gondterhelt enyhülés** időszak, 2012-től napjainkig. Az előző korszakhoz képest jelentős enyhülés jellemezi. A nyelvi jogok területén elmarad a szocializmus korától, az egyéni szabadságjogok viszont sokkal kiterjedtebbek, és nincs jelen a szándékos asszimiláló törekvés sem.

Az egyes szakaszokon belül bemutatom, hogy a nyelvhasználatot milyen gazdasági, társadalmi és politikai tényezők befolyásolták. Az elemzés során nem csak a családon belüli, hanem a családon kívüli nyelvhasználatra is kitérek, ilyenek az oktatás, a hivatalos ügyintézés vagy a tömegkommunikáció. A családon belüli kommunikáció esetén kiemelt figyelmet fordítok a házastársak közötti nyelvhasználatra. Ezen belül két típust különböztetek meg egymástól: a szerb férfi – magyar nő és a magyar férfi – szerb nő típusait. Kitérek a típusok közti nyelvhasználatban tapasztalható különbségekre, valamint megvizsgálom a annak szociális reprezentációját.

Az interjúk az Észak-Bácskai régióban készültek, ahol a magyarság abszolút többségben él, tehát a lakosság kevesebb mint fele tartozik más etnikumokhoz. Az interjúk tehát a tömbmagyarság helyzetét mutatják be, ahol a kisebbségi lét ellenére is a magyar nyelv dominanciájáról beszélhetünk. Az eredmények tehát a szórványra – ahol teljes a szerb dominancia – nem általánosíthatók, mivel ott a nyelvhasználat másként realizálódik.

5.1.1. Intézményes keretek

A délvidéki magyarság jogilag széleskörű nyelvi és íráshasználati jogokkal rendelkezik, a jogainak érvényesítésénél viszont számos akadályba ütközik. A jelenlegi jogok kiharcolása is hosszú folyamat volt, ami nem lineárisan zajlott, hanem előrelépések és visszaesések sorozatának tekinthető. Napjainkban a Kárpát-medencében a legszéleskörűbb nyelvhasználati jogokkal a délvidéki magyarság rendelkezik. E jogok kivívásához a helyi magyarság érdekérvényesítő képességére, az anyaország segítségére, a szerb kormányok hajlandóságára és a nemzetközi viszonyok kedvező alakulására is szükség volt. Délvidék elcsatolásakor a magyarság számos ígéretet kapott jogainak védelmére, ezekből azonban semmi sem valósult meg. 1918-ban a bevonuló szerb csapatok semmit sem kímélve vették át a térség irányítását, és katonai közigazgatást vezettek be (Gerencsér 2006). A magyar nyelvű kültéri feliratokat eltávolították, a magyarsághoz köthető szobrokat ledöntötték, a települések magyar elnevezéseit betiltották és szerbekkel helyettesítették. A magyar oktatási rendszert igyekeztek teljesen ellehetetleníteni, a közhivatalnokokat és értelmiségieket elbocsátották vagy kitoloncolták. Ilyen környezetben az érdekérvényesítés és a nyelvi jogok alkalmazása

elképzelhetetlen volt. A Nikola Pašić[20] által vezetett délszláv állam ellenségként tekintett a magyarságra. A politikai életből történő távozása után a helyzet valamelyest enyhült, a magyarok is állampolgárságot kaphattak, a széleskörű nyelvi jogok kiharcolására azonban továbbra sem volt lehetőség. Magyarországról sem érkezett jelentős támogatás, mivel az anyaország a kialakult helyzetet átmenetinek tekintette, célja a területeinek visszaszerzése, nem pedig a kisebbségi jogok kiharcolása volt. A belső feszültségekkel terhelt Jugoszlávia célja pedig a centralizálás, és az egységes délszláv nemzet és kultúra megteremtése volt, ezért az autonómia törekvéseket azonnal elfojtották.

A második világháború után Délvidék ismét Jugoszláviához került, ahol kommunista párt vette át a hatalmat. A háborút követő első évek kemény diktatúrája után a helyzet lassan normalizálódni kezdett. Az 1946-os, majd az ezt követő 1963-as alkotmány biztosította a kisebbségek számára az anyanyelvi oktatást és a nemzetek nyelveinek egyenjogúságát, a közéletben azonban ez az elv nem honosodott meg (Gerencsér 2006:82). A Szerb Köztársaságon belül két autonóm tartományt hoztak létre: Koszovót és a Vajdaságot. Délvidék területeinek döntő többsége Vajdasághoz került. A térség számára a legnagyobb változást az 1974-es alkotmány hozta (Sekelj 1994), amely gyakorlatilag köztársasági jogokkal ruházta fel a tartományokat. Jogilag a Szerb Köztársaság részei maradtak, de önálló törvényalkotó, végrehajtó és bíráskodó hatóságokkal rendelkeztek, emellett vétójogot[21] kaptak a szövetségi ügyekben. Az alkotmány a kisebbségeknek is szuverén jogokat adott. Anyanyelvüket mind szóban, mind pedig írásban használhták az állami szerveknél és a közintézményekben is. Joguk volt az anyanyelvi oktatásra, kultúrafejlesztésre és nemzetiségük szabad vállalására, erre azonban nem voltak kötelezhetők. A nemzetiségek elleni uszítást és gyűlöletbeszédet börtönbüntetéssel sújtotta az alkotmány, ha pedig ez

[20] Nikola Pašić (Nikolá Pásity) (1845-1926) a 19. század végén és a 20. század elején a szerb politikai élet meghatározó alakja volt. A szélsőségesen nacionalista Szerb Radikális Párt elnökeként tevékenykedett, nevéhez köthető a délszláv népek egységét kihirdető nyilatkozat, ami a későbbi Jugoszlávia megalapításának első politikai lépése volt. Az első világháború kitöréséhez vezető szarajevói merénylet idején ő vezette az országot. Egyes történeszek szerint nem tudott a merényletről, mások szerint viszont ő maga rendelte el Ferenc Ferdinánd megölését. A háború idején fáradhatatlan aknamunkát végzett az Osztrák-Magyar Monarchiával szemben az antant vezető politikusai körében, valamint Magyarország feldarabolásában is jelentős szerepet játszott. 1918 és 1926 közt a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság miniszerelnöke volt, hivatali idejében az országot a kisebbségek elleni heves kirohanások, és nagyarányú diszkriminálásuk jellemezte. A magyar kisebbségre ellenségként tekintett, célja az elüldözésük, vagy asszimilálásuk volt.

[21]A szocialista Jugoszlávia 6 tagköztársaságból állt, név szerint Szerbia, Macedónia, Montenegró, Bosznia-Hercegovina, Horvátország és Szlovénia. A tagköztársaságok önrendelkezése széleskörű volt, az ország egészét érintő ügyekben pedig vétójoggal rendelkeztek a szövetségi törvényhozásban. Az 1974-es alkotmány meghozatalával a két tartomány, Vajdaság és Koszovó is vétójogot kapott, és részt vihettek a szövetségi törvényhozásban, amely ezáltal 8 tagúvá bővült.

nemzeti jelképek rongálásával, vagy erőszakkal párosult, hosszabb börtönbüntetést helyezett kilátásba.

A többségi nyelv, területtől függetlenül mindenütt hivatalosnak számított, azokon a településeken azonban, ahol az elismert kisebbségek (magyar, szlovák, ruszin és román) aránya elérte a 10%-ot az adott kisebbség nyelve is hivatalos volt. Emellett ahol egyszer elismerték hivatalosként az adott nyelvet, a nemzetiségi arányok változásától függetlenül hivatalos maradt. A hivatalosként elismert nyelv több lehetőséggel járt. Ezeken a településeken lehetséges volt a hatóságokhoz fordulni, és tőlük választ kapni kisebbségi nyelven. A bíróságon, a különböző peres eljárások során használgató volt egészen a legfelsőbb szintekig[22]. A földrajzi neveket, mint pl. a települések, utcák és terek neveit kisebbségi nyelven is ki kellett írni. A hivatalos feliratok, mint pl. a cégek, állami intézmények neveit is fel kellett tüntetni kisebbségi nyelven. Az állami szervek és önkormányzatok által kiadott közleményeket, felszólításokat és értesítéseket is ki kellett adni az adott kisebbség nyelvén, és a nyilvános összejöveteleken és gyűléseken is használni kellett. Az ismerete előnyt jelentett a kisebbségekkel történő kommunikációt igénylő állások betöltése során, valamint a polgárok neve a saját helyesírási szabályaik szerint szerepelhetett a hivatalos iratokon. A jugoszláv alkotmány legnagyobb előnye a Kárpát-medence többi alkotmányához képest az volt, hogy nemcsak engedélyezte, hanem biztosította is a nemzeti sajátosságok kifejezését (Várady 1995). A magyar nyelvű oktatás nemcsak az általános- és középiskolában, hanem az egyetemeken is lehetővé vállt. Teljesen magyar nyelvű szakok nem voltak, azonban egyes kurzusokat magyar nyelven is lehetett hallgatni, először csak a jogi karon, később pedig más karokon is. A szakterminológiák elsajátítására kiemelt hangsúlyt fektettek (Gerencsér 2006). Több magyar nyelvű havi- és hetilap is megjelent a korszakban, közülük a Magyar Szó, a Hét Nap, a Képes Ifjúság, az Üzenet és a Családi Kör a mai napig megjelennek, a Dolgozók és az Új Symposion viszont már megszűntek.

A kisebbségek hétköznapi élete azonban jelentősen eltért az alkotmányban megfogalmazottaktól. A tartományi vezetésbe magyarok is bekerültek, azonban ez csak a kommunista káderek számára volt lehetséges. Josip Broz Tito[23] 1980-ban bekövetkezett halála után Jugoszlávia mély válságba került. A kommunista vezetés a helyzet megoldásaként

[22] Az új, 2006-os alkotmány ezt már csak az elsőfokú tárgyalások során teszi lehetővé

[23] Josip Broz Tito (1892 – 1980) kommunista hadvezér és államfő. A második világháború előtt illegalitásban tevékenykedő kommunista, a háború alatt pedig a partizánfelkelés vezetője volt. 1945 és 1980 között Jugoszlávia elnöke és egyben tejhatalmú ura. Hivatali idejében sikeres és közkedvelt politikusként tartották számon, mai megítélése azonban a történeszek körében és a közbeszédben is vitatott.

a nemzeti mozgalmak teljes elfojtásával próbálkozott. Azokat a rendezvényeket, amelyek a legminimálisabb magyar nemzeti jelleget mutatták, csírájukban elfojtották. Falunapokat és koncerteket tiltottak be, a sajtóban tilos volt bármiféle magyar nemzeti gondolat megfogalmazása. A korszak legjelentősebb magyar nyelvű, és a fiatal értelmiségieket összegyűjtő irodalmi folyóiratát, az Új Symposiont betiltották (Mák 2013). A demográfiai adatok is érdekes képet mutattak. Annak ellenére, hogy a legszélesebb jogkörökkel a délvidéki magyarság rendelkezett, a fogyásuk a legnagyobb arányú volt az egész Kárpát-medencében.

A ’80-as évek második felében fordulat állt be a jugoszláv politikában, a soviniszta gondolatok egyre erősödtek. A szocialista párt élére Slobodan Milošević került, aki a többi nemzet ellen uszította a szerbeket. Az 1974-es alkotmányt a szerbség elleni támadásként értelmezte, mivel szerinte a szerbek a nemzetiségek, elsősorban a koszovói albánok miatt veszélyeztetett helyzetbe kerültek a saját országukban, azért a tartományok autonómiáját meg kell szüntetni. 1988 októbar 6-án, a joghurt-forradalom[24] során az ország déli területeiről az államvezetés által odaszállított és beszervezett tüntetők érkeztek Újvidékre, a tartományi parlament épülete elé, és az autonómia megszüntetését követelték. A központi vezetés pedig „meghallva a nép szavát” megszűntette Vajdaság autonóm státuszát (Gerencsér 2006:86).

A Milošević -féle diktatúra alatt semmiféle nyelvi jogról nem lehetett beszélni, mivel maga a magyarság megmaradása is kérdéses volt.

„Miután apukám nyugdíjba ment Tóth Pál vette az áruházlánc vezetését. Az áruk nagyrészét a katonák kipakolták a raktárakból, és azt mondták, hogy a fronton van rájuk szükség. Pál azt mondta, majd ő elmegy Krajnába, és ott beszél a tábornokkal, hogy adja vissza az áruk egy részét, vagy legalább fizesse ki őket. Apukám próbálta lebeszélni, de ő hajthatatlan volt, azt mondta, hogy ő majd megérteti magát a tábornokkal. Amikor visszajött megköszönte apukámnak, hogy próbálta visszatartani, és sajnálja hogy nem hallgatott rá, mert amikor a tábornokkal próbált beszélni, az a fiókjából kirántotta a pisztolyát és üvöltözni kezdett vele, meg hadonászni a fegyverrel. Azt mondta alig úszta meg élve a dolgot.” (67NM2E)

A ’90-es évek viszontagságai után lezajlott a rendszerváltás, és egy új, demokratikus berendezkedésű ország jött létre. Ez azonban nem jelentette a kisebbségek nyelvi jogainak,

[24]Az esemény elnevezését a tüntetők közt kiosztott szendvicsek és joghurtok miatt kapta. A kedélyes tüntetők az üres joghurtos üvegeket a tartományi képviselőház elé dobálták (Gulyás 2012, Mák 2013).

vagy általános helyzetének javulását, sok helyen ugyanis visszaesés volt tapasztalható a szocialista éra viszonyaihoz képest. A gyakori magyarverések, az utcákat elárasztó magyarellenes falfirkák és magyar nyelvű oktatás jelentős leépülése mind negatív fejlemények voltak (Gerencsér 2006).

A 2002-es új alkotmány a cirill-írásmódot határozta meg hivatalosként, azonban a kijelölt helyeken a kisebbségi írásmódok is hivatalosak maradtak. Az alkotmány emellett garantálta a kisebbségi nyelv és írásmód szabad használatát. Ahol a magyar nyelv hivatalosan használatban volt, több fórumon is alkalmazni lehetett. A bíróságokon az elsőfokú eljárás nyelveként a magyar is használható. Ez visszalépést jelentett az 1974-es alkotmányhoz képest, mivel az a legfelsőbb szintekig lehetővé tette a magyar nyelv használatát. Ha a tárgyaláson az egyik fél a szerb nyelv használatát kérte, akkor automatikusan ez vált a hivatalos nyelvvé, a magyar fél azonban igénybe vehette a bíróság által kirendelt tolmács (általában az intézmény egyik magyarul is beszélő alkalmazottja) segítségét. A magyar nyelven folytatott eljárások gyakoriságáról nincsenek pontos adatok, azonban nem számítanak túl gyakorinak, mivel a magyar anyanyelvű bírók és jogászok sem ismerik teljes mértékben a magyar szakkifejezéseket. Ez elsősorban a több mint egy évtizedes Milošević féle diktatúra által okozott kiesés utóhatása (Gerencsér 2006). A közhatalmi szervek és a polgárok közti kommunikáció szintén történhet magyar nyelven, mind szóban, mind pedig írásban. A közokiratok, valamint a hatósági és személyi nyilvántartások magyar nyelvű elérhetőségét szintén garantálja az alkotmány. A szavazólapokat és a választási anyagokat magyar nyelven is elérhetővé kell tenni, hasonlóan a különböző képviseleti testületek által kiadott anyagokhoz. Emellett a törvényeket, a közhatalmi szervek és önkormányzatok által kiadott iratokat és közleményeket magyar nyelven is ki kell adni. Azokon a településeken, ahol a kisebbségi nyelv hivatalos, a települések neveit, a terek, utcák neveit és egyéb helyrajzi adatokat is fel kell tüntetni magyar nyelven. A kisebbségek tagjainak emellett a szolgáltatók a közüzemi számlákat, mint a gáz, a víz és a villanyszámlát köteles magyar nyelven is kiküldeni (Gerencsér 2006). Ez a gyakorlatban a mai napig sem valósult meg, mivel még azokon a településeken is csak szerb nyelven, cirill írásmóddal érkeznek a közüzemi számlák és közlemények, ahol 90% feletti a magyarság aránya.

A 2002-es alkotmány a kisebbségi nyelv- és íráshasználatot pontosan szabályozza. A szervek és szervezetek közt zajló, vagy az ügyfelekkel történő kommunikáció is történhet igény esetén magyar nyelven. A polgárok jogainak védelmével, valamint kötelességeikkel és

felelősségükkel kapcsolatos eljárások során is alkalmazható a magyar nyelv. A község[25] területén a közhatalmat gyakorló önkormányzati szervek nyilvántartásai vezethetők magyar nyelven is. A jogérvényesítés szempontjából jelentős közokiratok és egyéb iratok is kiadhatók magyar nyelven. Ez a magyar nyelvű oktatásban lényeges, ugyanis lehetővé teszi a kétnyelvű, szerb – magyar bizonyítványok kiállítását. A dolgozók munkaviszonyukból eredő jogait érvényesítő eljárásokon is alkalmazható a magyar nyelv. Azokon a településeken, ahol eléri 15%-ot a kisebbségek aránya, a földrajzi-, intézmény- és cégneveket, valamint a nyilvánossághoz intézett felhívásokat is fel kell tüntetni a hivatalos szerb mellett magyar nyelven is (Gerencsér 2006). A jogszabály érvényesítése azonban problémákba ütközik, a peres eljárások a mai napig előfordulnak a magyar nyelvű feliratok elhagyása, vagy megrongálása miatt.

Montenegró kiválása után, 2006-ban Szerbia új alkotmányt fogadott el. Erre elsősorban a megváltozott államhatárok miatt volt szükség, mivel az eddigi szövetségi állam ezentúl csak Szerbiára korlátozódott. A változás azonban a kisebbségek nyelvi jogait nem érintette. Az új alkotmány is opcionálisként jelöli meg a magyar nyelv használatát. Ebből adódóan viszont több tényező is nehezíti alkalmazását. A jogászok körében a magyar szaknyelv ismeretének hiánya problémákat okoz a magyar nyelvű eljárások során, mivel maguk a jogászok sem preferálják a kisebbségi nyelvet, ugyanis bizonytalanok nyelvtudásukban. Komoly problémát jelent emellett a többségi nemzetiségű jogalkalmazók és hatóságok kisebbségi nyelvhasználatot akadályozó tevékenysége. Emellett a magyar jogászok hiánya és a tolmácsok alacsony (vagy teljesen elmaradó) fizetése is problémaforrás, az ügyeket kezdeményező kisebbségi polgárok pedig sok esetben nem is merik kérvényezni nyelvük használatát egy eljárás során (Gerencsér 2006). A délvidéki magyarság számára tehát elsősorban nem a jogszabályok okoznak gondot, hanem a végrehajtásuk és alkalmazásuk gyakori elmaradása (Várady 1995).

5.1.2. A délvidéki magyarság nyelvhasználata

A nyelvet egy olyan szemiotikai eszköznek tekinthetjük, amely alkalmas az identitásunk közvetítésére (Bailey 2007). Nincs ez másképp a délvidéki magyarság esetében sem, akik nyelvük használata által fejezik ki legkönnyebben nemzeti identitásukat A délvidéki magyarság nemzeti identitásában a magyar nyelv központi szerepet tölt be, annak egyik alapját képezi. Délvidéken használt magyar nyelvváltozat azonban részben eltér a

[25] A község fogalma Szerbiai közigazgatásban eltér a Magyarországon használttól. A szerbiai község a magyar járásnak felel meg.

magyarországitól, mivel szerb jövevényszavak is előfordulnak benne, valamint egyes elemei archaikusabbak (Gábrity 2013). A délvidéki magyar nyelvnek azonban több változata is megfigyelhető. A tömbmagyarság területein beszélt magyar nyelv jóval kevesebb szerb kontaktushatással telített, mint a szórványban[26] beszélt magyar. A szórványban használt nyelvváltozaton a nyelvromlás magas foka figyelhető meg: szerb szavakkal tarkított, a szerb nyelvre jellemző mondatszerkezetek is gyakoriak benne. Mindebből a szerb nyelv és nemzeti identitás erőteljes hatására és a magyarság asszimilációjának előrehaladott állapotára következtethetünk. Ez a jelenség akkor érezteti igazán a hatását, ha a településen belül a magyarok aránya nem éri el a 20%-ot (Tátrai 2017). Ebben az esetben a településen belüli kommunikáció elsődleges nyelve a szerb lesz, a magyar nyelv használata pedig az otthonokba szorul vissza. Mint azonban látni fogjuk sok esetben még itt sem megoldott a magyar nyelv használata mivel a vegyes házasságok (aminek aránya ezeken a településeken átlag feletti, elsősorban a beszűkült házasodási piac miatt) esetében gyakran kiszorul a magyar nyelv használata. A település nagysága mellett azonban a település belső etnikai térszerkezete is jelentős. Ha a magyar kisebbség a település egy adott részében tömörül, akkor egy szigetet képezve kialakíthat magának egy településen belüli magyar közösséget, ez pedig csökkenti a szerb nyelv erős dominanciáját.

A délvidéki magyarság többségére jellemző a kétnyelvűség, a fiatalabb generációk esetén pedig a többnyelvűség[27]. A magyar mellett szerbül is beszélnek, valamint sokan ismernek egy világnyelvet is, mint az angolt, a németet vagy az oroszt (Gábrity 2013). A kódváltás jelensége is gyakorinak számít, a délvidéki magyarok jelentős része ugyanis a munkahelyen és a hivatalokban szerbül, a privát szférában viszont magyarul kommunikál.

A Magyar Ifjúság Kutatás 2016-ban Délvidéken is zajlott. A nyelvhasználat során rákérdeztek a saját, valamint a meglévő, vagy születendő gyerekeik esetében preferált nyelvhasználatra. Az 500 fős mintát elemezve képet kaphatunk a családon belüli nyelvhasználatról, valamint arról, hogy a fiatalok milyen nyelven szeretnék majd saját gyerekeiket iskoláztatni. Az alábbi táblázatban a szerb partnerrel rendelkező magyar

[26]A szórványban élő magyarság olyan településeken él, ahol a szerbek vannak többségben, vagy olyan falvakban, amelyek lakossága többségében magyar, azonban a környező települések mind szerb többségűek. A szórványban a szerb nyelv ismerete elengedhetetlen, emellett a heterogám házasságkötések is jóval gyakoribbak itt, mint a tömbmagyarság területein.

[27]Előfordul azonban, hogy a tömbmagyarság területein, főként a fiatal generációk tagjai sosem tanulnak meg szerbül. Ez elsősorban a szerb nyelv hiányos iskolai oktatásának és annak a jelenségnek köszönhető, hogy a hétköznapi életben nincs szükségük a szerb nyelvre, vagy az alapszintű ismerettel is el lehet boldogulni.

válaszadókat különítettem el, a nem szerb partnerrel élő magyar válaszadóktól. A szerb partner tehát a magyar szerb vegyes házasságot jelenti.

A szerb partnerrel rendelkező fiatalok esetében fel sem merül, hogy a gyereküket magyar óvodába íratnák, vagy szerb, vagy pedig vegyes tannyelvű intézménybe adnák őket. A magyar homogám házasságok esetében a válaszadók közel 88%-a magyar nyelvű óvodába szeretné küldeni a gyerekeit, ami nagy eltérést jelent a vegyes házasságokban megfigyelt értéktől.

9. *táblázat: A szerb magyar vegyes házasságok és a gyerekek óvodai nyelvhasználata (%)*

	Gyermekei milyen nyelven tanulnak/fognak tanulni az óvodában?				Összesen
	Magyarul	Szerb nyelven	Mindkét nyelven	Egyéb nyelven	
Szerb partner		50	50		100
Nem szerb partner	87,80	2,20	9,40	0,70	100
Összesen	85,30	3,50	10,50	0,70	100

($p<0,001$)

Az általános iskola esetében is hasonló megoszlást figyelhetünk meg. A vegyes házasságok esetében itt már megjelenik a magyar nyelvű iskoláztatás, azonban csak az esetek negyedében, szemben a homogám magyar házasságok közel 93%-os értékével. A középiskolai és felsőoktatásban való továbbtanulás is szignifikáns különbséget mutat, hasonló értékekkel. Megállapítható tehát, hogy a szerb partnerrel rendelkező magyar fiatalok nagy arányban szeretnék szerbül taníttatni a gyerekeiket, a magyar nyelven történő továbbtanulás aránya pedig alacsony.

10. *táblázat: A gyerekek elemi iskolai nyelvhasználata (%)*

	Gyermekei milyen nyelven tanulnak/fognak tanulni az elemi iskolában?				Összesen
	Magyarul	Szerb nyelven	Mindkét nyelven	Egyéb nyelven	
Szerb partner	25	75			100
Nem szerb partner	92,80	1,40	3,60	2,20	100
Összesen	90,90	3,50	3,50	2,10	100

($p<0,001$)

A ***szocialista érában*** a magyar nyelvhasználat használata ugyan biztosított volt, a problémamentes alkalmazása azonban nem valósulhatott meg. Hivatalosan bárhol lehetett magyarul beszélni, a valóság azonban nem minden esetben esett egybe a médiában hangoztatott elvekkel. A magyarság asszimilációja hivatalosan tabutéma volt, a gyakorlatban

azonban nagyerőkkel zajlott. A szerb nyelv ismerete a legtöbb munkahelyen alapvető feltétel volt, azoktól a magyaroktól pedig akik magasabb pozícióba kerültek elvárták, hogy vegyes házasságot kössenek, vagy szerb nyelven taníttassák a gyereküket (Mirnics 1998). A vegyes házasságokban élők általában szerbül kommunikáltak egymás között, mivel a szerb fél nem tanult meg magyarul.

„Hát igencsak szerbül beszélünk, mert az én férjem nem nagyon tud magyarul. Úgy éppen megérti, de nem tud annyira, hogy nagyon tudjon beszélni." (76NM2)

A tömbmagyarság területein azonban a kétnyelvűség is jelen volt. Sok helyen bevett szokásnak számított, hogy a gyerekeket mindkét nyelven megtanítják, nem csak szerbül kommunikálnak velük.

„Egymás között szerb nyelven beszélgettünk, de én a gyerekekkel magyarul beszéltem, ő szerbül, úgyhogy a gyerek mind a két nyelvet hároméves koráig perfekt tudta (...) Hát akkor amikor én egyedül voltam, vagy a gyerekkel, akkor magyarul néztem a tévét, ha övele együtt voltunk, akkor szerb nyelven. De ha, én találtam benne valami sorozatot, vagy nem tudom én, amit én szerettem volna megnézni, akkor azt meg lehetett nézni magyarul is, ha én azt akartam, akkor is amikor ő odahaza volt." (63NM1)

„A gyerekek, ahogy megszülettek ő szerbül beszélt, úgy beszéltük meg, mivel én nem tudok tisztán szerbül, ő nem tud magyarul tisztán, ő csak szerbül szóljon hozzájuk... pici baba volt és sokan mondták, hogy hát de mért így csinálod, mért úgy csinálod, hogy a gyereket akkor megzavarod. Dehogy zavarom meg. Ő megszokja, hogy az apja úgy szól, hozzá én emígy szólok, és akkor, mikor alig tötyögött még, és jött valaki, na, köszönni bármikor tudott. Akkor ránézett arra a valakire és mondta, hogy Dobardan[28]. És hát honnan tudod, hogy ennek így kell mondani. Nem, nem tudta, úgy megérezte, vagy én nem tudom, mert biztos, hogy az a valaki is valamit szólt hozzá, és akkor ő tudta, hogy az most mivel kötődik össze. Úgyhogy ez nekünk nagyon jó volt, hogy a gyerekek két nyelvet beszéltek." (75NM2)

A jugoszláv korszakban tehát a magyarságnak volt egy elfogadható státusza, nem számított üldözött kisebbségnek. Az asszimilációs nyomás azonban jelen volt, a vegyes

[28]Szerbül: jó napot.

házasságokban a kommunikáció elsősorban szerb nyelven folyt. A magyar nyelv használata ugyan rejtett utakon, de jelentősen korlátozva volt.

A ***délszláv háborúk időszakában*** nyíltan üldözték a magyar nyelv és identitás megnyilatkozási formáit. Az 1974-es alkotmányt hatályon kívül helyezték, a médiában pedig nyíltan uszítottak a kisebbségek ellen. azokat a területeket, ahol a kisebbségek lokális többséget alkottak, az ország testében keletkezett rákos daganatnak titulálták. A tömbmagyarság területén a legnagyobb változást a boszniai és horvátországi szerb menekültek betelepítése jelentette.

„Az, hogy régebben azért mindenki megtanult, egy két kivételt azért tudok, akik csak azért se, vagy csak nem akarta mondani, de itt élt 40-50 évet a faluba, de vele sohasem lehetett magyarul beszélni, nem akart érteni, vagy mondani, de ezek a ritkaságok. Ez békés egymás mellett élés volt. Semmi, én nem tudok abból valami szörnyűt, hogy a vegyes házasságok miatt bármiféle konfliktus itt kialakult volna. Ez, ilyen nem volt itt, nyugodt, békés falu, legalábbis az én meglátásom szerint." (70FM2)

„Valóban, ha megfigyelted ez egy olyan, hogy több a magyar mint a szerb, és akkor muszáj megtanulni, főleg a gyerekek könnyen tanulnak. Az öregek látod, ezek a menekültek, a gyerekek mind tudnak magyarul, de az öregek nem is akarnak, van bennük egy nagy adag nacionalizmus." (75FB1)

Kisebb atrocitásokat leszámítva a saját településén senki sem számol be komoly konfliktusról a szerb menekültekkel. Fontos azonban kiemelni, hogy az interjúk a tömb területén, abszolút magyar többségű településeken készültek. A városokban és azokon a településeken, ahol alacsonyabb a magyarok aránya eltérő volt a helyzet. A kommunikációs nehézségekről azonban az interjúalanyok is beszámolnak. A betelepített menekültekkel csak szerbül lehetett beszélgetni, mivel magyarul nem voltak hajlandók megtanulni. Ez a magyar nyelvvel szembeni komoly előítéletek meglétére utal.

A háború előtt a magyar nyelv használata hivatalosan mindenhol engedélyezett volt, a háború kitörését követően azonban használatát jelentősen korlátozták. Ugyan hivatalos nyelvként funkcionált, a használatát viszont a hivatalokban mellőzték. Sokakat komoly atrocitások értek amiatt, mert nem beszélték megfelelően a szerb nyelvet. A vegyes házasságokban az interjúk tanulsága szerint nem következett be jelentősebb változás ezen a téren. A kommunikáció a párok közt legtöbb esetben eddig is szerb nyelven folyt, és ebben az időszakban is domináns státuszban maradt. A statisztikák azonban azt mutatják, hogy

jelentősen visszaesett a vegyes házasságkötések száma. Ez az interjúalanyaim felkutatása során is visszaigazolódott: jóval kevesebb olyan interjúalanyt sikerült találni, akik ebben az időszakban kötöttek házasságot, mint a szocialista, vagy a 2010 utáni időszakban.

„Általában szerbül beszélünk. Gondolom ő sok mindent megért, tudja én tanítottam…" (59NM2)
„Hát különösebben nem kellett, hogy legyen, mert szerintem ez nálunk ilyen egyértelmű volt, hogy jó az az igazság, hogy otthon szerb nyelven beszélünk mi egymás között, mert hogy ez a gyorsabb. Tehát ő ért magyarul, beszél magyarul, de gyengébben beszél. Szinte mindent megért, de valahogy így szoktuk meg, hogy kettőnk között szerb nyelven folyik a kommunikáció, már a gyerekekkel az másképp." (41NM2)
„Én meg ő szerbül beszélünk…" (44FM3)

A **gondterhelt enyhülés** kezdetén jelentős változások zajlottak le a háború utáni időszakhoz képest. A folyamat legelső eseményének viszont Koszovó 2008-as leszakadása tekinthető. A szerb médiában ekkor kezdetek el megjelenni a magyarokkal rokonszenvező kijelentések, sok helyen Koszovó elvesztését a szerbek Trianonjaként emlegették, Koszovót pedig Erdélyhez hasonlították. A következő mérföldkő a magyarok számára a kettős állampolgárság elérhetősége volt. A magyarok státusza emiatt jelentősen megnövekedett az országba, mivel a magyar állampolgárság egyben európai uniós útlevelet is jelentett. Sok vegyes házasságból származó, magyarul nem tudó szerb kezdett el magyarul tanulni. Olyanoknál is kialakult valamilyen szintű kötődés Magyarország és a magyar felmenőik irányába, akik eddig semmilyen szinten nem tekintették magukat magyarnak (Harpaz 2016). A szerb politikai életben is jelentős változás történt, az eddigi háborús retorikát alkalmazó kormányt leváltották, az új vezetőség pedig baráti viszony kialakítására törekedett Magyarországgal. A házastársak közti kommunikáció a harmadik szakaszban is döntően szerb nyelven zajlik, azonban a szerb fél részéről sok helyen nyitás tapasztalható a magyar nyelv irányába.

„Hát hallod nem is tudom. Jól van, lehet, hogy elejével egy kicsit furcsa volt. Megszoktam érted, hogy (a házasság előtt) *állandóan magyarul beszéltünk itthon, és akkor utána váltottunk* (szerbre)*, de meg lehet hamar szokni."* (52NM2E)

„Én meg ő szerbül, a gyerekekkel magyarul beszélünk. Hát a lányok[29] *azok magyarul, a kicsi az meg egyformán a kettő nyelvet. Mivel hogy én magyarul beszélek hozzá, az édesanyja meg szerbül. Hát úgy, ért mindent, de nem nagyon beszél. Kellemetlen neki, mivelhogy úgy érzi, hogy nem tudja helyesen, és akkor nem beszél."* (44FM3)
„Hát szerbül beszélünk, mert most tanul magyarul. De különben tud, mert nagyon sok mindent megtanult, tök jól beszél, mert amikor megismerkedtünk, akkor én nagyon nem tudtam szerbül. Meg ő az anyukája révén úgy valamit gagyogott, meg hogy itt dolgozik a faluban, akkor tudod, sok a magyar, és nagyon ragad rá, amit mondok neki egyszer megjegyzi, meg visszaszól. A barátnőmmel magyarul szokott kommunikálni, mert ő nagyon rosszul beszél szerbül. Igen, úgyhogy ő, szerintem pár év, és meg fog tanulni, meg hát beszél angolul is, dehát én nem beszélek, úgyhogy, szerbül." (27NM2)

Mint láthattuk a délvidéki magyar kisebbség identitásában jelentős szerepet tölt be a szerb nyelv használata. Az interjúk ugyan vegyes házasságban élőkkel készültek, az eredmények azonban a magyarság helyzetére is vonatkoztathatók. A szocialista korszakban hivatalosan nem volt alárendelt helyzetben a magyarság, mégis a szerb nyelv használata dominált mind a vegyes házasságokban mind pedig a munkahelyeken. A legerőteljesebb asszimiláció is ekkora tehető, mivel a mobilitási csatornák is ekkor nyíltak meg a magyarság számára (széleskörű vegyes házasságkötés, jobb munkahelyek). A délszláv háborúk, valamint az utána következő időszakban szintén a szerb nyelv dominanciáját figyelhetjük meg. Itt fontos kiemelni, hogy a beszélő annak a kultúrának az értékrendjét fogadja el, és annak a kultúrának a normái szerint él, amelynek a nyelvét beszéli (Göncz 2004). Tehát elsősorban szerb nyelven beszélők a szerb nemzet identitását fogják sajátjuknak tekinteni, így a szerb nyelv dominanciája a magyarság asszimilációjához vezet. 2012 óta javult a két nemzet kapcsolata, a magyarság egyre elismertebb státuszt szerzett az országban. Ennek köszönhetően pedig megfigyelhető az erősödő kétnyelvűség. A szerb partner több esetben is megtanulta, vagy tanulja a magyar nyelvet, ez pedig csökkentheti az asszimiláció mértéket, ugyanis, ha mindkét nyelv egyenlő szerephez jut, akkor a magyar identitás felvállalása és kettős identitás kialakulása is lehetségessé válik. A magyarság asszimilációja azonban jelentős mértékben előre haladt az előző évtizedekben, ezért kérdéses, hogy a jelenlegi pozitív tendenciák képesek lesznek-e ezt visszafordítani.

[29] A férj előző házasságából

7.1.3. A nyelvhasználat és az asszimiláció színterei

Mint láthattuk a vegyes házasságokban a nyelvhasználat szerepe kiemelkedő, hiszen a mindennapi kommunikáció alapvető eszköze. Ami a privát szférában történik, az kiemelten fontos az egyén életútjában, a házasság pedig a privát szféra legalapvetőbb színtere. Az itt zajló kommunikáció tehát kétségkívül hatással lesz az egyének identitására is. Ha valaki az otthonában sem tudja használni a saját anyanyelvét, akkor a nemzeti identitása is változásokon megy át. A heterogám családokban élő gyerekek számára is meghatározó lesz a kommunikáció nyelve, mivel ez határozza meg anyanyelvüket és befolyásolja nemzeti identitásukat is.

A magyar interjúalanyok közül 1 eset kivételével mindenki beszél szerbül, nem jelent számukra problémát a partnerük nyelvén történő kommunikáció. A szerb fél esetében azonban már árnyaltabb a kép. Ők ugyanis 13 esetben nem beszélnek magyarul. Az esetek közel felében tehát a szerb partner nem tud magyar nyelven kielégítően kommunikálni, emiatt pedig a közös beszélgetés kizárólag szerb nyelven folyhat. A magyar interjúalanyok közül kevesen emelték ki ezt nehézség gyanánt, azonban az anyanyelv családon belüli szinte teljes elhagyása kétségkívül okozhat nehézségeket. Az interjúalanyok ezt a legtöbb esetben a jövőbe vetett reménykedéssel kezelték, mondván, hogy a partnerük most tanul magyarul.

11. *táblázat: A megkérdezett interjúalanyok nyelvismerete*

Életkora	Neme	Nemzetisége	Beszéli-e a házastársa nyelvét?	A házastársa beszéli-e a megkérdezett anyanyelvét?
27	nő	magyar	igen	nem
28	nő	magyar	igen	nem
29	nő	magyar	igen	igen
30	nő	magyar	igen	nem
34	nő	magyar	igen	nem
35	nő	magyar	igen	igen
37	nő	magyar	igen	nem
41	nő	magyar	igen	nem
44	férfi	magyar	igen	nem
44	nő	magyar	igen	igen
44	férfi	magyar	igen	igen
49	nő	magyar	igen	igen
50	nő	magyar	igen	igen
52	nő	magyar	igen	nem
55	férfi	keverék	igen	igen
55	férfi	szerb	igen	igen
55	nő	magyar	nem	igen
57	nő	szerb	igen	igen
58	nő	jugoszláv	igen	igen
59	nő	magyar	igen	nem
62	nő	magyar	igen	igen
62	nő	magyar	igen	nem
63	nő	magyar	igen	nem
67	nő	magyar	igen	nem
70	férfi	magyar	igen	igen
75	nő	magyar	igen	igen
75	férfi	magyar	igen	igen
76	nő	magyar	igen	nem

„Annak idején, itt Vajdaságban ugye megszokott dolog volt mind a két, vagyis mind a három nyelv használata, sajnos ezt a gyakorlatban aztán utána… Na most egy olyan dolog is, hogy annyira kezdtek zárkózni a közösségek, a nemzeti közösségek, hogy a szerbek nem nagyon tanultak magyarul, a magyarok nem nagyon tanultak szerbül… én azt hiszem, hogy ez egy szerencsés dolog, hogy a Magyar Nemzeti Tanács is rájött arra, hogy ez a magyarok számára nem éppen jó, hogy nem tudják a szerb nyelvet. Na most én remélem azt is, hogy a másik oldalról is lesznek ilyen… mert vannak is pozitív jelzések." (55FSZ2)

Az interjúalanyok között megfigyelhető a korosztályok eltérése. Az idősebb szerb generáció (60 felettiek) nagy része nem beszél magyarul. Ők a szocialista éra korai szakaszában szocializálódtak, amikor a rendszer inkább hasonlított egy totalitárius diktatúrára, a nemzetiségek elnyomása pedig folyamatos és erős volt. A magyarokat ebben az időben kollektív bűnösöknek kiáltották ki. A 40 és 60 év közötti generációban a legnagyobb a magyarul is beszélő szerbek aránya. Ők a kései szocialista érában nőttek fel, amikor enyhült a diktatúra, és a „testvériség-egység" mottója jellemezte a korszakot. A magyarságot ekkoriban lojális kisebbségnek tekintették, az ellenük való uszítás és gyűlöletkeltés bűncselekménynek számított. A nyelvi jogaik is ebben az időben voltak a legszéleskörűbbek. Egy ilyen környezetben a szerbek számára is nagyobb volt a motiváció a magyar nyelv megtanulására. A fiatal szerb generáció (az 1990 után születettek) tagjai között azonban szintén alacsony a magyarul értők aránya, ebben pedig az idős generációval mutatnak hasonlóságot. Ők többnyire a délszláv háborúk során szocializálódtak, amikor magas volt a nemzetek közti feszültség. Ekkoriban a magyarok nyelvi jogait is keményen korlátozták, emellett számos erőszakos atrocitás áldozatai voltak. A fiatal szerbek számára tehát alacsony volt a magyarul tanulás motivációja. Érdekes módon a magyarok körében nem figyelhető meg hasonló minta, mivel közöttük korosztálytól függetlenül gyakorlatilag mindenki beszéli a partnere nyelvét. A vegyes házasságokban tehát egy ki nem mondott elvárás, hogy a magyar fél mindenképpen beszélje a szerb nyelvet, mivel enélkül a legtöbb esetben létre se jöhetne a kapcsolat. Ez sok esetben még a magyar állampolgárság megszerzése esetén is fennáll. A magyarság státusza vitathatatlanul növekedett, 2011 óta ugyanis lehetővé vált a magyarországi állampolgárság megszerzése. Ez a szerbek számára is komoly jelentőséggel bírt, mivel az állampolgárság egyben útlevelet (ezzel pedig munkavállalási lehetőséget) is jelentett az Európai Unióba. A magyarság státuszának növekedése ellenére azonban látható, hogy még mindig elvárásként fogalmazóik meg irányukba, hogy beszéljék a szerb nyelvet, a szerb partner viszont sok esetben nem viszonozza ezt a gesztust.

„Hát szerbül, mert nem tud magyarul, vagyis most már tanul." (27MN0)

„És mondjuk rá az előző kapcsolatomban erről beszéltünk, és egy kicsit gondolom, nem azt mondom, hogy összekülönböztünk, de gondolom ez így téma volt, mert ő mondta ez, és végül is igaza van neki, tehát ez ne… gondolom ez egy gyakorlati dolog, tehát nem… nem az, hogy most kinek a (nyelve) *Na, úgyhogy nem tudom, most egy kicsit valamennyire ért is magyarul* (az új partnere)*, nagyon keveset, de gondolom így azt nem lehet ilyen két-három hónap alatt megtanulni. Egyenlőre van egy kutyám, akivel én magyarul beszélek teljesen, és akkor ő is*

próbál vele magyarul beszélni, amiről helyes most, de hát na, végül is ez egy példa arra, hogy hogy néznek ki a dolgok." (34NM1)
„Hát tudod az az igazság, hogy most mi többet beszélünk szerbül, mert ő egyáltalán nem ért magyarul, de, de hát próbál megtanulni magyarul. Érted, az a... Most itthon a szüleimmel beszélek magyarul, de ővele muszáj szerbül beszélni, mert nem ért." (52NM2E)

A fiatal interjúalanyok közül sokan bizakodóan állnak a problémához. A megkérdezettek többsége szerint férjük hamarosan meg fog tanulni magyarul. Ezt a környezet hatásától remélik, a többségben magyarok lakta településeken ugyanis a magyar a környezetnyelv. Emiatt pedig – reményeik szerint – hamarosan a parterük is elsajátítja majd anyanyelvüket. A nemi különbségeket vizsgálva 13 esetből csak egy esetben volt magyar a férj, a feleség pedig magyarul nem beszélő szerb. A többi esetben a szerb férj nem beszélte a felesége magyar anyanyelvét. A nemek szerepe hatással lehet a családon belüli kommunikációra, azonban jelentős következtetéseket nem vonhatunk le, mivel a szerb – magyar heterogám kapcsolatok többségében a nő magyar, a férfi pedig szerb. Ez a megoszlás az interjúk körében is megmutatkozik, mivel kevés magyar férfi van, aki szerb nőt vett volna feleségül. Korlátozva ugyan, de arra következtethetünk, hogy a magyar nők hajlamosabbak beletörődni, hogy a férjük nem tud magyarul, ezáltal pedig az asszimiláció útjára lépnek.

„Egymás között szerb nyelven beszélgettünk, de én a gyerekekkel magyarul beszéltem, ő szerbül…" (52NM2E)
„*Csak szerbül beszéltünk egymás között, sajnos csak szerbül. Az volt mondva, hogy mindkét nyelven nézzük a TV-t, de végül mindig szerb nyelven néztük (…) Mondta, hogy meg akar tanulni magyarul, de végül sosem tanult meg.* (67NM2E)
„Hát igencsak szerbül, mert az én férjem nem nagyon tud magyarul. Úgy éppen megérti, de nem tud annyira, hogy nagyon tudjon beszélni. A lányaink mind a két nyelvet együtt, egyformán tanulták, úgyhogy ők, akihez odafordultak ők úgy mondták. Ha az én szüleimhez, akkor ők magyarul mondták, ha az övéihez, akkor rögtön szerbül mondták nekik, nem volt probléma, sőt a… 4 unokám van és ők is tudják mind a két nyelvet. Általában jobban a szerbhez vonzódnak, mert ugye ott élnek lent, vagy ott éltek, de értik a magyart is, sőt tudnak is beszélni. Egyik jobban, másik kevésbé, de azért nem lehet őket eladni, hogy így mondjam." (76NM2)

Az elvált interjúalanyok már nem álltak ilyen optimistán a nyelvhasználat kérdéséhez. Az egyikük ki is fejtette, hogy a tanulás csak kifogás, valójában a volt férje nem vette komolyan a magyar nyelv tanulását. Mivel a kommunikáció kizárólag szerb nyelven történt, ez a tanulási folyamatot sem segíthette elő. Egy másik esetben, egy 70-es éveiben járó hölgynél is előkerült a férj nyelvtanulása, több mint 40 év házasság után. A férj 40 évig tanulta a magyar nyelvet, de még a magyarul is beszélő gyerekei mellett sem sajátította el felesége anyanyelvét.

„Sok olyat, régebbi családokat is ismerek idősebb embereknél, akiknél a mai napig úgy van, hogy hazamegy a gyerek, mert általában ugye nem itt van falun, akkor az egyik szülővel beszél egy nyelven, a másik szülővel beszél más nyelven, és hogyha egy asztalnál ülnek ez se semmi gondot nem jelent, nagy valószínűséggel a szülők egymás közt szerbül beszélnek. Mert általában szerb férj az na ná, hogy nem fog magyarul beszélni már csak azért sem, mert ő az (szerb)*, tehát ez egy… ez meg egy külön dolog, hogy tudna, de mégse, ez azért már sok mindent elárul…"* (41FM3)

A magyar fél sokkal nagyobb fogékonyságot és lelkesedést mutat partnere anyanyelvének megtanulásában, mit a szerb. Ebből arra következtethetünk, hogy a két nyelv nincs egyenlő státuszban. A magyar nyelv alárendelt szerepet tölt be a szerb mellett, ami domináns a legtöbb heterogám házasságban. Az esetek többségében már a kapcsolat létrejötte előtt beszélte valamilyen szinten a szerb nyelvet, a házasságuk során pedig anyanyelvi szintre fejlesztette.

„Nem, nem volt, tehát abszolút előtte sem volt a kapcsolatunk folyamán (probléma a nyelvhasználattal)*, egyedül annyi volt, csak hogy jaj, hogy hát most hibázok a beszédben, de egyébként meg mindenki mondja, hogy tökéletesen beszélsz, meg meg nem mondanám, hogy ugye magyar vagy."*(30NM1)

12. *táblázat: A nyelvhasználat színterei*

életkor	nem	A nyelvhasználat színterei és partnerei									
		szülőkkel	házastárssal	gyerekekkel	barátokkal	Szomszé-dokkal	boltban	munka/ iskola	Istennel	média	zene
27	nő	M	SZ		SZM	SZ	SZM	SZ	M	SZM	SZ
28	nő	M	SZ	SZM	SZM	M	M	M	M	SZ	U
29	nő	M	SZ	SZ	SZM	SZ	SZ		M	SZM	SZ
30	nő	M	SZ	SZM	SZM	SZ	SZ		M	SZM	U
34	nő	M	SZ		SZM	SZ	SZ	SZM		SZM	
37	nő	M	SZ	SZM	SZM	SZ	SZM	SZM	M	SZ	SZ
41	nő	M	SZ	SZM	SZM	M	SZM	SZ		SZM	
44	férfi	M	SZ	SZM	SZM	M	M	M	M	SZM	SZ
44	nő	M	MSZ	SZM	MSZ	M	M	M	M	SZM	SZM
44	férfi	SZM	M		M	M	M	SZM	M	M	M
49	nő	M	SZM	SZM	SZM	M	M	SZM	M	SZM	SZM
50	nő	M	SZM	SZM	SZM	M	M	SZM	M	SZM	SZM
52	nő	M	SZ		SZM	SZ	SZM	SZM	M	SZM	SZM
53	nő	M	SZM	SZM	SZM	SZM	SZM	SZM	M	SZM	SZM
55	férfi	SZM	MSZ	SZM	M	M	M	M			
55	férfi	SZ	MSZ	SZM	MSZ		SZM	SZM		SZM	
55	nő	M	MSZ	M	M	M	M	M	M	SZ	
57	nő	SZ	MSZ	SZM	MSZ	M	M	M		SZM	SZM
58	nő	M	MSZ	SZM	MSZ	M	MSZ	M	M	SZM	SZM
59	nő	M	SZ	MSZ	MSZ	SZ	SZ		M	MSZ	MSZ
62	nő	M	SZ	SZM	SZM	M	M	M	M	SZ	SZ
69	nő	M	SZM	SZM	SZM		M	M	M	SZM	SZM
63	nő	M	SZ	MSZ	MSZ	MSZ	MSZ	M	M	SZ	SZ
67	nő	M	SZ	MSZ	MSZ	M	M	M	M	SZ	SZ
70	férfi	M	SZM	SZM	SZM	SZM	SZM	M		SZM	
75	nő	M	MSZ	SZM	MSZ	M	M	M	M	SZM	SZM
75	férfi	MSZ	M	M	MSZ	M	M	M		MSZ	
76	nő	M	SZ	MSZ	MSZ	M	M		M	SZ	

A heterogám házasságokban az egymás közti beszélgetés színterei is jelentősek. Az általam vizsgált nyelvhasználati színterek a szülőkkel, a házastárssal, a gyerekekkel, a barátokkal, a szomszédokkal, a boltban, a munkahelyen vagy az iskolában, imádkozás közben, a médiában, illetve a zenehallgatás során használt nyelv. A szüleivel mindenki az anyanyelvén beszél, a szerb interjúalanyok szerbül, a magyarok pedig magyarul. Az vegyes házasságból származó kérdezettek pedig mindkét nyelvet használják a szülőkkel történő kommunikáció során. A házastárssal viszont az esetek több mint felében már csak szerbül zajlik a kommunikáció. Itt fontos emlékezni arra, hogy az interjúk háromnegyede a tömbmagyarság területén készült, tehát a kérdéses települések több mint fele magyar

nemzetiségű. Ennek ellenére a szerb nemzetiségű házastárs nem tud, vagy nem akar magyarul beszélni, a kommunikáció tehát ezekben az esetekben csak szerbül történik. Emellett a nemi megoszlás sem egyenlő arányú, mivel döntő többségben szerb férfiak kötnek vegyes házasságot magyar nőkkel. A többségi társadalomból származó férfiak tehát alacsony hajandóságot mutatnak a kisebbségi nyelv megtanulására. Kizárólag magyar nyelvű kommunikáció csak két esetben fordult elő. A gyerekekkel az esetek döntő többségében mindkét nyelven kommunikálnak a szülők; egy esetben csak szerbül, két esetben pedig csak magyarul. A baráti körben történő kommunikáció többségében szintén vegyes, mindössze három esetben számolnak be a kizárólag magyarokból álló baráti körről. A szomszédokkal történő beszélgetés a legtöbb esetben egy nyelven zajlik, 7 esetben csak szerbül, 16 esetben pedig csak magyarul. A magyar többség a települések etnikai összetételéből adódik, ugyanis a lakosság döntő többsége magyar nemzetiségű. A boltban történő kommunikáció megoszlása is hasonló, ez is az etnikai térszerkezet hatásának tulajdonítható. A munkahelyeken is a magyar nyelvhasználat tekinthető uralkodónak, ugyanakkor itt már a szerb és a vegyes kommunikáció aránya is jelentős.

Az Istennel történő kommunikáció egy belső kapcsolatra utal. Az imádkozás az identitás fontos részét képezi, a közben használt nyelv szinte biztosan az egyén anyanyelve. Vegyes nyelvhasználatról imádság közben senki sem számolt be, ezt mindenki az anyanyelvén teszi. Imádkozni mindenki a hozzá legközelebb álló nyelven szokott. Az iskoláztatással azonban nincs szoros összefüggésben, a magyarul imádkozók közt többen is szerb nyelven taníttatják gyerekeiket. Reményik Sándor Templom és iskola című versében megfogalmazott gondolata tehát csak korlátozottan érvényesül. A média fogyasztása során 19 esetben vegyes nyelvhasználatról számoltak be. 7 esetben csak szerbül, 1 esetben pedig csak magyarul történik. A zenehallgatás nyelvezete vegyes, több interjúalany is a rádióban hallgat csak zenét, ebből adódóan pedig vegyes, angol, magyar és szerb nyelvű zenék fordulnak elő.

5.1.4. Barátok és szomszédok

A baráti kör összetétele is a nemzeti identitásfontos részét képezheti. Az egyén barátaival gyakran osztja meg érzelmeit, és az őt érintő problémákat is, emellett a velük történő kommunikáció gyakran jelentős időt ölel fel az egyén szabadidejéből. A barátokkal történő kommunikáció tehát mind az identitás, mind pedig a nyelvhasználat vitathatatlanul fontos színtere. A vegyes házasságokban azonban ez a kommunikáció már nem olyan egyértelmű, mint a heterogám házasságok esetében, mivel itt a baráti kör összetétele is multietnikus. Mind a magyar, mind pedig a szerb fél magával hozza a baráti körét, akik nagy valószínűséggel a saját nemzetiségéből valók. Emellett a házasságkötés során szerzett barátok jelenléte is

jelentős lehet. A vegyes nyelvű kommunikáció egy megoldást képezhet ebben az esetben, azonban, mint láthattuk a szerb fél gyakran nem beszéli a magyar nyelvet, ez pedig jelentős akadályt gördíthet a magyarul történő kommunikáció elé. Emellett Gordon (1964) és Yinger (2002) szerint a többségi nemzet tagjaiból álló baráti kör már a strukturális asszimiláció egyik lépcsőfoka.

13. *táblázat: Barátokkal zajló kommunikáció (%)*

	Milyen nyelven beszélget a barátokkal?			Összesen
	Többnyire magyart	Többnyire szerbet	Vegyesen mindkét nyelvet	
Szerb partner	33,30	13,30	53,30	100
Nem szerb partner	85,30		14,70	100
Összesen	82,40	0,70	16,90	100

($p<0,001$)

A Magyar Ifjúság Kutatás során a barátokkal történő kommunikációra is rákérdeztek. A vegyes házasságok esetében itt is eltérés tapasztalható a homogám házasságoktól. Az előbbi esetében 33% a magyar kommunikáció aránya, az utóbbiban pedig 85%. A magyar nyelvű kommunikáció tehát jelentősen háttérbe szorul a vegyes házasságok esetében.

Az eltérés azonban nem csak a nyelvhasználatban, hanem a baráti kör összetételében is megmutatkozik. Az ANOVA teszt szignifikáns ($p<0,001$) eltérést mutat a szerb barátok arányában. A heterogám házasságban élők baráti körének átlagosan 43%-a szerb nemzetiségű, szemben a homogám házasságban élő magyarokkal, akiknél mindössze 5%-a szerb barátok aránya. A szerb magyar vegyes házasságban élők tehát jóval több szerb nemzetiségű baráttal rendelkeznek, mint akik homogám magyar kapcsolatban élnek.

„Hányszor mondták nekem, hogy „Ó, olyan szép Milán, meg olyan jó, csak az a kár, hogy… szerb." És akkor, hogyha én erre hallgattam volna, mindazokra, akik mondták, akár itt, akár máshol, valahol, vagy a barátnőim közül valaki, ha én azt hallgatom, akkor lehet, hogy másképpen alakul a sorsom, és az se biztos, hogy akkor jobb lett volna." (75NM2)

Volt, aki a baráti körből érkező negatív hatásokról is beszámolt. Az egyik idős interjúalany elpanaszolta, hogy több barátnőjének sem tetszett, hogy szerb férjet választott. Utólag azonban jó döntésnek tartja, hogy nem hallgatott rájuk és kitartott a férje mellett. A baráti körben tehát a heterogám kapcsolatokat elítélő nyomás is kialakulhat, amely akár negatívan befolyásolhatja a házasságot.

„Tele vannak más nemzetiségűekkel (a baráti kör)*, Budapesten egy olyan egyetemre jártam, ahol, tehát egy nemzetközi egyetemre jártam, ahova mindenfelől jöttek különböző nemzetiségű emberek, és igazából mindig is jól… jól kijövök igazából a más nemzetiségű emberekkel, meg szeretek angolul is beszélni. Meg itthon is ameddig éltem, mielőtt nem mentem el Budapestre, akkor is jól kijöttem itthon a szerbekkel, sok szerb barátnőm is van. Igazából ilyen társaság."* (29NM1)

Azonban nem csak negatív hatásról beszélhetünk. Az egyik fiatal interjúalany baráti köre főként más nemzetiségűekből áll, akik közt sok a szerb. Ez nagyban növeli a valószínűségét a későbbi vegyes házasságkötésnek, mivel a sok többségi nemzetből származó barát több potenciális partnert is jelenthet. Emellett a szokásokkal és a nyelvvel is jobban megismerkedik, otthonosabban mozog a szerb kultúrában. Ezek mind a későbbi vegyes házasságkötés, szerb partner választásának valószínűségét növelik, a saját nemzetiségű partner választását viszont csökkentik.

A barátokkal történő kommunikáció során az asszimilációs stratégiák (Tóth 2008) közül három átvetíthető erre a szituációra. Tóth Kinga Dóra eredetileg a tudatos- és beletörődő asszimilánsokról, valamint disszimilánsokról beszél. Az eredeti kategóriákat itt megváltoztatom és a barátokkal történő kommunikációra formálom át. Az első kategóriába, a tudatos asszimilánsok csoportjába azok tartoznak, akik magyar anyanyelvük ellenére csak szerbül (vagy többnyire szerbül) beszélgetnek a család barátaival. Nem törekszenek az anyanyelvük használatára, így nem is kiemelten fontos a számukra. A beletörődő asszimilánsok csoportja egy köztes stratégiát képez, akik nem örülnek az asszimiláció tényének, azonban beletörődtek abba. A kategória némi átalakítással, de átvetíthető a barátokkal történő kommunikációra a vegyes házasságokban. Itt ezt a köztes kategóriát úgy értelmezem, hogy az ide tartozó alanyok valamilyen szinten beszélgetnek a barátaikkal az anyanyelvükön, de nagy általánosságban szerbül kommunikálnak a közös beszélgetések során. Az anyanyelvük tehát fontos a számukra, mivel ha lehetőségük van rá szívesen használják. Abba azonban beletörődnek, hogy a partnerük nem beszéli anyanyelvüket, amiatt pedig a közös baráti beszélgetések nyelve mindenképpen a szerb lesz. Tehát megfigyelhető az anyanyelv fontossága, ugyanakkor az asszimilációba történő beletörődés is. A harmadik kategóriába a vegyes kommunikáció tartozik. Ezesetben a magyar és a szerb nyelv viszonya mellérendelő, a két nyelv egyenlően van jelen.

5.1.4.1. Asszimilánsok

„*Nézd, mivel ő nem bajmoki, hanem Újvidék részéről való, és az ő baráti köre, azok szerbek, azok ott nem tudnak magyarul. Akkor most, ha olyan társaságban vagyunk, akkor muszáj szerbül beszélnem, mert azok nem fogják megérteni, ezért alkalmazkodnom kell az emberekhez."* (52NM2E)

„Hát az attól függ, milyen vendégek jönnek. Mindegyik tud szerbül, végülis." (41FM3)

„Ház mondjuk rá az is ez a… ő is ez a, habár ő horvát volt, és ez a… de ő se tudott magyarul. Úgyhogy ez a… akkor is az volt, hogy mondjuk rá horvátul kellett beszélni, azt a nyelvet, mert ő nem értett magyarul." (52NM2E)

„Hát sajnos szerb nyelven beszéltünk mindig a vendégekkel" (67NM2E)

„Van, elég sok, Moravicán elég sok vegyes házasság van, pont emlegettük feleségemmel, hogy Ivica Ján ismered? Ott a Rigó lány, a Rigó Mari magyar, a Ján meg Szokolaci szerb. Itt él már 40 éve, megért mindent, csak nem beszél magyarul. Van több ilyen vegyes." (75HF1)

Az interjúalanyok beszámolói alapján komoly nehézségeket okozhat, ha a partnerük nem beszéli az anyanyelvüket. Ez ugyanis egyes esetekben a kommunikációt kizárólag a szerb nyelvre korlátozza. Vannak, akik erre szükséges rosszként tekintenek „*olyan társaságban vagyunk, akkor muszáj szerbül beszélnem"*. Az elvált interjúalanyok azonban ezt egyértelműen negatívan élték meg. Aép házasságokban tehát a legtöbben a kapcsolat érdekében meghozandó áldozatként tekintenek kisebbségi nyelvük elhagyására, többségi nemzetiségű partnereik azonban már nem tanulják meg a kisebbségi nyelvet, ami szinte teljesen mellőzött szerepbe kerül. Az áldozathozatal tehát kizárólag a kissebségi félre hárul. Azokban az esetekben, ahol a kapcsolat már véget ért, a kisebbségi fél (az interjúalanyok közt minden esetben a nő) a kapcsolatot megnehezítő momentumként utal nyelvének elhagyására, a megromlott kapcsolatért pedig már nem hajlandó ezeket az áldozatokat meghozni.

A barátokkal történő kommunikáció során az asszimilációs és társadalmi kohéziós elmélet is értelmezhetővé válik. Az asszimilációs elmélet szerint a kisebbségi nyelv lassanként elsorvad a vegyes házasságok során, a többségi nyelv viszont fölénybe kerül. Ezzel szemben a társadalmi kohéziós elmélet szerint a vegyes házasság minden esetben integrálja a kisebbségi felet, ezért a barátokkal történő kommunikációra levetítve azt kellene látnunk, hogy az esetek döntő többségében egyenlően oszlik meg a két nyelv használata. Az interjúalanyok beszámolóiból azt láthatjuk, hogy jelentős asszimilációs nyomás figyelhető meg a nyelvhasználat során, ez pedig igazolja az asszimilációs elmélet gondolatmenetét. A társadalmi kohéziós elmélettel azonban már más a helyzet, ugyanis nem minden esetben

látjuk beigazolódni az egyenlő nyelvhasználatot, sőt az esetek többségében a szerb nyelv domináns szerepet tölt be. A kohéziós gondolatmenet tehát nem állja meg a helyét a barátokkal történő kommunikáció során.

5.1.4.2. Beletörődő asszimilánsok

„Baráti köröm hogy állt hozzá? Hát mindenki jól szerintem. Jó most az, hogy nekem a baráti köröm tényleg nagyon nem tudnak szerbül, mert ugye moravicaiak, de mondom Marko az nagyon kommunikatív, meg hogyha nem tud valamit, akkor megmagyarázza, meg tényleg el lehet vele beszélgetni. Hát a szüleim is, szerintem jól, nem mondtak eddig semmit, úgyhogy biztos jó." (27NM0)

„Hát szerbül de például, hogyha magyar, magyar, ha én beszélek magyarul is, akihez éppen hogy szólok, tehát aki tud magyarul, ahhoz én hozzászólok magyarul is. De hát főleg szerbül, mert hát ugye nem értik meg. De viszont, hogyha az én társaságomban vagyunk, akkor én meg fordítok, úgy hogy mondom, hogyha Mile valamiért véletlenül nem tudja magát megértetni, ami elég ritka, akkor én szoktam közvetíteni. Úgyhogy így is úgy is mindenhogy." (27NM0)

„Hát attól függ, hogy milyen nyelven beszél. Mondjuk rá, ha valakik eljönnek, akik magyarul beszélnek, de tudnak szerbül is, akkor úgy beszélünk, hogy ő is megértse, ha viszont az a személy, aki eljött nem tud szerbül, akkor magyarul beszélünk, és én lefordítom neki." (52NM2E)

Az alábbi esetekben, a szerb férj ugyan nem beszél magyarul, a magyar nyelv jelenléte azonban valamilyen szinten megoldott a baráti körben. Az egyik ilyen módszer a fordítás, ami viszont könnyen szaggatottá teheti a beszélgetést. Emellett valószínű, hogyha a magyar vendégek beszélnek szerbül, akkor inkább ezen a nyelven fog zajlani a kommunikáció. Ez olyan érdekes helyzeteket is teremthet, ahol egy öt fős társaságból négyen magyarok, egy pedig szerb, a kommunikáció mégis végig szerb nyelven zajlik. Ezekben az esetekben azonban megfigyelhető valamilyen szintű törekvés a szerb partner részéről is, hogy a felesége anyanyelve is használatban legyen a beszélgetések során, még ha csak minimálisan is. Ugyan ez nem nevezhető kétnyelvűségnek, azonban a magyar nyelv ezekben az esetekben nincs teljesen használaton kívül.

„Hát több szerb barátunk van, de igazából azok is, ha azt nézzük vegyes, van 2 vegyes házasság, és akkor az úgy szokott kinézni az egyik pár esetében, hogy pl. ott is a férj az szerb, és a feleség magyar. És akkor mi úgy szoktunk beszélgetni, nem szoktunk úgy együtt

beszélgetni, nem tudom, hanem én meg férjem barátjának a felesége magyarul beszélünk, ők pedig itt az asztal másik végében szerbül. Viszont van még 1 pár, ott pedig a férj a magyar, és ő is úgyszintén a férjemnek a barátja és a felesége… hát bosnyák. és akkor ott szerbül beszélünk, és a barátja is a férjemmel szerbül beszél, de ő is olyan magyar, mint te meg én." (29NM1)

A nyelvi korlátok elkerülése végett egy baráti beszélgetés során párhuzamos beszélgetések is kialakulhatnak. Az alábbi interjúrészletből látható, hogy a magyar nők egymás között magyarul beszélnek, a szerb férjek pedig saját nyelvükön, szerbül. Így egy baráti beszélgetés tulajdonképpen két beszélgetéssé alakul át, két különböző nyelven. Így a férfiak és nők közti beszélgetés ugyan korlátozott, viszont mindkét nyelv jelen van annak ellenére, hogy a társaság egy rész csak a szerb nyelvet beszéli. Ha közös beszélgetésre vágynak, az viszont csak szerb nyelven történhet meg, mivel a férjek nem beszélnek magyarul, a feleségek azonban tudnak szerbül. A magyar nyelv szerepe tehát korlátozott, a megosztás nem fele-fele arányú, mivel az átkötő beszélgetés, vagy a közös kommunikáció csak a többségi nyelven tud megvalósulni. Ezekben az esetekben tehát jelen van a magyar nyelv, de csak alárendelt szerepkörben.

„Attól függ, hogy ha magyarok jönnek, akkor teljesen magyarul. Ebben tényleg, nálunk ebből a részből nincs gond." (53NM2)
„Hát, ahogy sikerül. De ez így érdekes, hogy amikor jön Magyarországi barátunk, aki nem tud szerbül, az nem ért bennünket, mert mi keverjük. Tehát a mondatnak fele van, hogy magyar, van, hogy fele szerb, és akkor így, tehát a férjem is ugye teljesen jól beszéli a magyar nyelvet, és akkor észre se vesszük, hogy hogy beszélünk egymás között." (58NM2)

Ha figyelembe vesszük Horváth István (2005) kutatási eredményeit, még erőteljesebben körvonalazódik az asszimiláció. A vegyes házasságokban ugyanis sohasem kiegyensúlyozott a kommunikáció, ha az egyik fél nem beszéli párja nyelvét. A gyerekekkel történő kommunikáció során a dialógusok fele-fele arányban oszlanak meg, az anya is a saját nyelvén, és az apa is a saját nyelvén beszél a gyerekkel. A valóságban azonban ez nem egyenlő arány, ugyanis a trialógusok, a közös beszélgetések csak a többségi nyelven megoldhatóak, amit mind a hárman beszélnek. Ezért ez az 50-50%-os megoszlás nem reális, inkább 30-70% arányú a többségi nyelv javára. A barátokkal történő kommunikáció esetén is ez az elv érvényesül, hiába beszél a feleség és a közös barát magyarul és szerbül is, ha a szerb

férj csak szerül kommunikál. Ebben az esetben a közös beszélgetés mindenképpen a többségi nyelven zajlik majd.

„A gyerekkel, hát amikor együtt vagyunk akkor általában szerbül, mert ugye én is a férjemmel szerbül beszélek, annak ellenére, hogy az én férjem tud magyarul, csak ő nem tud olyan jól magyarul, mint én szerbül." (29NM1)

5.1.4.3. A kettős identitással rendelkezők

A harmadik kategória a kettős identitással rendelkezőké. Ebben az esetben a kisebbségi nyelv egyenlő szerepet kap a többségi nyelvvel, tehát a barátokkal történő kommunikáció során mindkét nyelv jelen van. Ez azokban az esetekben jelentkezhet, ahol a többségi partner is beszéki a kisebbségi nyelvet. Az ebbe a kategóriába sorolt interjúalanyok elmondása szerint csak a baráttól függ, hogy milyen nyelven folyik a beszélgetés; ha magyar barát jön akkor magyarul, ha pedig szerb akkor szerbül beszélgetnek vele.

„Hát attól függ ki jön, ha szerbek akkor szerbül, ha magyar akkor magyarul. Most amelyik magyarok is szerbül beszélnek a Draganaval, úgy könnyebb. Az én anyámmal és apámmal meg Dragana magyarul beszélt. Én apósommal hol így, hol úgy, mert apósom az szeretett magyarul beszélni, ő magyarul beszélt, meg a másik vejével is, vele is mindig magyarul beszélt. Anyósom nem tudott magyarul." (70FM2)
„…otthon is, attól függ, ki a vendég. Ha az a vendég ilyen nyelven elkezd beszélni, akkor mi olyan nyelven beszélünk, ha fordítva, akkor úgy csinálunk." (75NM2)
„Persze, hát mi társalgunk ugye magyarokkal szerbekkel is. Úgyhogy, mert ugye az ő barátai is, meg a mi barátaink is szintén ilyen házasságok is vannak, hogy vagy magyar, vagy szerb szintén a másik fél is, és akkor… egyezünk, semmi problémánk nem volt még eddig, nem vitatkoztunk azon, hogy most miért így beszélsz, vagy miért úgy beszélsz, nem volt semmi gond." (59NM2)

Ahol mindkét fél ismeri mindkét nyelvet könnyebben megoldható a kommunikáció. Többen is beszámoltak róla, hogy csak a vendég határozza meg, hogy milyen nyelven zajlik a beszélgetés. A magyar barátokkal magyarul, a szerb barátokkal pedig szerbül beszélgetnek. Így mind a családon belül, mind pedig a baráti körben is jelentős szerepet tölt be a kisebbségi nyelv, és nem válik mellőzötté. Ebben a szituációban a nemzeti identitás megőrzése és a gyerekek számára történő továbbadása is jóval egyszerűbb. Egy interjúalany számolt be

problémáról. A férjével a beszélgetés során gyakran váltogatják a nyelveket, egyik mondat magyarul, a másik pedig szerbül hangzik el. A magyar - szerb kevert beszédet azonban a szerbül nem beszélő magyarok nem értik. A többi interjúalany hasonló problémákról nem számolt be, esetükben a szerb partnernek sem okoz komoly gondot a hosszabb magyar nyelvű kommunikáció.

Negyedik, magyar dominanciával rendelkező kategóriát nem tudtam létrehozni, mivel egyetlen esetben sem fordult elő, hogy kizárólag magyarul kommunikáltak volna a család barátaival. Természetesen ez nem egy kívánatos eshetőség, mivel ezesetben a szerb identitás kerülne alárendelt helyzetbe. Azonban jelentős lehet a kategória hiánya, mivel arról árulkodik, hogy a magyar nyelv maximum egyenlő státuszt képes elérni, fölérendelt helyzetbe sohasem kerülhet a többségi nyelvvel szemben.

5.1.5. Média

A médiafogyasztás szintén a nyelvhasználat fontos színtere. A hírek és szórakoztató tartalmak követése a szabadidő jelentős részét magába foglalja, és nagy hatást gyakorolhat az egyén identitására. Ennek alapján egyértelművé válik, hogy az a nyelv, amelyen az egyén a médiát fogyasztja fontos szerepet tölt be az egyén identitásában. Mind Gordon (1964), mind pedig Yinger (2002) asszimilációs elméletében kiemelt szerepe van a médiának, mint az akkulturáció egyik kiemelt eszközének. Bodó Barna (2005) is kiemelt szerepet tulajdonít a médiának a magyarság nyelvhasználatában. Véleménye szerint ugyanis, ha a kisebbség a többségi médiát követi, egy idő után ezt tartja elsődlegesnek, ennek eredménye pedig a kisebbségi kommunikációs csatornák elsorvadása. Ha pedig a kisebbség kommunikációs csatornái megszűnnek, a kisebbség az elsorvadás útjára lép.

14. *táblázat: Internethasználat nyelve (%)*

	Milyen nyelven internetezik?				Összesen
	Többnyire magyarul	Többnyire szerb nyelven	Vegyesen mindkét nyelven	Többnyire egyéb nyelven	
Szerb partner	42,90	28,60	7,10	21,40	100
Nem szerb partner	73,60		19,20	7,20	100
Összesen	72,00	1,50	18,60	8	100

($p<0,001$)

A Magyar Ifjúság adatai alapján a vegyes házasságokban történő médiahasználat is eltér a homogám házasságokétól. A homogám magyar kapcsolatok esetén az internetezés az esetek majdnem háromnegyedében magyarul történik, a heterogám kapcsolatokban azonban ez az arány 43%, a kizárólag szerb nyelvű internetezés pedig közelíti a 30%-ot. A vegyes

házasságokban tehát eltérő nyelvhasználati szokások alakulnak ki, mint a homogám magyar házasságokban.

A heterogám házasságokban a médiafogyasztás kérdésköre is jóval összetettebb, mint a homogám kapcsolatokban. Míg az utóbbi esetén többnyire egyértelmű, hogy milyen nyelven zajlik a tartalmak fogyasztása, az előbbi esetében ez gyakran komoly áldozathozatalokat igényel. Az interjúalanyok felénél a partnereik nem beszélnek magyar nyelven, így a közös médiafogyasztás nyelve a szerbre korlátozódik. Ez az asszimilációs elmélet gondolatmenetét igazolja, a társadalmi kohéziós elméletét azonban cáfolja.

„Hát magyarul nem (híreket)*, mert ugye nem élünk ott, tehát, hogy innentől kezdve az kevésbé érdekel minket."* (29NM1)
„Hát csak a szerb híreket. Mondjuk, hogyha esetleg anyukáméknál, hogyha ráfutunk, akkor megnézzük a magyar híreket is, de… vagy éppen az interneten ráfutok valamire." (30NM1)
„Hát szerbül (zenét)*, általában szerbül, azt szeretik a gyerekek is*." (44FM3)
„Hát általában szerb nyelven nézi ő a TV-t. Én kevésbé TV-zek. De ő általában szerb nyelven nézi." (52NM2E)

Az interjúrészletekből egyértelműen kitűnik, hogy itt is megfigyelhető egy asszimilációs nyomásnak jelentős mértékben kitett csoport. Az asszimilációs stratégiákat a médiahasználatra átértelmezve itt is három csoportot határozok meg. Az első kategóriába a tudatos asszimilánsok tartoznak, akik nem (vagy csak alig) néznek magyar nyelvű médiát. A partnereik (szerb férjeik) nem értenek magyarul, ők pedig nem is törekszenek a magyar média követésére.

„Hát mink igazság szerint a szerb nyelvűeket nézzük. Azért nézzük a szerb nyelvű adásokat, mert mink Szerbiában élünk, és akkor minket, amik itt történnek, az érint jobban. Magyarországot is szoktuk hallgatni meg nézni, de az azért… nekünk ez a… mi tudjuk már, hogy mi történik itt, hogy mi van körülöttünk, és akkor a férjem, hogyha éjszaka tévézik, ő csak a szerbet, és én is automatikusan azokat a híreket mind szerbül, vagy a humoros műsorokat általában. Szeretjük a filmeket, ami alá van (fel)*iratozva szerbül, azokat szeretjük olvasni, halljuk a rendes nyelvet, az angolt, amilyen a film, azt szeretjük hallgatni."* (55NM2)

Az interjúalanyok beszámolói alapján gyakran előfordul, hogy a magyar fél (az esetek döntő többségében a feleség) lemond az anyanyelvén történő médiafogyasztásról, és csak

szerb nyelvű[30] médiát követik. A hírek esetében a leggyakoribb válasz a magyar nyelv hiányára, hogy a szerbiai események érintik őket elsősorban. Ez természetesen preferencia kérdése, azonban több magyar nyelvű szerbiai tévéadó és hírműsor is elérhető, tehát magyar nyelven is követhetők az ország hírei. Megfigyelhető, hogy az érintett családokban a magyar fél lemond az anyanyelvéről a médiafogyasztás terén, tehát lemond a magyar nyelvű média követéséről. A vegyes házasságban élő magyar interjúalanyok ezt a kapcsolat zavartalan működése érdekében teszik meg. Az elvált interjúalanyok azonban egyértelmű negatívumként számolnak be erről, mivel a kapcsolatuk alatt nem követhették annyit a magyar nyelvű médiát, mint szerették volna. A fennálló vegyes házasságokban tehát valószínűleg a magyar fél is szeretné anyanyelvén követni a médiát, partnere viszont sokkal fontosabb a számára, ezért erről könnyedén lemond. Ahol azonban a partnerek közti kapcsolat megromlott, ilyen áldozathozatalra már nem hajlandó a magyar fél.

„Hú, hát angolul vagy szerbül, azt a két nyelvet, tehát magyar, mondjuk rá magyar TV-t én az ő jelenlétükben nem szoktam nézni. Mert nincs is, tehát (városnév) *nincs olyan nagy választék magyar csatornákból, úgyhogy akkor ezt annyira nem is… nem is szoktam. Jaj nem, nem tudom mit mondjak, most az előző kapcsolatomban volt azért egy ilyen, ő is ilyen nagyon… tehát ő ilyen baloldali, tehát ilyen nagyon mindegy volt neki, hogy én mi vagyok meg stb. de mit tudom én, mikor így 20 percig nézetem vele a magyar TV-t, akkor már érted elkezdi unni. De gondolom, hogy ezek ilyen normális dolgok érted mit nézzen rajta, mikor semmit nem ért."* (34NM0)

Mivel a szerb partner nem beszél magyarul, ezért több interjúalany is lemondott a magyar nyelvű médiafogyasztásról, jelentős áldozatot hozva ezzel a kapcsolat érdekében. A véget ért kapcsolatok esetében – az egymás közti kommunikációhoz hasonlóan – azonban már egyértelmű negatívumként számol be a médiafogyasztásról az egyik interjúalany. A magyar fél tehát kimondott, vagy kimondatlan áldozatként lemond anyanyelvéről a médiafogyasztás területén is.

[30] Az interjúrészletekben is gyakran előfordul az angol nyelv, mint a médiafogyasztás nyelve. Ez a szerb média sajátosságából adódik, ahol a magyarországi gyakorlatól eltérően nem zajlik szinkronizálás. A szerb médiában a filmeket és sorozatokat eredeti nyelven adják, szerb felirattal. A külföldi filmek és sorozatok angolul, spanyolul, portugálul vagy törökül kerülnek adásba, szerb nyelven pedig a hírek és a saját gyártású műsorok és sorozatok követhetőek. Ebből adódóan a szerb médiában gyakoriak az idegen nyelvű, feliratos tartalmak.

„Igencsak szerb nyelven, habár én több magyar adást igényeltem volna." (67NM2E)

A szerb nyelv dominanciája azonban nem kizárólagos, több interjúalany is beszámolt a magyar nyelvű médiumok követéséről, mind a hírek, mind pedig a szórakoztató tartalmak terén. A zenehallgatás is sok helyen nyelvi szempontból vegyes. Ezekben az esetekben a magyar nyelv is jelen van a médiafogyasztás során.

„Hát ki hogy. Ő tévézik többet, tehát ő szerb nyelven. Én nagyon keveset nézem a tévét, de hát azért mert én munkából hazamegyek akkor délután főzök, úgyhogy nem nagyon van időm. Akkor, akkor nálam megy a TV a konyhában, az mondjuk rá akkor magyar nyelven. Úgyhogy ő így, én úgy. Nem nagyon közösen tévézgetünk, mert én nem jutok oda, hogy most akkor mi együtt nézzünk filmet, mert a kicsit én már akkor fürdetem. Most előtte nem mondom volt, úgyhogy akkor, akkor mondjuk rá szerb nyelven." (41NM2)
„Hát itt megy a szerb, meg a sport, énnekem van másik tévém, ha éppen akarok valami nézni, de az nem a nyelv végett, hanem az adás, hogy milyen programot nézünk. Mert nála van a távirányító, és akkor ő oda nyomja, ahova akarja, és így." (62NM2)
„Hát akkor amikor én egyedül voltam, vagy a gyerekkel, akkor magyarul néztem, ha ővele együtt voltunk, akkor szerb nyelven, de viszont voltak nem tudom én, én találtam benne valami sorozatot, amit én szerettem volna megnézni, akkor azt meg lehetett nézni magyarul is, ha én azt akartam, akkor is amikor ő odahaza volt." (63NM1)

A második kategóriába a beletörődő asszimilánsokat sorolom. Ez eredeti kategóriának itt is szükséges az átalakítása, azonban értelmezhető a csoportra. A beletörődő interjúalanyok partnerei nem tudnak magyarul, ezért a közös médiafogyasztás szerb nyelven zajlik. Az interjúalanyok ezt elfogadják, nem számolnak be arról, hogy fontos lenne számukra, ha partnerükkel közösen tudnának magyarul szórakoztató tartalmakat, vagy híreket követni. Saját maguk számára azonban különböző módszerekkel megoldják a magyar nyelvű média követését. Ez általában időbeosztással történik, de vannak olyan esetek is, ahol több tévé van a háztartásban, és mindenki a sajátját nézi. Tehát itt megállapítható az anyanyelv fontossága, de a beletörődés is.

„Én a magyart nézem, ő a szerbet. 2 tv-t nézünk. Mind a kettőről is nézzük ha jó film van. Ő kint van a konyhában állandóan, neki kint van a tv-je, ő azt nézni. Én meg itt bent nézem a

tévét, én magyart szoktam nézni ő meg a szerbet. De ha film van akkor mindegy. A híreket mindenki a saját nyelvén nézni." (70FM2)
„Minden szobában vagy egy televízió, úgyhogy... most ezt a két szobát használjuk, mert amarra hideg van, még van ott 2 szobánk, de mindenki azt néz, ami tetszik neki, az nem, az se nem volt soha probléma, hogy valaki ezt nézze, vagy azt nézze, úgyhogy itt is megosztódnak a.. gondolom én meg tudunk egyezni. Hát én délelőtt nem sokat nézek, mert ugye konyha, ez – az, valamit mindig csinálok. A férjem inkább a sportot, nézi, egy kis politikát, ő nagyon szereti a sportot, én egy kis filmet, egy kis ezt – azt, de a híreket én is meghallgatom, de nincs… hát ő jobban csak ugye a szerb nyelven nézi, ezt mondhatom." (76NM2)

Több interjúalany számára is sikerült megoldani a magyar nyelvű média követését annak ellenére, hogy partnere nem beszél magyarul. Abban az esetben, ha több tévé is van a háztartásban a párhuzamos tévézés könnyen megoldható. Ebben az esetben ugyan külön – külön követik a médiát, azonban mindkét nyelv jelen van a mindennapi élet során, a magyar fél pedig nem kényszerül lemondani anyanyelvéről. Egyes interjúalanyoknál csak egy tévé volt a háztartásban, azonban ezen megosztoztak, és mind a magyar, mind pedig a szerb műsorokat követték. Ebben az esetben sem beszélhetünk közös médiafogyasztásról, és nagy valószínűséggel az idő beosztása is kényes témává válhat, azonban mindkét nyelv jelen van.

„Hát az változó, sokszor, sokszor megnéz magyarul is filmeket, szoktunk ilyet nézni, hogy RTL, ilyen magyar tévét is megnézzük, ha van jó film." (29NM1)
„Hát rajzfilmeket nézünk általában, a gyerekek végett egy ideje, de nincs meghatározva, szerbül is, magyarul is, angolul is. Ami sorba jön." (44FM3)
„Hát az is vegyesen hogyha megy a zene, de nem, tényleg nem annyira, inkább TV, de az állandóan. Én 99 %-ot magyarul, őneki mindegy, mert ő szereti a föliratos filmeket olvasni." (53NM2)
„Hát ez is úgy meg, hogy keverve, keverve. Ahogy sikerül, és attól függ, hogy mit nézünk. Tehát mindegy, hogy az most a budapesti tévé, magyar tévé, újvidéki tévé, vagy a belgrádi, vagy a zágrábi műsor, mindegy tehát megy keverve." (58NM2)

A harmadik kategóriába a kettős identitásúakat sorolom. Számukra fontos a magyar nyelvű média követése, amire partnerük is hajlandóságot mutat. Ezekben az esetekben a magyar és a szerb nyelv egyaránt használatban van, a házaspár közösen is tud

médiatartalmakat fogyasztani mindkét nyelven. Ezekben az esetekben a magyar nyelv nem kerül alárendelt státuszba, hanem mellérendelésről beszélhetünk a nyelvek közt.

„A tv-t azt magyar, szerb, mind a két tv-t a magyar tv-t is nézzük, sőt a horvát tv-t is nézzük, ezt a két nyelvet értjük jól, mind a kettőt is megszoktuk hallgatni, hogy mit hazudik az egyik, mit hazudik a másik. A híreket is hallgatjuk, a szerbek jobban vonatkoznak ránk, a magyart kísérjük, hogy mi történik náluk." (75FM1)

Ahol a szerb fél beszéli a magyar nyelvet, a média kérdése is egyszerűbbé válik. Ebben az esetben a magyar nyelvű műsorok érthetőek mindkét fél számára, így nincs nyelvi akadály a követésük előtt. Több interjúalany is beszámol arról, hogy arányosan osztják el, milyen nyelvű műsorokat néznek, általában fele – fele arányban. Ebben az esetben mindkét nyelv jelen van a család mindennapjaiban, és a magyar nyelv sem merül feledésbe. Emellett nem szükséges külön helyre vonulni, együtt is tévézhet a pár, mivel mindkét fél érti, akármilyen nyelvű műsorról is legyen szó. Ezekben az esetekben sehol sem mertült fel a magyarországi hírek teljes elhagyása, senki sem vetette fel indokként, hogy nem érinti őket. Feltételezhető tehát, hogy az előbbi esetekben is főként nyelvi akadálya van a hírek követésének, nem pedig az érdeklődés hiánya.

„Hát én nagyon szeretem a komolyzenét, és a jazzt, úgyhogy én azt hallgatok főleg, úgyhogy én nagyon sok gyerekzenét hallgatok mostanában, ugye a kisgyerek miatt, ő viszont a népi zenéket nagyon szereti, a szerb népi zenéket." (28NM1)
„Szerb zenét szoktam hallgatni, de ez... ezt nem a férjem változtatta meg, hanem én kiskorom óta nem tudom, hogy miért, de hetedikes korom óta én a szerb zene szerelmese vagyok. Tényleg nem tudom, hogy miért tetszik ez a ritmus, tetszik, mert nagyon szeretem a török meg a görög zenét is, ami hát szinte ugyanolyan mint a szerb…" (29NM1)
„Igen, keresztény zenét. Hát azt szoktunk… az vegyes, nincs az konkrétan, hogy most kizárólag magyar vagy szerb, az vegyes. Keresztény zenék, de vegyes." (52NM2E)

A zenehallgatás a médiafogyasztás egy nagyon specifikus részét képezi. Az identitásnak egy nagyon fontos szegmense, komoly hatással lehet a személyiségre. Az interjúalanyok többsége több nyelven is hallgat zenét, a magyar és szerb nyelv mellett az angol is gyakran előkerül, de az instrumentális zenének is vannak kedvelői. A keresztény dicséretektől a klasszikusokig szinte minden előfordul. A házasság során kialakult ízlésváltozásról senki sem

számolt be. Itt is az a következtetés vonható le, hogy ha egy magyar szereti a szerb zenét, az közelebb hozza szerb nyelvhez és kultúrához, ami a későbbi vegyes házasságkötés valószínűségét növeli.

5.1.6. Összegzés

A nyelvhasználat a nemzeti identitás egyik vitathatatlanul fontos eleme, amely nagymértékben átformálhatja és megváltoztathatja az identitás szerkezetét. Emellett a vegyes házasságokban kiemelten fontos szerepet tölt be, mivel meghatározhatja, hogy lesz-e domináns nyelv a családban (pl. abban az esetben, ha a szerb partner nem beszél magyarul), vagy inkább a kétnyelvűség válik jellemzővé. Emellett a heterogám családokból származó gyerekek nemzeti identitását is meghatározza, hogy milyen nyelven vagy nyelveken beszélgetnek otthon. Az asszimilációs elmélet és társadalmi kohéziós elmélet könnyen szembeállítható a nyelvhasználat esetében is. Ha az asszimilációs elmélet keretei közt értelmezzük a vegyes házasságokban történő nyelvhasználatot, akkor a többségi nemzet nyelve lesz a domináns, a kisebbségieket pedig az asszimiláció valamelyik fokán találjuk. Ezzel szemben a társadalmi kohéziós elmélet szerint a vegyes házasságok integrálják a kisebbségieket, tehát a keretei közt elképzelhetetlen, hogy a kisebbség nyelvvesztést szenvedjen. Az elmélet szerint tehát gyakorlatilag az összes vegyes házaság esetében kétnyelvűséget kell, hogy találjuk.

Az interjúk tapasztalatai alapján láthatjuk, hogy kártyavárként omlik össze a társadalmi kohéziós elmélet mindent elsöprő optimizmusa. Az esetek több mint felében a többségi nemzetből származó partner nem is beszéli a magyar nyelvet, a kétnyelvűségnek tehát elméleti esélye sincs ezekben az esetekben. Egy olyan kisebbségi pedig, aki nem tud a partnerével a saját nyelvén beszélgetni, vagy médiát fogyasztani nehezen értelmezhető tökéletesen integráltként a többségi társadalomba. A délvidéki magyarság esetében tehát erősen korlátozott az elmélet azon elgondolása, hogy a vegyes házasságok beintegrálják a magyarságot a többségi társadalomba.

Az asszimilációs elmélet azonban az esetek nagyrészében beigazolódik. Az esetek felénél a kisebbségi fél nem tudja szabadon használni az anyanyelvét, ez pedig az asszimiláció egyértelmű jele. A barátokkal történő kommunikáció és a médiahasználat esetében szintén megfigyelhetők a leépülő kisebbségi kommunikációs csatornák. Az elmélet tehát igazolódni látszik a délvidéki magyarság vegyes házasságainak esetében. Az asszimiláció azonban nem totális, mivel a kétnyelvűség is jelen van az esetek felében, ahol nem, vagy csak korlátozott szinten beszélhetünk asszimilációról. Azonban itt fontos kiemelni, hogy a kutatás a tömbmagyarság területein zajlott, ahol a magyarság abszolút többséget képez. Azokban a

vegyes házasságokban, ahol az etnikai térszerkezetben a többségi társadalom dominál, eltérő a helyzet. Ha a tömbmagyarság területein az esetek felében asszimilációt figyelhetünk meg, akkor a szerb többségű területeken ez az arány sokkal nagyobb, az asszimiláció pedig jóval előrehaladottabb és mélyrehatóbb. A délvidéki vegyes házasságokban zajló nyelvhasználatban tehát az erőteljes asszimiláció jelei mutatkoznak.

A nyelvhasználat kapcsán jól elkülöníthető a három asszimilációs stratégia. A tudatos asszimilánsok, akik maguk is a szerb nyelv használatára törekednek. Elsősorban a szerb nyelvet tartják hasznosnak saját, vagy a gyerekeik boldogulása érdekében. Otthon inkább szerbül beszélnek, hogy a gyereknek később könnyebb legyen a szerb iskolában. A médiában a szerb szórakoztató tartalmakat követik, és a szerb híreket nézik. Elsősorban azzal indokolják ezt, hogy mivel itt élnek, ez érinti őket igazából. Ennek következtében viszont leépülnek a magyar nyelvű kommunikációs csatornáik. A vegyes házasságok ezen része tudatosan halad (ha ki nem mondottan is) az asszimiláció irányába. A beletörődő asszimilánsok csoportja is jól elkülöníthető. Ők elfogadják, hogy a partnerük nem tanult meg magyarul, ezért csak szerbül beszélgetnek egymás között. A legyakoribb indok, hogy a magyar egy nehéz nyelv, ezért nem tudta megtanulni a szerb fél. A médiában szeretnének magyar műsorokat nézni, azonban lemondanak erről, mivel a partnerük nem beszél magyarul, ezért nem akarják terhelni ilyen műsorok követésével. Ezt a csoportot nagy áldozathozatali készség jellemi, mivel lemondanak saját nyelvük gyakorlásáról a zökkenőmentes házasságuk érdekében. Ebben a csoportban olyanok a szerb partner nem tud magyarul. Az egymás közti beszélgetés az ő esetükben problémás, a barátokkal történő kommunikáció és a médiahasználat azonban megoldható. A barátok esetében párhuzamos kommunikáció alakul ki, a média esetében pedig mind a magyar, mind pedig a szerb műsorokat követik. Ez a tévéhasználati idő elosztásával, vagy saját tévével oldják meg. A harmadik csoport pedig a kettős identitással rendelkezők csoportja. Ők megőrzik magyar anyanyelvüket. A partnerükkel és a barátaikkal magyarul is kommunikálnak és a magyar nyelvű médiát is követik. Magyar dominanciájú csoportot nem találtam, ami arról árulkodik, hogy még a tömbmagyarság területén sem kerülhet domináns helyzetbe a magyar nyelv.

A harmadik kutatási kérdésem a statikus asszimilációértelmezéssel kapcsolatos, ez alapján ugyanis az asszimiláció egy igen-nem változó, a kisebbségi vagy asszimilálódott, vagy nem. A kialakított nyelvhasználati kategóriákból egyértelműen látszik, hogy nem beszélhetünk statikusságról, az asszimilációnak fokozatai vannak. A három kialakított kategória jelentősen eltér egymástól, azonban egyikret sem lehet egyértelműen felcímkézni, hogy az ide tartozó alanyok asszimilálódtak, vagy sem. Az asszimilánsok kategóriájában a

magyar identitás nagyon gyengén ugyan, de még mindig jelen van, a beletörődő asszimilánsok esetében pedig még határozottabb a szerepe, igaz még ezesetben is a szerb identitásnak alárendelve. A kettős identitásúak esetében komoly szerepet tölt be a magyar identitás, azonban mellérendelt formában a szerb identitás is jelen van, a címkézés tehát itt sem megvalósítható. Ezek alapján kijelenthető, hogy a nyelvhasználat terén az asszimiláció nem statikus, hanem fokozatai vannak.

5.2. A vallás

„Ő tartja az ő vallását, én az enyémet és kész. Ha van karácsony megünnepeljük mind a kettőt. Karácsonykor fel van díszítve a karácsonyfa, szerb újévi itt van az ablakban, itt szokott állni. Magyar húsvétkor felrakjuk azt a kosarat meg tojásokat… A magyar húsvéttól szerb húsvétig." (70FM2)

A magyar szerb vegyes házasságok az esetek többségében felekezetileg is vegyes házasságok, mivel a szerb fél az esetek döntő többségében pravoszláv vallású, a magyar pedig vagy római katolikus, vagy pedig valamelyik protestáns vallást követi. Felekezeti megoszlás szempontjából a szerbek sokkal egységesebbek, mint a magyarok, mivel a szerb nemzeti identitásban a pravoszláv vallás kiemelt szerepet töltött és tölt be jelenleg is.

5.2.1. Az egyházak

A történelmük során a szerbek szinte sohasem tartoztak egyetlen állam fennhatósága alá, több ország vagy birodalom területén éltek egyszerre, szemben a magyarokkal, akik csak a huszadik század óta élnek több állam közt megosztva, az előző évszázadokban többnyire egy állam területén éltek. A szerbek ezt a megosztottságot a pravoszláv egyház keretein belül tudták részlegesen feloldani. A szerb kultúra és nyelv ápolója is a pravoszláv egyház volt, a szerb írásbeliség is hozzá köthető. A nemzeti identitás kialakulásában a pravoszláv vallás ezért központi szerepet tölt be, annak egyik legalapvetőbb pillérét képezi.

Ezt a központi szerepet azonban nem tudta megszakítások nélkül betölteni, a szocialista érában ugyanis üldözték az egyházat. Hivatalosan mindenki szabadon gyakorolhatta a vallását, azonban a kisebbségiek vallásaihoz hasonlóan a pravoszláv vallást sem tolerálták.

„A faluban az '50-es években letartóztatták a papot. Nem azért mert törvényt szegett. Nem lehetett, csak a templomban prédikálni, hirdetni az igét még a temetőben se volt szabad. Megvoltak a kémek, akik jelentették, hogy hogy beszél, és mit beszél a pap. 1953-ban hozták a törvényt, hogy szabad - és a szabad idézőjelben - prédikálni. Ő semmit sem vétett, a felesége orosz volt, és oroszt tanított az általános iskolában. Stanisityon volt pap, ahova a 2.

világháború után nagyon sok szerbet telepítettek be, emiatt idejött a faluba. Ott nemcsak nem fogadták be, hanem zaklatták is. Itt letartóztatták, azután meg elzavarták az országból. Ő túlélte, de nagyon sokan nem élték túl a börtönt. Montenegróban és Horvátországban nagyon sokan nem maradtak életben. A második világháború után Szlavóniában 2-3 pap maradt élve, a többit megölték. Itt sokkal jobban jártak a papok, mert a különböző vallású papok kisegítették egymást." (40SZF2)

A hivatalos propagandával ellentétben a hitéletet jelentősen korlátozták, a párttagoktól és a társadalomban központi szerepet betöltő személyektől, köztük az értelmiségiektől is elvárták, hogy ne járjanak templomba, és még családi körben se éljenek hitéletet.

„Engem reformátusnak kereszteltek meg, mert apukám ehhez ragaszkodott, hogy meg legyek keresztelve. De a vallást nem követtük, apukám iskolaigazgató volt, ezért nem volt neki szabad se templomba járni, se követni a vallást. Karácsonykor se állíthattunk karácsonyfát, az újév viszont állami ünnep volt, úgyhogy újévfát állítottunk, és azt díszítettük fel." (67MN2E)

A vallásos hit, a társadalomra kényszerített szocialista szemléletmód miatt, teljesen a magánszférába kényszerült, sőt sok esetben még ott sem lehette igazán megélni. A társadalom azonban nem veszítette el teljes mértékben a hittel való kapcsolatát. A templomi istentiszteletek, jelentős korlátozások mellett, de tovább folytatódtak, aki pedig hitéletet akart élni, korlátozva ugyan, de megtehette.

„A jugoszláv időben nagyobbak voltak a falvak és több gyerek is volt. Az előző pap idején több keresztelő és házasság volt az egyházban csak itt a faluban, mint nekem most 2-3 faluban, de ezek demográfiai okok. Az utóbbi időben Szerbiának több mint fele 2-3 városban él. A kommunizmus ellenére is önálló földművesek voltak az emberek, nem kellett alkalmazkodni a párthoz. Nem befolyásolta a társadalmi helyzetüket az, hogy párttagok, vagy hívők. A 70-es éveken, amikor a szocializmus a legelnyomóbb volt, akkor volt a legtöbb hívő a templomban. A telepes falvakról a nagyszülők miatt hozták ide megkeresztelni a gyerekeket, és itt is esküdtek. A nagyszülők a szülők tudtával, vagy tudta nélkül megkeresztelték a gyereket. Az egyház hozzáállása akkor sokkal kiélezettebb volt… nem engedte meg, hogy ne élj egyházi életet. Járni kellett a templomba, böjtölni és gyónni, úrvacsorázni, és azután adták össze őket. Akkor más volt az élet: az emberek az idejük nagy részét a földeken töltötték, és a templomba járás volt a társasági élet." (40FSZ2)

Az egyházak tagsága a szocialista érában is megmaradt, a rendszer bukását követően pedig ismét társadalmilag elismert szervezetekké válhattak. A hitélet megélése sem volt tilos többé, a fiatalabb generációk szabadon gyakorolhatták hitüket. Ennek következtében azonban a felekezeti ellentétek is megújultak. A délszláv háborúknak etnikai jellegük mellett jelentős vallási fennhangjuk is volt. A nemzetek közti feszültségek miatt a vallások közt is jelentős feszültségek alakultak ki, mivel az etnikai törésvonalak egybeestek a vallási törésvonalakkal. A háborúk végeztével pedig éveknek kellett eltelnie, hogy a helyzet normalizálódhasson.

5.2.2. A vallás szerepe a vegyes házasságokban

Az interjúzás során felkeresett vegyes házasságok több mint fele vallási szempontból is heterogám, a római katolikus, pravoszláv és református kapcsolatok arányosan oszlanak meg. A vallás szempontjából homogám kapcsolatok esetén két fő csoportot különítettem el: az áttérteket és az eredetileg is azonos felekezethez tartozókat. Az áttértek esetében a feleség felvette férje pravoszláv vallását, így pedig homogámmá vált a család. Az adventista és a Hit Gyülekezetéhez tartozó válaszadók minden esetben felekezetileg homogám házasságban éltek, de ez nem áttérés eredménye volt. A megismerkedésük is az adott gyülekezeten belül történt, tehát már mindkét fél a felekezet tagja volt kapcsolatuk kezdete előtt is. Több római katolikus homogám házasság is előfordul, ami abból adódik, hogy a magyar fél partnere bunyevác származású. A bunyevácok külön nemzetiségként történő elismerése általában az aktuális politikai helyzet függvénye, valamint ők maguk is megoszlanak nemzeti hovatartozásuk kérdéskörében. Az identitásuk változatlan alapja azonban szerb anyanyelvük és római katolikus vallásuk.

Azokban az esetekben, ahol a vallás már a megismerkedés előtt is egyezett, a továbbiakban nem elemezem külön, mivel az azonos vallású vegyes házasságok hitélet terén semmiben sem tértnek el a homogám kapcsolatoktól. A vallási heterogámia azonban jelentős változásokat hozhat az etnikailag vegyes házasság egyébként is bonyolult viszonyrendszerébe. Az asszimiláció ezekben az esetekben is megfigyelhető. Ha az egyik fél a megismerkedés után megváltoztatja eredi vallását, és párja vallására tér át az értelmezhető asszimilációként. Az asszimiláció azonban nem magától értetődő, mivel a hitbéli meggyőződés változása is kiválthatja. Ebben az esetben pedig nem nevezhető egyértelmű asszimilációnak.

„Hát református vagyok, de nem kötődöm annyira hozzá. Hogyha arra akarsz kimenni, hogy templomi esküvő, vagy valami, hogy fölvenném-e a pravoszláv vallást, hát föl. Mert annyira nem kötődök, szóval úgyis, amit te magadban érzel az van." (28NM0)

Mint láthatjuk azonban ezekben az esetekben nem a hitbéli meggyőződés változásáról van szó, hanem a család vallási egységességének megteremtéséről. Ezekben az esetekben az áttérés tehát egyértelműen asszimilációként, nem pedig a hitelvek változásaként értelmezendő. A templomi esküvő[31] és a vallási ünnepek zavartalan lebonyolítása érdekében a nők feladják eredeti vallásukat, és a férjük pravoszláv hitére térnek át. Ebben az esetben tehát megteszik az asszimiláció egyik lépését, és identitásuk egy részét feláldozzák a kapcsolat jobb működése érdekében.

„A pravoszláv egyház megengedi a vegyes házasságokat. Az egyház szerint minden egyháztag megőrizheti a saját hitét, vallását és nemzetiségét. Van olyan példa, hogy a vallását megváltoztatja, de a nemzetiségét nem. A bunyevácok, horvátok és magyarok áttérnek a pravoszláv hitre. A muzulmán nők, bosnyákok és magyarok megváltoztatják a vallásukat és áttérnek a pravoszláv hitre. Sok ilyen eset van." (40FSZ2)

Azokban az esetekben is a pravoszláv vallás lesz a domináns, ahol a másik fél számára nem lényeges a vallás. A nők sok esetben fontosnak tartják a templomi esküvőt, még abban az esetben is, ha a vallás egyébként nem tölt be kiemelt szerepet az identitásukban. Ezekben az esetekben pedig a vallásosabb pravoszláv férj felekezete válik dominánssá, és a család erre a vallásra tér át.

„Igen, mert én nem voltam megkörösztölve, és akkor megkörösztölködtem pravoszláv templomban, hogy legyen templomi esküvőnk. De átkörösztölködni nem körösztölködtem volna át, tehát ezt mindjárt megmondom, tehát az hogyha úgy nőttem volna föl, hogy valamelyik vallásban, akkor egyértelmű, hogy nem körösztölködök át, de így pravoszláv." (41NM2)

[31] A Délvidéki területeken a katolikus és református magyarok közti házasságkötés többnyire megoldott, az esküvői ceremónián mindkét pap jelen szokott lenni. A pravoszlávok esetében azonban nincs ilyen megegyezés, többnyire a nem pravoszláv fél áttérése szükséges az egyházi ceremóniához.

Asszimiláció esetén a pravoszláv vallás válik dominánssá, a magyar fél vallása pedig vagy teljesen eltűni, vagy csak marginális szerepet tölt be. A kisebbségi fél csak saját hitélete során fogja gyakorolni a vallását, a gyerekek pedig a pravoszláv vallás szellemiségében fognak nevelkedi, ami egyértelműen a szerb nemzeti identitásukat erősíti.

„Hát most ez egy érdekes történet, de hogy lerövidítsem, akkor ugye én katolikus vagyok, és katolikusnak is kereszteltek, viszont a férjemet pravoszlávnak, mi pedig a pravoszláv templomban házasodtunk össze, és a kisfiunk is pravoszlávnak lett keresztelve." (29NM1)
„Ha házasság a pravoszláv egyházban köttetik, logikus volna, ha a gyerekeket a pravoszláv egyházban nevelnék (…) Én az én férjem miatt elfogadom a pravoszláv egyházat, és annak a szabályait. És akkor jönnek a gyerekek, és jön a „de hát". Hol van akkor ott az őszinte szeretet." (40FSZ2)

Az asszimiláció mellett azonban a két vallás együttélése is megfigyelhető. A magyarság vallásai és a pravoszláv vallás is a kereszténység ágai közé tartoznak, amelyek Jézus Krisztust helyezik a középpontba, azonban számos jelentős különbség figyelhető meg közöttük. A vallások által használt naptárak[32] eltérnek, valamint a pravoszláv egyház hivatalos nyelve az ószláv, amely sokban különbözik a mai szerb nyelvtől, ezért egy nem anyanyelvi szerb beszélő számára nagyon nehézkes az értelmezése. A magyar fél számára ezért sok esetben jelentős mértékű alkalmazkodásra és tanulásra van szükség a pravoszláv vallás elsajátításához.

„Jólvan, hát a szlavát azt ünnepeljük, már 4 éve, mióta ott vagyok, 4-5 éve, hát azóta én járok oda a szlavákra… hát elejében nem segítettem, de most az utolsó két évben már segítettem, úgy elmagyarázták, hogy mi, hogy megy, meg voltam templom, nekem nagyon érdekes különben a templom. Érdekes, hogy bemegyek, nekik nincsenek padok meg semmi szék, és mindenki… állnak és megvan, hogy a bal oldalra mennek a nők, a jobbra meg a férfiak, és ott amikor beszél a pap, akkor… hát egy mondom, külön vannak. Meg van egy pár szék, amire le

[32] Az ortodox egyházak, köztük a Szerb Pravoszláv Egyház is a Julius Caesar által még az ókorban megalkotott Julianus-naptárt használja az időszámításra. A nyugati kereszténység is sokáig ezt a naptárt használta, azonban 1582-ben XIII. Gergely pápa döntése alapján átállt a pontosabb Gergely-naptárra, amelyet a világi közigazgatás is átvett. A későbbi évszázadok során a szláv országok világi közigazgatása is átállt a Gergely-naptárra, az ortodox egyházak azonban nem. A Julianus-naptár a Gergely-naptárhoz képest átlagosan kéthetes késésben van, emiatt az egyházi ünnepek nem egy időpontra esnek. A karácsonyt például a kereszténység többi része december 25-én ünnepli, az ortodox egyházak viszont január 6-án. Hasonlóan az egyházi újév január 15-én van, és a húsvétot is két héttel később ünneplik meg.

lehet ülni, de arra csak a nagyon-nagyon öregek szoktak leülni. És énnekem olyan nagyon furcsa volt először, amikor bementem. De emígy ugyanolyan végülis, ott is így kántálnak meg minden." (28NM0)

„Azt, hogy most már bemegyek pravoszláv templomba is. De hát mondom mi nem szoktunk különbséget tenni, tehát mikor pravoszláv ünnep van, akkor megyünk pravoszláv templomba, amikor katolikus ünnep van, akkor katolikus templomba ellátogatunk, de nem így, hogy misére, csak egy pár percre bemegyünk és ennyi. És akkor ott is még egy ilyen szokás ez az ő templomukkal kapcsolatos, nem nagyon tudtam, hogy hogy kell ott viselkedni, egy pravoszláv templomban, hogy hogyan kell köszönteni a papot, meg minden, de most már ezt is megtanultam. Még, még egy szokásuk van amit átvettem, de hát a férjem által, hogy minden évben a szlava… szlavánk előtt jön a házunkba a pap és megszenteli a házat. (29NM1)

„Házasság előtt? Hát szerintem azt a minimálisat. Nem tudtam a szlavák körül, hogy mi van, meg hogy van, meg mi miért, és mit készítenek. Hát mit, szerintem azt, hogy karácsonyra kb. mi megy nekik, vagy ezekre az ünnepekre, de különösebben nem mondhatom, hogy annyira tudtam." (41NM2)

A magyar fél, mint láthatjuk nagyon kevés ismerettel rendelkezik a pravoszláv vallás szokásairól és liturgiáiról. A médiából és a köznyelvből ugyan általános ismeretekkel rendelkeztek a házasság előtt is, de a konkrétumok nem voltak ismertek a számukra. A legtöbben beszámoltak egy tanulási periódusról, amikor elsajátították a pravoszláv valláshoz kötődő liturgiákat és szokásokat.

„Az, hogy szerb karácsonyestén is petárdáznak, hát kéremszépen, ez is ezzel jár, néhány petárda hallatszik, mert kevesen vannak. Szilveszterkor, december 31-én mindenhol petárdáztak, 14-én már kevésbé." (70FM2)

A vallási különbségek az ünnepekből következő szokásokban is megmutatkozhatnak. A hangos ünneplés, valamint a tűzijáték, illetve petárdák használata zavarhatja az éjszaka pihenni vágyókat. Ebből etnikai alapú konfliktusok is kialakulhatnak, mivel ezek az ünnepek is etnikai jelleggel bírnak. Ha nincs jelen komoly nemzeti ellentét, akkor ezek csak elszigetelt esetek lehetnek, mindenfajta következmények nélkül. Ha viszont feszült a nemzetek közti viszony, akkor könnyen jóval nagyobb jelentőséget kaphatnak, mint amivel valójában rendelkeznek.

A pravoszláv vallás egyik kiemelt ünnepe és egyben liturgiája a szlava. Ezt az egy napos ünnepet a család védőszentjének a napján ünneplik meg családi vacsorával, ahova a család közeli barátai, a kum[33]-ok is hivatalosak. A vacsorára a helyi pópa is eljön, aki megszenteli a kenyeret és a házat is megáldja. Az ünnep még a pogány időkből származik, ami később keresztény jelleget öltött, és gyakran azon a napon ünneplik, amikor a család (feltételezett) őse áttért a keresztény vallásra. A védőszent és ezáltal az ünnep napja apáról fiúra öröklődik át, a lányok házasságkötés után a férjük szlaváját ünneplik. Az ünnep a szláv népek körében egyedül a szerbeknél rendelkezik etnokulturális jelleggel (Bindorffer – Sólyom 2007). Ma a pravoszláv egyház legfőbb ünnepe, megünneplése az egyháztagok számára kötelező.

„Így van, ünnepeljük a szlavájukat, a család védőszentjének a napját, nem nálunk, hanem az ő szüleinél tartjuk még egyenlőre, valamint a pravoszláv karácsonyt is megünnepeljük, ugyanúgy ahogy a magyart, a katolikusat." (28NM1)
„Hát én többnyire szerb körökben mozogtam sokat, és akkor onnan is, úgyhogy akkora nagy meglepetés nem volt. Egyedül volt a szerbek és a pravoszlávnak vannak ezek a… magyarul nincs rá szó, ezek a szlavák, biztos tudod hogy mire gondolok. Na és akkor nekik, az ő családjának, most már ugye minekünk is a szlavánk, az a szveti Nikola. És én régebben talán egy párszor kisebb koromban voltam a szüleimmel ilyen szlaván, de így már, amikor nagyobb voltam, akkor nem, és akkor tudom, hogy az elején mindig nagyon furcsa volt nekem ez a szlava. De most már belejöttem a dolgokba." (29NM1)

A magyar fél ezekben az esetekben elsajátította a számra ismeretlen ünnepi szokásokat és beilleszkedett az új közegbe. Mivel gyakorlatilag minden pravoszláv vallású család megtartja a szlavát, ezért a vegyes házasságok sem maradhatnak ki ebből a szokásból. Ide kapcsolódó komoly problémáról senki sem számolt be azon kívül, hogy számukra szokatlan és ismeretlen ez a liturgia, és jelentős időt vett igénybe, ameddig beletanultak.

„…neki különben az anyukája beszél magyarul, ő (településnév) *nőtt föl, és akkor nekik ez szokás, hogy ők ünneplik a katolikus karácsonyt is, meg a pravoszlávot is, meg mindent ünnepelnek kétszer, úgyhogy szerintem ez náluk ilyen nyitott, vagy nem tudom, hogy hogy mondják. Már egy előző generáció megoldotta ezt."* (28NM0)

[33] Magyarul a koma szóval fordítható, azonban ennél többet jelen, az adott személy legjobb, bensőséges barátja.

„Mert mondom, nálam egy kicsit más szituáció, mert nem mondhatom az én férjemre se, hogy teljesen szerb. Az apukája, ő tényleg szerb, nagyon szerb, lentről, (dél-szerbiai település*) jött ide, de az anyukája magyar, szóval ő kiskora óta ilyen mix, és annak ellenére, hogy pl… úgy hogy pravoszlávnak lett keresztelve, de ők ugyanúgy tartják a katolikus ünnepeket is, meg a pravoszláv ünnepeket is. Szóval… és ezt mi is így folytatjuk itthon is, tehát ugyanúgy, egyformán ünnepeljük a karácsonyt, a katolikus karácsonyt, és a pravoszlávot is, meg a húsvétot is."* (29NM1)

Az előző generációk által kötött heterogám házasságok jelentős könnyebbséget jelenthetnek vallási téren is. Ha már kialakult az a szokás, mely alapján mindkét vallás ünnepeit megtartják, azt az újonnan kötött vegyes házasságokba is könnyű átültetni. De sok első generációs heterogám házasságban is beszámoltak a kettős ünneplés szokásáról.

„Nem (volt probléma)*. Sőt mi több jobb is így, mert mindenből kettő van, húsvét, karácsony."* (44FM3)

„Tartjuk a vallási ünnepeket, mindig is tartottuk, azt azért is tartottuk, hogy a gyerekek tudják, hogy mikor mi van. mindenből dupla volt. Ez nekik nagyon jó volt, tényleg… Akkor örültünk, ha a húsvét egy napra esett, mert akkor legalább egyszerre elzajlott, de…. Azért hogy mégis tudják, hogy mi micsoda. A szlavákat nem tartjuk, már gondolom a családban nem, mert azt… az anyósomék kommunisták voltak, annak idején akkor nem volt, annak idején akkor nem volt szabad, úgyhogy azt nem visszük, ezt a hagyományt, de mást mindent. Hát így itthon ugye tudod, családi körben, nem… nem visszük túlzásba." (62NM2)

„Ha meg egybevan akkor mindegy, mert minden 4. évben egyben van a húsvét. A karácsony nem, de a húsvét van, amikor egybeesik. Megünneplünk mindig minden ünnepet. Az ő szvecsárját[34] *meg az én névnapomat. Neki nincs névnapja, nekem nincs szvecsárom. Most az apjának ami volt a szvecsár, azt tartjuk, az a gyurgyevdán, azt tartjuk. Akkor a gyerekhez odamegyünk ebédre, mind a kettőt megünnepeljük. Az én névnapomat, neki a szvecsárját. Sőt még anyósomnak a lánykorit, azt is meg szoktuk ünnepelni. Az a jó lehet enni, inni*." (70FM2)

A kettős ünneplés során többnyire minden vallási ünnep és az újév ünnepe is kétszer kerül megünneplésre. Egyedül a húsvét esik egybe időnként, a többi ünnep azonban sohasem. Az interjúalanyok beszámolói alapján komoly gond ebből sohasem származott, a gyerekek

[34] Szlava más kifejezéssel.

viszont élvezik, hogy kétszer ünnepelhetnek meg minden vallási ünnepet. Egyedüli panaszként az anyagi nehézségeket említették többen is, elmondásuk szerint ugyanis az ünnepi ebédek és vacsorák elkészítése drága, és megterhelő a családi kasszára. A kettős ünneplés azonban az asszimiláció esélyét csökkenti, mivel mind a magyar, mind pedig a szerb identitáshoz köthető ünnepek és szertartások fennmaradnak a családban. Ennek köszönhetően a kisebbségi identitás sem merül feledésbe, és lehetséges a bizonyos fokú tovább örökítése a következő generációk számára, akik így mind a magyar, mind pedig a szerb vallási identitás bizonyos elemivel tisztában lesznek. A kettős ünneplés tehát még ha nem is párosul aktív templomlátogatással (és ezáltal magyar nyelvhasználattal) is képes bizony szinten gátat vetni az asszimilációs folyamatoknak, és etnikai identitást is megerősíthet, mind a magyar, mind pedig a szerb fél részéről. A magyarság szempontjából ugyan a vallási ünnepek általában nem rendelkeznek etnokulturális jelleggel, egy heterogám házasságban azonban a magyar identitáshoz kötődnek, mivel a szerb fél nem ünnepli ezeket az ünnepeket, és a liturgiájuk is idegen számukra. Így tehát a magyar etnikai jelleggel kimondottan nem rendelkező ünnepek és szokások is képesek közvetíteni a magyar identitást. A szerb fél részéről ehhez kétség sem fér, mivel az ő számukra ezek az ünnepek önmagukban is etnokulturális jelentőséggel bírnak, ami egy vegyes házasság során csak felerősödik.

„Tisztelik az egyiket meg a másikat is (vallásokat)*, de nem nagyon űzik. Igen. De tisztelik az egyiket is meg a másikat is. Mikor történik valami, mondjuk rá augusztus 20-án, mikor március 15-én hát szoktunk elmenni ide a templomba. És ugyanúgy augusztus 2-án meg amottan a templomba. Normális, az ember kell, hogy tisztelje elsősorban magát is, de a másikat is. Ha a másikat nem tiszteli, akkor ne várja, hogy majd azok tisztelik őt. Ez egy olyan dolog, hogy oda vissza."* (55FSZ2)

Egymás vallásának tiszteletben tartása egy ki nem mondott elvárás a délvidéki vegyes házasságkötések során, melyet több interjúalany is említett. Mivel a vallás egy jelentős etnikai törésvonal a magyarok és szerbek közt, ezért az identitás fontos részét képezi. Ezt az egyházak is felvállalják, mivel több településen is (különösen a szórványban) a magyar nyelv és kultúra egyetlen intézményes közvetítőjeként vannak jelen.

5.2.3. Összegzés

A vallás identitásformáló szerepe kiemelten nagy Délvidék etnikailag vegyes térségeiben. Még azok a vallási elemek is etnokulturális jelentőséget kapnak, amelyeknek egyébként nincs ilyen funkciójuk. A nemzetileg vegyes házasságok az esetek többségében

felekezeti szempontból is vegyesek lesznek. A magyarság asszimilációja ezen a területen is megfigyelhető, ugyanis az áttéréseket nem a vallási meggyőződések változása okozza, a kisebbségi fél a családi egység megteremtése érdekében dönt emellett. Azonban az eredeti vallás és identitás megőrzése is megfigyelhető, mivel a kisebbségi vallás sok esetben továbbra is jelen van a családokban. A kettős ünneplés jelensége jó példa erre, mivel így mindkét vallás ünnepei és liturgiái meghonosodnak, és továbbadhatók az utódok számára is.

5.3. A nemi szerepek és a családi habitus

„Az utolsó szó hangosan a férfié, halkan meg a nőé, szerintem." (27NM0)

Egy népcsoport kultúrája a nemzeti identitásuk vitathatatlanul fontos részét képezik, egy olyan soknemzetiségű térségben, mint Délvidék, még nagyobb az identitásformáló ereje. A magyar és a szerb habitus különbségei nyilvánvalók, a két nemzet szokásai és értékrendszere jelentősen eltér. A közgondolkodásban is általánosan elfogadott tény a két nemzeti kultúra jelentős eltérése. A vegyes házasságokban ezek az eltérések magától értetődően ugyanúgy jelen vannak. Alapvetően három stratégiával lehet kezelni a kulturális különbségeket. Az asszimiláció során a kisebbségi kultúra eltűnik, a családban pedig a többségi nemzet kultúrája válik dominánssá. A két kultúra létezhet egymás mellett is, ezáltal egy vegyes kultúrájú családot létrehozva. A különbségek viszont nagyobbnak bizonyulhatnak, mint ahogy azt a felek az ismerkedésükkor gondolták, és végül a kapcsolat felbomlását eredményezheti, a harmadik stratégia így a válás. Először a kulturális különbségek főbb kategóriáit tekintem át. Az egyik legalapvetőbb eltérés a nemi szerepekben érhető tetten. A kultúra és habitus elemzése során ezért erre a dimenzióra kiemelt figyelmet fordítok. A társasági élet, a társas érintkezések szerepében is jelentős eltérés van a magyarság és a szerbség között, ezért ez a dimenzió is a vizsgálat részét képezi.

A nők és férfiak viszonya szintén egy jelentős kulturális különbség a szerbek és a magyarok között. A közgondolkodásban teljesen elfogadottnak számít, hogy a szerb kultúra sokkal patriarchálisabb, mint a magyar. Délvidéken ez a jelenség még a hivatali bürokráciában is megfigyelhető, Magyarországon ugyanis az okiratoknál az anyja nevét kérdezik meg a kitöltőktől. A délvidéki magyarok számára ez gyakran kisebb zavart okoz, mivel a Szerbiában elterjedt gyakorlat szerint minden okiraton az apja nevét kell megadnia a polgároknak. A nemi különbségek már a párválasztás során is megfigyelhetők. A vegyes házasságok során ez nem számít újdonságnak, elég csak az erdélyi magyar lányok férfirablással történő megvádolására gondolni (Csűrös 1937). Délvidéken a szerbség nem fogalmazott meg olyan gondolatokat, mint az erdélyi románok, azonban a vegyes

házasságokban a nemek közti aránytalanság itt is ugyanúgy jelen van. A magyarok részéről ezt a közbeszédben többen is szóvá tették.

„Hát én szerintem a magyarok sokkal jobban fogadják azt – amit itt az előbb is mondtam, hogy egy magyar lány hozzámegy egy szerb fiúhoz – mint fordítva. Fordítva, a szerbek részéről van egy kis… megtorlás ebből. Vagy esetleg próbálkozás arra, hogy ez ne sikerüljön. Inkább ebből a szempontból is jobban inkább a magyarság engedékenyebb." (37FM2)

A magyar-szerb vegyes házasságokban a nemi aránytalanság vitathatatlanul jelen van. A magyar nők sokkal nagyobb arányban kötnek vegyes házasságot a szerbekkel, mint a magyar férfiak szerb nőkkel. A jelenség oka azonban már távolról sem ilyen egyértelmű, a közgondolkodásba azonban beépült a jelenség, és sokan a népszámlálási adatok ismerete nélkül is egyértelműnek tartják ezt az aránytalanságot. Az interjúalanyok véleménye a jelenség okát illetően azonban jelentősen eltér. Vannak, akik egyszerűen abban látják ennek az okát, hogy a szerb fiúk kedvelik a magyar lányokat, a „magyaricákat". Ennek oka is sokféle lehet, a stílustól és öltözködéstől kezdve egészen a viselkedésmódig. Más interjúalanyok viszont egyértelmű asszimilációs törekvéseket látnak ennek hátterében. Eszerint a szerb férfiak szervezetten, vagy szervezetlenül, de tudatosan törekszenek a magyarság asszimilálására. A fő cél a szerb kultúra és dominancia megteremtése a vegyes házasságokban, ezáltal pedig a magyarok számának és délvidéki arányának csökkentése. Ezt a gondolatmenetet csak tovább erősíti, hogy szerb részről is megfogalmazásra került. Vladan Jojkić (1931) szerb szociológus szerint a magyarság beolvasztása legegyszerűbben a magyar nők asszimilálásával történhet meg, ezért őket kell szervezetten célba venni.

5.3.1. A patriarchális családmodell hatásai

A nemi különbségek egy másik színtere a patriarchális családmodell vegyes házasságokban történő megjelenése. A szerb társadalom patriarchális berendezkedése szintén gyakori téma a délvidéki közbeszédben. Az általánosan elterjedt vélemény szerint a szerb családokban a férfiak szava a döntő, ők határozzák meg a fontos kérdéseket, a nők szerepe pedig teljesen alárendelt. A magyar családmodell ettől jelentősen eltér, a nők aktívabb és meghatározóbb szerepet töltenek be a családokban. A vegyes házasságokban tehát két eltérő szerepkör, így pedig két eltérő kultúra keveredik. Érdemes megvizsgálni, hogyan formálnak erről véleményt a heterogám kapcsolatban élők.

„Én elég sokszor összehasonlítom az előző kapcsolatomat ezzel, és tényleg nagy különbség van. Jól van gondol ez karakterfüggő, minden ember másmilyen… de én látok meghatározott különbségeket a patriarchálisabb családi fölépítések, hogy ugye ez a partner kapcsolatara milyen kihatással van, és hogy a kevésbé patriarchális családokból ugye milyen fiúk kerülnek ki. Tehát én ezt most így ennyi éves koromban így látom. És énnekem olyan érzésem van, hogy nekem lehet, hogy ez jobban megfelel. Tehát, hogy én lehet, hogy hasonlóan lettem nevelve, gondolom nem tudom, de valahogy könnyebben kijövünk egymással." (34NM0)

Az egyik fiatal magyar nő megfogalmazása szerint könnyebben megtalálja a közös nevezőt az új bunyevác partnerével, aki kevésbe partiarchális közegben nevelkedett. Az előző partneréről elmondja, hogy a gondolkodása miatt nehezebben tudtak megegyezésre jutni. A patriarchális gondolkodásmódból adódóan a nőknek (különösen a magyar nőknek) nem sok beleszólásuk van a családi döntésekbe. Fő feladatuknak az otthoni munkavégzést és a férj kiszolgálását tartják. A magyar gondolkodásmód ettől jelentősen eltér, emiatt sok magyar nő nem tud beilleszkedni ebbe a szerepkörbe.

„De van, most hogy mondjam, tudod ez egy ilyen hülyeség, (a párom horvát szülei) örülnek neki, hogy nem vagyok szerb, érted. Tehát, hogy megtudják, hogy horvát, vagy magyar, akkor azt mondják, hogy hála Istennek, csak ne legyen szerb, érted, úgyhogy nem mondhatom, hogy most ilyen borzalmasan toleráns mindenki, hanem inkább ez érted hogy… viszont az előző kapcsolatomban a partnerem az montenegrói kisebbségi volt, tehát Vajdaságban született, de montenegróiak, és őnáluk ugyanaz volt, hogy jaj, jól van magyar, csakhogy nem szerbhöz…" (34NM0)

A szerbek patriarchális gondolkodásmódja a többi kisebbség esetében is ellenszenvet kelthet. Az elterjedt kép szerint a szerb családban a nőnek nincs szava, a szerepe csak alárendelt lehet. A kisebbségek tagjai gyakran úgy látják, hogy minden szerb így gondolkodik, és már azelőtt beskatulyázzák, hogy megismerhették volna. Mindezek az előítéletek ellenére a szerbekkel sokan kötnek vegyes házasságot, és érdekes módon pont a magyar nők azok, akik szerb férfiakhoz mennek hozzá, a magyar férfiak sokkal ritkábban választanak szerb feleséget maguknak. Ez egy erős ellentmondásnak tűnik, aminek feloldását csak a párválasztás során tudjuk meglelni.

„Nem látok benne problémát (a vegyes házasságokban)*, de nem látom egy okos dolognak. Attól függetlenül igazság szerint, hogy nincs probléma egymás közt, meg ilyesmi. Van azért nekik egy másfajta kultúrájuk, nekünk is van egy másfajta kultúránk. És ez előbb utóbb a családon belül egy kicsit kiütközik. Tehát ők azért egy kicsit… hogy mondjam… Úgy szokott lenni, hogy átlagban a szerb férfiak vesznek el magyar lányokat. És akkor a magyar férfiak, most nem azt akarom rámondani, hogy tunyák, de mi azért kicsit ilyen lazábbak, kicsit ilyen, hogy is mondjam, gyöngébb… nem olyan erőszakosak. A szerb férfiak azért keményebbek. Ők csak itthon vannak, nekik az a nemzeti öntudat is számít sokat. És akkor ott azért elcsattan egy két pofon a házasságon belül, amit azért mi így magyar felfogással vagy falusi felfogással, legalábbis én biztos, hogy nem tartok jó ötletnek."* (37FM2)

Láthatjuk tehát, hogy a szerb férfiakat maszkulinabbnak látják, mint a magyarokat, a macsós viselkedésük és virtuskodásuk imponál a magyar nők számára. Azok a nők, akik a biztonságot keresik a párkapcsolatban, egy többségi nemzetből származó férfi mellett ezt könnyebben megtalálják, mint egy kisebbségi mellett. Mint láthattuk az előző fejezetben a magyar nőkre jellemzőbb a felfelé történő házassági mobilitás. A kisebbségi nők inkább választanak többségi partnert maguk számára, mivel ezzel a saját és a gyerekeik státuszát is növelhetik. Nem kell a gyerekeiknek kisebbségi létben, stigmatizáltan felnőni, hanem a többségi társadalom részei lehetnek. Ez persze egyáltalán nem garantált, a gyerekük lehet hogy a magyar identitáshoz fog jobban kötődni, emellett az sem biztos, hogy elfogadják egy szerb közegben. A párválasztás során azonban ez a gondolatmenet is egyértelmű szerepet játszik, egy magyar nő egy szerb férfiban ugyanis egy maszkulinabb és magasabb státusszal rendelkező egyént lát, aki potenciálisan jobb partnernek tűnhet, mint gyakran visszafogottabb, kisebbségi státusszal rendelkező magyar férfi.

A magyar férfiak hozzáállását is érdemes megvizsgálni. Rájuk nem jellemző a nagyarányú felfelé történő házassági mobilitás, emellett egy szerb nőre nem tekintenek magasabb státuszú partnerként, mint egy magyar nőre. A statisztikai adatok szerint is kevesebb a magyar férfi és szerb nő közti vegyes házasság, mint fordított esetben.

„Akármennyire is vagyunk többségben most ebben a faluban, mi mégis csak kisebbségben élünk ebben az országban. És azért, mikor valaki egy országon belül kisebbségben él, nem a többségi nemzethez tartozik, azért az sohasem tudja magát úgy érezni, hogy az az övé. Még ha valójában is az övé. Mert azért ugye nehéz azt mondani." (37FM2)

A férfiak gondolkodásmódjára a kisebbségi lét komoly terheket helyezhet. Kisebbségiként a stigmatizálás mindennapi jelenséggé válhat, ami negatívan hathat a magyarok önbecsülésére. A bűnösnek titulálás és azok az üzenetek, melyek szerint a magyarságnak nincs helye Szerbiában, csak tovább rontanak ezen a helyzeten. A férfiakat kiemelten sújtják a kisebbségi lét hátrányai, elég csak figyelembe vennünk, hogy a magyarverések áldozatainak döntő többsége férfi. A vegyes házasságokban tapasztalható nemi aránytalanságok szintén a magyar férfiak párválasztási esélyeit rontják. A patriarchális családmodell emellett további terheket helyez a férfiakra. Ez a családmodell ugyanis elvárja, hogy a férfi legyen a családfenntartó, biztosítania kell a felesége és a gyerekei boldogulását és anyagi jólétét. Amennyiben ez nem sikerül, ez az ő személyes kudarca, a családmodell gondolatmenete szerint csődöt mondott férfiként. Egy gyengélkedő gazdasággal rendelkező országban pedig ez a követelmény megvalósíthatatlanná válhat.

Szintén érdemes megvizsgálni azoknak a nőknek az esetét, akik valamilyen okból elváltak szerb partnerüktől. Az ő véleményük is érdekes képet adhat a patriarchális szerb társadalomról.

„Mondjuk rá őnáluk más a mentalitás. Teljesen más, ott férfiuralom van, és a nőket lenézik, ezt viszont én nem hagytam magam, ezt olyan nagyon szépen mondva, ezt így nem kell, hogy beleírd, de én is éreztem magam akkor a rakásnak, mint ő. Úgyhogy ennyi." (63NM1)
„Az apósom beleavatkozása, ő hát én nem tudom, hogy hogy lehet olyat mondani, mai napig nem értem, hogy én csak szüljem meg a gyereket, ők majd felnevelik, mi úgyis dolgozunk. És ők ugye a szomszéd faluban laktak. Hát, tulajdonképpen itt kezdődött bennem a kétely, hogy van-e jövője ennek a házasságnak, nem lehet egy anyától elvenni a gyerekeit… igyekezett apósom eldönteni mindent. Én pedig hősiesen ellenálltam, itt volt konfliktus, a férjem meg úgy két tűz között. Ő inkább nem döntött, hanem mi az apósommal vitassuk meg, hát természetesen ez nem működött." (67NM2E)

A nagyobb önállósághoz szokott magyar nők közül vannak, akik nem viselik könnyen a patriarchális családmodell hátrányait. A nők alárendelt szerepe, és a döntéshelyzetekből történő kizárásuk több nő számára is hamar elfogadhatatlanná válhat. Ez a helyzet odáig fajulhat, hogy a házasság felbomlik, a kulturális különbségek váláshoz vezetnek. A nők úgy gondolhatják, hogy ők nem ezt akarták, nem egy ilyen családmodellben szeretnének élni. Ez még a szerb férfiakra is igaz lehet, mint láthatjuk az egyik interjúalanynál a szerb após akart vezető szerepet betölteni a családban, fia pedig ezt passzívan szemlélte. Támogatni nem tudta,

de ellenkezni sem akart apjával. A partnere szüleivel keletkező konfliktusról, és a generációk közti értékkülönbségekről több interjúalany is beszámolt.

„Egy szerb lány, egy szerb fiúhoz, amikor hozzámegy, ő egy szerb családban nőtt fel, egy szerb apa alatt. És egy szerb mentalitást vett fel, azt a fajta, bizonyos erősebb kultúrát, mint ami nekik van. És talán ők sokkal jobban elfogadhatóbbnak tartja azt is pl. ha kap egy taslit mondjuk rá egy-egy összeveszés végett, mint egy magyar, akinél ugye nagy átlagban nagyon kevés az, hogy ha esetleg családon belüli erőszak történne valamikor is gyerekkorában, hogy erre fel tudjon készülni. És akkor, amikor odaér erre a szintre, hogy esetleg… És nem tud felkészülni rá. És mikor odaér, akkor is hideg zuhanyként éri, hogy itt másképpen működik. Tehát hallottunk itt már ilyenről, hogy feleségül ment a magyar lány a vidéki faluba, és akkor utána visszaszökött, mert mondta, hogy ebből neki elege van. És akkor aztán jött érte az após meg a vő, és akkor mégis visszavitték. Meg még nem tudom, rendőrség, meg minden, tehát kicsit gubancos azért. Én sokszor mondtam azért magyar lányoknak, hogy gondoljátok meg azért még ezt. Mert nem biztos, hogy annyira jó ötlet. De van nagyon szépen működő család is. Ez is, végülis embere válogatja." (37FM2)

A patriarchális családmodell hátrányaival többnyire a magyar férfiak is tisztában vannak. A magyarok körében a férfiak és a nők egyaránt a nagyobb egyenlőséget megengedő családmodellt követik, ez számít általánosnak. A családon belüli erőszak (és az erőszak alkalmazása általánosságban) sokkal kevésbé elfogadott magyar közegben. A negatív hatásokkal szemben (kevésbé maszkulinnak tartott magyar férfiak) tehát pozitív vonatkozásai is vannak a magyar kultúrkörnek. Az eltérő neveltetésből fakadó kulturális különbségek a kapcsolat felbontásához is vezethetnek. Ezek a válások a felekben sértettséget, a gyerekekben pedig identitászavarokat is okozhatnak.

„De úgy van mindig ahogy ő akarja, ahogy az asszony akarja. Mert azt veszel, amit ő mond. Az nem számít, hogy magyar vagy szerb, az egy kutya." (70FM2)

A magyar férfiaktól annyira idegen lehet a patriarchális családmodell, hogy igazából még elképzelni sem tudják a működését. A magyar férfiak ezért gyakran nem töltenek be domináns szerepet a családban, ami a vegyes házasságokra ugyanúgy érvényes lehet. A magyar férfi és szerb nő felállású vegyes házasságokban tehát jóval kisebb az esélye a patriarchális családmodell érvényesülésének, mint fordított esetben. A magyar nők szerb

partner választásával tehát egy potenciálisan patriarchális családmodellt választanak, ezzel szemben a szerb nők a magyar partner választásával elkerülhetik, hogy ilyen felépítésű családba kerüljenek.

5.3.2. Összegzés

Az eltérő habitus már a párválasztás során is komoly jelentőséggel bírhat a vegyes házasságok esetében is. A családi élet alakulásában a szerepe szintén meghatározó, a megoldatlan kulturális különbségek ugyanis konfliktusokhoz, és súlyos esetekben váláshoz is vezethetnek. A szerb társadalomban a patriarchális családmodell sokkal elfogadottabb, mint a magyar kultúrkörben. Ez a párválasztás során előnyt jelenthet a szerb férfiaknak, mivel maszkulinabb szerepben tűnnek fel. A családi életben azonban már hátrányokat is hordozhat, mivel a nagyobb önállósághoz szokott magyar nők nehezebben viselhetik az alárendelt szerepkört. A kultúra tehát a nemzeti identitás fontos része, ami meghatározó szerepet is betölthet a vegyes házasságok során.

5.4. Az identitás felvállalása

„A vegyes házasságok, a nemzeti együttélés egyfajta félreértelmezett zászlóvivői, a legtöbb esetben bukott házasságok, amelyek komoly konfliktusoktól terheltek, az ilyen kapcsolatokból született gyerekek pedig frusztráltak a származásukkal kapcsolatban, szóval fel kellene hagyni az ezeket népszerűsítő, undorító üzenetekkel." (Latić 1994)

A vegyes házasságokban történő identifikálódás és az identitás átörökítése nemcsak a családon belül, hanem az társadalmi környezetben is erős indulatokat válthat ki. A nemzeti identitásról alkotott kép gyakran szélsőségessé válhat, mint az a fenti, délszláv háborúk korából származó idézetből is látható. A vegyes házasságok a jugoszláv identitás egyik alapját képezték, a támadásuk tehát magával a központi ideológiával történő szembeszállást jelentette. A másik oldal sem volt érzelemmentes, az ő szemükben a vegyes házasságok egyet jelentettek a nemzetek közti békével, és a szocialista utópia megvalósulásával. Egyik oldalon a nemzetek feletti világpolgár illúziója jelenik meg, a másikon pedig a folyton identitászavarral küszködő, gyökértelen ember alakja. A tudományos kutatás során kiemelten fontos az érzelemmentes vizsgálatra törekedni, ugyanis a vegyes házasságok identitásformáló ereje kétségkívül jelen van.

„Valaki csakis abban látja a problémát, hogy vegyes a házasság, hogy a másik fél az hát, nem olyan… azoknak, akik ebből valamit akarnak profitálni, akár politikai szinten, akár más téren,

úgyhogy, nemcsak politikai okoknál fogva pl. más miatt is lehet toborozni a népet. És akkor lehet, hogy valaki bedobja ezt a témát is, hogy jobban érvényesüljön az ő meséje, van ilyen, nem kérdés. Van, meg lesz is ilyen." (55FSZ2)

Az asszimilációs elmélet keretein belül maradva azt kellene látnunk, hogy a kisebbségi identitás megőrzése nehézkes folyamat a vegyes házasságok jelentős részében. A többségi identitás lesz a domináns, ennek következtében pedig a kisebbségiek elhagyja saját nemzetiségüket. Ennek egy további következménye lehet a kisebbségi identitás tovább örökítésének elmaradása. A társadalmi kohéziós elmélet keretein belül nem kerül sor asszimilációra, ezért a kisebbségieknek nem okoz problémát az identitásuk megőrzése. Egy teljesen mellérendelő szerepkör alakul ki, ahol a két identitás harmonikusan, együtt egzisztál. A többségi identitás nem nyomja el a kisebbségit, amely a házastársi kapcsolatban szabadon, mindenféle korlátok nélkül vállalható.

Ha felvesszük, és saját magunkra alkalmazzuk egy népcsoport nevét, akkor ezzel a csoporthoz tartozásunkat és a vele történő azonosulásunkat fejezzük ki. A vegyes házasságok során két eltérő[35] népcsoport tagjai kötik össze az életüket, ezért fontos megvizsgálni, hogy a házasságkötés után történik-e valamiféle változás a csoporttagságokban. Az identitás átörökítése is teljesen eltérő módon zajlik a homogám házasságokban megszokotthoz képest.

Az előző fejezetekben kialakított identifikálódási stratégiák itt is alkalmazhatók. Az asszimiláns stratégiát követő kisebbségiek elhagyják identitásukat, és a többségi társadalom tagjai közé sorolják magukat. A köztes stratégia egy átmeneti identitás megformálását vonja maga után. Ez az identitásforma a stratégia követői számára egy hidat vagy köztes megoldást képeznek a kisebbségi és többségi identitás között. A kettős identitással redelkezők viszont kitartanak kisebbségi identitásuk mellett. Nem veszik át a többségi identitást és nem alkalmaznak egy köztes kategóriát sem. Esetükben a kisebbségi identitás megőrzése, valamint nyílt felvállalása jellemző, a családjukban azonban mellérendelt formában a szerb identitás is jelen van párjuk révén.

5.4.1. Identifikálódás a vegyes házasságokban

A délvidéki magyarság identitásában több tényező is fontos szerepet játszik. A nyelvhasználat kiemelkedő fontosságú, amely mellett a magyarként identifikálódás és a vallás is központi szerepet tölt be. Az identifikálódás vizsgálata elsőre triviálisnak tűnhet, ha azt

[35] A magyarság és a szerbség nyelvében, vallásában, habitusában valamint szociális és nemzeti identitásában is eltér.

feltételezzük, hogy valaki vagy magyarnak tartja magát, vagy más nemzetiségűnek. A valós helyzet azonban jelentősen árnyaltabb. A magyarságuk mellett sokan regionális kötődésüket is hangsúlyozzák, és vajdasági magyarnak tartják magukat. Az elmúlt években azonban a délvidéki magyar identitás is megjelent[36]. A heterogám házasságok szintén ambivalens helyzetet teremtenek, mivel a vegyes házasságra lépő kisebbségiek, és a gyerekeik sok esetben elhagyják, vagy nem veszik fel kisebbségi identitásukat.

15. táblázat: Mennyire büszke magyar származására (%)

	Büszke vagyok rá, hogy magyar származású vagyok				Összesen
	Egyáltalán nem értek egyet	Inkább nem értek egyet	Inkább egyetértek	Teljesen egyetértek	
Szerb partner	13,30	20,00	26,70	40,00	100
Nem szerb partner	0,90	0,40	28,10	70,60	100
Összesen	1,60	1,60	28,00	68,80	100

($p<0,001$)

A Magyar Ifjúság adataiból az identitás felvállalását is megvizsgálhatjuk. Az asszimiláció jelenlétére a nemzeti identitás állapotából is következtethetünk. Aki vállalja származását, és nem szégyenként tekint rá, annak valószínűleg teljesen ép a nemzeti identitása. Aki viszont szégyelli származását, nagy valószínűséggel hajlamos rá, hogy lecserélje, ez pedig az asszimiláció első lépcsőfoga. A khi-négyzet próba szignifikáns eltérést mutatott a homogám és heterogám kapcsolatok között. A homogám kapcsolatban élők nem egész 1%-a szégyelli magyar származását, a heterogám házasságok esetén ez az arány nagyobb, mint 13%. Hasonlóan nagy az eltérés az inkább nem ért egyet kategóriában is. A magyar partnerrel rendelkezők 71%-a teljes mértékben büszke származására, a szerb partnerrel rendelkezőknek viszont csak 40%-a mondta ugyanezt. Megállapítható, hogy a heterogám kapcsolatban élők kevésbe büszkék magyarságukra, mint a homogám kapcsolatban élők.

5.4.2. Az asszimilánsok

A vegyes házasságban élő kisebbségiek többféle módon viszonyulhatnak a saját nemzeti identitásukhoz. Az első elemzett kategóriába asszimilánsokat sorolom. Az ide tartozó interjúalanyok főként szerbként azonosítják magukat, a magyarsághoz gyenge szálak kötik őket. Habár származásuk magyar, a házasságkötés után teljesen, vagy részben felhagytak nemzeti identitásukkal, és szerbként identifikálódnak.

[36]A Délvidék – Vajdaság név és identitásvita az utóbbi évtizedekben kezdődött, és ahogy a 3. fejezetben láthattuk, sok esetben politikai vitáktól sem mentes. A vajdasági identitás szerbiai eredetű, a délvidéki viszont elsősorban Magyarországról ered, de a helybéliek közt is meghonosodott.

„…átveszik a magyar lányok is, a magyar menyecskék a szerb népszokásokat. Na ennek tanúja voltam néhány, néhány nővérünk esetében, vagy dolgozónk mondjam így esetében. Némelyik engem pl. zavart, hogy tudatosan annyira át… mintha muszlim vallásba keresztelkedett volna, hogy tilos emezt gyakorolni, csak azt tehát ugye elhagyván a saját hagyományait egyértelműen áttért arra. Hát lehet, hogy így követelte meg a családi hagyomány. Vagy csak így tetszett. De ez jellemző, midig a szerb férfi határozza meg aztán a később használt nyelvet." (72FM2)

„Mi automatikusan a gyerekeket, mikor megszülettek, szerb nemzetiségűnek írattuk be az apjuk után, mind a kettőt, én vagyok egyedül magyar. De ez még sose nem merült föl, hogy miért írattuk szerbnek, vagy miért magyarnak, mink az apja után, meg annak a családja utáni tiszteletből írattuk őket szerbnek, de egyik se tud szerbül, úgyhogy érdekes dolog ez." (55NM2)

„A pravoszláv pap azt mondta a templomban a szerb férfiaknak, hogy vegyenek el magyar lányokat, csináljanak nekik gyerekeket, azoknak meg adjanak szerb nevet. Így lehet őket a leggyorsabban beolvasztani." (67NM2E)

A szórványban mind az identitás felvállalása, mind pedig a magyar nyelv elsajátítása nehezebb, mint a tömbterületeken. A szórványban a magyar nyelvű oktatásra sokszor nincs is lehetőség, vagy csak ingázással, nagy távolságok megtételével. A szórványban kötött vegyes házasságokban ezért a gyerekek magyar nyelvű továbbtanulására az esély nagyon csekély, mivel a környezetben is a szerb többség dominál, a magyar nyelvű oktatás pedig nehezen megvalósítható. Mindemellett a délszláv háborúk korában az erőszakos asszimilálásról is beszámolt több interjúalany is. Ezzel elsősorban a nőket vették célba, az asszimilálás fő célpontjainak számítottak. Egy ilyen közegben különösen nehéznek számított a nemzeti identitás megőrzése, nagy energiabefektetést igenyelt a magyarság részéről.

„Tehát azt gondolom, hogyha Szerbiában egy magyar és egy szerb házasságot köt, akkor nagy valószínűséggel a többségi elv mentén az a gyerek majd szerb nevelésben fog részesülni. Ez minél inkább megyünk olyan vegyes közegekbe, ahol pl. kevesebb magyar van ez teljes mértékben észrevehető. Mondjuk Szenttamás környékén, ott van egy ilyen ismerősöm, fel sem merül az, hogy egy vegyes házasság kapcsán – főleg hogyha a hölgy egyébként a magyar – hogy utána ne a szerb társadalomba integrálódjék be. És egyébként, amikor egy részről ennyien fogyunk, másrészről ugye kiöregedtünk, harmadrészről ugye van egy elvándorlás, akkor sajnos egy negyedik elemként a vegyes házasságok, az úgy van megélve, hogy onnantól

kezdve, ha egy szerb és egy magyar – de más kisebbségekre is ez vonatkozik – akkor a gyermeknek egyértelműen ebben a közegben szerbnek kell lennie." (41FM3)

Az asszimilánsok csoportja az interjúalanyaim körében kis arányú. Ez arra enged következtetni, hogy a tömbterületen kevés olyan heterogám házasság van, ahol a magyar fél minden köteléket elvágott a nemzeti identitásával, és egyszerűen szerbnek vallja magát. Ez azonban a mintaválasztás sajátosságából is adódhat, mivel az interjúk felvétele magyar nyelven zajlott, ezért a magyar nyelvet és identitást kerülő alanyok nem kerültek a látókörömbe, vagy egyszerűen megtagadták a kutatásban való részvételt.

5.4.3. Az átmeneti/köztes és marginális identitásúak

A második, köztes kategóriába azokat az interjúalanyokat soroltam, akik nem magyarként, de nem is szerbként identifikálódnak. Ez vagy azért történik, mert vegyes házasságot kötöttek, vagy pedig azért, mert ők maguk is vegyes házasságból származnak. A kisebbségi kötődés ebben az esetben megszűnik, azonban a többségi nemzet tagjaihoz sem kötődnek teljes mértékben. Ez több módon is történhet, a legismertebb a jugoszláv identitás felvétele, ami elsősorban a szocialista érában volt jellemző. A regionális identitás szintén egy köztes megoldást képez, mivel sem a magyar, sem pedig a szerb nemzeti identitáshoz nem kötődik. Voltak emellett olyanok, akik nem akartak foglalkozni (és/vagy nem tudtak dönteni) az identitás kérdésében, ezért nem nyilatkoznak. Ők nagy valószínűséggel a népszámlálások során a nemzetiségükről nem nyilatkozók – Délvidéken különösen nagy arányú – csoportjához tartoznak.

„A lányom magyar nyelvű iskolába járt óvodába is, általános iskolába is, középiskolába is, egyetemre szerb nyelven járt, és most óvónőképzőbe jár, azt pedig magyar nyelven. Tehát vegyesen, de ők magyar nyelven tanulnak, magyar tagozaton. Úgyhogy ő úgy is szokta mindig mondani, hogy ő az édesapja után szerb nemzetiségű, de magyar anyanyelvű, neki van egy ilyen kis, ez egy kis anekdota… Én magyar nemzetiségű vagyok és annak is vallom magam, a férjem, ő szerb nemzetiségű és annak is vallja magát, a kislány az édesapja után szerbnek vallja magát, de úgymond őt meg lehetne felezni, mert ő a szerb kultúrát, a magyar nemzeti kultúrát is ápolja és ragaszkodik is mind a kettőhöz." (50NM1)

A településen magyarság a lakosság több mint 90%-át teszi ki és a tömbterületen található. A hétköznapi kommunikációhoz a magyar nyelv ismerete szinte nélkülözhetetlen. A szülők döntésében nagy valószínűséggel ez is szerepet játszott az iskola kiválasztásakor, még

ha ki nem mondott módon is. Azonban a szerbséghez való kötődésüket a gyerekek szerb nemzetiségének hangsúlyozásával akarták kifejezni.

Egy társadalmi csoport nevének felvétele az identitás és identifikálódás szempontjából kiemelt jelentőségű. Ha saját magunkra alkalmazzuk egy csoport nevét, az azt jeleni, hogy azonosulunk az adott csoport értékeivel és normarendszerével, a csoport teljes jogú tagjának érezzük magunkat. Elfogadjuk azokat a jellemzőket is, amelyekkel a csoporton kívül állók jellemzik a csoportunkat. A név egy társadalmi toldalékként beépül az egyén vagy a csoport önmagáról alkotott képébe, és meghatározza identitását (Bindorffer 1996). Nincs ez másképp a nemzeti identitás esetében sem. Ha az egyén magyarnak vallja magát, akkor elfogadja és magára érvényesnek tekinti azokat jellemzőket, amik az adott csoport sajátosságai, és velük történő azonosulását fejezi ki. Az elnevezés azonban lehet önelnevezés és társadalmi címkézés eredménye is. A címkézés lehet pozitív és negatív is. A feketicsi montenegróiakat[37] a helyi magyarság két címkével is illeti: montenegróiak és góracok. Mindkét elnevezést ugyanarra a népcsoportra használják, az pedig kontextusfüggő, hogy éppen melyiket alkalmazzák az adott személyre. A górac[38] elnevezésnek erős negatív felhangja van, egyfajta gúnynévként alkalmazzák, a köznyelvben a lusta és műveletlen barbár, a „hegyi ember" szinonimája. Ebből adódóan ez a kifejezés kizárólag negatív kontextusban fordul elő, ha ezt használják, akkor az illető negatív tulajdonságait, vagy a csoport negatív jellemvonásait kívánják hangsúlyozni vele. A górac kifejezést szinte csak negatív kontextusban alkalmazzák. Ha pozitív kontextusban beszélnek az adott egyénről, akkor viszont mindig montenegróiként hivatkoznak rá. Amikor a csoportot montenegróiként írják le, akkor a pozitív jellemvonásokra koncentrálnak, ezeket kívánják kiemelni (Hajnal 2001). A montenegróiak egyébként önmagukra crnagorac-ként vagy crnagorai szerbként hivatkoznak.

A megnevezés tehát kifejezheti az adott csoport elfogadását, ugyanakkor az elutasítás és visszautasítás jele is lehet. Egy csoport alkalmazhatja magára a mások által alkotott nevet. Ebben az esetben elfogadja a többségi társadalom értékítéletét, és a sajátjának tekinti azokat a jellemvonásokat, amelyeket ez a név hordoz. A csoport azonban dönthet úgy is, hogy elutasítja a többség által alkotott elnevezési formát, és saját megnevezést hoz létre önmaga számára. Ebben az esetben megtagadja azokat a jellemvonásokat, amelyeket a többségi

[37]A délvidéki Feketicsre a második világháború után az elűzött német lakosság helyére montenegróiakat telepítettek. A feketicsi magyarság a háború előtt is vegyes nemzetiségű környezetben élt, a háború után azonban a németeket a montenegróiak váltották, aminek máig ható következményei vannak a település lakosságára.

[38] A crnagorac kifejezésből ered, a montenegróiak saját nyelvükön így nevezik nemzetüket. Montenegró, szerb nyelven Crna Gora, a fekete hegy országa.

társadalom igaznak vél az adott csoportra, és nem tartja magára jellemzőnek a név által hordozott jelenéstartalmakat. Ebben az esetben saját nevet készít és alkalmaz önmagára, amelybe azok a jellemvonások tartoznak bele, amelyeket a csoport igaznak vél önmagára. Az önmaguk által létrehozott név a csoport saját értékeit és normáit hordozza (Bindorffer 1996).

Délvidéken a jugoszláv nemzeti identitás az egyik legáltalánosabb önelnevezési kísérlet volt. A tizenkilencedik század során a délszláv gondolkodók, akik megálmodták a délszláv népek addig soha nem létezett egységét, az egységes délszláv névcsoportot, egyben a jugoszláv nemzet gondolatát is megalkották. Az első világháborút követően a győztes hatalmak létrehoztak egy belső társadalmi feszültségektől hevített délszláv államot, ahol a jugoszláv eszme az uralkodó elitek nyomására megvalósulhatott. A különböző nemzeti identitásokat egy egységes identitássá akarták formálni (Jojkić 1931). A második világháború után az új kommunista vezetés is megpróbálkozott a jugoszláv nemzet gondolatával, ezúttal kommunista ideológiával feldúsított formában. Erre elsősorban a vegyes házasságot kötők, és az ilyen kapcsolatokból született gyerekek voltak a fogékonyak.

„Hát azt mondtuk jugoszláv, én nem tudom, most mi vagyok, most magyar vagyok, hát az vagyok, az vagyok, ő meg szerb (a férje)*. Hát azelőtt jugoszlávok voltunk."* (62NM2)
„Jugoszlávok voltunk. Amíg volt Jugoszlávia nem voltunk… Amikor kérdezték mik vagyunk… azt mondtuk, hogy jugoszlávok. Nem akartam azt mondani, hogy szerb vagyok, se más, hanem jugoszláv. Amióta nincs (Jugoszlávia), azóta szerbnek vallom magam." (64FSZ2)
„Tehát idáig, a férjem ő szerbnek vallja magát, mi meg mindig jugoszlávoknak vallottuk magunkat, hogy ne kelljen választani, hogy most szerb, vagy magyar, mivel ugye kevert gyerekek, akkor, hogy ne kelljen, na, most az állampolgárság is szerb – magyar, és akkor nem kell kimondani kerek perec, hogy na, most akkor szerb vagyok, vagy magyar vagyok." (58NM2)

A jugoszláv nemzetiség egyfajta köztes megoldásként funkcionált a vegyes házasságokban élők számára. A gyerekeik esetén így nem kellett konkrétan meghatározni, hogy magyarok, vagy szerbek, hanem a semlegesnek vélt jugoszláv identitás felvétele mellett döntöttek. A magyarság szempontjából azonban már ez is asszimilációs veszteség, hiszen a jugoszláv identitás sokkal közelebb áll a szerbhez, mint a magyarhoz, mivel egyfajta szláv identitásként értelmezhető. Az egyén a jugoszláv identitás felvételével a Jugoszláviához való tartozást deklarálja, elfogadva ezzel a benne megfogalmazódó érték és normarendszert. Láthatjuk azonban, hogy az identitás alapja maga az ország, Jugoszlávia, valamint az általa

képviselt érték és normarendszerek, valamint az ideológia. Az ország felbomlása után az identitás is válságba került. Akik eddig jugoszlávnak vallották magukat ezután úgy érezték, hogy ezt már nem tehetik többé. A jugoszláv nemzetiség mögött már nem áll ott Jugoszlávia, ami tartalommal töltötte meg ezt a nemzeti identitást. A szerbek esetén nem volt nehéz a választás, visszatértek szerb nemzetiségükhöz. A magyarok esetén, mint láthatjuk nehezebb a helyzet. Esetükben ugyanis egy államnemzeti identitást[39] kellett volna lecserélni egy kisebbségi identitásra. A szerbek esetében ez a nehézség nem jelentkezik, hiszen a szerb államalkotó nemzetnek számít Szerbiában, ahogy az egykori Jugoszláviában is annak számított. Ezzel is magyarázható, hogy a szerbek a vegyes házasságokban kisebb mértékben cserélték le eredeti identitásukat, mint a magyarok. A jugoszláv identitással azonban problémák is akadtak.

„A szerb kolléganőm egyfolytában biztatott, hogy a népszámlálás során valljam magam jugoszlávnak. Otthon elmondtam apámnak, hogy lehet jugoszlávnak vallom magam a népszámlálás alkalmával. Erre apám rákérdezett, hogy miért vallanád te magad jugoszlávnak, amikor magyar vagy, és a szüleid is magyarok. Amikor a kolleganőm következő alkalommal felhozta ezt, rákérdeztem, hogy ő minek fogja vallani magát. Azt mondta, hogy természetesen szerbnek. Erre én azt válaszoltam, hogy akkor meg minek nyaggat engem, hogy jugoszlávnak valljam magam, amikor ő sem vallja magát annak. Erre nem tudott mit mondani." (67NM2E)

A jugoszláv identitás egyfajta olvasztótégelyként, az asszimiláció elősegítőjeként funkcionált a kisebbségek számára. Még a tömbterületen élő magyarság számára is komoly kihívást jelentett saját identitásának megtartása, a szórványban azonban ez még nagyobb nehézséget jelent. A jugoszláv identitás a szórványban élő magyarság körében nagyobb arányban hódított teret, mint a tömbterületen (Arday 1991).

„A lányokat ugye annak idején, még volt ugye a Jugoszlávia, akkor még ment az, hogy lehetett, hogy jugoszláv, mind a kettő úgy lett beírva annak idején, de hát most, hogy ez nem létezik nem nyilatkoznak. Az én lányaim nem nyilatkoznak, arról van szó, úgyhogy ez most úgy alakult." (76NM2)

[39] A jugoszláv nemzeti államalkotó nemzetnek számított Jugoszláviában, a magyar viszont nemzeti kisebbség volt.

A jugoszláv identitás az délszláv háborúk korában gyakorlatilag megszűnt. Jugoszlávia fennállása során közel félmillió ember identifikálódott jugoszlávként, mára pedig, 20 év leforgása alatt a népcsoport elvesztette tagjai több mint 90%-át, a mai Szerbiában, 2011-ben nem éri el a 25 ezret a jugoszlávok száma (RZS 2013:21). Mint láthattuk, ez sokakban identitászavart hozott létre, az addigi stabil identitásukat felváltotta a bizonytalanság. Ez a jelenség a népszámlálások során is megfigyelhető. A jugoszláv identitás összeomlásával párhuzamosan növekedett a regionális identitással rendelkezők és a nemzetiségükről nem nyilatkozók száma. Akik tehát jugoszlávnak vallották magukat, azoknak jelentős része nem tért át az asszimiláns vagy disszimiláns stratégiára (nem vallotta magát szerbnek vagy magyarnak), hanem továbbra is a köztes megoldást választotta. Nagyobb részük a marginális identitás mellett döntött, és egyszerűen nem nevez meg semmilyen nemzetiséget sajátjaként. A regionális identitás valamennyivel stabilabb alapot nyújt mint a marginális, a régi jugoszláv identitáshoz képest azonban jóval bizonytalanabb, és nehezebben meghatározható. Jugoszlávia és a hozzá kötődő identitás megszűnése tehát a vegyes házasságokban is jelentős űrt hagyott maga után, amit a sokaknak mai napig nem sikerült megfelelő módon betölteni.

5.4.3.1. A regionális identitás

A név meghatározása azonban problematikus is lehet. A vegyes házasságokból származó gyerekek számára már nem elérhető a köztesnek feltételezett jugoszláv identitás. Az állam nem tiltja a használatát és a média sem foglalkozott különösebben a témával. Az emberek maguktól érezték úgy, hogy a jugoszláv identitásnak az ország szétesése miatt már nincsen alapja. Emiatt egyre elterjedtebbé kezdett válni a regionális identitás.

„Én magyar vagyok, a férjem horvát, a gyerekeim pedig vajdaságiak." (49NM2)

A szerbiai népszámlálások során a nemzetiség megválasztásakor a regionális kötődés kifejezésére is lehetséges. Ebben az esetben, ha a válaszadó a nemzetisége megkérdezésekor pl. vajdaságinak vallja magát, akkor a kérdezőbiztos ezt írja a kérdőívbe, a kódoláskor pedig a „regionális hovatartozás" kategóriába kódolja az alanyt. Erre először az 1971-es népszámlálás[40] során volt lehetőség, azóta pedig minden népszámláláskor önálló kategóriaként van jelen. Kezdetben csak pár ezer fő sorolta magát ebbe a kategóriába, a 2011-

[40] Az ezt megelőző népszámlálások során a regionális identitással rendelkezőket vagy besorolták valamelyik nemzet tagjai közé (1948-as népszámlálás), vagy pedig nem meghatározott nemzetiségűként vezették őket (1953-as és 1961-es népszámlálás) (RZS 2013).

es népszámlálás során viszont több, mint 30 ezer fő tartozott ide (RZS:2013:21). Jelentős növekedés a délszláv háborúk után figyelhető meg, a jugoszláv identitást vallók csökkenésével egyidőben nő a regionális identitással rendelkezők száma. Az egykori jugoszlávok egy része tehát a regionális identitásra váltott.

A regionális identitás megoldást nyújt azon vegyes házasságokban élők számára, akik sem az asszimiláns, sem pedig a disszimiláns stratégiát nem kívánják követni. Ha vajdaságinak vallják magukat elkerülik a nyílt választás kényszerét, és a jugoszláv identitáshoz hasonlóan egy köztes megoldást választanak. Magyarországon ez a jelenség ismeretlen, mivel egyetlen népcsoport sem határozza meg magát pusztán egy területi egység alapján. A szerbség körében azonban ennek több évszázados gyakorlata van. A boszniai szerbek, a „boszanacok" nyelvükben és vallásukban is azonosak a szerbekkel, valamint a szerb kultúrát is a sajátjuknak tekintik, a szerbek gyakran mégis egy másik nemzet tagjaként tekintek rájuk a földrajzi távolság miatt. Dél-Szerbia egyes régióban is jelentős azon szerbek aránya, akik a népszámlálásokon regionális kötődésüket hangsúlyozzák. A népszámlálások során Sumadia körzetben (a magyar közigazgatási rendszer alapján megye) a szerbek egy része nem szerbnek, hanem sumadiainak vallja magát. Szintén jelentős különbség tapasztalhatók a délvidéken élő szerbek, és a szűkebb értelemben vett Szerbiában élők között, ez az elkülönülés azonban jóval nagyobb ellentétet eredményezett, mint az előbbiekben említett esetek. Délvidékre a szerbek a törökök elől menekülve érkeztek, és itt telepedtek le. A Szerbiában maradt szerbek egy része ezért a nemzet árulóiként tekintett rájuk, akik nem voltak hajlandók felvenni a harcot a törökökkel (Mák 2013). A délvidéki szerbek szintén egyfajta nemzetárulásként tekintettek a Szerbiában maradásra, és ők úgyszintén árulónak bélyegezték a hátramaradottakat. A törökök a véradó[41] során gyakran elvitték a helyi lakosság fiúgyermekeit, hogy janicsárokat képezzenek belőlük. A délvidéki szerbek ezért a gédzsó (magyarul korcs) gúnynevet ragasztották a szerbekre, azt mondván, az egészségeseket elvitték a törökök, ezért csak a gyengék maradtak meg közöttük.

A szerbek körében tehát gyakori a területi identitás alapján történő elhatárolódás, ez a jelenség pedig a délvidéki heterogám házasságokban is megfigyelhető. Mivel el akarják kerülni az egyértelmű identifikálódást, ezért egy olyan kategóriát választanak (vajdasági vagy délvidéki), amibe mindenképpen beleillenek a lakhelyük alapján. A szocialista érában a Vajdaság, és a vajdasági kifejezés a multikulturalizmus egyik szimbóluma volt, emellett a

[41] Gyerekadónak is nevezték. Megszabott, de váltakozó időközönként az oszmán hatóságok fiatal fiúkat vettek el a családjaiktól, ami nagy elégedetlenséget okozott a lakosság körében.

tartomány Jugoszláviával ellentétben ma is létezik, ezért joggal képezheti egy identitás alapját. A magyarság szempontjából viszont ez is asszimilációs veszteségnek számít, mivel a népszámlálások során a vajdaságiak nem kerülnek be a magyarok közé, ezért mind abszolút számában, mind pedig arányaiban csökkentik a magyarság jelenlétét.

5.4.3.2 Marginális identitás

„Hát én szerbnek vallom magamat, mert nem vallhatom magamat magyarnak, mikor nem vagyok magyar, habár tényleg tökéletesen beszélem a magyar nyelvet, de nem vagyok magyar. Úgyhogy itt születtem, magyar gyerekekkel játszottam, magyar barátnőim vannak javarészt, akikkel tényleg nagyon is tartom a kapcsolatot, de hát a gyerekeim magyarok, meg a férjem, és nem mondható, hogy a férjem után én is magyar vagyok. Ez az igazság, tényleg nem mondhatok mást, ez van." (57NSZ2)

A magyar közegben, még a többségi társadalom tagjai is tapasztalhatnak asszimilációs kényszert. Az interjút adó szerb nő is egyfajta identifikációs válságot élhetett át. A családtagjai, barátai és kollégái magyarok, így úgy érezhette, rá is nehezedik egy nyomás, hogy magyarnak vallja magát. Azonban kitartott saját identitása mellett, és továbbra is szerbnek tekinti magát. A magyarok esetében ez nem ennyire világos, a jugoszláv identitást ugyanis a kérdezett magyar feleségek közül többen is felvették. A kisebbségi identitásnak nincs akkora megtartó ereje, mint a többségi nemzet identitásának, emiatt az asszimiláció sem veszélyezteti komolyan a szerbséget, még többségi magyar közegben sem.

„Hát ő (a férje) *szerbül beszél, de hát bunyevác, bunyevác… akkor valószínű. hogy bunyevácként."* (30NM1)

A nemzeti identitás kérdésköre még a házastársak előtt sem tisztázott minden esetben. A nemezti identitásnak lehetnek egyértelmű jelei (nyelv, vallás), azonban előfordulhat, hogy maga az identitás felvállalása nyilvánosan elmarad. Ebben az esetben csak a külső jegyek alapján lehet következtetni az egyén identitására, ő maga azonban egyértelműen nem jelenti ki, hogy melyik nemzetiséghez, vagy etnikumhoz tartozónak érzi magát.

A nemzetiség elhagyására a népszámlálások során 1971-óta van lehetőség. A kérdezőbiztos ezesetben a „nem nyilatkozott" kategóriába sorolja a választ megtagadókat. A szocialista korszakban mindössze párezer fő tartozott ebbe a kategóriába, a 2011-es népszámlálás során azonban már több, mint 160 ezer ember nem nyilatkozott nemzetiségéről (RZS 2013:21). A nagy növekedés itt is a jugoszláv identitás összeomlásának egyik

következménye. Az egykori jugoszlávok egy része a marginális stratégiát választotta, és nem jelölt meg új nemzetiséget az egykori jugoszláv helyett.

„Nem tudom, erre a kérdésre mit mondjak. Magyarnak nem mondhatom, mert nem vagyok tiszta magyar. Hát most mit mondjak, nem tudom, hogy mit mondjak. Keverék, minden." (37NM2)

Mint az interjúalany is megfogalmazta, sok esetben nem tiszta a nemzeti identitás kérdése. Egy vegyes házasságból származó egyén számára sokszor nem egyértelmű, hogy az apja, vagy az anyja identitásához kötődik-e jobban. Mint láthattuk, vannak akik választanak a kettő közül, mások pedig egy köztes identitás (jugoszláv- vagy területi alapú identitás) mellett döntenek, ugyanakkor egy harmadik lehetőség a döntés elkerülése. Ezáltal az egyén nem dönt arról, hogy melyik népcsoport tagja, a kérdésre pedig nem válaszol. A népszámlálás során a nem válaszolt vagy nem döntött kategóriák elég gyakoriak Délvidéken, feltételezhetőleg az ezt választók közt pedig sok a vegyes házasságból származó. Ez a csoport a marginális emberek (Stonequist 1937, Quillian - Redd 2009) csoportja, ami kétféle lehetőséget tár az egyének elé. Vagy mindkét csoport tagjai lesznek, és szituációtól függően határozzák meg nemzeti identitásukat, vagy pedig két világ közt ragadnak, és permanens identitásválságban szenvednek.

5.4.3.3 A szituációtól függő identitásválasztás

„Hát őneki megvan a magyar állampolgársága. Ha itt van, akkor magyarnak vallja magát, mert magyarul beszélünk, magyarul tud, Magyarországon fejezte az egyetemet, óvodától kezdve az egyetem befejezéséig magyar nyelven tanult, ha viszont ott van Koszovón a másik nagymamánál, meg a nagynéniknél, akkor hát azt mondják, hogy szerb. Akkor szerb, hát ő azt is elfogadja, mert tulajdonképpen tényleg annyira vegyes, hogy már kiskorában akkor megkérdezték tőle, és akkor te mi vagy, akkor azt mondta, hogy keverék. Ő maga találta ki, nem mi mondtuk neki, ő maga találta ki, és azt mondta, hogy keverék." (63MN1)

A szituációtól függő identitásválasztás nagyban megkönnyíti a marginális helyzetben élők identifikálódását. Ez esetben valódi közvetítő szerepet tudnak betölteni, mivel egyes esetekben a szerb, más esetekben viszont a magyar identitásukat veszik fel. Mindkét identitást a sajátjuknak tekintik, azonban helyzettől függően „aktiválják" azokat. Amíg az egyik aktív, a másik „alvó állapotban" van. A szerb rokonság körében a szerb identitás aktiválódik, a magyar pedig inaktív. A magyar rokonokkal történő kommunikáció esetében viszont a

magyar identitás kerül előtértbe, és a szerb identitás válik inaktívvá. Az egyén rendelkezik olyan identitáselemekkel, amelyek a magyar (pl. állampolgárság) kötődést mélyítik el, ezzel párhuzamosan viszont olyan identitáselemei is vannak, amelyek a szerbséghez való kötődést (pl. pravoszláv vallás) teszik hangsúlyossá. A marginális identitás így nem számkivetetté, hanem kapoccsá teszi az egyént a nemzetek közt. A marginális identitás felvállalása azonban nem egyszerű, mivel bizonytalanságot, és helyzetektől függést alakíthat ki az egyénben. A válaszadók közt a marginális identitással rendelkezők aránya csekély, nem számít gyakori identifikálódási mintának.

5.4.4. Kettős identitás

Az asszimiláns és a köztes kategóriákat követően a harmadik fő kategória a kettős identitás. Ide azokat az interjúalanyokat soroltam, akik megtartották eredeti, kisebbségi identitásukat. A vegyes házasságkötés ellenére továbbra is magyarnak vallják magukat, és a magyar identitáshoz, kultúrához kötődnek annak ellenére is, hogy a szerb kultúrát is jól ismerik, mivel napi szinten kapcsolatba kerülnek vele.

„Ő tiszta magyar, én tiszta szerb. A gyerekek majd eldöntik mik akarnak lenni. De mind a két nyelvet használják. Olvasásban, írásban is. Az ő dolguk, majd eldöntik, és hiszem azt, hogy hasznos dolog számukra." (55FSZ2)

Az interjúalanyok körében a leggyakoribb stratégia a disszimiláns stratégia volt. A nyelvhasználat terén sokkal nagyobb szórás figyelhető meg a kategóriákban, amiből arra következtetek, hogy a nyelvről könnyebben lemondanak, mint az identitásról. Fontos megjegyezni azonban, hogy a nyelv a hétköznapok során sokkal inkább „használatba kerül", mint az identifikálódás. Itt is jelentkezik azonban külső nyomás, mint láthattuk a magyar nő esetén, akit a jugoszláv identitás felvételére buzdította a munkatársa. Az identifikálódás során is jelentkezhet tehát asszimilációs nyomás, csak korlátozottabb mértékben, mint a nyelvhasználat esetén. Mivel a vizsgálat a tömbmagyarság területén zajlott, ezért az identifikációs nyomás sokkal kisebb mértékben jelentkezik, mint a szórvány területein, ahol a szerbség abszolút dominanciája a jellemző. A nyelvhasználat esetén azonban sokszor még egy tömbterületen élő kisebbségi is kénytelen engedményeket tenni, mivel ha a párja nem beszél magyarul, akkor neki kell engedményeket tenni, és szerbül folytatni a kommunikációt. Ez a tömbterületen ugyanúgy megtörténhet, mint a szórványban, azzal a különbséggel, hogy a tömbben a családon kívül könnyen folytathat magyar nyelvű kommunikációt, a szórványban

viszont ez sokkal nehezebb. Az identitás esetén ilyen jelentős engedményekre az esetek többségében viszont nincs szükség.

A heterogám házasságokból származó gyerekek esetében azonban sokkal kisebb arányban figyelhető meg a kettős identitás, többségük ugyanis inkább az asszimilációs stratégiát, vagy egy köztes identitás felvételét választja. A magyarság szempontjából mindkét eset egyformán asszimilációs veszteséget jelent, mivel a magyar szülő utódai nem magyar identitással fognak rendelkezni, ezáltal pedig csökken a magyarság lélekszáma. A vegyes házasságok tehát egyértelműen asszimilálják a délvidéki magyarságot. Az interjúk adatai emellett a népszámlálások eredményeivel is egyezést mutatnak, mivel a Kárpát-medencében egyedül Magyarországon figyelhető meg számottevő disszimiláció, és itt is csak az elmúlt évtizedben kezdődött (Tóth – Vékás 2013). Szerbiában tehát nem mutatható ki jelentős disszimilációs folyamat a kisebbségek részéről, ami az interjús kutatásom során is beigazolódott.

5.4.5. Összegzés

A nemzeti identitás felvállalása jelentős kérdés a kisebbségek számára. A területi különbségek ebben komoly szerepet játszanak. Az identitás felvállalása a vegyes házasságokban különösen nehéz a kisebbségek számára. A szórványban általánosnak számít, hogy nem vállalják magyar identitásukat.

A köztes identitás választása is egy asszimilációs út. A szocialista érában a jugoszláv identitás lépett a magyar identitás helyére, az ország felbomlása után azonban a regionális identitás vette át ennek szerepét. A vegyes házasságokban a szerbek esetén nem figyelhető meg hasonló identifikációs probléma, a kisebbségi (magyar) identitást cserélik le az esetek döntő többségében. A jugoszláv identitás tehát elsősorban a kisebbségek vették fel, a szerbek többnyire nem identifikálódtak jugoszlávként.

Az asszimilációs elmélet az identifikálódás során is igazolódott, mivel jelentős asszimilációs nyomás figyelhető meg. A társadalmi kohéziós elmélet ezzel szemben itt sem jutott komoly szerephez, azonban a kettős identitás a nemzeti identitás esetében sokkal nagyobb jelentőségű, mint a nyelvhasználat során. Az asszimilációs stratégia során az eredetileg magyar identitással rendelkezők feladják eredeti identitásukat, és a többségi identitást veszik fel. A beletörődő asszimilánsok kategóriáját egy köztes kategóriává, marginális identitássá alakítottam. Ide tartozik a jugoszláv identitás, ami a szocialista korszakra volt jellemző. A regionális identitás is a választás elkerülésének egy formája, hasonlóan a marginális identitáshoz, valamint a szituációtól függő identitásválasztáshoz.

A magyarság számára azonban mind az asszimilációs stratégia, mind pedig a köztes utak választása asszimilációs vesztséget jelent. Az magyar identitás megőrzése és tovább örökítése egyedül a kettős identitással rendelkezők körében biztosított. Az alkalmazói megtartják eredeti magyar identitásukat és a gyerekeik számára is tovább örökítik azt.

5.5. Az identitás átörökítése

„Ne hagyjátok a templomot, A templomot s az iskolát!"

(Reményik Sándor: Templom és iskola)

Az előző fejezetekben az identitás alakulását tekinthettük át a vegyes házasságokon belül, olyan meghatározó aspektusokon keresztül, mint a nyelvhasználat, a vallás, a habitus és az identitás felvállalása. Mindezek mellett azonban szükséges megvizsgálnunk az identitás átörökítésének folyamatát is, mivel csak így kaphatunk teljes képet a heterogám házasságokról. Az identitások terén – ez kiváltképpen igaz a nemzeti identitás esetében – kiemelt fontosságú annak tovább örökítése, az utódok számára történő átadása. Ha egy nemzeti vagy etnikai közösség képtelen az utódai számára átadni az identitását, akkor az adott csoport rövid időn belül megszűnik létezni. Ha az átadás csak részlegesen sikerül, akkor a nemzeti identitás átformálódik, ha pedig csak jóval kevesebb egyén számára sikerül átadni, mint a csoport eredeti nagysága, akkor lélekszámcsökkenés következik be. Egy folyamatosan fogyatkozó közösség pedig könnyen az identitásválság állapotába kerülhet.

Az asszimilációs elmélet esetében kulcsszerepet tölt be az identitás átadásának kérdése. Különbséget tehetünk intra- és intergenerációs asszimiláció között. Az intragenerációs asszimiláció esetében az adott egyén változtatja meg identitását, az intergenerációs asszimiláció esetében pedig az utódok identitása változik, mivel számukra nem sikerült átörökíteni az eredeti identitást. A magyar szerb vegyes házasságok viszonylatában ez a magyar identitás eltűnéseként értelmezhető. Ha azt látjuk, hogy a vegyes házasságokból származó gyerekek a többségi nemzet identitását veszik át vagy egyfajta köztes identitást követnek (jugoszláv vagy regionális), akkor ez a kisebbség rovására történő asszimilációként értelmezhető. Ebben az esetben a magyarság lélekszáma fogy, a többségi nemzet és a hozzá közelebbi identitás alternatívát kínáló csoportok lélekszáma viszont növekszik.

A társadalmi kohéziós elmélet esetében az identitás átörökítése kevésbé kerül előtérbe, mivel a hangsúly a kapcsolatokon, illetve ezek társadalmi integráltságán van. Ha azonban az integrációból indulunk ki, akkor egy folyamatosan fogyatkozó és ezáltal marginalizálódó csoportot nem tekinthetünk társadalomba integráltnak. A társadalmi kohéziós elmélet akkor

tekinti megvalósultnak egy csoport integráltságát, ha az identitásának átörökítése – ezáltal pedig a csoport túlélése – nem ütközik komoly akadályba. Ha tehát a magyar szerb vegyes házasságok esetén a társadalmi kohéziós elmélet a meghatározó, akkor a magyar identitás átadásának többé kevésébe zökkenőmentesen kell történnie, és legalább az esetek felében a gyerekeknek a kisebbségi identitást kell örökölni.

Az eddigiek során felállított asszimilációs stratégiákat az identitás átörökítése során is alkalmazhatónak tartom. A kategóriák finomítására az átörökítés esetében is szükség van, a három fő csoport körvonalai azonban így is megfigyelhetők. Az első csoport jelen esetben is az asszimilánsoké, ők azok, akik nem örökítik át kisebbségi identitásukat, hanem a többségi identitást látják gyerekeik számára megfelelőnek. A köztes kategória, ami eredetileg a beletörődő asszimilánsoké, jelen esetben egy kompromisszumkereső csoport. Tagjaik a kisebbségi identitás egy részét megpróbálják átörökíteni. A névadás esetében ide sorolom a nemzetközi nevet választók csoportját. A kettős identitás az asszimilációt megtagadók esetében jellemző. Ide sorolom azokat, akik átörökítik magyar identitásukat, ezáltal biztosítva annak tovább élését a következő generációkban. A következő részben a vegyes házasságokból származó gyerekek neveivel foglalkozom. A névadás egy fontos döntés a szülők részéről, a heterogám kapcsolatokban pedig a nemzeti identitás megnyilvánulásának egy fontos aspektusa.

5.5.1. A névadás

Az identitás átörökítésének legelső állomása a gyerek számára történő névadás. Egyik kiemelt fontossága abban rejlik, hogy az egyén a nevét átlagos esetben egész életén át megtartja, végigkíséri élettörténete során. A nomen est omen filozófiai és spirituális tartalma az ókorban meghatározó volt, de a magyarság körében is évszázadokon keresztül dominált. A gondolat központi eleme, hogy az egyén identitásának lényegét, személyiségének magvát egy szóban – az adott egyén nevében – össze lehet foglalni. A gondolat a keresztény kultúrkörben ugyanúgy fellelhető, elég csak a kiemelkedő Bibliai személyiségekre gondolnunk: Jézus (Yeshua) a szabadító, Péter (Petrosz) a kőszikla, az alap. A magyar népi hagyományokban is fontos szerepet tölt be a névadás, a szülők vagy a nagyszülők nevének tovább örökítése évszázados hagyományokra tekint vissza.

A névadás társadalmi vonatkozásai szintén kiemelt jelentőséggel bírnak. Szerepe hasonló egy nemzet elnevezéséhez, magában foglalhatja a név mögött meghúzódó értékek és normák rendszerét. Egy adott egyén magyar vagy szerb keresztneve tükrözheti a nemzeti identitását, valamint jelezhet, hogy elsősorban melyik nemzetiséghez kötődik. Jelentőségének azonban korlátai is vannak, mivel nem az adott egyén, hanem a szülők választásán alapul. A vegyes

házasságok vizsgálata esetében azonban pont ez a cél, mivel a szülők (a vegyes házasságra lépő pár) döntéseit ismerhetjük meg általa. Ha a gyereküknek magyar nevet adnak, akkor esetükben valószínűleg a kisebbségi identitás dominál, ha pedig szerb nevet, akkor a többségi. Egy nemzetközi név választása viszont középutat jelent, és jelzi, hogy a szülők egyik identitás felé sem hajlanak igazán.

A magyar szerb vegyes házasságok esetében a névadásnak három lehetséges módja van. Az egyik a szerb név választása, ekkor értelemszerűen a szülők szerb nevet adnak a gyereknek. Ez lehet olyan szerb név, amelynek nincs magyar megfelelője (pl. Predrag) vagy magyar megfelelővel rendelkező név is (pl. Nikola – Miklós). A nemzetközi nevek választása, amelyek mindkét nyelvben megtalálhatók (pl. Milán) egy köztes megoldást jelenthet. Ezekből azonban nagyon kevés van, így a választék elég csekély. A harmadik lehetőség pedig a magyar név választása, ahol az első esethez hasonlóan lehet csak a magyar nyelvben előforduló név (pl. Enikő), és szerb megfelelővel rendelkező név (István – Stefan).

„Hát úgy beszéltük meg, hogy én magyarul beszélek a kisfiunkkal, ő pedig szerbül beszél vele, úgyhogy most két nyelven tanul egyszerre. Uroš, Uroš lett a neve. Hát, hogyha lehet, akkor kétféle nemzetiségűnek, mivel ő Magyarországon született, elsődlegesen magyar állampolgár. Még nem igazán (beszél)*, de mind a két nyelven szavakat már mond egyformán. Az óvodát szerbül fogja kezdeni, az általános iskolát nem tudjuk, azt még nem beszéltük meg.* (a szomszéd faluban) *szeretnénk, hogyha járna óvodába majd."* (28NM1)

„Tehát neki az a vezetékneve, most például a gyerek nevéről, ha beszélünk, neki ugye az vezetékneve, hogy Nikolić, tehát innentől kezdve én már nem adhatok neki egy tiszta magyar nevet, mert nem megy a kettő jól. És nekem csak annyi volt kikötésem, hogy szerb név lesz választva a kisfiunknak, de nem egy olyan nagyon cifra szerb név, amit magyarul esetleg nehezebb lenne kimondani, tehát ez volt egy kifogás. Na most neki tetszett az a név is, hogy Srboslav, de nekem az nem, mert magyarul az tényleg nem… nem lehet szépen kimondani, holott a Darko, mert úgy hívják a kisfiunkat, hogy Darko, az már könnyebb. Vagy Ivan is szóba jött, az is magyarul jobban ki lehet mondani." (29NM1)

Az nyelvhasználat és a nemzeti identitás vizsgálata során kialakított asszimilációs kategóriákat a névadás során is alkalmazom. Azokat az interjúalanyokat, akik olyan nevet választottak a gyerekeiknek, amelyek csak a szerb nyelvben fordulnak elő, az asszimilánsok csoportjába soroltam. Az itt előforduló neveknek nincsenek valódi magyar megfelelői, és a magyar nyelv számára idegennek tűnnek. Az első idézett interjúalany a névhez kötődő

asszimilációt a gyerek magyar állampolgárságával ellensúlyozza. Az óvodát viszont szerb nyelven fogja kezdeni a gyerekük, ami a szomszédos faluba történő utazással jár. Ez esetben az asszimiláció kezdeti jeleit figyelhetjük meg. A második idézett interjúalany és férje szintén szerb nevet választott a gyerekének, mivel nem szerette volna, ha a szerb vezetéknév mellé egy magyar keresztnév társul, mivel ez – véleménye szerint – diszharmóniát eredményezett volna a fia nevében. Az interjúalany tehát egy olyan név mellett döntött, aminek ugyan nincs magyar megfelelője, azonban nem teljesen idegen a magyar nyelv számára, valamint könnyen kimondható.

Ezekben az esetekben megfigyelhetők az asszimiláció jelei. Az egyértelműen szerb keresztnév választása tükrözheti a család gondolkodásmódját, ami a szerb dominancia felé tolódott. Ez természetesen nem jelent determinisztikus asszimilációt, azonban annak kezdeti jeleiként értelmezhető. Ha később szerb nyelvű oktatási intézmények mellett döntenek, ami a választott szerb név velejárója lehet, az még inkább a szerb nemzeti identitás irányába mozdítja el gyerekük identitását. Ebben az esetben a kisebbségi identitás átörökítése egyáltalán nem, vagy csak részben tud megvalósulni.

„Hát univerzálisat, ami még magyarban is elmegy, meg a szerbben is. Olyan valami… mondjak példát? Szonja például, fiúban most a magyaroknál nagyon elterjedt a Milán, nekem az is tetszik, az is ilyen is lehet, olyan is lehet, ez a kettő már megvan." (27NM0)
„Hát azt úgy, közösen beszéltük meg, olyat ami nemzetközi név." (44FM3)

A nemzetközi nevek választása egy középutat képezhet a magyar és szerb nevek közt. Ebben az esetben mindkét nyelvben enyhén idegenként hat az adott név, azonba beleillik mindkét nyelv rendszerébe. Szintén egy alternatíva a mindkét nyelvben előforduló nevek használata, ezekben az esetekben azonban kicsi a választék. A köztes megoldás választása azonban egy hidat képezhet a két nemzeti identitás között. A gyerekük szabadon döntheti el, hogy melyik identitás irányába fog elmozdulni. Egy ilyen név választásából a felek közti viszonyra is következtethetünk, ugyanis ezesetben egy egyensúlyi helyzetet feltételezhetünk, amely mindkét irányba elmozdulhat.

„Könnyen, meg az első kislányt én választottam, a második nevét ő, az idősebb Ivett, a kisebb Lenke." (53NM2)

A harmadik kategóriába a magyar nevet választó interjúalanyokat soroltam. Esetükben a kettős identitás figyelhető meg. A gyerekeiknek magyar nevet választottak, ezáltal lehetőséget teremtve a kisebbségi identitás tovább örökítésének. Ezekben az esetekben a magyar identitás komoly jelenlétére következtethetünk, ami akár domináns szerepet is betölthet a családban. A névadás kérésében azonban fontos kiemelni, hogy a jelentősége nem akkora, mint a nyelvhasználaté, vagy a felvállalt identitásé.

„Az új házunkat meszeltettük be, és volt itt egy piktor, i betűvel beszélt, igazi kun magyarsággal. Anyám mondta, hogy na hát ez egy igazi magyar ember, ez a beszédéről is hallatszik. Később kiderült, hogy Vulićević Cvetonak hívták, a nagyapja volt szerb." (72FM2)

Az idézett történetből is látható, hogy a névadás szerepe nem determinisztikus, tiszta szerb névvel is rendelkezhet valaki magyar identitással, ami fordítva is igaz, egy magyar nevű egyénnek is lehet szerb nemzeti identitása. A névadás tehát vitathatatlanul fontos szimbolikus jelentéssel bír, a hatása azonban nem elsődleges az egyén nemzeti identitásában.

„A kislányom, az első, vagyis hát most már nagylányomnak, ott ő választotta a nevet... Hát én pedig abba beleegyeztem, azzal, hogy… az az igazság, hogy én más nevet szerettem volna, és akkor mondta, hogy én… a nagylányom, ő Mila, és akkor én Petrát szerettem volna, és mondta, hogy csúnya lesz a hangzása, úgyhogy akkor keressünk valamit, ami normálisabban hangzik. Őneki… az volt a szempont, hogy ne ezek az új, modern nevek legyenek, az ilyen olyan háziállatnevek, amik most mennek. Hanem hogy egyházilag ugye elfogadott név legyen, és akkor így a Mila, ami megint csak szerbül, magyarul a hangzása is szinte hasonló…. Őneki (a kisebbiknek) én adtam a nevét, ő meg Lilla lett. Na itt volt egy kis ilyen igen nem. Az Lilla nekem onnan jött, hogy volt egy… Szabadkán egy nővér, és ő volt nekem a példaképem… Ő azért nem akarta az Lillát, mert hogy hasonló a két név, hogy nem fogjuk, hogy majd a gyerekek… nem hallgatnak a nevükre, mert Lilla Mila, Lilla, Mila. És akkor itt volt egy kicsi, hogy hát nézzünk másik nevet, de én kötöttem az ebet a karóhoz, úgyhogy ő így lett Lilla. Mert megint csak azt néztem, hogy az Lilla is szerbül, magyarul… meg hát ugye nézem, hogy a vezetéknévhöz, a Šehovićhez ugyanúgy passzoljon, tehát ne legyen azért nagy eltérés." (41NM2)

A névadás nem sikerül mindig zökkenőmentesen. A fenti idézetből látható, hogy a feleség magyar, a férj viszont szerb nevet szeretett volna adni a gyerekeknek. Feltételezhető,

hogy a férj fő célja a szerb névválasztás volt mindkét gyerek esetében. A feleség az első alkalommal engedett, és az idősebb lány szerb keresztnevet kapott, a fiatalabb esetében azonban az anya a magyar nyelvhez közelebb álló nevet választott, ami mellett ki is tartott. Így egy egyensúlyi helyzet alakult ki, az idősebb gyerek szerb, a fiatalabb viszont magyar keresztnévvel rendelkezik.

Mivel a névválasztás a szülők döntése, ezért csak egy iránymutatás a nemzeti identitásban, a név birtokosa szabadon dönthet saját identitásáról, a nevétől gyakorlatilag függetlenül. A névadás emellett lehet az identitás egy szimbolikus kifejezése, mivel több interjúalany is beszámolt róla, hogy magyar nevet választottak gyereküknek, később azonban szerb nyelvű iskolába íratták be. Ezekben az esetekben a névadás szimbolizálja a magyar identitást, a többi (a nemzeti identitást nagyobb mértékben meghatározó) választás azonban a szerb identitás mellett történt. Ezekben az esetekben a névadásnak nincs további identitást meghatározó funkciója, csupán szimbolikus megjelenítése a gyerek kisebbségi identitásának.

5.5.2. Az iskolaválasztás

A tankötelezettség miatt a gyerekek átlagosan 14 évet töltenek el a különböző alap és középfokú tanintézményekben, ami az egyetemi képzéssel együtt 20 évre is kitolódhat. Ez egy átlagos életút során sem számít rövid időnek, különösen ha figyelembe vesszük, hogy ezek az évek a legfiatalabb életszakaszt ölelik fel, amikor az identitás a kialakulás szakaszában van. A gyerekek az iskolában sajátítják el az alapvető ismereteket, az pedig különösen meghatározó, hogy ez milyen nyelven történik. A magyar nyelvű tanintézményekben a gyerekek a magyar nyelvvel, irodalommal és kultúrával ismerkednek meg elsősorban, a szerb nyelvű iskolákban pedig a szerb nyelvvel és kultúrával. Ez nagy hatást gyakorol a nemzeti identitás alakulására. A kapcsolatháló alakulását is nagymértékben befolyásolja az oktatási rendszer, hiszen az első barátságok, és akár az első szerelem is itt alakul ki. A fiatal életszakaszban a kortárs csoport nagymértékben alakítja és formálja az egyén identitását, ezért annak nemzeti összetétele egyértelműen meghatározó. Egy zömében szerb baráti kör a szerb nemzeti identitást, egy magyar viszont a magyar nemzeti identitást erősíti. Egy vegyes házasság során tehát az iskola megválasztása gyakorlatilag a gyerek nemzeti identitásának kiválasztását is jelentheti.

5.5.3. A szerbiai oktatási rendszer

Az iskolaválasztás megértéséhez elengedhetetlen a szerb oktatási rendszer minimális ismerete, ezért röviden bemutatom a felépítését. A szerbiai oktatási rendszer hasonló a magyarországihoz, azonban jelentős eltérések is fellelhetőek. Az óvoda és az általános iskola felépítése gyakorlatilag megegyezik a magyarországival, és ez a középfokú képzésről is

elmondható. Az első nagy különbség a középiskola végén jelentkezik, mivel Szerbiában nincs érettségi rendszer, az egyetemekre történő bekerülés pedig nem központilag történik, minden egyetem maga szervezi a felvételi vizsgákat és határozza meg a bekerülés feltételeit. Szerbiában nem vezették be a bolognai rendszert, ezért az egyetemi képzés osztatlan formában történik.

Szerbiában valamilyen formában mindig volt magyar nyelvű oktatás, azonban jelentős különbségek vannak az egyes oktatási szintek között. Az általános iskola a tömbmagyarság területein gyakorlatilag mindenütt elérhető magyar nyelven, a szórványban azonban már nehezen megvalósítható. Az apró szórványtelepülésekről gyakran félórás utazással lehet csak elérni a legközelebbi általános iskolát. Egy itt létrejött vegyes házasságban pedig nagyfokú érdekérvényesítésre és meggyőző erőre van szükség, ha a magyar partner a saját nyelvén szeretné taníttatni a gyerekét, mivel a szerb iskola helyben van, a magyar pedig csak ingázással érhető el. A 2000-es években gyakori osztály és iskolabezárások pedig csak rontották az amúgy is nehézségekkel küzdő magyar oktatási rendszer helyzetét. Viszonyítási alapként érdemes megjegyezni, hogy ebben az időben Koszovóban (ahol a szerbek élnek kisebbségben és az albánok képezik a többséget) a szerb állam 22 szerb tanulóért egy egész középiskolát tartott fenn (Gyémánt - Petres 2008), Délvidéken ennyi magyar tanuló esetében pedig már az általános iskolás osztálybezárást fontolgatták. A középiskolai oktatás Szerbiában nem kötelező, az általános iskolai viszont igen. A helyzet az utóbbi években valamelyest javult, a megalakult Magyar Nemzeti Tanács jelentős pénzeket fordít a magyar nyelvű oktatás finanszírozására.

Az általános iskolákban zajló nyelvoktatás is eltér a magyarországi gyakorlattól. Szerbiában a szerb nyelv tanulása mindenkinek kötelező, a magyar nyelvű oktatási intézményekben, mint nem anyanyelvet tanítják a magyar diákoknak. Esetükben anyanyelvként a magyar nyelv szerepel. Környezetnyelvként a szerb diákok nem tanulnak magyarul, számukra még választható tárgyként sem szerepel a tantervben, még a magyar többségű településeken sem. A magyar oktatásban ebből kifolyólag nagyobb az óraterheltség, mivel egy tárggyal több szerepel a tantervükben, emellett a történelemórákon többletanyagként tanulják a magyar történelmet, a kötelező szerb történelem mellett. A szerb nyelv oktatása Délvidéken nagyfokú sikertelenséggel zajlik, mivel a diákok jelentős része nem, vagy csak alig ért szerbül. Aki pedig sikeresen elsajátítja a szerb nyelvet, az ezt nem az iskolában teszi meg, hanem otthon, vagy a baráti körében. A sikertelenség oka nem a pedagógusokban keresendő, hanem a nyelvoktatás módjában. A szerb nyelvű tankönyvekben nyelvtani leckék és irodalmi olvasmányok szerepelnek, amiket többnyire fejből kell

megtanulni. Az irodalmi szövegek nagyrésze több évszázaddal ezelőtt született, ezért nyelvezetük archaikus[42], emellett gyakran előfordulnak tájszólásokban íródott szövegek is. Az élő beszédre és dialógusokra viszont nem fordít figyelmet a tanterv. A hétköznapi beszélgetések során emiatt az iskolában tanultakra csak erősen korlátozott mértékben lehet hagyatkozni.

A magyar nyelvű középiskolákban a magyar és a szerb nyelv oktatása az elemi oktatáshoz hasonlóan zajlik. A középiskolákba történő felvételizés központilag történik, egy felvételi vizsga és az általános iskolás bizonyítvány alapján. Szerbiában 2 magyar nyelvű középiskola működik, emellett 38 olyan középiskola van, ahol a szerb nyelv mellett magyarul is zajlik az oktatás. Ezekben az intézményekben a magyar osztályba iratkozó tanulók magyarul, a szerb osztályba iratkozók pedig szerbül tanulnak. Magyar nyelven azonban a legtöbb képzés nem indul minden évben, egyes szakokon csak kétévente nyílik magyar nyelvű osztály. Aki tehát magyarul szeretné elvégezni ezeket a szakokat előfordul, hogy egy évet várnia kell az indulásra. Az osztályokba való bekerülés a felvételin szerzett pontok alapján történik, és egy diák akkor kerül be a kívánt osztályba, ha eléri a meghatározott ponthatárt. Megfigyelhető azonban, hogy a magyar nyelvű szakokra jelentősen magasabb a központilag meghatározott ponthatár, mint a szerb szakokra, ennek következtében pedig a magyar osztályokba nehezebb bekerülni, mint a szerbekbe.

Szerbiában nincs magyar nyelvű felsőoktatási intézmény, és teljesen magyar nyelvű szakok sincsenek. Szabadkai főiskolákon és az Újvidéki Egyetemen több kurzus is hallgatható magyar nyelven, ezek száma azonban a felsőbb évfolyamokon fokozatosan csökken. Aki magyar nyelven szeretné végezni az egyetemi tanulmányait, az csak Magyarországon teheti ezt meg. A magyarországi intézmények elszívó ereje nagy, mivel a magyarországi tanulás olcsóbb, mint a szerbiai, emellett a magyarországi egyetemek presztízse is magasabb. Szerbiában további nehézséget jelent a sok apró magánegyetem, amelyek államilag nem akkreditáltak. Az ide való bekerülés könnyebb, a közszférában azonban nem fogadják el az itt kiállított okleveleket. A szerb oktatási rendszer további sajátossága a honosítási eljárás. Ha valaki külföldön végezte a felsőfokú tanulmányait, akkor diplomájával csak egy központilag szervezett honosítási eljárás elvégzése után tud elhelyezkedni. A procedúra viszonylag drága és lassú, azonban kötelező azok számára, akik a közszférában szeretnének dolgozni. Paradox

[42] Viszonyításként ezt úgy érdemes elképzelni, mintha Magyarországon a külföldi diákokat a Halotti beszéd és az Ómagyar Mária-siralom alapján akarnák megtanítani a magyar nyelvre. Az oktatás során használt szerb irodalmi szövegek egyébként stílusukban és témájukban is az említett magyar művekhez állnak közel, fő témájuk a gyász és a szenvedés.

módon minél magasabb fokozattal rendelkezik az igénylő, annál drágább és nehezebb a honosítási eljárás. Egy alapszakos diploma honosítása 100 – 200 000 Ft, egy doktori fokozat honosítása viszont már 500 000 és 1 000 000 Ft között mozog, mivel az eljárás díja mellett a disszertációt is szakfordítóval kell szerb nyelvre fordíttatni. Figyelembe véve, hogy a szerbiai fizetések jóval alacsonyabbak a magyarországiaknál, ez a pénzbefektetés anyagilag sohasem fog megtérülni. Az eljárás emellett az Európai Unió alapelveivel is ütközik, mivel a külföldi okleveleket még Europass melléklettel sem fogadják el. Ezért ezt az eljárást Szerbia uniós csatlakozása esetén meg kell szüntetni, erre azonban a közeljövőben előreláthatólag nem kerül sor.

5.5.4. Az identitás átörökítése és az iskola

A tömbmagyarság területein a vegyes házasságban élő szülők magyar és szerb nyelven is taníttathatják gyerekeiket. Esetükben nagyon korán meg kell hozni a döntést, hogy milyen tagozaton fogják taníttatni a gyerekeket.

„Lényegében szerintem, az a mérvadó, hogy ki milyen nyelven végezi az iskolát, és akkor automatikusan olyan baráti kör is alakul ki körülötte." (39NM1)

„Hát az közismert, hogy annak a kultúrának a gyökereiből szívogatják az erőt és a tudást, aztán amely iskolába járnak. Ha magyar nyelvűbe akkor… előtérbe kerülnek a magyar népmesék, a magyar szokások, a magyar hagyományok, a magyar kulturális kincsek, örökségek. A magyar kézművesség, népművesség, népdalok, akkor annak lesznek a hordozói és viselői. Ellenkező esetben pedig hát a délszláv vagy szerb, nevezhetem akárminek, kultúrát szívják magukba és beszélhetnek remekül magyarul, de már gondolom írni nem igen tudnak, kommunikálni meg magyarul beszélnek, de ott az a magyarság számára veszteség, ha magyar iskolába íratják, akkor inkább a gazdagodás reménye. Már csak azért is mondom, mert annyira fogyunk, hogy már az a néhány gyermek is javíthat a statisztikákon. Látja már nincs is, hát csak ismerőseim vannak így, hogy vegyes házasságban élnek, azt tapasztalom, hogy amikor szerb fiatalember vesz el magyar leányt a magyar leány tér át a szerb nyelvre, és a családban már szerbül beszélnek" (72FM2)

A vegyes házasságban élő szülők nagy része tisztában van az iskolaválasztás fontosságával. Az iskolával ugyanis a gyerekük baráti körének jelentős részét is meghatározzák. Emellett a nemzeti identitás és kultúra alapjait, valamint az ezek fejlődéséhez szükséges ismereteket is az iskolában sajátítja el a gyerek. Ez azonba nem az egyetlen motiváció, hiszen a szerzett tudás hasznosíthatósága és az iskola presztízse is nagymértékben

befolyásolhatja a döntéshozatalt. A szülőknek több szempontot is figyelembe kell venni, és mérlegelni kell, hogy mi lesz a leghasznosabb a gyerekük számára.

Az iskolaválasztás során is elkülönítem az asszimilánsok, a köztes megoldást keresők és a kettős identitással rendelkezőket. Az asszimiláns családok szerb nyelven iskoláztatják a gyerekeiket. A második, köztes kategóriába azok kerülnek, akik vegyesen, iskolát váltva taníttatták a gyerekeiket. Pl. a gyerekek az általános iskolát magyarul, a középiskolát viszont már szerbül végezték el. Az oktatási életszakasz hossza miatt ebben a kategóriában sok variáció lehetséges. A harmadik csoportba a kettős identitásúak kerülnek. Ők végig - vagy ameddig ezt az oktatási rendszer megengedte – magyar nyelven taníttatták a gyerekeiket.

5.5.4.1. Az asszimilánsok

Az asszimilánsok csoportjába tartozó szülők közt elvált, egyedülálló anyukák és házasok egyaránt előfordulnak. A gyerekeiket végig szerb nyelven iskoláztatták, a motivációjuk pedig sokféle lehet. A következőkben ezeket tekintem át.

„Én mondtam, hogy szerb iskolába járjon, mert könnyebben fog boldogulni szerbbel mégiscsak, és szerb iskolába járt, annyi volt az egész. De a lányom perfekt beszél magyarul." (70FM2)

Egyes esetekben nem a szerb fél, hanem a magyar szülő az, aki a szerb iskola választása mellett dönt. A fent említett interjúalany esetében a településen mind magyar, mind pedig szerb nyelven elérhető volt az óvoda és az általános iskola is, ők pedig a szerb tagozat mellett döntöttek. A szerb félnek nem volt szüksége a szerb iskola mellett érvelni, mivel a magyar fél vetette fel a szerb iskola lehetőségét, mint jobb karrier kiindulópontot. Ezekben az esetekben a nyelvismeret döntötte el a kérdést, mivel a magyar szülő véleménye szerint a szerb nyelvvel sikeresebben tud majd elhelyezkedni a gyerekük. Ez a motiváció csak a felsőoktatásban tud igazán megvalósulni, mert a kiemelten választékos szókincsre, és a szakszavak ismeretére az egyetemen, vagy a főiskolán van igazából szükség. Az otthon elsajátított szerb szókinccsel nagy valószínűséggel nem lenne gondja a gyerekeknek a munkaerőpiacon, mivel a szerb köznyelv ismerete bőven elegendő a munkavállaláshoz. A felsőoktatásban, és az értelmiségi pályán azonban vitathatatlanul előnyt jelent a gazdag szókincs. Ez persze csak abban az esetben igaz, ha Szerbiában végzik a gyerekek a felsőoktatást.

„Igen, Zelka az Szabadkán dolgozik, egyedül neveli a lányát. 11 évet töltötte, Szabadkán jár iskolába a kislány, ötödikes, szintén perfekt beszél magyarul, szerbül. Magyar volt az apja, de

elhagyta, és akkor Zelka meg úgy gondolta, hogy nekünk úgyse lesz annyi pénzünk, hogy ő külföldre menjen tanulni, és szerb iskolába íratta, mert óvodába is szerb óvodába járt, de perfekt beszéli a kislány mind a két nyelvet, úgyhogy nyugodtan átmehetne magyar tagozatra is." (75NM2)

A felsőoktatás mint motiváció egy elvált szülő esetében is előkerült. A nagyanya beszámolója alapján lánya az anyagi tőke hiánya miatt mondott le az unoka magyarországi taníttatásáról, ezért inkább szerb nyelven taníttatta. A magyar nyelvű általános és köszépiskolára ugródeszkaként tekintett a magyarországi felsőoktatáshoz, ami véleménye szerint elérhetetlen. Ezért az ugródeszkával meg sem próbálkozott, és szerb nyelven taníttatta a gyereket. A döntést az információhiány is befolyásolhatta, mivel a magyarországi felsőoktatás költségei lényegesen alacsonyabbak a szerbiaikétól, a külföldi tanulmányokhoz viszont a szükséges nagy anyagi ráfordítások gondolata társul még abban az esetben is, ha ez nem felel meg a valóságnak. Itt azonban más motivációkat is feltételezhetünk, mivel a döntés meghozatala előtt a kislány már szerb nyelven kezdte meg az óvodát, így a külföldi tanulás költségességének gondolata valószínűleg csak egy utólagos igazolása a szerb iskola mellett már a korábbiak során meghozott döntésnek.

„Az iskoláztatással kapcsolatban is egyetértünk, szerb iskolába fog járni, de nem azért van, mert én teljesen eldobtam az én magyar nemzetiségemet, hanem egyszerűen Szerbiában élünk, és én nem akarom őt hátránnyal indítani az életben, mert akármennyire is én itt megtanultam nagyon jól szerbül, de az még mindig nem ugyanaz, mint amikor valakinek az az anyanyelve. Az én kisfiam ő tud magyarul is, de úgy gondolom, hogy itt él Szerbiában, tehát neki könnyebb kell, hogy legyen a szerb nyelv, ahhoz, hogy ő esetleg itt könnyebben feltalálja magát, és könnyebben beilleszkedjen. De magyarul is tud." (29NM1)

A nyelvhasználat több helyen is előkerül, a magyar és a szerb fél itt is egyetért abban, hogy a gyerek jobban boldogul majd Szerbiában, ha az államnyelven végzi a tanulmányait. Itt nagy valószínűséggel nem a nyelvhasználat az egyetlen befolyásoló tényező, mivel a kisebbségi státusz alapvetően alacsonyabb, mint a többségi. A magyar anyuka tehát a gyereke számára egy magasabb státuszt, ezáltal pedig jobb életesélyeket szeretne biztosítani. Véleménye szerint ennek a legegyszerűbb módja a szerb nemzeti identitás választása. Hangsúlyozza azonban, hogy a gyerek magyarul is beszél, annak ellenére, hogy elsősorban szerb identitással rendelkezik. A gyerekek számára történő magasabb státusz biztosítása sok

magyar nőnél már a párválasztás fázisában is szerepet játszik, még ha nem is egyértelműen kimondott formában. A szerb férj választása ugyanis magában hordozza a gyerekek magasabb státuszának esélyét is.

„Magyarba jártak, csak azért, mert itt volt helyben. Én azt mondtam, hogyha itt lett volna szerb, biztos szerbbe íratom, én mert a jövő más, gondolom könnyebb lett volna nekik, de aztán magyarba jártak középiskolába is. A nagyobb lányom az főiskolát fejezett, azt Belgrádban, ő ott járt aztán szerbül, de a nyelv nem volt nekik gond tényleg, nem… Jól beszélik a nyelvet, de nem akartam utaztatni, az az igazság. Elsőben ne utazzon még, úgyhogy ez csak ezért volt tényleg. Úgyhogy úgyis én jártam szülőértekezletre." (62NM2)

A fent idézett interjúalany a köztes kategóriába tartozik, mivel a gyerekek az általános- és középiskolát magyarul, az egyetemet viszont szerbül végezték, a motivációk alapján azonban az asszimilánsokhoz sorolom. Az anyuka elmondása szerint szerb iskolába akarta íratni a gyerekeit, ennek pedig csak az szabott gátat, hogy a településen nem volt szerb tagozat. Nem szerette volna, ha a 6 éves gyerekeknek napi szinten ingázniuk kell a szomszédos településre, ezért úgy döntött, inkább magyar nyelven iskoláztatja őket. Mivel a férje nem tud magyarul, ezért a szülőértekezleteket is ő látogatta. Motiváció tekintetében itt is a gyerekek magasabb státusza került előtérbe, azonban ezt felülírta a földrajzi távolság, és az utazás nehézségei. A nő szavaiból egy enyhe bűntudat érzékelhető, hogy a gyerekek jobban járhattak volna, ha szerb iskolába íratják őket. Elmondása szerint később azonban a gyerekeknek nem volt gondjuk a szerb nyelv felsőoktatásban történő használatával. Az otthon elsajátított szerb nyelvtudás tehát elegendő volt a továbbtanuláshoz.

A nemi szempontok is jelen vannak, a nőkre ugyanis több szerző szerint jellemzőbb identitásuk feladása (Mirnics 1994, Jojkić 1931, Quian 2004). Ez az idézett interjúalanyok esetében is megmutatkozik. Ennek következtében pedig a gyerekük a többségi nemzet identitását fogja örökölni apjától. A jelenség mögötti motiváció a gyerekek számára történő magasabb társadalmi státusz biztosítása. Az asszimiláció ritkábban esetben ugyan, de a magyar férfi és szerb nő viszonylatában is jelen van.

„Hát ő szerbnek vallja magát az anyja után. Mert azt kérdezik tőle, hogy mi az anyanyelve, materni jezik, ociji jeziket senki sem kérdi. Érted? Tetőled sem kérdezik meg mi az apanyelved, hanem hogy mi az anyanyelved. Amilyen az anyja olyan a gyerek, mert azt szokták mondani, hogy anya egy van, apa lehet tíz is. Hát nem? Meg szerb iskolába járt, hát

nem mondhatja magyarnak magát. Szerb vallású. úgyhogy ez, most az ura is szerb neki, úgyhogy most szerb." (70FM2)

Az idézett férfi interjúalany esetében egyértelmű, hogy a gyereke az anyja szerb nemzeti identitását örökölte. A magyar nők gyakran az apára hivatkozva választják gyerekük számára a szerb nemzeti identitást, mivel véleményük szerint az apa a meghatározó. A magyar férfiaknál viszont az anyanyelv hangsúlyozása figyelhető meg, szerintük ugyanis az anya a meghatározó, mivel ő van többet a gyerekkel. A nemzeti identitás hatása tehát erősebb, mint a nemi hovatartozásé, mivel a magyarok hajlamosabbak feladni saját identitásukat, és a szerb identitást választani gyermekeik számára. A nemek szerepe azonban nem elhanyagolható, mivel a magyar nők kisebb arányban örökítik át identitásukat, mint a magyar férfiak. Az elsődleges szempont tehát a nemzeti hovatartozás, mivel a kisebbségiek egyértelműen ritkábban örökítik sikeresen tovább identitásukat, mint a többségiek. A nemi identitásnak is jelentős szerepe van, a befolyása azonban sokkal gyöngébb, mint a nemzeti identitásé.

Az asszimilánsok csoportjába főként nők tartoztak, fő motivációjuk pedig a magasabb társadalmi státusz biztosítása gyerekük számára. Ennek érdekében nem örökítik tovább saját nemzeti identitásukat, hanem a férjük többségi identitását hagyják érvényesülni. Ez a jelenség a magyar férfiak körében is megfigyelhető, azonban valamivel kisebb arányban, mint a magyar nők esetében.

5.5.4.2. A köztes kategória

A köztes kategóriába tartozó interjúalanyok mindkét nyelven iskoláztatták a gyerekeiket. Tehát először magyar általános iskolába, majd szerb középiskolába íratták a őket, vagy ennek a fordítottja áll fenn. A gyerekek ebben az esetben minkét nyelven tanultak az iskolás éveik során.

„A gyerekeim magyarul járták az általános iskolát, az egyetemet szerb nyelven, tökéletesen beszélik a magyart és a szerbet is, tehát vegyes a beszédstílus, magyar szerbül." (49NM2)

„Bojána magyar nyelvű iskolába járt óvodába is, általános iskolába is, középiskolába is, egyetemre szerb nyelven járt, és most Szabadkán jár óvónőképzőbe, azt pedig magyar nyelven. Tehát vegyesen, de ők magyar nyelven tanulnak, magyar tagozaton." (50NM2)

„A lányom az magyarul, csak magyarba járt, a fiam az óvodába magyarul ment, és aztán meg a szerbbe, meg az iskolát is, ezt a komputer szakot, ezt is szerbül végezte..." (59NM2)

A nyelvhasználat egy kiemelkedően fontos motiváció a két nyelven történő iskoláztatás során. Több szülő is beszámol annak fontosságáról, hogy a gyerekei mindkét nyelvet egyformán jól beszéljék, ezért az egyik iskolát magyar nyelven, a másikat pedig szerb nyelven végeztették velük. Ennek következtében – véleményük szerint – a gyerekeik egyformán jól beszélik mindkét nyelvet, és egyformán is ragaszkodnak mind a kettőhöz. A kétnyelvű iskoláztatás mögött tehát egy egyensúly megteremtésének motivációja áll, a szülők ezekben az esetekben fontosnak tartják, hogy mind a kisebbségi, mind pedig a többségi identitás jelen legyen a gyerekük életében. Az asszimiláció esélye itt is fennáll, azonban sokkal kisebb mértékben, mint az asszimilánsok esetében. Ebben az esetben a gyerekek a későbbiek során szabadabban dönthetnek saját identitásuk felől.

5.5.4.3. A kettős identitással rendelkezők

A kettős identitással rendelkezők körébe azokat az interjúalanyokat sorolom, akik magyar nyelven iskoláztatták a gyerekeiket. Ezekben az esetekben a gyerekek az elejétől a végéig magyar nyelven végezték tanulmányaikat, vagy a szülők magyar iskolába tervezik küldeni őket.

„Hát úgy tervezzük, hogy magyar nyelven, mivel valószínű, hogy én fogok vele tanulni, ezért akkor, hogy… mégis csak ugye én szerb nyelven nem tudnám annyira a tananyagot ugye átadni neki mint magyarul, úgyhogy ez valószínű így a legmegfelelőbb." (30NM1)

A magyar iskola mellett egy fontos érv a gyerekekkel történő tanulás. Az interjúalany véleménye szerint a gyereküknek – ahogy általában minden gyereknek – szüksége lesz a szülei segítségére a házi feladatok elvégzésében és a tanulásban. Ez a feladat pedig az anyára, és nem az apára hárul, és mivel a legtöbb esetben az anya a magyar nemzetiségű, ezért magyarul tud neki igazán segíteni. Ha szerb iskolába küldik a gyereket, akkor az anyukának nehézségei lehetnek a segítségnyújtásban, mivel neki magyar az anyanyelve, nem pedig szerb. Véleménye szerint akármennyire jól beszéli a szerb nyelvet, nem tudna megfelelő segítséget nyújtani gyerekének, ezért a legmegfelelőbb, ha magyar nyelven taníttatják.

„Arról nem beszélünk, hogy ha az érdekel, hogy ez a nyelv dolog, meg a suli, meg ilyesmi, nem tudom, én elég sokat gondolkozok ezen ugye, és én igazából nem vagyok egy nagy magyar. De fontosnak tartom azt, hogy tudja a gyerek a nyelvet, és hogy ápolja a kultúrát és a nyelvet, és azt nem lehet máshogy megtenni itt nálunk, csak úgy, hogyha a gyereket magyar

iskolába íratod be ugye, mert a környezetnyelvet azt előbb utóbb elsajátítja, viszont az anyanyelvet olyan szinten nem tudja majd ápolni, tehát anyanyelvi szinten, hogyha nem olyan nyelven tanul. És akkor itt még van egy nagyon nagy gyakorlati probléma, az viszont az, hogyha te nem tudsz a gyerekkel tanulni otthon, meg nem tudod elvégezni a házi feladatot, akkor az apja hogy fogja vele megcsinálni." (34NM1)

A gyerekekkel történő tanulás egy másik interjúalanynál is előkerül, és ő is hasonló véleményen van. Mivel nem szerb anyanyelvű, ezért jobban tud segíteni gyerekének, ha magyar iskolába küldik őt. Ebben az esetben azonban nem ez a fő motiváció. Az interjúalany elmondása alapján a magyar nemzeti identitása nem játszik kiemelt szerepet az életében, azonban fontosnak tartja, hogy a gyereke megtanuljon magyarul. Itt egy fontos aspektust figyelhetünk meg, a szórvány és a tömb közti különbséget. Az interjúalany ugyanis a szórvány területéről származik, ez pedig látásmódját is befolyásolja. A szórványban a szerb többség miatt a gyerek mindenképpen meg fog tanulni szerbül, annak ismerete nélkül ugyanis nem tudna boldogulni, még a hétköznapi tevékenységek során sem. A magyar nyelven pedig csak a rokonok egy részével, esetleg a barátokkal tud kommunikálni, tehát megfelelő szinten elsajátítani csak az iskolában tudja. Ha szerb nyelvű iskolába küldenék, valószínűleg minden kapcsolatát elveszítené a magyar nyelvvel, a nemzeti identitása pedig egyértelműen a szerb identitás felé tolódna. Ezesetben tehát a magyar nyelvű iskolaválasztás fő motivációja a magyar identitás sikeres átörökítése.

A kettős identitásúak csoportjába tartozók fontosnak tartják átörökíteni kisebbségi identitásukat utódaik számára. Ennek kulcsmomentumaként tekintenek az iskoláztatásra, mivel egyébként a gyerekük nehezen sajátíthatná el a magyar nyelvet, ami a magyar nemzeti identitás egyik alappillére.

5.5.5. Összegzés

A nemzeti identitás átörökítése kiemelt fontosságú kérdés a vegyes házasságok terén. Ha a kisebbségi identitást nem öröklődik tovább, az hosszútávan az adott nemzetiség megszűnéséhez vezet. A heterogám házasságokban az asszimiláció erőteljesen megfigyelhető, a gyerekek sok esetben a többségi nemzethez kötődnek jobban. A kisebbségi identitás eltűnése ellentmond a társadalmi kohéziós elméletnek, az asszimiláció fázisai pedig megfigyelhetők az identitás átörökítése során. A kettős identitás vitathatatlanul jelen van, a többségi társadalom vonzása azonban inkább az asszimiláció valamely formáját erősíti az identitás átörökítése során.

Az asszimiláció az identitás átörökítése kapcsán figyelhető meg a leginkább. A szórvány és a tömb közti különbség az átörökítés során is megmutatkozik. A szórványban a magyar identitás átörökítése sokkal nagyobb akadályokba ütközik, mint a tömb területén. A városi szórványban ez könnyebben megoldható, mivel a magyar nyelvű iskoláztatás itt általában biztosított, a többségi nyomás azonban itt is jelentkezik. A kis településeken azonban már jóval nagyobb erőfeszítésre van szükség mind a szülők, mind pedig a gyerekek részéről, ha a gyerek magyar iskolába jár, ugyanis ez gyakran csak ingázással oldható meg. Az asszimiláció tehát jóval nagyobb arányú a szórványban, mint a tömb területein.

Az asszimiláns csoportba sorolt interjúalanyok szerb nyelven iskoláztatják a gyerekeiket. A szerb nevet választanak számukra, az identitás átörökítése során pedig a többségi identitás lesz a domináns. A köztes kategóriába tartozók a névadás területén nemzetközi neveket választanak, iskoláztatás terén pedig magyar és szerb nyelven is taníttatják gyerekeiket. A kettős identitás kategóriájába sorolt interjúalanyok magyar nevet adnak gyerekeiknek, és az iskoláztatás terén is magyar nyelven taníttatják őket. Az asszimilánsok fő motivációja a gyerekük későbbi magasabb társadalmi státusza, a köztes csoportba tartozók a pedig családon belüli egyensúlyt helyezik előtérbe. A kettős identitásúak fő motivációja, hogy a gyerekük valamilyen szinten megőrizze a magyar identitását.

Összegzés

A kutatásom célja a délvidéki magyar – szerb vegyes házasságok vizsgálata volt. Mivel a házasság egy fontos mérföldkő az egyén életútjában, ezért az identitásra gyakorolt szerepe vitathatatlan. A fejezetek során láthattuk, hogy kisebbségi fél identitását milyen mértékben befolyásolja egy többségi társadalomból származó partner. A disszertációmnak három területen sikerült fontos új eredményeket hozzáadnia az eddigi tudományos diskurzusokhoz. Az első az asszimilációs és a társadalmi kohéziós elmélet szisztematikus összevetése, valamint érvényesülésének vizsgálata a délvidéki magyarság körében. A második a délvidéki vegyes házasságok korszakainak meghatározása. Etnikailag heterogám házasságok történeti korszakait eddig senki nem vizsgálta sem a délvidéken, sem pedig más földrajzi területen. A kutatás harmadik új eredménye a vegyes házasságokban történő asszimiláció kategorizálása. Az eddigi kutatások kvantitatív jellegükből adódóan főként statikus változóként értelmezték az asszimiláció fogalmát. A kutatásom részben kvalitatív jellegéből adódóan azonban sikerült rámutatnom, hogy az asszimiláció nem statikus jelenség, az egyén identitásában egyes elemek

az asszimilációra utalnak, más elemek viszont a kisebbségi identitás fennmaradását segítik elő.

A heterogám házasságkötések kapcsán két elmélet látott napvilágot: az asszimilációs elmélet és a társadalmi kohéziós elmélet. Az elméletek alapját képező gondolatmenetek már az ókorban is fellelhetőek, tudományos megalapozást azonban csak a huszadik század során kaptak. Az asszimilációs elmélet szerint a kisebbségek a vegyes házasságoknak köszönhetően beolvadnak a többségi társadalomba, és lassanként megszűnnek önálló közösségként létezni. A társadalmi kohéziós elmélet ezzel szemben azt állítja, hogy a vegyes házasságok békét teremtenek a kisebbség és a többségi társadalom között, valamint integráló erejük van. A két elméletet valóságalapjáról a magyarság nemzeti identitásának elemzése során nyerhettünk képet. A nemzeti identitás dimenzióinak, a nyelvhasználatnak, a vallásnak, az identitás felvállalásának és tovább örökítésének vizsgálata során láthattuk, hogy a társadalmi kohéziós elmélet gondolatai nem bizonyulnak igaznak. A családi kommunikáció jelentős része szerb nyelven zajlik, a szerb partnerek az esetek többségében nem is beszélnek magyarul. A vallás esetében a magyarok közül többen is áttérnek partnerük pravoszláv vallására, sokan pedig nem vállalják vagy nem büszkék magyar származásukra sem. Az identitás átörökítése során a magyar identitás jelentős hátrányban van a szerbbel szemben.

A vegyes házasságok jelentős részében tehát az asszimiláció egyértelmű jeleinek lehetünk a szemtanúi, ami az asszimilációs elméletet igazolja. A lélekszámábeli fogyás és az alacsony státusz kizárja a sikeres integrációt, a vegyes házasságok tehát nem integrálják a magyarságot. A társadalmi kohéziós elmélet bizonyos elemei azonban beigazolódnak a délvidéki magyarság esetében is. Világos látható, hogy azokban az esetekben, ahol a kisebbség és a többség közt nagy a társadalmi távolság (albánok és szerbek), nagyon alacsony a vegyes házasságkötések száma. Alacsony társadalmi távolság esetén azonban magas a heterogám házasságkötések aránya. A magyarság esetén ez a vegyes házasságok korszakaiban is megfigyelhető, a szocializmus korában ugyanis alacsony volt a társadalmi távolság, a vegyes házasságkötések aránya viszont magas. A délszláv háborúk idején megnőtt a nemzetek közti feszültség, ennek eredményeként pedig csökkent a heterogám házasságkötések aránya. A gondterhelt enyhülés korában rendeződött a nemzetek közti kapcsolat, ennek eredményeként pedig megnőtt a vegyes házasságkötések aránya. A társadalmi kohéziós elmélet ezen a téren tehát beigazolódik. A két elmélet vizsgálata során választ kaptam az első kutatási kérdésemre is.

1. Az eddigi kutatások szerint, egyes szerbiai kisebbségek, mint a bosnyákok és az albánok szegregáltak. A kutatás első kérdése, hogy hozzájuk hasonlóan magyarokra is a szegregáció jellemző, vagy inkább az asszimiláció a meghatározó?

A délvidéki magyarság a legnyitottabb Szerbia nemzetiségei közül, mivel a házasságkötések több mint harmada heterogám házasságkötés. Ez messze felülmúlja az ország többi nemzetiségeinek arányait. A határon túli magyarok körében is a délvidéki magyarság köt a legmagasabb arányban vegyes házasságokat. Ennek a nyitottságnak azonban ára is van: a délvidéki magyarság a leggyorsabb ütemben asszimilálódó nemzetiség a Kárpát-medencében. Ezalapján tehát látható, hogy a magyarság nem szegregállt, az asszimiláció elemei jelen vannak. Területi megoszlásban is különbségeket figyelhetünk meg, a szórvány területén ugyanis jóval nagyobb a magyarok heterogám házasságkötési aránya, mint a tömb területén. A jelenség hátterében a beszűkült házasodási piac áll, mivel a szórványban a magyarság alacsony lélekszáma miatt sokkal nehezebb megfelelő magyar partnert találni, mint szerbet.

2. A magyarság vegyes házasságkötéseinek aránya sokat változott a második világháború utáni időszakban. Meghatározhatók-e konkrét korszakok, és ha igen, akkor mi jellemezte a magyarság és a szerbség viszonyát?

A második új tudományos eredmény egyben a második kutatási kérdésemre kapott válasz. A heterogám házasságkötések során három korszak különíthető el. A szocialista érában magas volt a vegyes házasságkötések száma, az államvezetés pedig nem próbálta nyíltan asszimilálni a magyarságot. Rejtett csatornákon azonban továbbra is jelen volt az asszimilációs nyomás, mivel az államvezetés célja a jugoszláv nemzet létrehozása, és hosszútávon a kisebbségek békés (és csendes) beolvasztása volt. Ennek a délszláv háborúk vetettek véget, ezzel pedig egy nehéz korszak köszöntött a délvidéki magyarságra. A vegyes házasságkötések aránya csökkent, az asszimilációs nyomás azonban nőtt. Az államvezetés deklarált célja a kisebbségek beolvasztása vagy elüldözése volt. 2012 után kezdődött a vegyes házasságok harmadik, máig tartó korszaka, a gondterhelt enyhülés kora. Az állam részéről nem tapasztalható asszimilációs nyomás sem rejtett, sem pedig nyílt módon. A vegyes házasságok aránya jelenleg a legmagasabb. A probléma a magyarság nagy arányú asszimilációjából és lélekszámcsökkenéséből adódik. Az államvezetés ugyan nem üldözi többé a magyarságot, azonban segítséget sem nyújt neki, és az eddigi sérelmeket sem orvosolja. A többségi társadalom asszimiláló erejének következtében pedig folyamatosan csökken a magyarság lélekszáma.

3. A statikusan értelmezett asszimiláció alapján, aki elhagyta identitását, nem kötődik tovább a kisebbséghez. A harmadik kérdésemmel arra keresem a választ, hogy valóban ilyen statikusan jelentkezik az asszimiláció, vagy a nemzeti identitás fontosabb dimenzió mentén elkülöníthetők-e különböző fokozatok vagy kategóriák?

Az elemzés során látható, hogy az asszimiláció nem egy kétkategóriás változó, hanem több fokozat különíthető el a nemzeti identitás különböző dimenziói mentén. Ez a disszertációm a harmadik új eredménye. A nemzeti identitás első elemzett dimenziója a nyelvhasználat, melynek kapcsán három asszimilációs kategóriát különítettem el. A ***tudatos asszimilánsok*** ritkán használják anyanyelvüket, a családi és a közös barátokkal történő kommunikáció esetén a szerb nyelv dominál. A médiafogyasztás terén a szerb médiumok fogyasztóit soroltam a tudatos asszimilánsok körébe. Ezekben a kapcsolatokban a magyar nyelv csak marginálisan van jelen, a kommunikáció szerbül zajlik. A ***köztes kategóriába*** soroltam azokat az interjúalanyokat, akiknél szintén a szerb nyelv van domináns helyzetben, azonban a magyar nyelv sem tűnik el teljesen. A barátokkal történő kommunikáció estében a párhuzamos kommunikáció jellemzi ezt a csoportot, a beszélgető társaság egy része magyarul, a másik része viszont szerbül beszél. Médiahasználat esetében szintén a párhuzamos használat figyelhető meg. A közös médiafogyasztás szerb nyelven zajlik, viszont az interjúalany folyamatosan követi a magyar nyelvű médiát is. A ***kettős identitásúak*** esetében a magyar nyelv mellérendelt és nem alárendelt szerepet tölt be. A családon belül ugyanolyan gyakran kommunikálnak magyar nyelven, mint szerbül, és a barátokkal is vegyes nyelven történik a kommunikáció. A médiát is közösen követik, a magyar és a szerb nyelvű tartalmak között váltogatva. A magyar nyelv fennmaradása tehát ezesetben biztosított.

Az identitás felvállalása, a magyarsággal történő azonosulás a második elemzett dimenzió. A tudatos asszimilánsok szakítottak magyarságukkal, és inkább szerbnek vallják magukat, és gyermekeiket is a többség tagjainak tartják. A marginális identitással rendelkezők egyik nemzet tagjának sem érzik magukat igazán. A regionális identitással rendelkezők a térséghez való ragaszkodásukat hangsúlyozzák nemzeti kötődésük helyett, és területi alapon identifikálódnak. A szituációtól függő identitással rendelkezők pedig váltogatják magyar és szerb identitásukat, helyzetektől függően aktiválva vagy elhagyva az egyiket. A jugoszláv identitás is egy köztes utat képezett a két nemzeti identitás közt, mivel lehetőséget nyújtott a választás elkerülésére. Az ország szétesésével azonban az identitás is megszűnt, az egykori jugoszlávok pedig főleg a marginális- és regionális identitással rendelkezőkké váltak. A köztes megoldások választása is asszimilációs veszteség a magyarság számára, mivel akik ezeket a formákat választják nem tekintik magukat magyarnak, a népszámlálások alkalmával

pedig szintén nem a magyarság soraiba kerülnek, melynek lélekszáma kevesebb lesz a hiányuk miatt. A kettős identifikáció nem jár asszimilációs veszteséggel. Ide azok az interjúalanyok tartoznak, akik magyarként identifikálódnak, házastársuk és gyerekei révén azonban a szerb identitás is jelen van az életükben.

A vallás esetében a pravoszláv hitre történő áttérés jelent egyértelmű asszimilációt. Az interjúalanyok elmondása alapján ez nem a hitbéli meggyőződés változásnak eredménye, hanem a családi egység megteremtése és az egyházi esküvő zavaratlan lebonyolítása érdekében történik. Az asszimilációs motiváció tehát egyértelműen jelen van, nem a hitbéli vélemény változása a váltás alapja. A leggyakoribb eset azonban a vallás megőrzése és a kettős ünneplés. Ezesetben a magyar fél megőrzi saját katolikus vagy protestáns vallását, de a pravoszláv egyház ünnepeit is megünnepli, és a liturgiákon is részt vesz. A családi élet során pedig minkét vallás ünnepei jelen vannak. Az asszimiláció tehát ezesetben a vallási elemek keveredését jelenti.

A nemzeti identitáshoz köthető eltérő habitus, és kiegyenlítetlen nemi szerepek meghatározhatják a párválasztást, de komoly konfliktusok alapjait is képezhetik. A szerb férfiak határozottabb habitusa és virtuskodó fellépése előnyt jelenthet számukra a párválasztás során, mivel a magyar nők alkalmasabb partnert láthatnak bennük, mint a magyar férfiakban. A szerb identitáshoz kötődő patriarchális családszerkezet viszont nagyobb valószínűséggel vezet a magyar nők asszimilációjához, emellett pedig a családban is alárendelt szerepbe kerülhetnek. Az ebből fakadó konfliktusok pedig könnyen váláshoz is vezethetnek.

Az identitás tovább örökítése az asszimiláció egyik legkézenfekvőbb indikátora, amire a kutatásom során a névadásból és az iskolaválasztásból következtettem. A gyerekeknek történő szerb névadás az asszimilációra utal, a nemzetiközi név választása egy köztes út keresésére, a magyar név választása pedig a magyar identitásra. Az esetek több mint háromnegyedében a gyerekek szerb, vagy nemzetközi neveket kaptak, tehát az asszimiláció dominanciáját figyelhetjük meg. Iskolaválasztás terén a szerb iskola választásából következtettem az asszimilációra, a magyar iskola választásából pedig a disszimilációra (kettős identitásra). A szerb iskola választásánál a kedvezőbb munkaerőpiaci helyzet és a társadalomban történő sikeresebb boldogulás motivációi merültek fel. Az esetek többségében maguk a magyar anyák érveltek a gyerekek szerb iskolába küldése mellett. A nők egy részénél tehát itt is megfigyelhető, hogy a gyerekeik számára kedvezőbb státust szeretnének biztosítani, mint amivel ők rendelkeznek, még akkor is, ha ez asszimilációval jár. A magyar iskolát választó szülők motivációi között a nemzeti identitás megőrzése és a magyar nyelv megfelelő

elsajátítása volt. A férfiak passzívabb szerepet töltöttek be az iskolaválasztás során, mint a nők.

A vegyes házasságok tehát gyakran a magyar nemzeti identitás részleges, vagy teljes asszimilációjához vezetnek. A folyamat legtöbbször generációkon átívelve történik, minden generáció egy fokkal többet veszít el magyar identitásából. A heterogám házasságok azonban nem minden esetben vezetnek asszimilációhoz. Több házasság esetében is kiegyensúlyozott nemzeti identitás figyelhető meg, ahol a szerb identitás befolyása, és a magyar identitás megőrzésének elemei jelen vannak. Ha a szerb partner részéről alkalmazkodókészség, a magyar fél részéről pedig az identitás megőrzésére való törekvés van jelen, akkor egy egyensúlyi állapot alakulhat ki, és mindkét identitás tovább élhet.

Felhasznált irodalom

Alba, Richard - Nee, Victor (1997): Rethinking assimilation theory for a new era of immigration. International Migration Review, 31(4), pp. 826-874.

Alba Richard D. - Golden Reid M. (1986): Patterns of ethnic marriage in the United States. Social Forces, Vol. 65 pp. 202-23.

Anderson, Robert N. - Saenz Rogelio (1994): Structural determinants of Mexican American intermarriage, 1975-1980. Soc. Sci. Q. 75: pp. 414-30.

Arday Lajos (2002): Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában. BIP Kiadó, Budapest

Arday Lajos (1990): A jugoszláviai magyarság demográfiai helyzete 1944-től napjainkig. Magyarságkutatás Évkönyve 1989. Magyarságkutató Intézet, Budapest.

Badis Róbert (2011): A vajdasági magyar szórványban élők helyzete. Identitás Kisebbségkutató Műhely, Zenta

Badis Róbert (2012): Látlelet a vajdasági magyarok demográfiai helyzetéről. Pro Minoritate, 21.3, pp. 27-38.

Bakić-Hayden, Milica - Hayden, Rrobert M. (1992): Orientalist variations on the theme" Balkans": Symbolic geography in recent Yugoslav cultural politics. Slavic review, 51(1), 1-15.

Bailey, Benjamin (2007): Multilingual forms of talk and identity work. In: Auer, P., Wei, L. (eds.): Handbook of multilingualism and multilingual communication. Mouton de Gruyter, Berlin, 341–370.

Balizs Dániel (2016): Mérhető asszimiláció? - Módszerek az etnikai hasonulás nyomonkövetésére. In: Földrajzi Közlemények. 140. 2. pp. 135–151.

Barth, Fredrik (1969): Introduction. In Fredrik Barth (ed.), Ethnic groups and boundaries. Boston: Little, Brown and Company. pp. 9-38.

Bartha Elek (1984): Etnikai különbségek és a vallások integráló ereje. In: Kunt E.-Szabadfalvy J.-Viga Gy. (szerk.): Interetnikus kapcsolatok Északkelet-Magyarországon. Hermán Ottó Múzeum, Miskolc pp. 97-101.

Becker, Gary (1991): A Treatise on the Family. Enlarged ed. Cambridge. MA: Harvard University Press

Biacsi Antal (1994): Kis délvidéki demográfia. Életjel Kiadó, Szabadka

Biczó Gábor (2000): Asszimiláció és identitásváltás küszöbén: egy észak-erdélyi református magyar szórvány, Domokos esete. Erdélyi Múzeum, 62. kötet, 3-4. füzet

Bindorffer Györgyi (1996): Identitás kettős kötésben. MTA Politikai Tudományok Intézete, Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest

Bindorffer Györgyi - Sólyom Barbara (2007): A pomázi szerbek identitása. In: Bindorffer Györgyi (szerk.). Változatok a kettős identitásra. Budapest: Gondolat-MTA Etnikai-Nemzeti-Kisebbségkutató Intézet pp. 188-236.

Bisin, Alberto - Verdier, Thierry (2000): "Beyond the melting pot": cultural transmission, marriage, and the evolution of ethnic and religious traits. In: The Quarterly Journal of Economics, 115(3), pp. 955-988.

Blau, Peter M. - Blum, Terry C. - Schwartz, Joseph E. (1982): Heterogeneity and Intermarriage. In: American Sociological Review, Vol. 47, No. 1 (Feb., 1982), pp. 45-62.

Bodó Barna (2005): Szórványnarratívák. In: Ilyés Zoltán - Papp Richárd (szerk.): Tanulmányok a szórványról. Gondolat Kiadó - MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest

Botev, Nikolai (1994): Where East Meets West: Ethnic Intermarriage in the Former Yugoslavia. 1962 to 1989, American Sociological Review, Vol. 59, No. 3 (Jun., 1994), pp. 461-480.

Brubaker, Rogers (2002): Az asszimiláció visszatérése? In: Regio Kisebbség, Politika, Társadalom 13. évfolyam, 2002. 1. szám, pp. 3-23.

Bugelski, Bergen Richard (1961): Assimilation through intermarriage. Social Forces, 40(2), pp. 148-153.

Bukodi Erzsébet (2002): Ki kivel (nem) házasodik? A partnerszelekciós minták változása az egyéni életútban és a történeti időkben. In: Szociológiai Szemle 2002/2. 25-58.

Czibere Ibolya – Molnár Éva (2015): „... nem a kortárs családi lét múló aberrációja" Családdefiníciók és családelméletek az angolszász szociológiai irodalomban. Metszetek Vol. 4, No. 4.

Czibere Ibolya (2017): A családi állapot és az élettel való elégedettség összefüggései és hatásuk a társadalmi integrációra a magyar társadalomban. Szociológiai Szemle 27(1), pp. 30–63.

Cseh-Szombathy László (2006): A házasság minősége. In: Czibere Ibolya (szerk.): Családszociológia, Debrecen, pp. 29-38.

Cseresnyésné Kiss Magdolna – Szabó Pál Csaba (szerk.) (2013): Délvidéki magyar Golgota. Délvidék Ház - Keskenyúton Alapítvány, Szeged

Csoba Judit (2009): Peremhelyzetű társadalmi csoportok társadalmi és munkaerőpiaci integrációja. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen

Csűrös Miklós (1938): Vegyes házasságok Erdély városaiban. In: Kisebbségvédelem, 2-3. sz. pp. 32-37.

Dancs Katinka (2016): Kultúra–iskola–nemzeti azonosságtudat. A nemzeti identitás értelmezése és vizsgálatának lehetőségei általános iskolások körében. Magyar Pedagógia, 116(4), pp. 403-425.

Davis, Kingsley (1941): Intermarriage in Caste Societies. In: American Anthropologist, 43 pp. 376–95.

Dányi Dezső (1999): A szlovákiai szórványmagyarság. Regio, 10 (3–4). pp. 161–206.

Dévai Lajos – Gyarmati Sándor (1936): Nagy idők sodrában. Globus Kiadó

Domonkos László (1992): Magyarok a Délvidéken. Zrínyi Katona Köny- és Lapkiadó, Budapest

Drachsler, Julius (1921): Intermarriage in New York City: A statistical study of the amalgamation of European peoples. Columbia University

Drljača, Dušan - Medar Irena (2001): Putevi prevazilaženja grupne zatvorenosti: Etnički/Nacionalno mješoviti brakovi. In: Glasnik/Herald 2001/6. 123-131.

Fang, Carolyn Y. - Sidanius, Jim - Pratto, Felicia (1998): Romance across the social status continuum: interracial marriage and the ideological asymmetry effect. Journal of Cross-Cultural Psychology, 29. pp. 290-305.

Fedja Burić (2012): Becoming mixed: Mixed marriages of Bosnia-Herzegovina during the life and death of Yugoslavia. University of Illinois at Urbana-Champaign, Urbana, Illinois

Fu, Vincent Kang (2001): Racial intermarriage pairings. Demography, Volume 38-Number 2, May. pp. 147-159.

Gábrity Eszter (2013): A vajdasági magyar ingázók nyelvi identitása és ideológiái. Tér és Társadalom 27.2, pp. 118-130.

Gábrity Molnár Irén - Mirnics Zsuzsa (2001): Fészekhagyó vajdaságiak. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka

Gábrity Molnár Irén (2005): Mit értünk szórványmgyarság alatt Vajdaságban? In: Létünk, Társadalom, tudomány, kultúra, Forum Könyvkiadó Újvidék, XXXV. Évf Vol. 3, pp. 19-31.

Gábrity Molnár Irén (2001): A nemzeti kisebbségek anyanyelvű oktatásának feltételei multikulturális környezetben, Vajdaságban. In: Dalminé Kiss Gabriella (szerk.) Multikulturalizmus és oktatás. Egyetemi Kiadó, Debrecen, p. 113 pp. 15-22.

Gábrity Molnár Irén (2014): Az ifjúságkutatások a Vajdaságban. In. Bali János, Marelyin Kiss József (szerk.) Metszetek. Külhoni magyar ifjúságkutatás 2014, Nemzetstratégiai Akadémia, Kárpát-haza Szemle 6. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest, pp. 14-35.

Gereben Ferenc (1999): Identitás, kultúra, kisebbség: felmérés a közép-európai magyar népesség körében. Osiris, Budapest

Gerencsér Balázs (2006): Nyelvhasználat az eljárásjogokban (doktori disszertáció). Budapest

Giles, H.-Bourhis. R. Y.-Taylor, D. M. (1977): Towards a Theory of Language in Ethnic Group Relations. In: Gilcs, H. (szerk.): Language, Ethnicity and Intergroup Relations. New York: Academic Press, pp. 307-347.

Giorgas, Dimitria - Jones, Frank L. (2002): Intermarriage patterns and social cohesion among first, second and later generation Australians. Journal of Population Research 19(1) pp. 47-64.

Gordon, Milton. M. (1964): Assimilation in American life. Oxford University Press.

Göncz Lajos (2004): A Vajdasági Magyarság Kétnyelvűsége. Verzal, Szabadka

Göncz László (2003): Gondolatok a Muravidéki magyarság beolvadásának okairól. In: Sebők László. (szerk.): Népszámlálási körkép Közép-Európából 1998-2002. Teleki László alapítvány, Budapest

Géczy Dorottya - Gergelics Noémi (2019): Két szék között. Roma fiatalok identitásválságai. A többségi előítélet és a saját csoportnormákból való kiszakadás. In: Erdélyi Társadalom, 17(2), pp. 63-81.

Gruber Enikő (2010): Mi is az a délvidék? In: Létünk 2010/1. pp. 166-170.

Gulyás László (2012): A vajdasági magyar kisebbség és a felbomló Jugoszláv állam. In: Kupa László (szerk.): Együttélés és együttműködés. Interetnikus kooperáció Közép-Európában. Kronosz Kiadó, Pécs

Gündüz-Hoşgör, Ayşe, and Jeroen Smits (2002): Intermarriage between Turks and Kurds in contemporary Turkey: Inter-ethnic relations in an urbanizing environment. European Sociological Review 18.4: 417-432.

Gyáni Gábor (1995): Etnicitás és akkulturáció a századfordulós Budapesten. In: Regio – Kisebbség, politika, társadalom 6. 1-2. pp. 101–113.

Gyémánt Richárd - Petres Tibor (2008): A Koszovói Köztársaság, Európa legfiatalabb állama. JATEPress, Szeged

Gyurgyík László (2002): Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körébe. In: Regio Kisebbség, Politika, Társadalom 13. évfolyam, 2002. 1. szám, pp. 121-150.

Gyurgyík László (2004): Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében. Kalligram, Pozsony

Gyurgyík László (2014): A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig. Különös tekintettel a 2001-től napjainkig terjedő időszakra. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

Gyurgyík László (1998): A szlovákiai vegyes házasságok demográfiai vonatkozásai 1949-től napjainkig. In: Regio. Kisebbség, politika, társadalom, 1998.9. évf. 2.szám

Hajnal Virág (2001): Mint leveleket a vihar - Interetnikus kapcsolatok es helyi identitás egy vajdasági faluban. Regio, 2001/3. pp. 119-140.

Halassy Béla (2012): Miért éppen ez a Trianon? https://mek.oszk.hu/11800/11891/html/ 2020. 07. 16-i megtekintés

Harpaz, Yossi (2016): Compensatory citizenship: A comparative study of dual nationality in Serbia, Mexico and Israel, PhD Dissertation. Princeton University

Hoóz István (2002): A nyelvi asszimiláció és a házasságkötés. In: Statisztikai Szemle, 80. évfolyam, 12. szám.

Hódi Sándor (2006): Köszönöm drágám! Szerelem, szex, házasság a Vajdaságban - A házastársi konfliktusok pszichológiai és családszociológiai vizsgálata. Forum Könyvkiadó, Újvidék

Hódi Sándor (2008): A déli végeken. Forum Könyvkiadó, Újvidék

Homišinová, Mária (2008): Identitás nyelvhasználat asszimiláció - Etnikai folyamatok a magyarországi kisebbségi családokban. MTA Kisebbségkutató Intézet - Gondolat Kiadó, Budapest

Horváth István (2004): Az etnikailag vegyes házasságok az erdélyi magyar lakosság körében: 1992–2002. In: Kiss Tamás (szerk.): Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben. Kriterion-RMDSZ Ügyvezető Elnökség, Kolozsvár

Horváth István (2005). A romániai magyarok kétnyelvűsége: nyelvismeret, nyelvhasználat, nyelvi dominancia. Regionális összehasonlító elemzések. Erdélyi Társadalom, 3(01), pp. 171-198.

Hwang, Sean-Song - Saenz Rogelio - Aguirre Benigno E. (1994): Structural and individual determinants of outmarriage among Chinese, Filipino, and Japanese Americans in California. Sociol. Inq. 64 pp. 396-414.

Ilyés Zoltán (2000): A specializált háziipari tevékenység és a vallás szerepe egy allochton szórványközösség fennmaradásában. Erdélyi Múzeum, 3-4, pp. 128-138.

Jojkić, Vladan (1931): Nacionalizacija Bačke i Banata. Jovanović i Bogdanov, Novi Sad (Újvidék)

Joyner, Kara - Kao, Grace (2005): Interracial relationships and the transition to adulthood. American Sociological Review, Vol. 70 Issue. 4. pp. 563-581.

Kalmár Zoltán (2006): Tanyák, parasztgazdaságok Magyarkanizsa vidékén (1900 – 2000). Kiss Lajos Néprajzi Társaság, Szabadka

Kalmijn Matthijs (1993): Trends in black/white intermarriage. Soc. Forces 72:11

Kalmijn, Matthijs (1998): Intermarriage and homogamy: Causes, Patterns, Trends. In: Annual Reviewof Sociology1998.24: pp. 395-421.

Kalmijn, Matthijs (2010): Consequences of racial intermarriage for children's social integration. In: Sociological Perspectives Vol. 53, Issue 2, pp. 271-286.

Kalmijn, Matthijs (2015): The children of intermarriage in four European countries: Implications for school achievement, social contacts, and cultural values. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 662(1), pp. 246-265.

Kandido-Lakšić, Maja (2008): Social distance and attitude towards ethnically mixed marriages. In: Psihologija, 2008, Vol. 41 (2), pp. 149-162.

Kawachi, Ichiro - Lisa Berkman (2000): Social cohesion, social capital, and health. Social epidemiology pp.174-190.

Kapitány Balázs (2013): Kárpát-medencei népszámlálási körkép. Demográfia, 56(1), pp. 25-64.

Karády Viktor (1993): Rétegmobilitás, státuszmobilitás és felekezeti vegyesházasság Budapesten a két világháború között. In: Szociológiai Szemle 1993/2. pp. 3-44.

Karády Viktor – Kozma István (2002): Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig. Osiris Kiadó, Budapest

Keményfi Róbert (2005): A többrétegű „szórvány" kifejezés a kisebbségjutatásban. In: Ilyés Zoltán - Papp Richárd (szerk.): Tanulmányok a szórványról. Gondolat Kiadó - MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest

Kennedy Ruby Jo Reeves (1944): Single or triple melting pot? Intermarriage trends in New Haven, 1870-1940. Am. J. Sociol. 49 pp. 331-39.

Kidder. L. H. - Stewart, V. M. (1980): Csoportmeghatározások: A jelképekből fakadó hatalom és társadalmi szerepek. In: Csepeli György (szerk.) előítéletek és csoportközi viszonyok. Budapest: KJK. pp. 129-142.

King, Martin Luther (1960): Frontier Post. Athenes (Ohio).

Kiss Tamás (2010): Drávaszögi mozaik. Nemzetiségi egyenlőtlenségek és kisebbségi stratégiák Horvátország magyarlakta településein. Regio – Kisebbség, politika, társadalom 21. 4. pp. 109–161.

Kovách Imre (2017): Fogalmak és megközelítések. In: Kovách Imre (szerk.): Társadalmi integráció: Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban. Belvedere Meridionale, MTA TK Szociológiai Intézet, Budapest, Szeged

Kovács Éva (2002): Az asszimiláció ambivalenciái. In: Korall 10. (december)

Kovács Teréz (2012): A vajdasági magyar agrárnépesség kapcsolata a hatalommal. In: Kupa László (szerk.): Együttélés és együttműködés. Interetnikus kooperáció Közép-Európában. Kronosz Kiadó, Pécs

Kovács Teréz (2016): A Kárpát-medencei magyar kisebbségek nemzeti identitása és haza fogalma. In: Kisebbségkutatás. 25: 4 pp. 77-109.

Kovács Teréz – Kiss Igor (2019): Vajdasági/délvidéki magyarok nemzeti identitása 1920–1989-ig. In: Metszetek Vol. 8 No. 1 pp. 109-135.

Latić, Džemaludin (1994): "Bezbojni". In: Ljiljan, br. 89, 10 June 1994.

Lee, Sharon Mengchee (1988): Intermarriage and ethnic relations in Singapore. Journal of Marriage and the Family, pp. 255-265.

Lee, Sharon Mangchee - Edmonston, Barry. (2005): New marriages, new families: US racial and Hispanic intermarriage, Population Bulletin, 60(2): pp.1-36.

Liang, Zai - Ito, Naomi (1999): Intermarriage of Asian Americans in the New York City region. International Migration Review, 33(4): pp. 876 900.

Lőrincz László (2006): A vonzás szabályai - Hogyan választanak társat az emberek. Szociológiai Szemle 2006/2, 96-110.

Lőrincz László (2014): A magyar középiskolások párválasztási preferenciái: a roma nem-roma heterogenitás hatása. Szociológiai Szemle, 24(2), pp. 47-64.

Losoncz Alpár (1994): A destabilizáció kódjelei. In: Regio – Kisebbség, politika, társadalom 5. évf. 1.

Mák Ferenc (2008): A Délvidéki magyarság válogatott történeti és honismereti bibliográfiája. Forum - Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Újvidék - Zenta

Mák Ferenc (2013): Vesztegzár. Méry Ratio Kiadó, Kisebbségekért - Pro Minoritate Alapítvány, Debrecen ISBN: 978-80-89286-93-5

Martinovic, Borja (2013): The inter-ethnic contacts of immigrants and natives in the Netherlands: A twosided perspective. Journal of Ethnic and Migration Studies Vol. 39, Issue 1. pp. 69–85.

McKechnie, Paul (1989): Outsiders in the Greek cities in the fourth century BC. Taylor & Francis. ISBN 978-0-415-00340-7

Meng, Xin - Meurs, Dominique (2009): Intermarriage, language, and economic assimilation process: A case study of France. International Journal of Manpower 30(1/2), pp. 127−144.

Merton, Robert K. (1941): Intermarriage and the social structure: Fact and theory. Psychiatry, 4(3), pp. 361-374.

Mirnics Károly (1994): Kétnyelvűség a Vajdasági vegyesházasságokban. In: Regio – Kisebbség, politika, társadalom, 5. évf. 4.

Mirnics Károly (1998): A magyar kisebbség iskoláztatási szintje a Vajdaságban. In: Vajdasági útkereső. MTT Könyvtár, Szabadka

Mirnics Károly (2003): Nemzeti kisebbségből szórványnépesség. In: Gábrity Molnár Irén – Mirnics Zsuzsanna (szerk.): Kisebbségi létjelenségek. MTT: Szabadka, 25–84, itt: 73–81.

Mirnics Károly (2005): A szórvánnyá válás folyamata mint a nemzeti kisebbségi közösség lebomlásának terméke, In: Ilyés Zoltán - Papp Richárd (szerk.): Tanulmányok a szórványról. Gondolat Kiadó - MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest

Molnár József (2015): Etnikailag vegyes házasságok a kárpátaljai magyarok körében. Limes: A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos évkönyve, 2. pp. 51–62.

Monden, Christiaan W. S. - Smits, Jeroen (2005): Ethnic intermarriagein times of social change: The case of Latvia. In: Demography, Volume 42-Number 2 pp: 323-345.

Mrđen, Snežana (2010): Etnički miješani brakovi na prostoru bivše Jugoslavije, 1970 - 2005. godina. Zbornik Matice srpske za drustvene nauke. pp. 255-267.

Mrdjen, Snježana - Bahnik, Maja (2018): Ethnic Intermarriage in Croatia with Special Emphasis on the Czech Minority. In: Geographics Pannonica, Volume 22. Issue 2, pp. 150-168. DOI: 10.5937/22-16884

Murányi István (2006): Identitás és előítélet. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest

Murstein, Bernard I. (1976): Who Will Marry Whom?: Theory and Research in Marital Choice. Springer.

Okun, Barbara S. (2001): The Effects of Ethnicity and Educational Attainment on Jewish Marriage Patterns: Changes in Israel, 1957–1995. Population Studies 55(1) pp. 49–64.

Olyan, Saul (2004): Purity ideology in Ezra-Nehemiah as a tool to reconstitute the community. Journal for the Study of Judaism, 35(1), pp. 1-16.

Oppenheimer, V. (1997): Women's Employment and the Gain to Marriage: The Specialization and Trading Model. Annual Review of Sociology 23, pp. 431–53.

Papp Richárd (2002): Történelmi egyházak a Vajdaságban: szakrális-etnikus stratégiák. In: Tér és terep - Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. Akadémia Kiadó, Budapest

Park, Robert Ezra - Burgess, Ernest Watson (1921): Introduction to the Science of Sociology (Vol. 574). Chicago: University of Chicago Press.

Park, Robert E. (1955): Sociology and social sciences. In: Robert E. Park Society, Collective Behaviour, News and Opinion, Sociology and Modern Society. Glencoe: Free Press.

Pataki Ferenc (1982): Az én és a társadalmi azonosságtudat. Kossuth, Budapest

Pászka Imre (2007): Narratív történetformák. Belvedere Meridionale, Szeged

Penny, Jannet - Khoo, Siew-Ean (1996): Intermarriage: A Study of Migration and Integration. Canberra: Bureau of Immigration, Multicultural and Population Research/Australian Government Publishing Service

Price, Charles. A. - Zubrzycki, Jerzy (1962): The Use of Inter-Marriage Statistics as an Index of Assimilation. In: Population Studies, Vol. 16, No. 1. pp. 58-69.

Qian, Zencharo (2004): Options: Racial/ethnic identification of children of intermarried couples. Social Science Quarterly, 85(3), 746-766.

Quian, Zencharo - Lichter, Daniel T: (2007): Social Boundaries and Marital Assimilation: Interpreting Trendsin Racial and Ethnic Intermarriage. In: American Sociological Review, Vol 72 No. 1. pp. 68-94.

Quillian, Lincoln - Rozlyn Redd (2009): The friendship networks of multiracial adolescents. Social Science Research, Vol. 38, Issue 2. pp. 279–95.

Ramsøy, Natalie Rogoff (1966): Assortative mating and the structure of cities. American Sociological Review. 31: pp. 773-86.

Ritzer, Geroge (2006): The Blackwell encyclopedia of sociology. (6. kötet), Blackwell, Oxford

RZS (2003): 2002 Census of Population, Households And Dwellings – Population national or ethnic affiliation, Belgrade

RZS (2012): 2011 Census of Population, Households And Dwellings in the Republic of Serbia – Ethnicity, Belgrade

RZS (2013): Religion, mother tongue and ethnicity - Data by municipalities and cities. Belgrade

RZS (2014): Закључени и разведени бракови у Републици Србији, 2013. Саопштење CH50, 166. szám, LXIV évfolyam, 2014, ISSN 0353-9555

RZS (2017-2018): Statistical Office of the Republic of Serbia

Sandberg, Neil C. (1974): Ethnic Identity and Assimilation: The Polish-American Community. Case Study of Metropolitan Los Angeles.

Scitovszky János (1845): Baranya, Emlékirat, Nyomtatott a lyceum könyvnyomtató-intézetben. Pécs

Seagalen, Martine (1986): Historical anthropology of the family. Cambridge, Cambridge University Press

Sebők László (2003a): A 2001-es horvátországi népszámlálás magyar nézőpontból. In: Sebők László. (szerk.): Népszámlálási körkép Közép-Európából 1998-2002. Teleki László Alapítvány, Budapest

Sebők László (2003b): A 2002-es szerbiai népszámlálás kérdőjelei, különösen a Vajdaság vonatkozásában. In: Sebők László. (szerk.): Népszámlálási körkép Közép-Európából 1998-2002. Teleki László Alapítvány, Budapest.

Sekelj, László (1994): Lehetséges-e a békebe1i Jugoszlávia? Társadalmi Szemle, 49. évf. 7. sz. pp. 54–64.

Sennett, Richard (1996): The Foreigner, In: Lash, Scott - Heelas, Paul - Morris, Paul: Detraditionalization: Critical Reflections on Authority and Identity, Blackwell, pp. 173-199.

Schoen R, Wooldredge J. (1989): Marriage choices in North Carolina and Virginia,1969-71 and 1979-81. J. Marriage Fam. 51 pp. 465-81.

Simic, A. (1994): The civil war in Yugoslavia: Do ostensibly high rates of intermarriage obviate ethnic hatreds as a cause? Anthropology of East Europe Review, 12(2), 47-50.

Smits, Jeroen (2010): Ethnic Intermarriage and Social Cohesion. What Can We Learn from Yugoslavia? Social Indicators Research 96.3 pp. 417–432.

Sik Endre (2000): Kezdetleges gondolatok a diaszpóra fogalmáról és hevenyészett megfigyelések a diaszpórakoncepció magyar nézőpontból való alkalmazhatóságáról. In: Sik Endre - Tóth Judit (szerk.): Diskurzusok a vándorlásról. MTA PTI - Migrációs Kutatóközpont, Budapest, pp. 157-184.

Sokolovska, Valentina (2008): Istraživanje akulturacionih procesa u Vojvodini na osnovu mešnovitih brakova. In: Социолошки преглед, vol. XLII, no. 3, pp. 325-341.

Sokolovska, Valentina - Čobanović, Katarina - Nićin, Slobodan (2009): Statistical analysis of marital statusof the vojvodina population. In: Социолошки преглед, vol. XLIII, no. 3, pp. 329–341.

Song, Miri (2009): Is intermarriage a good indicator of integration? Journal of Ethnic and Migration Studies Vol. 35 Issue 2, pp. 331–348.

Spickard, Paul R. (1989): Mixed Blood. Madison: University of Wisconsin Press.

Stonequist, Everette V. (1937): The Marginal Man. New York: Russell & Russell.

Szarka László (1996): A magyarországi kisebbségek asszimilációja és fogyása Trianontól napjainkig. In: Pro Minoritate 5(3).

Szerbhorváth György (2016): Szenvedés és legitimáció. In: Pro Minoritate tél, pp. 123-147.

Szilágyi Györgyi - Flóra Gábor (2001): A családi szocializáció néhány aspektusa multikulturális környezetben. Vegyes házasságok Erdélyben. In: Dalminé Kiss Gabriella (szerk.) Multikulturalizmus és oktatás. Egyetemi Kiadó, Debrecen, p. 113 pp. 23–32.

Tajfel, H. (1978): The Psychological Structure of Intergroup Relations. In: Uő. (szerk.): Differentiation between Social Groups. London: Academic Press, pp. 27-9.

Tátrai Patrik (2011): Anyanyelv és nemzetiség mint az interetnikus kapcsolatok mutatója Erdély magyar lakosságának példáján. Tér és Társadalom, 25 (2). pp. 48–68.

Tátrai Partik (2017): A Kárpát-medencei magyar szórványok településszerkezete és főbb demográfiai jellemzői. Kisebbségi Szemle, 2(1), 7-31.

Tomka Béla (2000): Családfejlődés a 20. századi Magyarországon és Nyugat-Európában. Osiris Kiadó, Budapest. ISBN: 963 379 484 6

Tóth Ágnes - Vékás János (2008): Család és identitás. A vegyes házasság szerepe a magyarországi kisebbségi közösségek reprodukciójában. In: Demográfia 51.4 pp. 329-355.

Tóth Ágnes - Vékás János (2013): A magyarországi nemzetiségek létszámváltozása 2001 és 2011 között. In: Statisztikai Szemle 12 (2013) pp.1256-1267.

Tóth Kinga Dóra (2008): Sikeres cigányok identitása Angliában és Magyarországon. L'Harmattan Kiadó, Budapest

Ultee, Wout C. - Luijkx, Ruud (1990): Educational heterogamy and father to son occupational mobility in 23 industrial nations: general societal openness or compensatory strategies of reproduction? European Sociological Review. Vol. 6 pp. 125-49.

Van Kempen, Ronald – A. Şule Özüekren (1998): Ethnic segregation in cities: new forms and explanations in a dynamic world. Urban Studies 35.10 pp. 1631-1656.

Varga E. Árpád (1996): A családok összetétele nemzetiség és felekezet szerint az 1992. évi román népszámlálás tükrében. Regio, 1996/3. 82–94.

Várady Tibor (1995): Történelemközelben. In: Fórum Könyvkiadó, Újvidék

Vékás János (2004): Die Vojvodina und ihre Mindenheiten. Südost-Institut, München,

Veres Valér (2002): A romániai magyarság létszámcsökkenésének okai a 20. század utolsó negyedében. In: Korunk (3) 2/2002, pp. 4–19.

Zana Ágnes (2003): Vegyes házasságok vizsgálata a kevert etnikumú tekén. In: Néprajzi látóhatár XII: évfolyam 3-4 szám.

Yinger, J. Milton (2002): Az asszimiláció és disszimiláció elmélete felé. In: Regio Kisebbség, Politika, Társadalom 13. évfolyam, 2002. 1. szám, pp. 24-44.

Warner, W. L. - Srole, L. (1945): The Social Systems of American Ethnic Groups. Yale University Press, New Haven

Weaver, Eric Beckett (2012): Hungarian Views of the Bunjevci in Habsburg Times and the Inter-war Period. In: Balcanica 42: pp. 77-115.

Wang, Wendy (2012): The rise of intermarriage. Washington, DC: Pew Research Center. Retrieved August, 13, 2012.

Williams Jr, J. Allen - Ortega, Suzanne T. (1990): Dimensions of ethnic assimilation: An empirical appraisal of Gordon's typology. In: Sociology Department, Faculty Publications, 1990, 9.

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: A többség és a kisebbség együttélési módjai 22
2. táblázat: Az asszimilációs- és társadalmi kohéziós elmélet viszonya a vegyes házasságkötéshez 54
3. táblázat: Délvidék népessége 1948-től 2011-ig 92
4. táblázat: Szabadka község nemzetiségei (1991-2011) 96
5. táblázat: Bácstopolya község nemzetiségi megoszlása 98
6. táblázat: Magyar férjek és feleségek vegyes házasságkötési arányai (1953-2017) 106
7. táblázat: A szerbek iránti attitűd Magyarországon 107
8. táblázat: A kérdezettek korcsoport szerinti megoszlása 118
9. táblázat: A szerb magyar vegyes házasságok és a gyerekek óvodai nyelvhasználata (%) 129
10. táblázat: A gyerekek elemi iskolai nyelvhasználata (%) 129
11. táblázat: A megkérdezett interjúalanyok nyelvismerete 135
12. táblázat: A nyelvhasználat színterei 139
13. táblázat: Barátokkal zajló kommunikáció (%) 141
14. táblázat: Internethasználat nyelve (%) 147
15. táblázat: Mennyire büszke magyar származására (%) 172

Ábrák jegyzéke

1. ábra: A délvidéki magyarság lélekszámának alakulása (1948-2011) 87
2. ábra: Délvidék nemzetiségi megoszlása 1991-ben 88
3. ábra: Délvidék nemzetiségi megoszlása 2002-ben 89
4. ábra: Délvidék nemzetiségi megoszlása 2011-ben 90
5. ábra: A magyar szerb vegyes házasságok 101
6. ábra: A magyarság arányának területi megoszlása 103
7. ábra: A magyar vegyes házasságok területi megoszlása (százalék) 104
8. ábra: Heterogám házasságok 1965-2017 109

Melléklet

Interjúvázlat

1. Melyik évben született?
2. Hol él?
3. Kikkel él közös háztartásban?
4. Mi a legmagasabb iskolai végzettsége?
5. Mia szülei legmagasabb iskolai végzettsége?

6. Mia a foglalkozása?
7. Mi (volt) a szülei foglalkozása?
8. Milyen nemzetiségűnek vallja magát?
9. Mi az anyanyelve?
10. A hogy használja a nevét?
11. Melyik évben született a férje/felesége?
12. Mi a férje/felesége legmagasabb iskolai végzettsége?
13. Mi az ő foglalkozása?
14. Mi a férje/felesége szüleinek a foglalkozása?
15. Ő milyen nemzetiségűnek vallja magát?
16. Mi a férje/felesége anyanyelve?
17. Mi az ön vallása?
18. Mi a férje/felesége vallása?

Házassággal kapcsolatos kérdésblokk

19. Mikor és hol, ismerkedett meg a leendő férjével/feleségével?
20. Mikor házasodtak össze?
21. Az ismerkedésükkor melyik fél kezdeményezett?
22. Voltak a baráti körében más nemzetiségűek?
23. Volt olyan személy a családjában, vagy a baráti körében, aki ellenezte a kapcsolatukat?
24. Voltak-e félelmei, fenntartásai a vegyes házassággal kapcsolatban?
25. A rokonságban mennyire gyakoriak a vegyes házasságok?
26. A faluban mennyire elfogadottak a vegyes házasságok?
27. Tudna-e konkrétan olyan személyt/párt említeni, akik bevállalták, hogy más nemzetiségből választanak házastársat?
28. Szerinte egyre több, vagy egyre kevesebb vegyes pár van a környezetében? Miért alakult ez így?
29. Volt-e egyházi házassági ceremónia?
30. Amennyiben volt, akkor milyen nyelven zajlott?
31. Melyik templomban esküdtek meg? (pravoszláv vagy katolikus/protestáns, esetleg mindkettő)
32. A házasságuk előtt voltak előzetes megegyezések a nyelvhasználattal vagy a gyerekek leendő nemzetiségével kapcsolatban?
33. Milyen nevet terveztek adni a gyereknek/gyerekeknek?

Gyerekekkel kapcsolatos kérdések (ha vannak)

34. Vannak gyerekeik?
35. Hogy hívják a gyerekeiket?
36. Milyen nemzetiségűnek vallják magukat?
37. Milyen nyelven beszélnek a gyerekeikkel?
38. A gyerek milyen nyelven tanult meg először?
39. A gyerekeik milyen nyelven beszélnek egymás között?
40. Milyen nyelvű iskolába járnak/jártak a gyerekek (általános-, középiskola, egyetem)?
41. Miért döntöttek a szerb/magyar nyelvű iskola mellett?
42. Amennyiben megházasodtak már, milyen nemzetiségű házastársat választottak?

Rokonság

43. Van más vegyes házasság is a családban?
44. Inkább az Ön, vagy a férje/felesége rokonságával tartják a kapcsolatot, vagy mindkettővel?
45. A szüleik (ha élnek) szoktak segíteni a főzésben, vagy a házimunkában?
46. Hogy zajlott az összeköltözésük, melyikük költözött?
47. Volt bármi probléma a rokonokkal?
48. A szomszédságban milyen nemzetiségűek élnek?
49. A párját/önt könnyen befogadták?

Gasztronómiai kérdések

50. Ki szokott főzni a családban?
51. Ha nem Ön főz, tud ön is főzni?
52. Általában milyen ételeket szoktak enni?
53. Ön a magyar, vagy a szerb konyhát kedveli jobban?

Családi szerepek

54. Ki kezeli a pénzt a családban?
55. Ki intézi a bevásárlást?
56. Ki fizeti a számlákat?
57. Ha nyaralni vagy üdülni mennek, ki dönti el az úticélt és az időpontot?
58. Egy döntési, vagy vitás helyzetben kié az utolsó szó?
59. Volt valamilyen nagyobb konfliktus a házasságuk alatt?
60. Volt-e köze ahhoz, hogy eltérő kultúrából érkeztek?

Nyelvhasználat, identitás,

61. Milyen nyelveken beszél?

62. Beszéli ön a férje/felesége anyanyelvét?
63. Milyen szinten beszéli a párja nyelvét?
64. A férje/felesége beszéli az Ön anyanyelvét?
65. Ha igen akkor a megismerkedésük előtt vagy után tanulták meg a nyelvet?
66. Általában milyen nyelven beszélgetnek egymás között?
67. Ha vendégségbe mennek, vagy vendéget fogadnak, akkor milyen nyelven zajlik a kommunikáció?
68. Milyen nyelvű TV-t néznek a legtöbbet?
69. Hallgatják vagy olvassák a magyarországi és a szerbiai híreket is?
70. Milyen nyelven beszél a szomszédokkal?
71. Milyen nyelven imádkozik?
72. Milyen nyelven beszél boltban?
73. Van magyar állampolgárságuk?
74. Részt vett mindkét választáson?
75. Tölt be valamilyen közélei szerepet?

Szokások

76. Mit tudott a másik nemzet szokásairól, kultúrájáról?
77. Honnan tudott ezekről a szokásokról?
78. Mit volt a legnehezebb megszokni a másik fél kultúrájában?
79. Van amit felvett a másik nemzet szokásai közül? Miért éppen ezeket?

Szabadidő

80. Szokott ön könyveket olvasni?
81. Melyek a kedvenc könyvei?
82. Milyen nyelven szokott könyveket olvasni?
83. A párja milyen könyveket olvas?
84. Szokott napilapot vagy hetilapot olvasni?
85. Ha igen melyikeket?
86. A párja milyen újságokat olvas?
87. Milyen nyelvű zenét szoktak hallgatni?
88. Szokott Ön eljárni különböző rendezvényekre (falunap, színház, focimeccs)?
89. A párjával vagy a barátaival jár inkább?
90. Kiket tekint ön a legjobb barátainak?
91. Kik a férje/felesége legjobb barátai?

92. A baráti körükben inkább szerbek, vagy inkább magyarok vannak, vagy egyenlő arányban van mindkét nemzet tagjai közül?
93. Tagja-e valamilyen klubnak, vagy hagyományőrző közösségnek?
94. Mivel tölti a szabadidejét?
95. Milyen tanáccsal tudna szolgálni más vegyes házasságban élőknek annak érdekében, hogy jól működjön a kapcsolatuk?

A szerző tudományos munkássága

Megjelent szaktanulmány:

Csoba Judit – Ladancsik Tibor (2020): Az Ezüst Generáció a munkaerőpiacon. A 65+ generáció munkavállalása és időgazdálkodása. Socio.hu: Társadalomtudományi Szemle:2, pp. 53-81.

Ladancsik Tibor – Maszlag Fanni (2020): Kik Vagyunk? Kisebbségi csoportok identifikációja. Acta Medicinae et Sociologica

Ladancsik Tibor – Maszlag Fanni (2019): At the border and beyond. Identification strategies of minorities. Belvedere Meridionale XXXI. évfolyam 4. szám: MMXIX Winter pp. 84-100.

Ladancsik Tibor (2019): Asszimilációs viták a vegyes házasságokról. In: Kovács Teréz – Molnár Gergely (szerk.): Fiatalok a Kárpát-medencében a 21. század elején. Nemzetstratégiai Kutatóintézet, Budapest

Ladancsik Tibor (2018): Vizsgálati szempontok a vegyes házasságok kutatásában. Kisebbségkutatás 27. évf. 1. sz. pp. 27-51.

Ladancsik Tibor (2016): Hungarian–Serbian mixed marriages in Vojvodina. Belvedere Meridionale XXVIII. évfolyam, 2. szám, pp. 132-143.

Ladancsik Tibor (2016): Hasonlóságok és különbségek: magyarországi és vajdasági fiatalok területi identitása. In: Jancsák Csaba - Krémer, András (szerk.): Kisvárosi fiatalok, kisebbségek, új sebezhetőségek. Csatlakozás az Európai Ifjúsági Térséghez 7.0, Belvedere Meridionale, Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központ, Szeged pp. 159-174.

Absztrakt:

Ladancsik, Tibor (2020): Thesis Spotlights – Assimilation or Integration: The Case of Hungarian-Serbian Intermarriages. The European Sociologist Issue 45: Pandemic (Im)Possibilities, Vol. 1 p. 9.

Ladancsik, Tibor (2019): Similarities and Differences: The Case of Hungarian-Serbian Mixed Marriages

Recenzió:

Béres Zsuzsa - Ladancsik Tibor - Maszlag Fanni - Zámbó, Gabriella (2019): Változások a családban. Metszetek - Társadalomtudományi Folyóirat 8:4. pp. 147-151.

Ladancsik Tibor (2019): A „kiegészítő” állampolgárság. Metszetek - Társadalomtudományi Folyóirat 8:2. pp. 139-145.

Ladancsik Tibor (2017): Jó lány, rossz fiú: csalás a profi teniszben. Metszetek - Társadalomtudományi Folyóirat 6/2017 (2): pp. 232-235.

Tartalmi kivonat

A disszertáció célja a vegyes házasságkötések identitásformáló szerepének bemutatása. Ezt egy konkrét kisebbség, a délvidéki magyarság és a többségi társadalmat alkotó szerbek házasságkötéseinek példáján elemzem. A kutatás során kvalitatív és kvantitatív módszereket alkalmaztam. A kvalitatív kutatás során félig strukturált interjúkat készítettem, a kvantitatív kutatás során pedig demográfiai adatokon végeztem másodelemzést. A disszertáció három fő kérdés köré építem fel. Ez egyik az asszimilációs és a társadalmi kohéziós elmélet viszonya, a helyi magyarság helyzetét vajon mennyiben magyarázzák az elméletek. A második kérdésem során arra keresem a választ, hogy meghatározhatók-e különböző korszakok a vegyes házasságkötések arányában és változtak-e a nemzeti identitást befolyásoló tényezők? A harmadik kérdésem pedig az asszimiláció identitásban megjelenő formáira vonatkozik. Vajon csak két kategória létezik az asszimiláció esetén (asszimilálódott vagy nem), vagy árnyaltabb a helyzet?

A kutatásom eredményei azt mutatják, hogy a délvidéki magyarság erős asszimilációs nyomásnak van kitéve, amely a vegyes házasságkötések során is megmutatkozik. Az asszimilációt azonban nem lehet kétértékű változóként kezelni, nem címkézhetjük fel az egyik egyént asszimilálódottnak, a másikat pedig nem asszimilálódottnak. A nemzeti identitás kutatása során 5 dimenziót különítettem el, és ezeken vizsgáltam az asszimiláció jelenlétét. A dimenziók a nyelvhasználat, a vallás, a nemi szerepek és habitus, az identitás felvállalása, valamint annak átörökítése. Az egyének nemzeti identitásuk egyik dimenziójában az asszimiláció, egy másikban viszont a magyarságuk megőrzésének jeleit mutatják. Alapvetően három kategóriát különítettem el. Az asszimilnánsoknál, a legtöbb dimenzióban a magyar nemzeti identitás elhagyásának a jelei mutatkoznak, helyébe pedig a szerb identitás lép. A köztes kategóriában szintén az identitás elhagyása figyelhető meg, azonban sok esetben komoly törekvés is jelen van a magyar identitás megőrzésére. A kettős identitással rendelkezők esetében pedig a magyar és a szerb identitás egyenlő arányban van jelen a családban.

Kulcsszavak: vegyes házasság, nemzeti identitás, délvidéki magyarság, asszimiláció

Abstract

The aim of the dissertation is to present the identity-shaping role of intermarriages. I analyze this in the case of a specific minority, the Hungarians of Vojvodina and the Serbs who make up the majority society. During the research I used qualitative and quantitative methods. During the qualitative research, I conducted semi-structured interviews, and during the quantitative research, I performed a secondary analysis on demographic data. I build my dissertation around three main issues. The first research question is about of the relations between the theory of assimilation and social cohesion, to what extent the theories explain the situation of the local Hungarians. In my second question, I am looking for the answer to the question of whether different eras can be defined in the proportion of mixed marriages and whether the factors influencing national identity have changed. My third research question concerns the forms of assimilation that appear in identity. Are there only two categories in the case of assimilation (assimilated or not), or is the situation more nuanced?

The results of my research show that Hungarians in Vojvodina are subject to strong assimilation pressure, which is also reflected in the intermarriages. However, assimilation cannot be treated as a binary variable, we cannot label one individual as assimilated and the other as not assimilated. During the research of national identity, I separated 5 dimensions and examined the presence of assimilation on them. The dimensions are the language use, religion, gender roles and habitus, undertaking of identity and its transmission. Individuals show signs of assimilation in one dimension of their national identity, while in another they show signs of preserving their Hungarian identity. I basically distinguished three categories. In the case of assimilants, in most dimensions there are signs of the abandonment of the Hungarian national identity, and it is replaced by the Serbian identity. In the intermediate category, the abandonment of identity can also be observed, however, in many cases there is a serious effort to preserve the Hungarian identity. In the case of those with a dual identity, Hungarian and Serbian identities are present in equal proportions in the family.

Key words: intermarriage, national identity, Hungarisans in Vojvodina, assimilation

Köszönetnyilvánítás

Ha a doktori képzésem kezdetén tudtam volna előre, mekkora fába is vágom a fejszém, könnyen lehet, hogy elbizonytalanodtam volna, képes leszek-e ezt végig csinálni. Nagy hálával tartozom Istennek, hogy erőt és kitartást adott az évek során, és végül elkészülhetett a disszertációm. Egyedül nem ment volna.

Szeretném megköszönni témavezetőmnek, Prof. Dr. Csoba Juditnak a rengeteg munkát és támogatást. Végig hősiesen olvasta és javította olykor cseppet sem rövid szövegeimet, és amikor kellett bátorított. Javaslatai és ötletei nélkülözhetetlenek voltak.

Köszönettel tartozom prof. dr. Pászka Imrének, aki a doktori képzés megkezdésére biztatott.

Köszönöm prof. dr. Kovács Teréz támogatását, aki rengeteg hasznos ötlettel és tanáccsal látott el az írás során.

Köszönöm dr. Tóth Ágnesnek a kutatásom elején nyújtott támogatását.

Köszönettel tartozom a Debreceni Egyetem, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program és a Szociológia és Szociálpolitika Tanszék oktatóinak a biztatásért és a tanácsokért.

Nagy segítségemre voltak az évek során doktorandusz társaim, különösen Maszlag Fanni és Sánta Tamás, akikkel mindvégig támogattuk és segítettük egymást.

Köszönöm a családomnak a rengeteg támogatást és biztatást.